Ozorków Memorial Book

Ozarḳov

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Levin, Yehudah Leyb, d. 1978.
TITLE	Ozarkov / me-et Yehudah Leyb Levin.
IMPRINT	880-04 Yerushalayim : Yad Yahadut Polin, 727 [1966]
DESCRIPT	128 p. : ill., facsims., ports. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Ozorków.
	Ozorków (Poland) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Ozorków.
ADD'L TITLE	Megilat Polin

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

מגילת פולין / **אוזרקוב**

יד יהדות פולין
ארגון עולמי של יוצאי
פולין, גאליציה וליטר

מגילת פולין
מפעל להנצחת יהדות
פולין, גאליציה וליטה

סידרת
קהלות ישראל

אוזרקוב

מאת
יהודה לייב לוין

יו״ל ע״י
״יד יהדות פולין״

ירושלים — תל־אביב
תשכ״ז

בסיוע אירס"ו

נדפס בישראל

דפוס "דעת" מאה שערים ירושלים

יד יהדות פולין — מגילת פולין,

ירושלים, ת. ד. 886

ב"ה

"יד יהדות פולין", אירגון עולמי של יוצאי פולין, גאליציה וליטה נוסד בקיץ תשכ"ה בתל אביב, בכנס רב משתתפים של יוצאי גולה מעטירה זו, במטרה להציב יד ושם ליהדות פולין, גאליציה וליטה, להחדיר לדור העתיד את ערכי הנצח שלה ולשמור על מורשתה המקודשת.

בין המטרות המרובות של ארגון זה, שמנו את הדגש על סידרות ספרים שיגללו את דברי ימי יהדות פולין ובראש ובראשונה הוצאת ספרי יזכור לתיאור חיי קהלות ישראל בפולין, גאליציה וליטה, גדולות כקטנות, אלה שנשארו מהם שרידים ואלה שכמעט ולא השאירו אחריהן כל זכר חי, שנהרסו ונחרבו עד היסוד בשנות השואה האיומה.

הופיעו עד היום מספר רב של ספרי יזכור על קהלות שונות, אשר למרות המאמצים הגדולים שהושקעו בהם, השאירו מקום וגם חובה להשלמת החסר, ובמיוחד בנוגע להנצחת זכרה של היהדות החרדית־תורתית שבקהלות הללו, אשר משום מה קופח חלקה ולעתים בצורה מכאיבה ביותר.

כדי לתקן את המעוות בתחום זה ולהציב יד ושם ליהדות החרדית־תורתית על מורשתה הגדולה והמוארת במשך כאלף שנות קיומה של יהדות פולין החלטנו להוציא לאור סידרה שלימה על קהלות ישראל בפולין, מבלי להשאיר אף קהלה אפילו קטנה ביותר וזאת מתוך מגמה מנחה לשמור על האמת ההיסטורית, תוך שרטוט תמונה מושלמת מקהלות ישראל בפולין, גאליציה וליטה כפי שהן היו בתקופת פעולתן במשך דורות, בימי שיגשוגן וחורבנן. גולה מעטירה זו קידשה שם שמים בפעליה וביצירותיה, בשמחתה וביגונה, יעמדו פרקי זוהר הללו לעיני הדורות אשר יבואו.

במסגרת מפעל "מגילת פולין" אנו מגישים עתה את הספרים הראשונים בסידרה זו, שנכתבו ע"י מר יהודא לייב לוין המיוחדים לקהלות ששמן מתחיל באות א', תוך תקוה ואמונה כי ב"ה נוכל במרוצת הזמן להשיג את מטרתנו הנכספת ולהשלים את הוצאת הסידרה הזאת.

הספר שלפנינו מיועד לקהלת אוזרקוב שבמחוז לודז, השלישי בסידרה זו, אחרי הופעת הספרים על קהלות אוסטראה, המטרופולין לקהלות ישראל בוואהלין וספר אוסטרוב מאזובייצק, המיועד לקהלה התוססת אשר במחוז ווארשה.

אנו אמונה שהנדבכים הללו יהפכו לגלעד צנוע לקהלה מעטירה ורבת פעלים זו.

יד יהדות פולין
הנשיאות וההנהלה בישראל

ירושלים, כ"ט תשרי תשכ"ז.

יהודא לייב לוין

מבוא

אוזרקוב לא נמנתה על קהלות ישראל הגדולות והותיקות אשר בפולין. היא פעלה, שגשגה והתפתחה, שמחה וסבלה רק כמאה ועשרים שנה. סביבה — קהלות עתיקות ורבות היוחסין, לידה, במרבית שנות קיומה, לודז, עיר ואם בישראל, המטרופולין של התעשיה הפולנית, שהתקיימה, התפתחה והגיעה לממדי ענק באותה תקופה בה התקיימה קהלת אוזרקוב המרוחקת ממנה כ־20 קילומטר.

אולם למרות הישגיה הגדולים של קהלת לודז השכנה לא התבטלה מעולם קהלת אוזרקוב הקטנה בפני אחותה הגדולה ממנה עשרות מונים. בתקופת קיומה, הקצרה יחסית רשמה דפי פאר והוד בתולדות יהודי פולין, בצדק נחשבה אוזרקוב כפנינה יפה ואצילה, רבת חן ומקורית בין עשרות קהלות הדומות לה, במחוז לודז.

לא התבלטה אוזרקוב בעושרה המיוחד, בהישגיה המסחריים והתעשיתיים, אם כי גם הם לא היו מבולטים כלל ועיקר. יתכן וקהלות הסביבה כזגיערזש ופביאניץ, זדונסקה וואלה עלו עליה בתחום זה, היא לא נתפרסמה בגלל האדמורי״ם שקבעו את חצרותיהם בתחומיה, דוגמת אלכסנדר, וסטריקוב היא לא היתה עתיקה ורבת היחס כקהלות לאסק וליטומיסק, לינטשיץ וגם פארניטשוב, ובכל זאת הגיע שמעה למרחקים. נחשבה ובצדק לאחת החשובות שבקהלות האיזור, בזכות רבניה הגדולים ותושביה הדגולים, בחלקם הגדול, לומדים מובהקים ואנשי מעשה, אישים בעלי שיעור קומה שעוררו כבוד והערצה.

זכתה קהלת אוזרקוב לששה רבנים, שכהנו פאר בה מהיום הראשון לקיומה של הקהלה ועד ליומה האחרון, כל רב — אישיות מיוחדת במינה שהרבה כבוד לאוזרקוב. רבני אוזרקוב תפסו מקום מכובד ביותר בין רבני פולין בדורות האחרונים והם אשר תרמו רבות להאדיר את כבודה ומעמדה של רבנות זו, החל מרבה הראשון של הקהלה, הגאון רבי צבי הירש ז״ל, ואלה אשר באו אחריו; הגאון רבי זאב ליפשיץ והגאון רבי שמשון ארנשטיין, הגאון רבי שמחה יאיר רוזנפלד והגאון רבי אלכסנדר זיסקינד הכהן ליפשיץ ועד אחרון רבני אוזרקוב שליווה את הקהלה המעטירה עד ליום האחרון לקיומה, הגאון רבי דוד בער הי״ד, שנספה בשואה.

קהלת אוזרקוב לא ידעה מאורעות מיוחדים, טרגיים או לא טראגיים שיפרסמו שמה למרחקים, במאה ועשרים שנות קיומה כמעט ולא נערכו בה פרעות וגירושים, הרס וחורבן לא היה מנת חלקה עד ליום הפקודה המר, אולם יחד עם זה לא ידעה קהלה זו דברי ריב ומחלוקת בממדים רציניים. היא לא גירשה רבנים משעריה ולא עוררה מדנים. שמרה בכבוד על מוסדותיה ועל מפעליה, על

מסורתה ומסגרתה, חילוקי דעות, דברי ביקורת ומאבקים על שיטות לא חרגו מעולם ממסגרת הנאותה והמכובדת של ציבור היודע לשמור על רמה נאותה ועל ריסון עצמי מלא בכל ענייני הכלל והפרט.

לומדים מובהקים לא חסרו בפולין, תלמידי חכמים שצללו בש״ס ובפוסקים חריפים ובקיאים התהלכו בשעריה ובישוביה, עסקו איש איש במלאכתו מבלי לבקש כל עטרה לתורתם, מבלי שיהפכו אותה קרדום לחפור בה. בחלקם הגדול היו אלה עניים מרודים, שעמדו בנסיון העוני ולא פסקו מלמודיהם בגלל המחסור. קהלת אוזרקוב ידעה טיפוס אחר של תלמיד חכם, שעמד בנסיון העושר וכספו לא העבירו על דעתו, לומדים מובהקים התהלכו ברחובותיה של אוזרקוב, שניהלו עסקים מסועפים, מהם והתעשרו עושר רב, אולם כעמיתיהם העניים שראו בעוני טפל בתורתם עיקר הם ראו בעושרם טפל ובלימודיהם עיקר, היה זה חזון נפוץ באוזרקוב תושבים תלמידי חכמים מופלגים ומפורסמים, גדולי תורה והלכה, העוסקים במסחר או בתעשיה שעות מספר ביום או, ועסקיהם מתנהלים על ידי בני ביתם ואילו זמנם קודש לתורה ולעבודה.

בטרם נבחר הג״ר צבי הירש זיידל כרבה הראשון של קהלת אוזרקוב, שימש כדיין וכמורה הוראה במקום רבי אברהם ישכר בר גלברד, או רבי ברל חסיד, גאון בתורה וחסיד מפורסם, אשר עושר רב לו, שניהל ישיבה ושימש בהוראה שלא על מנת לקבל פרס. הוא סירב ללבוש רשמית איצטלה דרבנן וכמוהו, גם בדור שלאחריו שימשו שנים מעשירי אוזרקוב ונכבדיה כדיינים מתנדבים שלא על מנת לקבל פרס, רבי ליפמן שרדזקי, החרשתן הגדול והלמדן המובהק ורבי איציק וולאדיסבסקי, שתורה וגדולה התאחדו על שולחנו, בשרשרת פאר זו המשיכו המופלגים בין תושבי אוזרקוב שתודתם הפכה הקהלה לפנינת פאר. במסורת הנהדרת שפתח רבי ברל חסיד, סיים רבי אביגדור שמואל גלבילום הלמדן החסיד, העסקן ואיש המעשה, האדם השלם המושלם, איש האשכולות אשר מעטים כמוהו ודוגמתו בדור השואה והחורבן.

אוזרקוב אשר ידעה חיים תוססים ופעילים במשך 120 שנה — חוסלה ואינה. רובם המכריע של תושביה עלו בלהבות לשמי רום, ישמשו נא דפים הצנועים הללו כנר זכרון לקדושים ולטהורים, לקהלה מפוארת בישראל שהוסיפה גוון רב הוד משלה לכרם בית ישראל בפולין.

החומר שבספר נלקט מפירורים שונים, מתוך רשימות מקריות בספרים שונים ותודתי נתונה לר׳ פנחס זעליג גליקסמן ז״ל שמתוך ספריו לקטתי על תולדות עיר זו ורבניה. תודתי המיוחדת נתונה להר״ר ראובן אהרנוביץ בן אוזרקוב, ראש עירית בני ברק לשעבר, יליד אוזרקוב. מבניה־בוניה בדור האחרון לקיומה. ראש וראשון לעסקניה שעזר לי באיסוף החומר וכן בעצה ובהדרכה, וכן להר״ר יעקב צבי יוסקוביץ, איש הספר המופלג שלא חסך מעזרתו לעבודתי זו.

ירושלים, תשרי, תשכ״ז.

יהודא לייב לוין

פרק ראשון

איך נוסדה קהלת אוזרקוב

ימי ראשית

כבר בסוף המאה החמשית לאלף הנוכחי ידעו יהודי קהלות לינטשיץ ולאסק, פיטרקוב וליטומירסק על הכפר הקטן בשם אוזרקוב, השוכן על נהר אזורה, נחלת בעל אחוזות רב הזכויות איגנאץ שטשאווינסקי. האצילים הפול־ניים העשירים גמרו אומר להפוך את הכפר הקטן לעיר גדולה, עיר אשר תעלה על לינטשיץ, המרוחקת כ־15 קילומטר מהמקום, וכן 4 קילומטרים מהעיירה פארזינטשוב הקטנה והו־תיקה (בפי היהודים: פארניטשוב).

לודז הגדולה, בירת התעשיה הפולנית, העיר השניה בגדלה בארץ בה למעלה משלושים מיליון תושבים לא היתה קיימת עדיין. יער הארובות של מפעלי התעשיה לא השחירו את שמיה ומאות אלפי פועלים לא מלאו את שעריה. לעומת זאת חלמו כבר המתישבים הגרמניים המרובים באיזור זה על תיעוש ועל הפיכתו למרכז למלאכה ולתעשיה. בעלי האחוזות הפו־לניים בסביבה הקרובה והרחוקה יותר קבלו בעין יפה את החלום ואת התוכניות. מוכנים לעשות הכל למימושו.

איגנאץ שטשווינסקי, בעלו של הכפר אוזרקוב ויערות הסביבה מת. יורשיו מכרו את האחוזה לבני משפחת איגנץ סטאזשינסקי, בעל האחוזות הפולני העשיר ורב המרץ. הוא גמר אומר להפוך את אוזרקוב הכפר לעיר. קידם בברכה כל אדם שבא לכפר. מכר במחירים נמוכים ביותר בתים למגורים, חלקות אדמה לעיבוד. לאט לאט גדל הכפר, הגיעו למקום גם מספר יהודים, אף הם נתקבלו ברצון על ידי סטרזשינסקי, אדון הכפר. הוא לא שם מכשולים בדרכם.

בשנת תק״נ כבר גרו מספר יהודים באוזרקוב. קיימו בית תפילה בבית קטן והקימו בתי מלאכה לחייטות ומהם ועסקו בסחר היערות, שימשו כסוכנים לבעלי אחוזות בסביבה. בית קברות משלהם לא היה ליהודי אוזרקוב ואף לא רב. אחד מיהודי הכפר שימש כמורה הוראה שלא על מנת לקבל פרס, מסורת שנמשכה באוזרקוב במשך דורות. את מתיהם הובילו אנשי אוזרקוב לעיירה פארניטשוב הקרובה והקטנה, אבל עתיקה לימים.

חלפו כעשרים שנה ולפתע החלו רבים לנהור לאוזרקוב. חיל הכיבוש הצרפתי בראשותו של נאפוליאון בונאפרטה עלה בדרך המלך, בדרך הראשית לווארשה, בירת פולין, בדרכו לכיבוש רוסיה. המוני החיילים ההוללים לא ערכו טבח בתושבים, אבל לא נמנעו משוד וממעשים אחרים שהפחידו יהודים ולא יהודים כאחד. צבאות רוסיה הנסוגים אף הם חשפו את זרוע ידם הקשה. יהודים ולא יהודים העדיפו לברוח לכפרים ולעיירות צדדיות, דרכם לא עברו חיילים, כובשים או נסוגים.

אוזרקוב מרוחקת מדרך המלך. החיילים לא סרים לשם. נהרים רבים למקום זה. מתקב־לים בזרועות פתוחות על ידי אדוני המקום. בני משפחת סטארזשינסקי מתענינים בכל תושב חדש. עוזרים לו להקלט. מקילים על סידוריו. מלחמת נאפוליון מסתיימת ובאוזרקוב כבר גרים ארבעת אלפים תושבים, ביניהם כמאתיים משפחות יהודים. לפי בקשת אדוני הכפר, מעני־קה ממשלת רוסיה השולטת באיזור מעמד של עיר לאוזרקוב בשנת תקע״ו (1816).

אוזרקוב, העיירה החדשה נכנסת במהירות לתקופה של שגשוג ופריחה. לודז הקרובה עולה עליה ללא שיעור בהתפתחותה. אבל גם אוזרקוב

הופכת לעיר תעשיתית ידועה. הסוחר הגרמני, פרידריך שלעסר מקים בה בשנה זו בית חרושת לטקסטיל, מפעל בו עבדו אלפי פועלים כעבור מאה שנה פשטו יורשי פרידריך שלעסר את הרגל. המפעל עבר לבני משפחת ר׳ פוגל מאיר שהחזיקו בו עד לפרוץ השואה. גרמני אחר בשם וורנר הקים במקום מפעל לאשפרה הקיים עד היום.

יהודים הלכו בעקבות הגרמנים. באו לאוזרקוב והקימו בה מפעלים לרוב, מטוויות, בתי אריגה ומפעלי אשפרה ועוד. במיוחד התפתחה באוזרקוב תעשית בגדי גברים מוכנים, מאות חייטים מצאו להם עבודה בבתי מלאכה קטנים או גדולים שהקימו יהודים בעיר. מהם ועבדו בקבלנות ולא מעטים הפועלים שהתעשרו במרו־צת הימים והפכו לתעשיינים וסוחרים בעלי הון. שפע הפרנסה שהביא תיעוש איזור לודז לא פסח על אוזרקוב.

בין היהודים הראשונים אשר הקימו מפעלי תעשיה ומלאכה באוזרקוב אנו מוצאים את השמות דלהלן: אנגל לייביש, שרטער לייב, ליבראך אברהם, יעקב ואיצק. וואלדמאן אבא, משה, וואלף ויעקב, פוקס משה ופוקס יוסף, הירשברג אליעזר, קרישעק חנוך הענוך, אפאט־שינסקי וואלף, פרענקיל מרדכי מאטיל בן יעקב, משפחת אהרנוביץ. רבים מבני אוזרקוב עברו ללודז אחרי שהצליחו להקים מפעלי תעשיה מבוססים בעיקר בענפי הטקסטיל השונים.

ועד לימי מלחמת עולם הראשונה ידעה אוזרקוב שנות שגשוג ופריחה. מספר תושבי המקום גדל והלך בהתמדה. אחוז היהודים בין תושבי העיר גדל אף הוא. בשנת תרט״ז (1856) גרו באוזרקוב 3095 יהודים שהיוו 46.9 אחוז מכלל האוכלוסיה, כעבור ארבעים שנה מנתה הקהלה היהודית במקום 5838 נפש, 50.0 אחוז מכלל התושבים, כעבור 12 שנה עלה מספר היהודים ל־7436 נפש, אולם אז גדלה עוד יותר האוכלוסיה הלא יהודית, והיהודים מנו רק 41.1 אחוזים מכלל התושבים.

בשנת תרפ״א (1921) בספירה כללית של אוכלוסיה הפולנית היו רק 4949 יהודים בעיר. הם היוו רק 39.3 אחוז מכלל התושבים וזאת, כתוצאה ישירה מהמשבר החמור שפקד אז את תעשית הטקסטיל הפולנית אחרי שנחסמו בפניה השווקים הגדולים של רוסיה, עם המהפכה הקומוניסטית שחלה שם. מאז ועד לחורבנה ידעה אוזרקוב שנות שפל וסבל, את מקום השגשוג תפסו שנות המשבר וירידה, אולם על זה בפרקים הבאים.

בתקופה הראשונה

בעשרות השנים הראשונות לקיומו של הישוב היהודי באוזרקוב לא היה במקום בית עלמין ליהודים, רב רשמי לא כיהן במקום וקהלה מאורגנת לא פעלה שם. בימים ההם, לא חסרו בכל מקום תושבים יהודים, לומדים מופלגים בעלי סמיכה לרבנות, שנענו ברצון לכל דרישה להשיב על שאלות בהלכה ולדאוג לצרכי הדת. רבים מהלומדים וגדולי התורה סירבו להפוך את תורתם לקרדום לחפור בה, העדיפו להתפרנס מעמל וממסחר.

על תושבי אוזרקוב הראשונים נמנה רבי אברהם ישכר בער גלבארד, שבני העיר והסביבה קראו לו רבי בעריל חסיד. הוא נמנה על עדת חסידי אפטה, הרבה לנסוע לאדמו״ר רבי מאיר הלוי מאפטה, בעל ״אור לשמים״ ומגדולי תלמידי וממשיכי דרכו של החוזה מלובלין, רבן של החסידים, מורה ומפלס נתיבותיה של החסידות הפולנית. רבי בעריל היה גדול בתורת, עמל בתורה יומם ולילה אולם התבלט עוד יותר בחסידות המובהקת שלו.

אשתו המוכשרת והחרוצה ניהלה בית מסחר גדול לסחורות טקסטיל והכניסה עושר רב לביתה. בעלה, רבי בעריל לא התענין כלל בעסקיו, סמך בכל עניני חולין על רעיתו הנאמנה, הוא הקדיש עצמו כולו לתורה ולעבודה. הוא לא היה בודד באורח החיים שלו, אשתו לא היתה היחידה שדאגה לפרנסת הבית ואף הצליחה להגיע לעושר רב, רבות מנשי יהודי פולין בימים ההם העמיסו על שכמן את נטל הפרנסה כדי לאפשר לבעליהן לעסוק בתורה.

ומאז בואו לאוזרקוב שימש רבי בעריל חסיד כמורה הוראה ליהודי הכפר־העיר. ענה לכל שאלה והתעניין בכל דבר הלכה. וזאת כמובן בלי קבלת כל פרס וללא כל רצון לתפוס עמדה רשמית כל שהיא. אפילו עמדה של כבוד. הוא נשאר תושב רגיל בין יתר התושבים, שכנוהו רבי בעריל חסיד, מילא את תפקידו ברצון לשביעת רצונם של היהודים. עבודת קודש נוספת לעבודת השם שמלאו את כל ימיו ואת לילותיו, את כל שנות חייו.

אולם הישוב היהודי במקום גדל והלך משנה לשנה, התפקידים הדתיים התפתחו, נמאס לתושבי אוזרקוב היהודים לטלטל את מתיהם עד לעיירה פארניטשוב הקרובה, תפקידי הרב חרגו כבר ממתן תשובות בענייני היתר ואיסר וכדומה ועריכת נישואין. הורגש צורך להקים קהלה מסודרת ומאורגנת אשר תדאג לכל העניינים הדתיים והציבוריים של אוזרקוב. יהודי אוזרקוב גמרו אומר לבחור להם רב רשמי אשר ינהל את כל עניני העיר.

הפרוטה כבר היתה אז מצויה אצל בני המקום, רבים מהתושבים היהודיים התעשרו, הקימו להם בתי מגורים יפים. התפרנסו ברווחה ובשפע, הגיע הזמן להקים בית כנסת ובית מדרש גדול, מוסדות שונים כפי שזה היה בכל קהלות ישראל. התכנסו בני אוזרקוב ובחרו פה אחת ברבי בעריל חסיד כרב העיר, הגישו לו כפי שנהוג אז כתב רבנות חתום על ידי בני אוזרקוב. הם ראו בו מועמד מתאים ביותר לתפקיד הנכבד הזה.

אולם רבי בעריל סירב. לענות לשאלה אם נשאל — כן, מה עוד, כשאין רב במקום שפרנסתו על הוראתו. אבל לשמש כרב רשמי, לתפוס עמדה של כבוד וכיבודים — לא ולא. החסיד המופלג הזה לא היה מוכן לדבר. לא הואילו כל הפצרות של תושבי המקום. איתן עמד רבי בעריל בהחלטתו, הצטרף אף הוא לדרישה לבחור ברב גדול בתורה אשר יקדיש את זמנו לעניני הקהלה והרבנות. בלית ברירה החליטו תושבי אוזרקוב לבחור ברב שלא מבני המקום.

תופעה לא רגילה זו של רב וגדול בתורה המסרב לכהן כאב"ד רשמי ובורח מן הכבוד ומן השררה הטביעה את חותמה על הרבנות באוזרקוב. ששה רבנים רשמיים כיהנו פאר בקהלה זו עד ליום חיסולה הסופי על ידי המרצחים הנאציים. כולם נבחרו בצורה מכובדת ומעוררת כבוד, ומילם הוסיפו יוקרה ומעמד לרבנות זו. קהלת אוזרקוב לא נמנתה על הקהלות הגדולות בפולין המרכזית, אבל הרבנות באוזרקוב הקנתה עמדה של כבוד מיוחד לנושאי דגלה.

מאה ועשרים שנה פעלה קהלת אוזרקוב המאורגנת היטב ומסודרת בצורה יפה. משנת תק"פ, עת נבחר הגאון רבי צבי הירש זיידל, מחכמי עיר לאסק וגדוליה לכהן בה פאר ועד לשנת ת"ש, עת גורשו יהודי אוזרקוב באכזריות והשאירו אחריהם את כל רכושם והונם, והישוב היהודי במקום חדל להתקיים. אחרי תקופת גסיסה איומה וקצרה, מלוה ביסורי תופת אכזריים חדלה אוזרקוב להתקיים כנקודת חן מיוחדת במפת הישובים היהודיים בעולם.

ובטרם נעבור לסקור את העיר ותושביה, את ימי שמחתה ואבלה, את מוסדותיה ובתי המדרש שלה, את אירגוניה וזרמיה, את מוסדות החנוך שלה ומפעלים אחרים, נקדיש את הפרקים לראשונים לציור דמותם של רבני אוזרקוב, הראשון הגאון רבי צבי הירש זיידל (כיהן בשנים תק"פ־תקצ"ו), השני הגאון רבי זאב ליפשיץ (תקצ"ו־תרכ"ד), השלישי הגאון רבי שמשון ארנשטיין (תרכ"ד־תרמ"ז), הרביעי, הגאון רבי שמחה יאיר רוזנפלד (תרמ"ז־תר"נ), החמישי, רבי אלכסנדר זיסקינד הכהן ליפשיץ (תר"נ־תרע"ג), והרב הששי, אחרון רבני העיר, הגאון רבי דוד בער הי"ד (תרע"ג־ת"ש).

הגאון רבי צבי הירש זיידל

ראשון הרבנים באוזרקוב היה הגאון רבי צבי הירש זיידל, בנו של רבי אייזיק זיידל, מתושבי לאסק, הקהלה הותיקה והעתיקה באיזור. רבי צבי הירש לא כיהן ברבנות לפני בואו לאוזרקוב,

הוא נמנה על גדולי לאסק וחכמיה, עיר המלאה חכמים וסופרים בימים ההם, עת כיהן בה כרב ואב"ד הגאון המפורסם רבי מאיר צילך, מגדולי הרבנים בימיו שניהל גם ישיבה גדולה בלאסק, והרביץ תורה למאות תלמידים מופלגים.

לא ידוע לנו על מעשיו ועל פעליו של הגאון רבי צבי הירש זיידל בטרם בא לכהן פאר בקהלת אוזרקוב. שמו לא נזכר משום מה בספרי שאלות ותשובות של גאוני דורו, לפחות לא בשם משפחתו "זיידל" למען נוכל לזהותו, או כאב"ד קהלת אוזרקוב, המכובדת די כבר בימים ההם. אולם רבים היו הרבנים בתקופה זו שלא רשמו את חידושי התורה שלהם, לא דאגו להשאיר העתקים משאלות ותשובות שהריצו לרבנים אחרים.

בימים בהם החל לפעול הגאון רבי צבי הירש זיידל כרבה של אוזרקוב, התארגנה למעשה הקהלה היהודית בלודז הסמוכה, למרות גידולה המהיר של לודז, ולמרות הזרם הבלתי פוסק של מהגרים יהודיים מעיירות קרובות ורחוקות לבירת התעשיה והמסחר הפולנית בעתיד, אין אנו מוצאים כיום כל עקבות לפעולות הרבנים בלודז בתקופה הראשונה. רק רבה השלישי של לודז, הגאון רבי יחזקאל נומברג המפורסם הרבה להתכתב עם גדולי דורו ושמו מוזכר לרוב בספרי רבני זמנו.

יליד לאסק היה הגאון רבי צבי הירש זיידל, אולם בעיר מולדתו לא מילא כל תפקיד רשמי של רב או דיין, אביו, רבי אייזיק זיידל עבר מלאסק לעיירה רוסישיץ הקטנה. רבי צבי הירש לא נמנה על עדת החסידים, למרות העובדא שמרבית תושבי אוזרקוב והסביבה הצטרפו כבר אז לתנועת החסידים והשתייכו לזרמים שונים, אולם לא ידוע לנו על מאבקים כל שהם נגד החסידים מצד הרב או מצדם של החסידים נגד רבי צבי הירש המתנגד.

ביום א' בשבט בשנת תקפ"ג נוסדה החברה הקדישא לעדת יהודי אוזרקוב בהשתדלותו של הג"ר צבי הירש זיידל, אז נפתח לראשונה פנקס החברה שפעלה עד ליום חורבנה של העיר. בהשתדלות הרב קנתה החברה חלקת אדמה ליד העיר וכעבור זמן מה חונך בית הקברות העצמאי של אוזרקוב. אם כי במשך שנים הוסיפו תושבים מסוימים של העיר לקבור את מתיהם בבית הקברות העתיק אשר בעיירה פארניטשוב הקרובה, כנראה כדי להטמין את ארונות קרוביהם ליד קברי בני משפחותיהם.

בשנים תק"פ-תק"צ לא ידעו יהודי מחוז לודז מכל זעזועים ואירועים מיוחדים. היתה זאת תקופה של שפע ורווחה שבאה בעקבות התפתחות תעשית הטקסטיל באיזור על כל תעשיות הליווי שלה, יהודים זרמו בהמוניהם לסביבה זו, קהלות אוזרקוב כקהלות אחרות במחוז זה, חדשות וצעירות לימים גדלה בלי הרף והקיפה אלפי תושבים, הטרודים בעסקיהם המשגשגים ועמלים להגדיל את הונם. את השעות הפנויות הקדישו מרבית תושבי המקום לתורה ולעבודה.

לא היה לה לאוזרקוב ישיבה מיוחדת, רבני זגיערש ואלכסנדר הסמוכות ניהלו ישיבות והר־ביצו תורה לתלמידים שהתקבצו ובאו מקרוב ומרחוק, רבני אוזרקוב לא ניהלו ישיבה רשמית, בעשרים שנה הראשונות לקיומה של הקהלה החדשה אבל רבים מתושבי העיר נחשבו כלומדים מובהקים. בבית המדרש הארעי שהוקם לא פסק קול התורה יום ולילה. תושבי אוזרקוב הצטיינו במשך דורות כתלמידי חכמים מופלגים. מהם סוחרים עשירים, מהם חרשתנים שעסקיהם הסתעפו מאד. אוזרקוב עלתה על שכנותיה בלימוד התורה ובריכוז תלמידי חכמים בה.

14 שנה ישב הגאון רבי צבי הירש זיידל על כסא הרבנות באוזרקוב העיר. ביום הראשון לראש השנה בשנת תקצ"ו, כשהקהל הגדול התכונן לתקיעת שופר עלה הרב כמנהגו על הבמה, להשמיע את דבריו מענייני דיומא. בטרם הספיק לפתוח בדרשתו מלמל בקול "החזן תובע אותי לדין של מעלה" ונשמתו יצאה ליד ארון הקודש הפתוח, לעיני בני העדה הגדולה, הנדהמים ונרעשים מהאסון הפתאומי, שירד

כחתף על הקהלה הצעירה לימים. ועל רבה במיטב שנותיו שלא ידע מחלה וחולשה.

אכן, זמן מה לפני כן, העביר הרב את החזן המקומי ממשרתו אחרי מחלוקת שפרצה בין הגאון רבי צבי הירש לבין החזן. האחרון נפטר כעבור זמן מה אחרי מחלה, ודבריו האחרונים של הרב הצעיר לימים לפני פטירתו במעמד העדה כולה הרעידו את תושבי אוזרקוב ועד ליום האחרון, במשך מאה שנה, עוד הגו אנשי אוזרקוב במקרה המעציב והמפליא גם יחד. אבות ספרו לבנים על המאורע הגדול, מהם והרבו לחקור ולדוש בפרשה זו, מבלי לעמוד על טיבה.

הג״ר צבי הירש השאיר אחריו בן מופלג בתורה, הגאון רבי משה אשר בפי בני העיר יכונה רבי מושקה. צעיר לימים היה אז, כדי למלאות את מקום אביו. כעבור מספר שנים נתקבל כדיין ומורה הוראה בלודז ושם כיהן במשרה זו עד ליומו האחרון, מרבי משה התסעפו משפחות מפורסמות בלודז וסביבתה ועל צאצאיו נמנו חסידים ולומדים מופלגים. אחרי ראש השנה הובל הגאון רבי צבי הירש למנוחת עולמים בבית הקברות באוזרקוב שהוקם בהשתדלותו.

בעית בחירת רב חדש העסיקה את בני העיר, שגמרו אומר לקבל רק רב מפורסם אשר משכמו ומעלה גבוה מכל העם. רבים מבני העיר התעשרו והקהלה יכלה להרשות לעצמה לפרנס בכבוד רב מופלג שיעורר כבוד והערצה אליו וירים את קרן אוזרקוב העיר. שאלת מעמדו, כבודו ותהלתו של הרב היה ענין של יוקרה וכבוד לבני הקהלה העשירים בימים ההם שאהבו להתהדר ברבנים שכיהנו פאר בקהלתם, להשמיע את שבחיו ואת מעלותיו באזני בני קהלות אחרות. עשירי אוזרקוב המרובים בימים ההם גמרו אומר לבחור ברב מפורסם, גאון וצדק, חכם ואיש אשכולות שיעלה במעלותיו על רבני קהלות אחרות. למטרה זו היו מוכנים לפזר הון רב. מבוקשם ניתן להם. רבנים מופלגים ביותר העטירו ורוממו מאז את כס הרבנות באוזרקוב.

כעבור חדשים מספר, בחורף שנת תקצ״ו נבחר כרבה השני של העיר הגאון רבי זאב וואלף ליפשיץ, שכיהן לפני בואו לעיר כרבה של מלאווה. כשלושים שנה ישב על כסא הרבנות באוזרקוב והטביע את חותמו על הקהלה ועל יושביה. ואכן היו השנים הללו שנות פאר של קהלה זו.

פרק שני

הגאון רבי זאב וואלף ליפשיץ

העלוי מפלוצק

הגאון רבי זאב וואלף ליפשיץ נולד בעיר פלוצק בשנת תקנ"ד לאביו רבי יעקב שלום ליפשיץ ולאמו מרת מרים בת רבי יצחק איציק ברבי שמואל הכהן, מנכבדי וחשובי לאסק, מגדולי העשירים והלומדים המופלגים בעיר זו. בגיל צעיר נשא רבי איציק לאשה את בתו של העשיר רבי משה באק מפלוצק, ושקע בלימוד תורה יומם ולילה. בפלוצק בימים ההם לא היה רב רשמי ולא ישיבה לצעירים מופלגים. נדד רבי איציק מערבה, לער פיורדא שבגרמניה ושם למד בישיבתו של הגאון רבי משולם זלמן הכהן, בעל "בגדי כהונה", ששימש כאב"ד ור"מ בקהלה עתיקה לימים זו. שלש שנים ישב בפיורדא בעוד ובני ביתו לא ידעו לאן הלך והיכן פנה. כעבור תקופה זו חזר לפלוצק כתלמיד חכם מובהק, ליקט סביבו צעירים שנפשם חשקה בתורה ולימד אתם בהתמדה. מאז כינוהו רבי איציק חריף. למרות גדלותו בתורה סירב רבי איציק חריף להתפרנס מרבנות, הוא פתח לו בית מסחר לאריגים שניהלה אשתו כשזמנו פנוי לתורה. רק פעם בשנה שם פעמיו לפראנקפורט הרחוקה, עושה קניות חדשות עבור בית מסחרו וחוזר לביתו לתורתו. בנסיעותיו הארוכות בימים ההם לא פסק ללמוד בכל רגע של פנאי.

כגדלותו בתורה כן גדלותו במעשים. בצדקה ובהכנסת אורחים. כה מספר הג"ר צבי יחזקאל מיכלסון הי"ד אב"ד פלונסק: "הרבה עמל רבי איציק חריף מפלוצק לקבל אורחים בביתו בכל ימי חג או שבת. אם נתמעטו האורחים והעניים לבוא לפלוצק, לא נח ולא שקט איש מורם מעם זה כדי לזכות הראשון בעיר באורחים המעטים. והיה יורד למובאות העיר, ליד שפת נהר הויסלה, למעגן הספינות הקטנות ששטו בנהר, עומד ומצפה לבואם של נוסעים, אולי יקרה לו ה' אורחים לכבוד שבת או חג. פעם, בערב ראש השנה אחד, ובביתו העשיר של רבי איציל הכינו כבר את כל צרכי החג ברווחה, אבל אורחים לא היו. נפשו של החריף דאבה עד מאד וירד למעגן הספינות והנה באו מספר אורחים, יהודים וישאלו את רבי איציל: היכן כאן מלון שם נוכל להתאכסן ? ויענה להם רבי איציל: סורו נא אלי, לי אכסניה טובה. וילכו האנשים אחריו לביתו, אכלו ושתו ונהנו משרותיו של בעל הבית ובני ביתו, התנהגו ברחבות ובקשו מעדנים כאוות נפשם, ורבי איציל עומד ומשמש עליהם. במוצאי החג, ביקשו האורחים מבעל הבית את חשבון דמי האכסניה ורבי איציל חריף מעלה בת צחק על שפתיו, אומר: אני חייב לכם ולא אתם לי, כי על כן זכיתם אותי במצות הכנסת אורחים". (הקדמה לספר למטה יהודה).

מדי שנה בשנה עלה רבי איציל ללאסק עיר מולדתו כדי לבקר את בית הוריו, לקיים מצות כיבוד אב ואם ופעם, בדרכו מפלוצק סר לאכסניה כפרית נידחת של מוכסן יהודי, ובבית אבל ובכי. אביהם הזקן של משפחת המוכסן מת ומגודל העניות אין בידי בנו לשכור עגלה ולהוביל את המת לעיירה הקרובה, כדי להביאו לקבר ישראל. רבי איציל מיהר לקיים מצוות מת מצווה. שכר מהר עגלה והכהן המופלג הזה טיפל בעצמו בהעלת גופת המת לעגלה. ליווה את הארון עד לעיירה הקרובה ושילם סכום רב בעד דמי קבורה, מבלי לעמוד על המחיר. כל ימיו סיפר רבי איציל הכהן בקור רוח על פעלו זה, ועל המצוה הנדירה שזיכו אותו בה מן השמים.

רבי איציל לא נמנה עם עדת החסידים, אבל

בניו הצטרפו לתנועת החסידים ונמנו על גדולי החסידים בדורם. הוא התחתן עם גדולי הרבנים ואנשי מעלה המופלגים בימיו. בנו, החסיד רבי נתן היה חתנו של הגאון רבי יהודה לייב מגליות, בעל "פרי תבואה", בתו, נישאה להצדיק העשיר רבי יהודא לייב קמפנר מפלוצק בנו של העשיר והצדיק רבי יהושע פאלק מקמפנה אשר למרות עושרו הרב היה צם ארבעים שנה משבת לשבת ואכל רק מעט בלילות. אשתו שרה קמפנר התפרסמה בחכמתה הרבה ובמעשיה התורמיות. היא ניהלה למעשה את עסקי הקבלנות הגדולים של בעלה ועמלה רבות לשחרר אסירים ולפדות שבויים ולמטרה זו פיזרה הון רב ולא פעם סיכנה את חייה לפדיון שבויים.

בתה השניה של רבי איציל, רייצה נישאה להג"ר יואל בנו של הגאון רבי שלמה זלמן ליפשיץ אב"ד ווארשה בעל "חמדת שלמה". בדמי ימיו נפטר רבי יואל ואלמנתו הצעירה נישאה לאחר כן להג"ר חיים בהגאון רבי יהודה אב"ד רייביטש חתן הגאון המפורסם רבי מאיר פוזנר אב"ד דאנציג, בעל "בית מאיר". גם רבי חיים נפטר בדמי ימיו והשאיר אחריו בת יחידה, פריבה, שאמה מרת רייצה השיאה להגאון המפורסם רבי יהושע טרינק אב"ד קוטנה.

ממרום היחס

מרום היחס היה רבי איציק. אביו, רבי שמואל היה בנו של רבי יחיאל מיכל, נכדו של הגאון רבי יחיאל מיכל אב"ד נמירוב, שנהרג בשנות הפרעות ת"ח־ת"ט. ר"ש היה חתן רבי איציק גאלדעס מלאסק שנחשב לאחד מראשי היהודים בימיו שתורה וגדולה התאחדו על שולחנו. אולם עלה עליו לאין ערוך בעושרו חתנו רבי שמואל. וכה כותב אודותיו נכדו הגאון רבי אליעזר בעל "שמן רוקח" בהקדמה לספרו: "ויהי שמואל מעלה העולה, פניו יאיר סלה, שם משמואל הולך וגדול, עד כי למספר חדל, ה"ה אבי זקני אבי אמי, זה קנה חכמה קנה בינה, מיחוסי כהונה, הרבני המופלג בתורה וביראה, החכם השלם המפורסם במעלות ובמדות תורמיות, כ"ש מו"ה שמואל כ"ץ נ"י בהמנוח המפורסם בתורה וביראה מו"ה יחיאל מיכל כ"ץ זצ"ל, בהרב הגדול המפורסם מו"ה אלעזר מוכיח זצ"ל בהרב הגדול מו"ה יעקב זצ"ל חתן הרב הגדול מו"ה אברהם זצ"ל, אחיו של רבינו הגדול מהרש"א זצ"ל, יוסיף ה' ימים על ימיו, עולמו יראה בחייו ותקוותו לדור דורים, תולדותיו כיוצא בו, זרע קודש, גזע ישישים, חכמי חרשים, בניו וחתניו רבנים מובהקים, שמו בשערים נודע, כלכל ודרדע, פרי קודש הלולים כמותם, חוט המשולש לא במהרה ינתק, מכאן והלאה התורה מחזרת אל אכסניה שלה". האמין רבי שמואל שהתורה לא תמוש מזרעו, אמר: "אני מאמין כי יבוא יום, ושלושה אנשים במדינה שלנו ישאו ויתנו ביניהם בדברי תורה, הרי שאחד מהם יהיה בודאי מנכדי או מניני".

רבי שמואל עלה בעושרו מעלה מעלה, עד כי קיבל לידיו בקבלנות מממשלת פולין את הזכות הבלעדית לצקת מטבעות של כסף ונחושת. רבים קנאו בו על מעמדו זה, שמו מכשולים בדרכו ובעזרת מעשה תרמית בה היו מעורבים עובדי מפעלו ואחרים, הוגשה נגדו קובלנה כאילו רימה את האוצר הפלני, הוציא מטבעות קטנות יותר ממשקלו הנקוב. אשמה זו היתה גוררת אחריה פסק דין מות. רבי שמואל נאלץ לברוח מפולין, התחבא בחשאי בעיירה באלטה שבבסרביה ושם נפטר גולה ובודד בשנת תקנ"ב.

ר' יעקב שלום ליפשיץ ורעיתו מרים בתו של רבי איציק ישבו שנים מספר סמוכים על שולחן אביהם העשיר, בפלוצק. שני בנים נולדו להם, הבכור רבי זאב, מי שנבחר ברבות הימים לרבה של אוזרקוב ואחיו הצעיר ר' לייבוש שמואל. משום מה החליטו להתפרד ור' יעקב שלום גירש את אשתו שעברה לגור לבית אביה עם שני ילדיה הקטנים. זמן מה חינך רבי איציק את נכדו הצעיר, רבי זאב, בן בתו מרים, עד מהרה נישאה מרים לרבי דן לנדאו שנתאלמן בצעירותו מאשתו, אף היא נכדת רבי שמואל הכהן מלאסק.

איש אשכולות היה רבי דן, אביו חורגו של רבי זאב הצעיר. גדול בתורה ובמעשים, מומחה

להוראה שסירב לקבל משרת רבנות והפך לסוחר מצליח. חכם וסופר ששלט בכמה שפות ואף הרבה לכתוב שירים וחרוזים. הוא ניהל בית לתפארת בפלוצק, שתורה וגדולה התאחדו על שולחנו. כשכבש נאפוליון הראשון, מלך הצרפתים את פלוצק, במסעו לעבר מוסקבה לא נמצא בעיר כולה אדם שהיה בידו לדבר עם הקיסר הכובש אלא רבי דן, הדבר הרים את קרנו בעיני יהודים ולא יהודים, עושרו גדל וכך הפך לאחד מגדולי השתדלנים היהודים בימיו. כעבור שנים מספר, עת ירד מנכסיו בחרה בו עדת יהודי פלוצק כשתדלן רשמי אצל השלטונות והקציבו לו משכורת של ארבעים זהובים לשבוע, כגודל המשכורת ששולמה לרב העיר, הגאון רבי אריה לייב צינץ, החריף המפורסם. רבה של פלוצק ראה בזה משום עלבון התורה, ועזב את פלוצק בעברו לצכנוב ומשם לפראגה.

בפנקס מיוחד, מכורך רשם רבי דן את שיריו ואת חרוזיו, את דברי ימיו העשירים חוויות. פנקס שנשמר עד לשואה אצל נכדיו ונינים בפולין. בפנקס מכתבי מליצה וסמיכות לשוחטים כי על כן נחשב רבי דן למומחה מופלג בהלכות ועניני שחיטה. אף פחים קטנים לא שכח רבי דן להעתיק בפנקסו, למשל, כמה חרוזים כאישור לקבלת דגים קטנים לפורים. וכה רשם רבי דן:

...ר' מאטיל ממלאווא שלח לי על פורים ב' העכטליך קטנים ובעל העגלה שלו רצה קוויטל על קבלתם וכתבתי לו:

דגי סנפיר כמו קשקשת שנים
זאת היריעה האחת מדתה כפלים
לולא מרדכי שלחם אל משתה אסתר היום
עוד גדלו ורבו ודגו בתוך מים חיים

דברי הקטן דן לנדא

בת אחת היה לרבי דן, אביו חורגו של רבי זאב שגדל בביתו, מאשתו הראשונה שנפטרה בדמי ימיה. השיאה רבי דן לבנו חורגו רבי זאב, שהתבלט כעלוי ומושלם במעלות רבות. עם מרת זלדה חיה זו ראה רבי זאב שנות אושר בכל ימי חייו הארוכים. את בתו השניה השיא רבי דן לאדמו"ר רבי אברהם מצכנוב, יליד פארגיטשוב העיירה שליד אוזרקוב. חתניו המופ־לגים הרימו את קרנו וכבודו של רבי דן, והיו לו למשענת גם בימים בהם ירד נכסיו ונאלץ להתפרנס ממשכורתו, כשתדלן.

בערוב ימיו יצא רבי דן לאוזרקוב, שם כיהן חתנו רבי זאב כאב"ד וביתו חלה את מחלתו ובבית הקברות החדש בעיר מצא את מנוחתו, ועל מצבת קברו חרת חתנו ובן חורגו, אותו גידל וחינך, הג"ר רבי זאב:

"נאסף דן בן **חיים זצ"ל** כ"ט יום לירח האביב תר"ט לפ"ק

דמע הגירו לויתן עוררו מר קוננו
נדיב ושוע סור מרוע גוע ואיננו.
ברכת אב"ד עליו גבר במתן חננו.
נודע בשערים מגזע צדיקים מצוקי תבל.
חכם וסופר מעשיו שפר פאר ולתהלה
יחוסי ארץ עומדים בפרץ גזעו עלה
עף בגדלו מטע אהלו תעודה סלה
מודעים לבינה עליו שאו קינה.
יקראו אל אבל
תנצב"ה".

כל הון לא השאיר אחריו רבי דן, שנפטר מחוסר כל, אבל אחרי ארונו הלכו בניו המופ־לגים וחתניו, גדולי ישראל בימים ההם, האדמו"ר רבי אברהם מצכנוב, הג"ר זאב ליפשיץ, נכדיו שכיהנו ברוב הימים כאדמורי"ם מביאלה, מס־טריקוב, מידוב, רבנים מפורסמים ואנשי מעלה. רבי זאב ליפשיץ לא שכח בכל ימי חייו את חותנו ואביו חורגו שגדלו בביתו, שהחזיקו על שולחנו העשיר בפלוצק, ואיפשר לו לעלות במעלות התורה. שני אברכים מופלגים ביותר ישבו בימים ההם בפלוצק ולמדו ימים ולילות בהיותם סמוכים על שולחנות חותניהם. שניהם בשם זאב. ועליהם גאוות תושבי פלוצק דאז, בחיבה כינו אותם "הזאבים" (די וועלף) כי לגיבורי חיל בתורה נחשבו. רבי זאב ליפשיץ, מי שכיהן ברבות הימים כאב"ד אוזרקוב, ובן דודו וגילו, הג"ד זאב בן רבי יואל ליפשיץ מווארשה, חתנו של רבי יהודא לייב קמפנר

חתן רבי איציק הכהן, שנבחר ברבות הימים כאב״ד מלאווה.

בגעגועים ובכאב הזכיר רבי זאב היפשיץ את שנות שבתו בפלוצק, מחוסר דאגות וטרדות כשהוא מקדיש כל זמנו לתורה. סמוך על שולחן חותנו רבי דן וכל מחסורו עליו.

על כס הרבנות

לאט לאט החל רבי דן לרדת מנכסיו, מצבו נעשה דחוק יותר ויותר. רבי זאב החליט לעזוב את בית חותנו ואביו חורגו ולדאג בעצמו לפרנסתו. כשהוצע לו משרת הרבנות בעיירה ראדזינוב שליד פלוצק קבלה ברצון. אולם פרנ־סתו בעיירה הקטנה והעניה לא היתה מצויה ביותר. כשהציעו לו תושבי מלאווה, הגדולה בהרבה את כסא הרבנות בעירם עבר לשם. בשנת תקצ״ו נבחר כאב״ד אוזרקוב; אנשי קהלה מתפתחת זו הבטיחו לו פרנסה בריווח, ללא טרדות ודאגות מיותרות, רבי זאב הסכים מיד לעבור לאוזרקוב. בעיר זו נשאר כשלושים שנה, מאז ועד ליום פטירתו דחה כל הצעות של קהלות גדולות ועתיקות ומכובדות כי יעבור ויכהן אצלם. אחרי כבוד לא תר, ופרנסתו היתה שוב מצויה בשפע באוזרקוב השקטה.

בשעות היום ישב הגאון רבי זאב וואלף ולימד עם תלמידים מרובים, מצעירי בני העיר שיעור קבוע. תלמידים רבים הקים ומהם מופלגים בתורה, וכה מזכירו תלמידו המובהק, הגאון והשוע רבי שלמה אברהם רזעכטה בספרו ״בכורי שלמה״: ״...גם אזכיר לטובה את מורי ורבי המובהק שארי ומחו׳ הגאון הצדיק המנוח כקש״ת מו״ה זאב ליפשיץ שהיה אב״ד דפה אוזרקוב כשלושים שנה, שהדריכני בדרך הלימוד הישר, תנצב״ה״.

בין שיעור לשיעור, דאג לענייני הקהלה. בהשתדלותו הוקם בית כנסת יפה בשנת תרי״א, ועל ספונה כתב רבי זאב:

זמירות ישראל מנעימים כולם יחד מתאימים
מנורה רבת הנרות מתנה נתנה לדורות
חצר אלהינו להאירה על המנורה הטהורה
(לפ״ק תרי״א)

גאון בתורה היה רבי זאב, ויחד עם זה מושלם בשפות וידיעות אחרות. סופר שנון ששלט בכל מכמוני השפה העברית, פעם כתב מכתב מלא מליצות ורעיונות לבן גיסו האדמו״ר רבי זאב מסטריקוב. על מכתבו ענה לו האדמו״ר מסטרי־קוב במכתב דלהלן שנדפס ב״קובץ מכתבים״ של האדמו״ר מסטריקוב וכה דבריו:

לדודי הרב הגאון מו״ה זאב ליפשיץ אבד״ק אזערקאוו שליט״א

כהת בת עיני מיפעת אמרותיך, לפתע נגדי הבריקו, לבי עמד משתאה על עשתונותיך המסלאים בפז, האחוזים בחבלי האחוה וידי־ות־על גליל כסף לחזות בנועם מכתבו תמיד. כל חלקי גוי בי עוררו ותהי לחרדת משוש בינימו ויגנוב את לבבי ותנהג את בני שרעפי שבי, אסיר באזיקי דודיך. שישי נפשי! דודיך ביופיו הביטה, יקרתו בכל התבל אין, תדרשנו אך זאת לבי בקרבי יחיל, אולי מעתה תשיב ימינך, ותמנע ממני ששון־לבלתי הרוני, נפת תטפנה שפתותיך, כאשר עשית עד הנה, או אז תגדל מכאובי למשנה, מאשר לא טעמתי מעסיס מליך, עלז שר גז חיש ויעיף ויוסיף אחריו עצב. האתאו ביקרת שעשועים, אשר בבטנה הרה עמל ותוגה להדאיבני באחרית. בגלל הדבר הזה אבקשך דודי יקירי, אל תוחיל עד כי הבשלו אשכלות ענב רעיונך, להקרב לי מנחת בכורים מזמרת שיריך, ואל תשמור על לדתנה המליצות תוך לבך, להספיר כי מה תוסיף חן להספיר, משבץ כסף או עופרת? הלא גם משם יפיו יזרח. ומה יתרון להאחוה מלבשה אדר יקר הלשון או אינה? אחת היא! תלבב נפש רע ותשמחהו וששון לבו ירבה. גם לעג לשונך עלי אהבה, אענדנו לראשי לוית חן וצניף ידידות.

דברי ידיד הק׳ זאב וואלף לנדא.

במרוצת השנים נתפרסם רבי זאב וואלף ליפשיץ לאיש השלימות המושלם בכל. שלט בשפה הגרמנית והפולנית והרוסית להפליא, מבלי שאיש ידע מהיכן סיגל לעצמו את השפות הללו. פסקי דין שהוציא היו תמיד מסוגננים

להפליא, ערוכים יפה, עד כי גם לא יהודים פנו אליו בבקשה כי יתווך ביניהם. במיוחד התפרסם כשונא בצע ונאמן ללא גבול לאמת הערומה. עד כי חוקקו בני קהלתו על מצבתו באוזרקוב בין השאר ״לבצע כסף ולמנוחה לא שעה״.

מעשה בהגאון רבי חיים אורבך אב״ד לינטשיץ הקרובה לאוזרקוב, שנאלץ להופיע בבית המשפט הממשלתי לערעורים בוואראשה הבירה כעד. חשש הגאון רבי חיים מעדותו זו, כי על כן לא הבין ולא דיבר פולנית או רוסית, ופחד מהמתרגם הרשמי שיעמיד בית המשפט העלול לסרס את דבריו ולסבכו בפלילים. פנה הרב מלינטשיץ לרעו ועמיתו הגאון רבי זאב וואלף בבקשה כי יעזור לו בצרתו. נענה לו רבי זאב, נסע עמו לוואראשה, הופיע עמו בפני בית המשפט ותירגם את דברי עדותו. במשך שנים רבות לא פסק רבי חיים מלהודות לרבי זאב על עזרתו וטירחתו.

ולמרות שליטתו בשפות המדינה וכוחו הרב בנאום והסברה, סירב הגאון רבי זאב וואלף להתקרב למלכות ולשליטים ולבוא בחברתם. מנע מלהשתתף במשלחות של רבנים למושלים וביכר לשבת בביתו, על התורה ועל העבודה, שמח תמיד כשניתנה לו האפשרות ללמוד בהתמדה מבלי להיטרד בעניינים שאינם נוגעים לתורה ולעבודה. כאהבתו לאמת כן אהבתו לחיים צנועים ושקטים, הנעדרים נסיעות בדרכים וטלטולים מחלישים.

הגאון רבי זאב וואלף לא נמנה על עדת החסידים, התנהג כמתנגד ונחשב כזה. למרות עובדא זו, התיחסו אליו גדולי החסידות בהערצה, מספרים כי פעם, כשיצא רבי צבי הירש מטומשוב, לסייר בסביבות לודז ולבקר את חסידי קוצק בקהלות האיזור, שיגר האדמו״ר רבי יצחק מאיר מגור, בעל ״חידושי הרי״מ״ דרישת שלום להגאון רבי זאב, אמר ״הוא רב נאמן״ (א עהרליכער רב).

איש אמת

איש האמת היה הגאון רבי זאב וואלף ליפשיץ. מתנגד לחסידים שלא הסתיר את דעתו ואת עמדתו למרות כהונתו בעיר המלאה חסידים. בשנת תרי״א התישב באוזרקוב באורח זמני האדמו״ר רבי שמואל אבא מזיכלין תלמידו ושארו של האדמו״ר רבי פישל מסטריקוב. בעיר מושבו, זיכלין פרצה מגיפה אחרי השתוללות מחלה מדבקת, ולפי דרישת חסידיו עבר זמנית לאוזרקוב, שם ישב עד לשנת תרט״ו כמנהגו בזיכלין המשיך גם בשנות שבתו באוזרקוב. השמיע יום יום שיעור בעניני אגדה ומדרש באזני חבורת בעלי בתים.

יום יום היה האדמו״ר בא לבית המדרש, כמנהגו בימים ימימה, לימד את שיעורו עם יהודים פשוטים לרוב כאלה שלא נמנו על עדת חסידיו. טעמו ונמוקו שמורים עמו בסוד מבלי לגלות זאת לאיש. כדרכו, הסביר את דברי המדרש בדרך הסוד, לפי תורת הקבלה מבלי להתחשב בעובדא שקהל השומעים לא הבין לדבריו, לא קלט כלל את הסבריו. היהודים הפשוטים, באי בית המדרש לא השכילו להבין דף גמרא, הם לא היו מסוגלים לקלוט מתורת הקבלה.

רב העיר, רבי זאב וואלף התנגד ללמוד זה. הוא ראה את עצמו אחראי ללמודי התושבים בבית המדרש או בבית הכנסת. כשעלה רבי זאב לדוכנו להשמיע את דרשתו פתח ואמר: ״כתוב ׳ויאמר ה׳ אל משה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע״ (שמות י״ז), הדברים מתמיהים, אם נצטוה משה לכתוב בספר למה פקד עליו ה׳ לשים אחרי כן באזניים? אבל — הוסיף הרב — משהבחנתי בנעשה בשיעורים החדשים בבית המדרש הבנתי את פירוש הדבר אמר לו הקב״ה למשה רבנו ע״ה, הדברים המובנים לכל תכתוב בספר, פתוחים לכל, ילמד כל מי שירצה ללמוד, הרי הם דברים לכל. אבל הדברים שאינם מובנים לכל, הפירושים בדרך הסוד, הקבלה פקד הקב״ה לשים באזני יהושע להסבירם ליחידי סגולה ולא להשמיעם בבית המדרש ברבים...

החריפים בן החסידים לא עברו בשתיקה על עקיצותיו של רבי זאב וואלף, והרב הפיקח והחכם לא נשאר חייב להם מצדו. במיוחד לא נשאו חן בעיניו חסידים שהרבו בסעודות ולא הקדישו את זמנם לתורה, פעם, כשנתקל בחסידים היושבים וסועדים בצוותא פתח ואמר: "שנינו בגמרא "טובה צפרנן של ראשונים מכריסן של אחרונים" (יומא ט'), הרי שהדברים תמיהם, מה הקשר של הצפורן עם הכרס? עתה נתישבו לי הדברים. על דבר הצפרנים שנינו "שורפן חסיד, קוברן צדיק, זורקן רשע" (נדה י"ז), וזה שאמרו חכמנו ז"ל, טובים החסידים שיתכן היה להכיר בהם בצפרניהם, מהחסידים האחרונים שאפשר להכירם לפי כרסם, מרבים בסעודות הרי שהם חסידים חריפים, אינם מרבים בסעודות הרי שאינם נחשבים לחסידים חריפים"...

אולם ברבות הימים התחרט כנראה הגאון רבי זאב וואלף על עמדתו נגד החסידות, וגמר אומר בלבו להצטרף לעדת חסידי גיסו, האדמו"ר רבי אברהם מצכנוב. הוא התכון כבר לנסוע אליו והדבר נודע לגיסו הגאון והצדיק שהחליט למנעו מנסיעתו. היה זה בחורף לשנת תרי"ט שנים מספר לפני פטירתו של הגאון רבי זאב וואלף, לביתו של הרב מאוזרקוב הגיע מכתב מהרבי שכתב:

שלום לכבוד גיסי הרב המאוה"ג החכם השלם החריף ובקי המפורסם מו"ה זאב וואלף נ"י,

שמעתי כי בדעת כבוד גיסי נ"י לבוא לכאן להתראות עמי פא"פ, ידידי גיסי, אינני רואה שום תועלת בטרחת נסיעה כזו. ובפרט בימי החורף, ואין דעתי נוחה מזה מכמה טעמים, אבטח כי כבוד גיסי נ"י לא יעשה נגד רצוני ולא יבוא לכאן.

דברי ידידו גיסו הדו"ש בלונ"ח אברהם במו"ה רפאל ז"ל החופ"ק טשיכאנאוו.

רבי אברהם מצכנוב נערץ על ידי המוני החסידים כאדמו"ר וקדוש עליון, אליו נהרו אלפים מקרוב ומרחוק, אבל הוא שמר על מנהגיו ועל דרכיו המיוחדים, באחרית ימיו אף התפלל נוסח אשכנז כדרכם של המתנגדים לחסידות ועשה הכל למנוע את נהירת המונים אליו. במיוחד התנגד לבואם של רבנים מופלגים או גדולי התורה בדורו. תמיד טעמיו ונימוקיו עמו מבלי לגלותם לאיש, את רצון גיסו הגדול מילא רבי זאב וואלף והוא לא הצטרף לעדת החסידים, נחשב למתנגד לחסידות עד ליום פטירתו.

על האמת אשר בלבו שמר מכל משמר ותמיד פיו ולבו שוים. מעולם לא העמיד פנים ולא נשא פני איש ויחד עם זה היה תמיד נוח לבריות, צדיק ועניו אמת, אינו פוקד ואינו מצוה אפילו לבחורים צעירים מתלמידיו שלמדו אצלו והיו מוכנים לשמשו ולמלאות כל מוצא פיו. אמרותיו תמיד שנינות, מבריקות שהפכו לנחלת צאן ברזל של רבים שהרבו להשתמש בהם. מעשה ברבי זאב וואלף שיצא לעיירה קטנה בסביבת אוזרקוב כדי להספיד אדם נכבד מאד שהלך לעולמו. להלויתו של הנפטר הגיעו רבנים מכל הסביבה. הספיד הגאון רבי זאב וואלף לראשונה את הנפטר ואחריו נשא את הספדו רב מעיירה קטנה, שלא ידע לשאת דברו בפני ציבור, ואנשים בין המלוים החלו להתלוצץ מהרב המספיד. בשובו מהלויה נענה רבי זאב וואלף ואמר: "כנראה שרבני העיירות הקטנות לא ידעו מעולם לשאת הספדים כהלכה. רבנו הקדוש צוה לפני פטירתו לחכמי ישראל: אל תספדוני בעיירות אלא בכרכים. סבור מיניה דמשום טרחה הוא דקעביד, כיון דאתי כולא עלמא, ש"מ דמשום יקרא הוא דקאמיר מכיון דמספדי לו בכרכים הוי יקרא טפי (כתובות ק"ג). והדברים לא מובנים, מה איכפת היה לו לרבנו הקדוש אם גם בעיירות קטנות ישאו עליו הספדים, נוסף להספדים שישאו בכרכים הגדולות? משמע שגם אז לא ידעו רבני עיירות הקטנות לשאת הספדים, והיה מקום לחשוש כי הספדיהם אחרי רבנו הקדוש יהפכו לחוכא

ואיטלולא, לכן דרש להספידו רק בערים הגדו־לות. בכרכים".

מפאר כבוד הרבנות

כסא הרבנות לא פארה את אישיותו של הגאון רבי זאב וואלף ליפשיץ. בהתנהגותו ובמעשיו רומם הגאון המפולא הזה את כבוד הרבנות בכלל, ואת הרבנות באוזרקוב בפרט. מורם מעם היה, מלא אצילות, תמיד ריחף בעולמות התורה וההלכה, ובכל זאת ידע להת־הלך עם כל איש, כקטן וכגדול. בפקחות לא מצויה מצא לו נתיב לכל אדם ובכל עת, מעשה באחד מבעלי מלאכה בעיר, שבא להרב וביקש להזמין את שותפו לדין על כי חמס וגנב מהעסק המשותף.

הבין הגאון כי שותפו ישבע לשקר, וכי מדין תורה זה לא תצא האמת. התישב עם התובע והסבירו שלא כדאי בכלל לנהל דין תורה עם שותף כזה, שיטען טענות שקר ועלול אף לצאת זכאי בדין, מוטב לכן להפרד משותף כזה, לפתוח עסק לבד וה' יצליח אז דרכו. הג"ר זאב התמיד לדבר על לבו של התובע עד כי ניאות לקבל את דעתו של הרב, ואמרו, תקלה לא יצאה מימיו מדיני תורה לרוב שניהל הרב המופלא, שידע תמיד לכוון את פעולות בית דינו לאפקים רצוים.

כל מעשיו של רבי זאב וואלף היו ללא דופי. כשהגיע הרב לאוזרקוב פסקה לו הקהלה שכר שבועי של תשע רובל כסף, וזאת תוך הנחה מבוססת כי הרב יהנה מהכנסות נוספות, רח"ש עבור סידור קידושין מצד כל מחותן המשיא את בנו, כנהוג אז בישראל, הענקות בפורים, כמשלוח מנות לרב, דמי מכירת חמץ בפסח ושכר בטלה בדין תורה ובעיקר "צוטרינק געלד", מנהג מיוחד בימים ההם, בכל סעודת נישואין לקח אחד המסובין צלחת ועבר בין המשתתפים וכל אדם המכבד את עצמו נתן איזו מטבע או סכום שהוא, למען הרב. הכנסה זו הפכה לחלק בלתי נפרד מההכנסות הקבועות של הרב.

כשהגיע הגאון רבי זאב וואלף לאוזרקוב, כינס את ראשי הקהלה והציע להם להעלות את משכורתו ברובל אחד לשבוע ולבטל את המנהג המכוער של מתן ואיסוף "צוטרינק געלד" עבור הרב, היות ואין את נפשו העדינה להנות ולקבל כספים הללו. ראשי הקהלה נענו לבקשתו, שכרו מאז היה 10 רובל לשבוע ומנהג ה"צוטרינק געלד" בוטל לעולמות.

כשלושים שנה ישב הגאון רבי זאב וואלף על כסא הרבנות באוזרקוב ולא נטש את עירו. במלאות לרב שבעים שנה חלה את מחלתו ונפטר בשם טוב. על מצבתו חרתו בני קהלתו:

"פה טמון גו איש טהור, הרב המאוה"ג מוהר"ר זאב בן מו"ה יעקב שלום ז"ל, נפטר בשם טוב ו' מנחם אב שנת תרכ"ד.

זוהר עדתנו נר ה' הה כי כבה
אבינו מורנו עלה השמים
בין העומדים בארץ החיים
בצל שדי יחזה אך נפשנו נצבה
נהל את בני עדתו במקל נועם
ירה חיצי מוסרו הנעימים
על מטרת לבבינו בקול רעם
קריתנו תכון בחסד וברחמים
במישרים הורה דעה ושמיעה
שפט אותנו כשלשים שנה
לבצע כסף ולמנחה לא שעה
ובכל ימיו באוהל תורה חנה
מורנו הה עלה שמימה בסערה

הגאון רבי זאב וואלף לא נמנה על עדת החסידים, אולם בניו הצטרפו לחסידים ונמנו על חשובי היהודים בפולין. בנו בכורו רבי יחיאל מיכל נחשב לתלמיד חכם וחסיד מפורסם. חסיד קוצק המקורב לאדמו"ר רבי מנחם מענדיל ואחרי פטירתו נמנה על חשובי חסידי גור תקופה ארוכה סמוך על שולחן חותנו העשיר ר' אברהם רוזנבלום ואחרי כן הקים בית מסחר בביאלה, שם נשא אשה וגר בכל שנות חייו, אולם את מרבית זמנו הקדיש לתורה ולחסידות. בניו וחתניו המשיכו בדרכו.

בנו השני, רבי ישראל חיים הצליח מאד בעסקיו והפך לאחד מגדולי העשירים היהודים בפולין שתורה וגדולה התאחדו על שולחנו. בכפר געמזוב שליד לודז, שהיתה אחוזתו הקים

לו רבי ישראל חיים ארמון בתוך יער עבות, ובחדשי הקיץ באו לשם גדולי תורה, ביניהם הגאון רבי אליהו חיים מייזל אב"ד לודז, האדמו"ר **רבי אברהם מסוכטשוב** והאדמו"ר רבי זאב מסטריקוב בן דודו כדי להנפש, רבי ישראל חיים דאג אז לכל מחסורם. כשמתה עליו אשתו הראשונה נשא לאשה את אלמנת הרה"צ רבי משה ירוחם, בנו של האדמו"ר רבי מנחם מענדיל מקוצק.

רבי ישראל חיים נמנה על חשובי חסידי קוצק וגור, ובמיוחד היה מקורב לאדמו"ר רבי אריה לייב, בעל "שפת אמת" מגור. נדבן מפורסם היה, וידו פתוחה לכל דורש ומבקש, בין הניירות שהשאיר אחרי פטירתו נמצא גם מכתב מהאדמו"ר מגור בעל "שפת אמת" לרבי ישראל חיים, בו הוא נדרש על ידי רבו לתרום למען בן משפחתו של רבי ישראל חיים, כותב האדמו"ר בין השאר "הגם שאין מדרכי לכתוב קצבה לשום איש כמה שיתן אך בודאי לא יעלה על דעת כבודו ליתן פחות מן אלף רו"כ". ביום ה' שבט תרס"ג נפטר רבי ישראל חיים העשיר בלודז.

צעיר בני הגאון רבי זאב היה ר' יוסף ליפשיץ, שלא הצטרף לחסידים ונשאר כאביו הגאון מתנגד. בנים חתנים נכבדים היו לרבי יוסף, רבי משה קויפמן בנו של החסיד המפורסם רבי יוחנן הלוי מקאליש ורבי נחמן וויכסלפיש.

פרק שלישי

הגאון רבי שמשון ארנשטיין

אחרי פטירתו של הגאון רב זאב וואלף ליפשיץ נבחר פה אחד כרבה של אוזרקוב הגאון רבי שמשון אורנשטין מגדולי הרבנים שבדור העבר ואחד האישים הבולטים ביותר ביהדות פולין במאה השביעי לאלף הנוכחי.

יליד קמפנו שבמערב היה הגאון רבי שמשון. נולד שם בשנת תקפ״ו לאביו רבי משה אורנשטין מחשובי הקהל ונכבדיה, ולאמו מרת בלומה בתו של רבי זאב וואלף ליפמן, מגדולי עשירי היהודים במחוזו, למדן ועסקן שתורה וגדולה התאחדו על שלחנו, חתנו של הגאון רבי מאיר צילך אב״ד ור״מ לאסק.

קמפנו, בימים ההם נחשבה לקהילה מעטירה. מרכז לתורה ולעסקנות. מאות צעירים מהסביבה הקרובה והרחוקה נהרו לעיר זו כדי ללמוד תורה בבתי המדרש המפורסמים שלה, הקהילה הסמוכה לפרייסן נחשבה במשך שנים רבות כשלוחה קיצונית של פולין התורנית במערב, כמגדל אור הראשון שקידם את פני ההולכים מזרחה, המבשר לעוברי דרך כי הנה דרכה רגלם על אדמת פולין המערבית, שהמשיכה להחזק ברמה את דגל התורה והנאמנות הבלתי מסויגת ליהדות ולהלכה המפורשת, שנים רבות אחרי שקיעת מרכזי התורה הגדולים והותיקים אשר בפרוסיה וגרמניה המזרחית.

בעודו צעיר לימים התבלט רבי שמשון אורנש־טין בין מאות צעירים אחרים אשר בקמפנה. נחשב לגדול השקדנים בעיר, לבחיר בין בחורי בית המדרש, אביו וסבו הסוחרים העשירים הגיעו לידי מסקנה שרבי שמשון הצעיר נועד לחיי תורה שלימים. בגיל ט״ז נשא את בתו של העשיר רבי מנחם מענדיל מבלאשקי, ומספר שנים ישב על התורה והעבודה, בהיותו סמוך על שולחן חותנו העשיר.

מוניטין יצאה להתמדתו המפליאה בבלאשקי העיר, המלאה חסידים ואנשי מעשה, במקום זה התרכז מספר רב של חסידי קוצק מופלגים ומפורסמים ואלה ניסו לא פעם למשוך לחברותם את רבי שמשון העילוי הצעיר שסירב לצאת מד׳ אמות של תורה, כאילו נולד לתורה ונועד רק לחיי תורה, למרות גילו הצעיר התפרסם בבלאשקי ובסביבה הקרובה והרחוקה כגאון מופלג ומובהק בהלכה, הבקי באין כמוהו בשולחן ערוך, ופוסק הלכה למעשה כדיין ותיק ורגיל.

בהמשיכו בבלאשקי המלאה חסידים את מסורת ההתנגדות לחסידות הרגיש עצמו מבודד במקום, ורק הגמרא שימשה לו כרע נאמן ומסור, כשבאו נציגי קהילת קראשנוביץ לבלאשקי והגישו לרבי שמשון הצעיר את כתב הרבנות לעיירתם לא סירב הגאון לבקשתם, ועבר לקרשנוביץ עם בני משפחתו, שם שימש כרב ומרביץ תורה חמש עשרה שנה, עד אשר נתבקש לעלות על כס הרבנות באוזרקוב.

מספרים כי בהיות רבי שמשון ילד קטן, עבר את קמפנו גאון הדור רבי עקיבא איגר. בחנו הגאון ואמר, ״זה הקטן יהיה אחד מגדולי פולין בתורה״ ברכתו של הגר״ע איגר נתקיימה במלואה, כרבה של קרשנוביץ הקטנה נתפרסם הג״ר שמשון כאחד מגדולי גאוני הדור, כאחד הרבנים המופלגים ביותר, שלא יצא מעולם מד׳ אמות של תורה.

מעודו פעל הג״ר שמשון אורנשטין בסביבה של חסידים, שהשפעתם היתה מכרעת בקהילות פולין בימים ההם ולמרות זאת הוא לא הצטרף לתנועה זו. המשיך להתנהג כמתנגד לחסידות ובכל זאת זכה לכבוד ולהערצה מצד החסידים

לזרמיהם, שחבבוהו ואהבוהו בגלל תכונותיו הנעלות, פקחותו, מדותיו ואהבת האמת שלו, שלא ידעה פשרות.

אחרי פטירתו של הגאון רבי זאב וואלף ליפשיץ נבחר הגאון רבי שמשון פה אחד כאב״ד אוזרקוב, ברצון עלה הגאון על כס הרבנות בקהילה מתפתחת ונכבדה, בן ל״ח היה רבי שמשון עת בא לאוזרקוב ובקהלה זו ישב למעלה מעשרים שנה, עד אשר נתבקש לעלות על כס הרבנות בקהילה הגדולה והמיוחסת קאליש, הגדולה בקהילות הסביבה.

מיד עם הופעתו בעיר, כינס בחורים לומדי תורה והחל להשמיע באזניהם שיעור קבוע כשלוש שעות ליום וכך התנהג בכל ימי שבתו במקום, על שיעור זה שמר מכל משמר מבלי להתחשב בטרדות והטרדות. מאות בחורים ואברכים למדו אצלו בקביעות ומבית מדרשו יצאו לומדים מופלגים וחריפים ומהם אשר נעשו במרוצת הימים לרבנים למורי הוראה ולמרביצי תורה בישראל.

יום יום, בימות החורף ובימות הקיץ הופיע הג״ר שמשון בבית המדרש והשמיע שיעורו לתושבים בשולחן ערוך, אורח חיים. ובשבתות למד עין יעקב, קהל רב בא לשמוע את שיעוריו של הרב והיו זמנים ומאות תושבי אוזרקוב מלאו את בית המדרש והקשיבו בדריכות לתורתו של הג״ר שמשון, חריף ומעמיק היה הרב, למד ולימד בעיון רב ובעמקות ובכל זאת השתדל להסביר דבריו בצורה מובנת לכל אדם ובסבלנות למופת השיב לכל שואל ומקשה, מעולם לא דחה קושיה ולא לעג למטריד בסתם שאלות, רבה סבלנותו במגע עם התושבים, שבא לידי ביטוי מלא בשעת לימודו, אחרי שבתו של רבי שמשון נישאה לרבי נחום אש מי ששימש אח״כ כרבה של צנסטכוב והשמיע רבי נחום במקום חותנו את השיעור בשבתות ״בעין יעקב״ ורבי שמשון המשיך בשבתות להשמיע לתלמידים מופלגים שיעור בגמרא בחריפות יתירה.

באוזרקוב פעלו רבנים מפורסמים ורבי השפעה, אולם לדברי זקני התושבים בעיר חרגה השפעתו של הג״ר שמשון על בני הקהילה מכל מסגרת ידועה, בפיקחות ובחריפות יתירה ניהל והוציא פסקי דין, דין תושבים ודין סוחרים מהסביבה הקרובה והרחוקה אימרותיו השנינות הפכו לנחלת צאן ברזל של המונים, אמרו, ברגע בו הופיעו לפניו הצדדים המתדיינים ירד לעומקם של הדברים ועמד על טיבם של המתדיינים. פעם — מספרים — הופיעו לפניו לדין שני סוח־רים גדולים מעיר רחוקה, והשעה היתה מאוחרת והרב הקשיב לדבריהם בשתיקה, ראשו שמוט מעט מעיפות, מבלי להפריע להם לשטוח טענו־תיהם בהרחבה ומבלי להגיב מאומה, סיימו הפטיר כלאחר יד: דרוש כאן עד...

״עד לשם מה?״ — התריס אחד המתדיינים — הרב בטח לא קלט את הדברים, אינו מתמצא בעסקים גדולים ומסובכים — אמר. נענה לו רבי שמשון בשחוק קל: ״מטענותך עתה שוכנעתי שיריבך צודק, מדברי איש דינך שוכנעתי שאתה צודק... דרוש לכן עד שיכריע״.

ושוב מעשה בשני בעלי דין שהופיעו לפני הרב לדין תורה, שני שותפים שנפרדו מהשותפות. האשים התובע את הנתבע בגניבות וברמאות והלה מכחיש הכל. אחרי עיון מרובה קבע הרב שלפי דעת תורה על הנתבע במקרה זה להוכיח את נקיון כפיו. קפץ האיש אמר, ״לא דעת תורה אני מעונין לשמוע אלא דעתו של הרב״. השיבו הג״ר שמשון: ״אם דעתי הנך רוצה לשמוע, אגיד לך, לדעתי הנך גנב...״

כחכמתו כן גדולתו בתורה, ובין רבני דורו התפרסם רבי שמשון כאחד מגדולי הגאונים בין הרבנים, ששמשנתו ערוכה לפניו. בשאלות חמורות נשאל רבי שמשון ולא תמיד התערב להכריע בשאלות מסובכות, אם כי צידד באורח שיטתי להקל בדין וכן בהוראות איסור והיתר.

רבי שמשון לא נמנה כאמור על עדת החסידים, מתנגד נשאר כל ימי חייו, ולמרות זאת נחשב בעיני המונים לצדיק ואיש מופת וסיפורים נפלאים התהלכו על אורח חייו המלא קדושה וטהרה.

מאז עלה על כס הרבנות בקרשנוביץ ובכל שנות חייו הארוכים הרביץ תורה ברבים. יום יום השמיע שיעורו לצעירים אשר חפצם בתורה. אולם מעולם לא ראה את עצמו כמורה לתלמידיו אלא כחבר קשיש. אף פעם לא ניצל את תלמידיו הרבים לצרכיו הפרטיים ולא הרשה להם כי ישמשוהו.

על עצמו החמיר רבי שמשון בהלכה, ביכר את החומרה על פני הקולא, העדיף להקפיד כל עוד נגעו הדברים לו אישית, לעומת זאת עמל להקל בהוראתו לזולת וגילה את כוח דהיתרא. כשעלה על בימת בית הכנסת באוזרקוב לשאת את דרשתו האחרונה בטרם עבר לכהן כרבה של קהלת קאליש המעטירה, ביקש את סליחת בני הקהלה על כי חי על חשבונם עשרות שנים מבלי להעניק להם — לדעתו — את התמורה הנאותה "וקל יהיה לכם לסלוח לי וזאת משום שתמיד נטיתי בהוראתי לקולא, עמלתי להכשיר ולא להטריף ויתכן ואת אשר שילמתם לי הרווחתם על יד פסקי דין להיתר שהוצאתי". סיפורים יפים ומרובים היה בפי תושבי אוזרקוב על רבם רבי שמשון, אותו העריצו וגם אהבו ולא שכחו את תקופת כהונתו גם אחרי עברו לכהן כרבה של קאליש.

כשהציעו ראשי קהלת קאליש לרבי שמשון כי יעבור לשמש כאב"ד בעירם התלבט הרב קשות סביב להצעה קוסמת זו. בני משפחתו לחצו עליו כי יעבור לעיר הגדולה והעתיקה לימים ויחליף את כס הרבנות באוזרקוב הקטנה והחדשה בכס הרבנות של קאליש, בה ישבו גאוני ישראל במשך מאות שנה ומה עוד כשקהלת קאליש היתה פי חמש גדולה מקהלת אוזרקוב.

תושבי אוזרקוב, חסידים כמתנגדים, עשירים כעניים התנגדו בתוקף ליציאת הרב מעירם, היתה זאת התנגדות כנה וספונטאנית שלא אורגנה על ידי איש. נערץ וחביב היה רבי שמשון עליהם, שימש להם כרב ומורה, כידיד ויועץ ששמר בלבו על סודותיהם הכמוסים ביותר של בני המקום, כי על כן לאיש סוד מובהק נחשב הרב וידעו התושבים שלעולם לא יגלה אפילו ברמז את הידוע לו על אנשים ועל עסקיהם. כיועץ נאמן שימש לתושבי אוזרקוב בכל התחומים.

כשאולץ הג"ר חיים אלעזר וואקס, רבה של קאליש ופיטרקוב, בעל "נפש חיה" לעזוב את קאליש לפי גזירת שלטונות רוסיה הקשוחים, והתברר שאין כל אפשרות לבטל החלטה זו למרות המאמצים הרבים, בחרה קהלת קאליש ברבי שמשון פה אחד כרבה של קאליש, בעודו מכהן כאב"ד אוזרקוב שיגרה קהלת קאליש הגדולה כתב רבנות, חתום על ידי ראשי הקהלה, ראשי כל בתי כנסת ובתי החסידים ונציגי כל החוגים שפעלו בקאליש, אשר מתוכנה נלמד לדעת מה מדת הערצת האנשים לרבי שמשון. כתבו תושבי קאליש: "כשחר פרוש על ההרים לבשר לאסירי לילה את בקר, כן אנחנו גם אלינו בקע השחר זהרו, גם לנו עדת קאליש היתה אורה. אלקים ראה בענינו ומחסורנו בהיות קהלתנו עדר ה' נפוץ זה כמה שנים, כצאן אשר אין להם רועה, וירא לנו בחסדו איש כלבבנו, לשימו לאב לרב ואב"ד פה ק"ק קאליש יע"א, לאורו נסע ונלך הוא הרב הגאון הצדיק, כליל המדעים, כלו יפה אף נעים, מדברותיו נוגה מפיקים ירוצו כברקים ירקיעו לשחקים, לוקח נפשות שומעי אמרותיו, ואשרי ההולכים באורחותיו, גדול מרבן שמו מו"ה שמשון בהרב מו"ה משה ארנשטיין שליט"א. שכירותיו לשנה אלף וחמש מאות רובל כסף מעטאט, ודירה נאוה בבית הקהלה הנועד מאז למשכנות הרב, מלבד הלעגאטען הנהוגים פה, סדרי קדושין, הסנדקאות וכל ההכנסות אשר לרב פה מכבר, וכבוד מרן רבינו שליט"א, עליו להורות ולדון כמשפט רבני קהלות ישראל לדרוש בשבת שובה, שבת הגדול וזיין אדר, ולהתפלל בבית הכנסת הגדול ערב ובוקר תמידים כסדרם, וכבוד כסא גאוני פה יגדל וינשא למעלה עד יבנה ה' ירושלם על תלה לשם ולתהלה סלה, חתמנו יום ב' אדר שני שנת תרו"ם כי בא עת לחננה, פה ק"ק קאליש, נאום אלופי דאזארעס, נאום יעקב בר"א מאמליק,

נאום משה בר"א טענצער, נאום דובעריש שימקעוויטש" (אחריהם באו 164 חתימות מראשי ונכבדי הקהלה הגדולה).

כעבור שנה גברו ההפצרות ברבי שמשון, כשחזקו עליו דרישות בני משפחתו עבר הרב לקאליש ושם כיהן כאב"ד ט"ו שנה. שנות חייו האחרונים כשידע כבר כאב ומחלות, חלש מתלאות ועמל אם כי גם בערוב ימיו לא פסק ממשנתו ולא שינה את דרכו בחיים, עזר לכל ועמל לעזרת כל הפונה אליו.

כקודמו ברבנות אוזרקוב, הג"ר זאב וואלף ליפשיץ הצטיין רבי שמשון בפקחותו הרבה בשיחו ושיגו עם אנשים ויחד עם זה בכנותו וצדקתו הרבה. לא היה בירור עסקי, מסובך ביותר שלא הצליח לחדור לפרטיו, לנתחו ביסודיות. הוא לא ידע שטחיות מה טיבה, בכל ענין בו עסק התעמק וחשף את מוחו הגאוני והברקותיו הדהימו רבים.

אמרו עליו כי ידע רבות במדעים שונים, שפת המדינה היתה שגורה בפיו אם כי לא למד כמעט מעולם לימודי חול ורכש את ידיעותיו המקיפות בעצמו, ללא מורים וזאת, דרך אגב. בעל תפיסה מהירה היה ויחד עם זה הצטיין בזכרונו הפאנומנאלי, אם ראה פעם דבר מה כבר לא שכח את הדבר לעולם.

רבי שמשון לא נמנה על תנועת החסידים, התנהג כמתנגד בן מתנגדים ולא קבל על עצמו מעודו את מנהגי החסידים, מעטים מאד היו קשריו עם אדמורי"ם ראשי החסידים, אם כי בכל שנות חייו פעל בסביבה שרובה המכריע חסידים נלהבים, מעולם לא הסתיר מאיש את דביקותו במנהגי מתנגדים ובאורח חייהם ובכל זאת התיחסו אליו החסידים בהערצה ובחיבה, ראו בו רב למופת, שאין רבב במעשיו, המלא כנות וצדקות כשהאמת אשר עם לבבו נר לרגליו. רב מופלג הממשיך בנאמנות ובעקביות את המסורת של רבני ישראל הדגולים מדורות עברו. רבי שמשון מצדו,בעדינות נפשו ובזהירותו הרבה לא פגע בחסידים ולא הכאיב להם, לא השמיע עקיצות על חשבונם ולא הצר צעדיהם.

למרות מעמדו המבוסס בין רבני פולין לא הרבה רבי שמשון להתערב בענייני הכלל־ארציים, העדיף לפעול בתחומי הקהלות שם שימש כרב, הקדיש את זמנו לתורה ולניהול העדה, ומעט מאד יצא מתחומי מקום כהונתו. פרט לקריאה ליהודי פולין להשתמש באתרוגי ארץ ישראל כשיצא בפסק דין מנומק נגד הרבנים שהעדיפו את אתרוגי אי קרפו על אתרוגי ארץ ישראל לא חתם על פסקי דין או קריאות כלליות.

גם אחרי נטשו את קהלת אוזרקוב, כשפעל כרבה של קאליש לא שכחוהו בני אוזרקוב בהערצה דיברו אודות הרב והרבו לספר סיפורים לרוב על מדותיו התרומיות ועל התנהגותו המלאה צדקות והקרבה ומסירות אמת לכל הפונה אליו. קשרי אהבה וידידות עמוקים עם רבים מתושבי אוזרקוב לא התרופפו עם צאתו של רבי שמשון מהמקום, שם השפיע והטיל את חותמו למעלה מעשרים שנה, חותם האמת והצדק במובנו היפה ביותר.

ביום כ"ג כסלו תרס"ג, כשמלאו לרבי שמשון 77 שנה החזיר את נשמתו הטהורה והקדושה ליוצרה. רב היה האבל אחרי פטירתו בקהלות שם פעל הרב ועשה במשך עשרות בשנים. חתנו, רבי נחום אש המשיך במסורת חותנו ורבו ושימש עד ליומו האחרון כרבה של קהלת צנסטכוב הגדולה. שני ספרים השאיר אחריו הג"ר שמשון, נזירות שמשון ותפארת שמשון, שיצא לאור על ידי נכדו, רבי שמואל יוסף אש מאוזרקוב.

פרק רביעי

הגאון רבי שמחה יאיר רוזנפלד

גאון וחסיד

הרביעי בין רבני או־רקוב, שנמנה על עדת החסידים והתנהג בפרישות וחסידות יתירה היה הגאון רבי שמחה יאיר רוזנפלד, בעל "אורה ושמחה".

רבי שמחה יאיר נולד ביום כ"ד כסלו שנת תקצ"א בעיר שעפס, לאביו רבי פנחס מתלמידי היהודי הקדוש מפשיסחה והאדמורי"ם רבי שמחה בונם מפשיסחה ורבי מנחם מענדיל מקוצק.

בשעפס, עיר מולדתו גדל וחונך, למד בבית המדרש בעיר והצטיין משחר נעוריו בשקידתו הרבה, באהבתו ללמוד תורה בכשרונותיו המופלגים. מלא מדות טובות כרימון ומעודו התנהג בחסידות ובפרישות יתירה.

בגיל צעיר ביותר נבחר לשמש כרבה של העיירה קודזבארק וזאת, לפי פקודתו המפורשת של רבו האדמו"ר רבי מנחם מענדיל מקוצק. משפחת חותנו של רבי שמחה יאיר, שעל שולחנו היה סמוך הציעה לו את משרת הרבנות בעיירה זו, הלמדן הצעיר והחסיד המופלג סירב לשמוע מהצעה זו, לא ראה את עצמו ראוי ודי מבוגר כדי למלאות את התפקיד הזה, עמד כמנהגו ויצא לחגים לקוצק, לבית מדרשו של השרף ולא חשב אפילו לספר לאדמו"ר על כס הרבנות שהציעו לו.

היה זה בשנת תרי"ב, שנות "הסגירה" וההתבודדות של האדמו"ר הזקן מקוצק, ימים ושבועות נאלצו החסידים לחכות בסבלנות עד כי הורשה להם להכנס לחדרו של האדמו"ר ולקבל ברכת שלום ממנו. בין הבאים הסתובב גם רבי שמחה יאיר הצעיר, באחד הימים הזמנו הרבנים בין החסידים לבוא בפני הרבי. רבי שמחה יאיר לא נכנס יחד עמם, כי מה לו ולרבנות? כעבור זמן מה והנה נקרא אף הוא על ידי האדמו"ר שקדמו בברכה "שלום עליכם רבה של קודזבארק". אחרי החגים חזר כבר רבי שמחה יאיר לקודזבארק, ונשאר שם תקופה ממושכת.

עיירה קטנה היתה קודזבארק, שוכנת על אם הדרך שבין מלאווה וזשארומין, ומצד השני קרובה לשרענסק, הקהילה הותיקה. למרות היותה עיירה קטנה שימשו בה ברבנות גדולי תורה מופלגים, רבי שרגא קארו ורבי שמחה יוסף סגל. בגלל מצבם הכללי הקשה, עברו יהודי העיירה לזשארומין, ולעיירות קרובות, הקהילה הצטמצמה והלכה, בקושי החזיקה ברב משלה וכשהציעו בני קהילת ראצוינז הלא רחוקה את כס הרבנות שלהם לרבי שמחה יאיר, עמד ועבר לשם.

למעלה מעשרים שנה שימש רבי שמחה יאיר כרבה של ראצוינז, הקהילה הקטנה בת כמה מאות משפחות מישראל. עם בואו לעיירה זו, פתח הרב ישיבה גדולה, לבחורים צעירים וחריפים שהחלו לנהר אליו מקרוב ומרחוק, יום יום השמיע רבי שמחה יאיר את שיעוריו הקבועים, לפני ואחרי הצהרים, בני הקהילה לא הטרידו את מנוחתו, מעטים היו הבירורים והסכסוכים במקום המיושב רוכלים ובעלי מלאכה וסוחרים זעירים, את מרבית ימיו הקדיש איפוא הרב להרבצת תורה. תושבי ראצוינז קדמו בסבר פנים יפות את הבחורים הצעירים, ביניהם לומדים וחריפי מוח ודאגו לרוב למחסורם, כמנהג בימים ההם, לא היה בעל בית שלא אסף לביתו כמה ימים בשבוע בחור לומד תורה, כדי לסעדו ברצון. לא חסרו יהודים עניים, העמלים קשות להרוויח את פת לחמם שחסכו אוכל מפיהם

כדי לכבד משולחנם בחור בן תורה. כך הקים רבי שמחה יאיר בעזרת יהודי ראצוינז אלפי תלמידים בשנות שבתו במקום.

רבה של ראצוינז

בתקופת כהונתו של רבי שמחה יאיר כרבה של ראצוינז התקרב לרבו האדמו״ר הרי״מ מגור, שהחל לנהל את עדת חסידי קוצק אחרי פטירתו של אדמו״ר הזקן רבי מנחם מענדיל, האדמו״ר הראשון מגור חיבבו וקרבו ביותר ומאז ועד ליומו האחרון ראה רבי שמחה יאיר את עצמו כתלמיד מובהק של הרי״מ מגור, בתורה ובחסידות, כל מלה ששמע מרבו זה רשם לעצמו וחרת בזכרונו, כל מעשה של הרבי נחשבה אצלו כהלכה שאין לסור ממנה ימין ושמאל, אחרי פטירת האדמו״ר הרי״מ נסע רבי שמחה יאיר לממשיכי דרכו נשיאי החסידות האדמורי״ם רבי חנוך העניך הכהן מאלכסנדר, בעל השפת אמת מגור ובנו האדמו״ר הרא״ם.

לאט לאט התפרסם רבי שמחה יאיר כאחד מגדולי הרבנים בדורו, כגאון וחסיד מובהק, מרביץ תורה וצדיק אמיתי, בעל מדות תורמיות שמעטים דוגמתו. כשעבר הג״ר שמשון ארנשטיין מאוזרקוב לקאליש נבחר הג״ר שמחה יאיר במקומו כאב״ד העיר, לעומת ראצוינז הקטנה והעניה בחלקה נחשבה קהילת אוזרקוב כעשירה ומתפתחת, ובה לומדים מובהקים וחסידים ואנשי מעשה המוכנים לדאוג למחסורם של בחורים רבים שנהרו לישיבת רבי שמחה יאיר. בשנת תרמ״ז הגיע רבי שמחה יאיר לאוזרקוב, כרבה הרביעי של העיר.

קודמיו במשרה זו לא נמנו על עדת החסידים, אם כי הג״ר זאב וואלף ליפשיץ רצה להצטרף לתנועה זו ולנסוע לגיסו האדמו״ר רבי אברהם מצכנוב והג״ר שמשון ארנשטיין אף נסע פעמים לגור, ושבת במחיצתו של האדמו״ר בעל ״שפת אמת״ הרי שרבני אוזרקוב התפללו נוסח אשכנז, וראו עצמם כמתנגדים, הג״ר שמחה יאיר נמנה על חסידי גור החריפים והפגין תמיד את קשריו ההדוקים עם החסידים.

מיד עם בואו לאוזרקוב החל להרביץ תורה לבחורים שנהרו אליו. כמנהגו בעבר השמיע שני שיעורים קבועים מדי יום ביומו. שיעור ראשון בבוקר, שנמשך כארבע שעות כשרבי שמחה יאיר עודו לפני תפילת שחרית. אחרי השיעור הלך הרב לתפילה שארכה שעה ארוכה, כמנהג החסידים הגדולים, סעד ומיד ניגש לשיעורו השני, שנמשך בחודשי הקיץ עד לשעת המנחה המאוחרת. בחדשי החורף התפלל רבי שמחה יאיר שחרית ומנחה כמעט ללא הפסקה ומיד אחרי התפילה ניגש לשיעור השני שנמשך עד לשעות הלילה המאוחרות. רק בימים שבהם הוטרד בענייני הרבנות והציבור, הפסיק מלימודו בשעות הערב, בלילה הסתגר בחדרו, ורק אחרי שגמר את עבודתו ואת שיעוריו ולימודו סעד סעודת ערב, ישן כמה שעות ובשעה שתים אחרי חצות כבר קם לעבודת הקודש.

רבי שמחה יאיר התפלל ביחידות, כמנהג החסידים המופלגים אולם יום יום הופיע בבית המדרש ומיד אחרי שגמרו להתפלל השמיע שיעור לבעלי בתים בהלכה, בקיצור שולחן ערוך או שולחן ערוך, אורח חיים, לימודו של הרב עם תלמידיו היה לרוב לפי שיטת הפלפול הפולנית, בחריפות יתירה עד שלעתים התקשו גם טובי תלמידיו לרדת לסוף דעתו. לרוב ביקשו את הרב לחזור פעם ופעמים על חידושיו למען יבינו מתורתו ורבי שמחה יאיר עשה זאת ברצון ותמיד באורך רוח.

שונה היה שיעורו שהשמיע בפני תושבים פשוטים, מתפללי בית המדרש וביניהם סוחרים ובעלי מלאכה, פועלים ויהודים מכל השכבות. הוא הסביר את ההלכה, את שורשיה וכל השיטות שבהלכה הנדונה, כך הפך כל סעיף וסעיף בקיצור שולחן ערוך לשיעור מעמיק וממצה. ענוותן היה הרב, ועממי מטבעו ושיעוריו הללו לפשוטי היהודים הסבו לו עונג רב, בהם השקיע את מיטב כוחותיו ועמל להסביר בצורה פשוטה כל שיטה מסבכת

ביותר. לשיעורים הללו יצא שם לתהלה בעיר ומספר המקשיבים עלה מיום ליום עד כי במרוצת הזמן נתמלה בית המדרש על גדותיו. שומעי השיעור הפכו לבקיאים בהלכה והרבו להתווכח בשיטות שנות בהלכה למעשה, אמרו, אילו האריך רבי שמחה יאיר בתפקידו זה באוזרקוב כי אז ובני העיר היו נעשים לאנשי הלכה מובהקים.

רבה של פיטרקוב

בשנת תר"נ נפטר רבה של פיטרקוב הג"ר חיים אלעזר וואקס, העיר הראשית במחוז בעלת אוכלוסיה יהודית גדולה. בני הקהילה החליטו לבחור ברבי שמחה יאיר כרבם, בהסכמת האדמו"ר בעל "שפת אמת" מגור. כחסיד ונאמן לא הירהר ולא עירער הרב אחרי החלטת האדמו"ר, אם כי ערבה לו הישיבה באוזרקוב ובני העיר הצטערו על נטישת העיר על ידי רבם, שמקרוב בא ומצא לו נתיבות אהבה, הערצה וחיבה לכל בני העיר. היו מיהודי אוזרקוב, משומעי לקחו של הרב בהלכה שפנו במכתב לאדמו"ר בעל "שפת אמת" מגור ותבעו למנוע את העברת הרב לפיטרקוב אבל האדמו"ר סירב לשנות דעתו לחזור בו מהסכמתו לבחירת רבי שמחה יאיר כרבה של פיטרקוב.

בשנת תר"נ הגיע רבי שמחה יאיר לפיטרקוב, הקהילה הגדולה והעתיקה, אשר גדולי ישראל מפורסמים כיהנו בה פאר במשך דורות, למעלה מעשרים שנה ישב בעיר והטיל בה את חותמו. המשיך להרביץ תורה ברבים ולהאציל מאור תורתו וחסידותו על בני הקהילה הגדולה.

שלושה חתנים מופלגים היה לרבי שמחה יאיר, הראשון הג"ר נחום מאיר הלוי פיש אב"ד חנצין חותנו של הג"ר משה מנחם סג"ל הי"ד ראב"ד אחרון לקהילת לודז, השני הג"ר יצחק מאיר ברודער אב"ד יאנוב לובלסק, צעיר חתניו, הג"ר מנחם מענדיל וויס הי"ד עזר להג"ר שמחה יאיר לנהל את הרבנות בפיטרקוב ואחרי פטירת חותנו שימש כדיין בעיר.

בערוב ימיו נחשב הג"ר שמחה יאיר כאחד משרידי גדולי הרבנים שמדורות עברו. בהערצה וחרדת קודש התיחסו אליו גאוני הזמן ואכן עמד הרב בקשרי הלכה עם הג"ר יהושע אב"ד קוטנה והאדמו"ר רבי אברהם מסוכטשוב, המזכירים אותו בספריהם. (באבני נזר יו"ד וכן באה"ע, בישועת מלכו ועוד).

ביום י"א סיון תרע"א הסתלק הג"ר שמחה יאיר אחרי שמלאו לו שמונים שנה. פטירתו עוררה אבל כבד בכל הקהילות בהן פעל בשנות חייו הארוכים והצליח להתחבב על הכל.

שנתיים אחרי פטירתו הוציא לאור חתנו הג"ר מנחם מענדיל וויס מתורתו של הג"ר שמחה יאיר שהשאיר בכתב יד בתוספת צוואתו ("אורה ושמחה", פיטרקוב תרע"ג). מהספר נשקפת צדקתו וענותנתו הרבה וכן גדלותו של הגרש"י. בצוואתו אסר על בני קהילתו להשמיע חלילה תהלתו או להגיד איזה שבח עליו היות ולדעתו לא היה ראוי כלל לזה. הרשה להשמיע רק דברי מוסר אחרי מיתתו מבלי להזכיר כלל את שמו.

מבניו ונכדיו מבקש הרב להמשיך במסורת הדורות ולא לשנות מאומה מהתנהגותם בחייו. לא לסור מדרך התורה והעיקר לא להאמין ולא לחשוב שהעולם השתנה או ישתנה ולכן עליהם להתאים עצמם לעולם. בענווה אמיתית הוא מדבר מחידושי תורה שלו. את חידושיו בהלכה הוא רואה כפטפוטים דאורייתא. מקוה שהמעיין בהם "אולי ימצא גם מה שכוונתי קצת לדרך האמת ית"ש" לעומת זאת "חידושי אגדה אקוה כי ימצאו בתוכם הרבה דברים נכונים וראוים להיות נאמרים לפני בעלי דעה ישרה".

פרק חמישי

הגאון רבי אלכסנדר זיסקינד הכהן ליפשיץ

הגאון רבי אלכסנדר זיסקינד הכהן ליפשיץ

כרבה הראשי של אוזרקוב נבחר עם צאת הג"ר שמחה יאיר את העיר, הגאון רבי אלכסנדר זיסקינד הכהן ליפשיץ, מגדולי וחשובי הרבנים בדורו, גאון בתורה ובחכמה, איש אשכולות אשר מעטים כמוהו, דמותו האצילה עוררה כבוד והערצה בעיני כל רואיה, עיניו הגדולות והיוקדות, זקנו שירד לפי מידותיו, אלה אשר הכירו את הרב, אשר ראו אותו פעם, שוב לא שכחו אותו, דמות של רב מדורות עברו.

רבי אלכסנדר זיסקינד נולד בלודז בשנת תר"ה, אביו, רבי מרדכי שמואל הכהן ליפשיץ, תלמיד חכם מופלג ועשיר מובהק שנמנה על חשובי חסידי קוצק בעיר המתפתחת. בביתו התאחדו תורה וגדולה יחד עם חסידות צרופה ונלהבת. ממרום היחס היה, אביו, הגאון רבי בנימין זאב הכהן ליפשיץ שימש כאב"ד פרניטשוב שליד אוזרקוב אף הוא מגדולי חסידי קוצק, גאון וחסיד מובהק שמעטים כמוהו.

אביו של הגאון רבי בנימין זאב הכהן, הגאון רבי מרדכי הכהן שימש אף הוא במשך שנים רבות כאב"ד פרניטשוב, בתקופה שהוקמה קהלת אוזרקוב הסמוכה. שנים רבות פעל רבי מרדכי כאב"ד בקהלה זו, רבי מרדכי, כבנו רבי בנימין זאב השאיר אחריו חידושי תורה רבים בכתב אשר משום מה לא ראו אור הדפוס ונאבדו במרוצת הימים. רבי מרדכי שמואל הכהן ליפשיץ המשיך במסירות במסורת אביו וסבו הגדול.

רבי מרדכי שמואל שינה מדרכי אבותיו וסירב לקבל על עצמו את עול הרבנות, העדיף להשאר סוחר, כשהוא מקדיש את מרבית זמנו לתורה ולתפלה. כדרכם של חסידי קוצק בימים ההם התפלל מדי יום ביומו בשעה מאוחרת, וההכנה לתפלה ארכה שעות מרובות, ורק אחרי שגמר את עבודתו ואת שיעוריו היומיומים התפנה לבית מסחרו, ההצלחה האירה לו פנים ולמרות העובדא שהוא הקדיש למסחר רק שעות מעטות, עשה עושר רב.

ביתו, פתוח לרווחה לחסידים ואנשי מעשה, בדירתו המרווחת היתה מעין אכסניה קבועה לאנשי שם וסתם יהודים, שנהרו ללודז שאנשיה התעשרו במהירות, רבי מרדכי שמואל היה עושה ומעשה לכל דבר שבצדקה. בטרם נתבע — נענה, ויחד עם זה מכתת רגליו לאסוף מאחרים, מעמדו המכובד איפשר לו לאסוף סכומים גדולים לצדקה ובעיקר, לצרכי מתן הסתר, כשהעושים לצדקה שמרו את סוד זהותם של המקבלים.

אם לודז הפכה במרוצת הימים לעיר ואם לחסידים ולחסידות אם בשעריה נראו חסידים ולומדים מופלגים, שתורתם וחסידותם עיקר ומסחרם טפל, עושים בכל זאת חיל ומגיעים לעושר רב, אם לודז המעטירה פיזרה בלי הרף כספים לרוב לצדקה מבלי להתעיף כלל, הרי שהיה זה תודות למעציבי דמותה הראשונים של עיר זו, חסידים ולומדים מבני העליה המעטים שביססו את יסודות עיר התורה והחסידות, העבודה והצדקה ועליהם נמנה ותפס מקום בראש רבי מרדכי שמואל ליפשיץ.

בבית המרווח והעשיר נולד, חונך וגדל רבי אלכסנדר זיסקינד, וספג מנעוריו אהבת תורה ונאמנות בלי גבול לחסידות. כאביו ראה תמיד את התורה עיקר ואת העושר כטפל. בעודו ילד לקחו פעם אביו לקוצק, לרבי הזקן רבי מנחם מענדיל. היה זה בתקופה בה הסגיר עצמו הרבי מקוצק, לא יצא מפתח חדרו נתן לחסידיו לחכות ימים ושבועות עד אשר הרשה להם לדרוך

על סף חדרו. כשבוע ישב רבי מרדכי שמואל ובנו הילד בקוצק עד אשר נפתחו דלתות חדרי הרבי.

בימים הללו שכח רבי מרדכי שמואל את ביתו ואת עסקיו המשגשגים בלודז, אותם השאיר בידי בני משפחתו ופקידיו. ימים ולילות ישב בבית המדרש של הרבי בקוצק, למד והתפלל בהתלהבות מרובה והתכונן לראות את פני רבו, הדומה למלאך אלקים. לעולם לא שכח רבי אלכסנדר זיסקינד את הרגע בו דרך על סף חדרו של הרבי — השרף כשחרדת אלקים נפלה על פני הכל. ברטט שלא סר ממנו לעולם נגע בידו של הרבי הקדוש.

האדמו"ר החריף, שאמרותיו פלחו לבבות וחדרו לעמקי הלב הטמורים והסמויים ביותר, שגירש רבים שבאו אליו ולא נשא פני איש התעכב ליד הילד, בנו של רבי מרדכי שמואל, בחנו, שאלו על לימודו, "היש לך רצון ללמוד" שאלו האדמו"ר הזקן, "כן", השיב הילד "שמור על הרצון הזה לתמיד" הפטיר השרף. הרגעים המעטים במחיצת הרבי, המילים הבודדות ששמע לא משו לעולם מעיניו של רבי אלכסנדר זיסקינד שנשאר מתמיד לכל ימי חייו, ולא נטש את לימודו ואת תורתו עד ליומו האחרון, כשסיים את מסכת חייו כרבה הנערץ של קהילת אוזרקוב.

בביתו של רבי שמואל מרדכי התאכסן פעם רבי צבי הירש מטומשוב, מגדולי החסידים בדורו ויד ימינו ונאמן ביתו של הרבי הזקן מקוצק, לכבודו של רבי הירש מטומשוב התאספו ובאו כל חסידי קוצק בעיר לודז ונכבדיה, הבית המה מאנשים ורבי אלכסנדר זיסקינד העול לימים לא נטש אף לרגע את החסיד המפורסם ותר אחרי כל מעשיו. "ממנו למדתי לראשונה חסידות מה טיבה וחסיד מה מעשיו" — אמר בערוב ימיו.

אחרי פטירתו של הרבי הזקן מקוצק בחרו רובם המכריע של חסידי קוצק באדמו"ר בעל "חידושי הרי"ם" מגור, כממלא מקומו. רבי מרדכי שמואל נמנה על חסידיו הנלהבים של הרבי מגור ובנו הצעיר, רבי אלכסנדר זיסקינד הפך לאחד מתלמידיו הנאמנים והמסורים. חיבה יתירה נועדה מהאדמו"ר הגאון לאברך הצעיר, שעלה מעלה מעלה בתורה ובחסידות. כלמדן נחשב כבר אז רבי אלכסנדר זיסקינד גם בעיני הרבי, גאונה של פולין.

רבות פלפל רבי אלכסנדר עם מורו, האדמו"ר מגור בהלכה ובחיבה התיחס אליו הרבי הגדול, ואחרי פטירתו, בשנת תרכ"ו הצטרף יחד עם מרבית חסידי גור לעדת החסידים שהכתירו את האדמו"ר רבי חנוך העניך מאלכסנדר כרבם ומורם. גם במחיצת אדמו"ר זה זכה רבי אלכסנדר זיסקינד לחיבה יתירה, האברך הצעיר, הלמדן המובהק, הנלהב והפיקח נמנה על חסידי אלכסנדר החריפים, המקורבים ביותר, לרבי, שהרבו להסתופף בצילו ולשהות במחיצתו. שמו נישא כבר אז לתהלה בפי כל, למרות גילו הצעיר.

רבה של פיאנטקה

בן עשרים וכמה היה אז רבי אלכסנדר זיסקינד, שקוע כולו בתורה ובחסידות, מתבלט כבקי מובהק בהלכה, סמוך מזה מספר שנים, מאז נשואיו על שולחן חותנו. הוא סירב לשמוע על הצעות ללכת בדרכי אביו, להקדיש את זמנו למסחר ולהשקיע בעסקים את הנדוניה שלו, ביכר את דרכו של סבו הגאון רבי בנימין זאב ואבי סבו, הגאון רבי מרדכי הכהן ששימשו כרבני פארניטשוב, כשהם ממשיכים במסורת של דורות רבנים ומפיצי תורה בישראל.

רבו, האדמו"ר מאלכסנדר רבי חנוך העניך הכהן הסכים לדעתו, וכשנתפנה משרת הרבנות בפיאנטקה, עיירה שבמחוז קאליש, הציעו חסידי גור — אלכסנדר במקום את מועמדותו של רבי אלכסנדר זיסקינד הצעיר, בהסכמת רבם. בשנת תרכ"ט הגיע הרב החדש לפיאנטקה והחל לשמש כרבה של הקהלה הותיקה. לא חסרו מבני העיירה שהתנגדו לבחירתו של הרב הצעיר, שנראה עוד צעיר מגילו, טענו שאברך עול לימים כמוהו לא יצליח בתפקיד זה למרות גדולתו בתורה ובחכמה, בחסידות ובמעשים. השוחטים הותיקים במקום, ששמם הלך לפניהם כמומחים

מובהקים במקצועם סירבו לשמוע על קבלת מרות מהרב הצעיר, אפילו חסידי גור — אלכסנדר בחלקם, ביניהם זקנים ונשואי פנים שנמנו על חסידי האדמו״ר מפשיסחה והאדמו״ר הזקן מקוצק פיקפקו, אם אמנם זו בחירה מוצלחת, להעמיד כרב צעיר עול לימים שלא שימש ברבנות ולא התמחה הרבה בהוראה למעשה, אם כי שמו הלך לפניו כבעל הוראה מופלג ובהסכמת האדמו״ר הזקן מאלכסנדר עלה על כס הרבנות.

אבל במהירות מדהימה כבש רבי אלכסנדר זיסקינד הכהן ליפשיץ בסערה את לבם של כל בני הקהלה הותיקה, כגדולים כקטנים, כחסידים ולא חסידים, כעניים וכעשירים, בפקחותו הרבה ובחן הרב שלו, בנימוס ובטאקט השתלט עד מהרה על כל עניני הקהלה, לא עברה שנה מאז נבחר לתפקידו זה והרב הצעיר כבר ניהל את קהלתו כזקן ורגיל, כאילו ישב על כס הרבנות במקום עשרות שנים ויותר.

אהוב ונערץ

אהבה עזה אהבו בני פיאנטקה את הרב הצעיר, אהבה מהולה בהערצה והוקרה, הרב לא לחם בשוחטים שלא הכירו בו לראשונה אלא בפיקחותו הרבה הרס במהירות את המחיצות שהבדילו בינו לבין השוחטים, שהפכו בין יום ולילה למעריצי הרב הנלהבים ומקבלי מרותו באהבה וברצון. גם חסידים ישישים ומופלגים, לומדים בעלי שם החלו להתיחס לרב בחיבה גלויה, התפארו בו ובהליכותיו וראו בו את הרב האמיתי, הראוי לשמו.

לא היה שוב אדם בפיאנטקה שלא ראה את עצמו כאדם המקורב ביותר לרב, כידידו הנאמן. בהליכות של נועם, הסדיר את עניני הרבנות ודת במקום, ואף לא יהודים התיחסו בכבוד לרב שכשרונותיו המופלגים עמדו לו ללמוד את שפת המדינה כמעט רק מפי השמועה ואכן קיבל רבי אלכסנדר זיסקינד ״צענז״ (תעודת כושר) רשמית מטעם שלטונות רוסיה הקשוחים, לכהן רשמית כרב בכל קהלה שהיא בפולין.

אמרו, כדאי היה לשלוח לפיאנטקה רבנים קשישים וותיקים יותר כדי ללמוד מרבי אלכסנדר זיסקינד איך להתהלך עם קצבים, איך להטיל מרות מבלי להרים קול, מבלי להשתמש באמצעי הפחדה, איך לפתור בעיות בעדינות שלמעשה התקיפות הסתתרה מאחוריה, איך לעמוד על משמר עניני תורה ודת בהצלחה מלאה, איך לפשר בין יריבים מבלי להשאיר משקע בלב איש, איך לעורר אימון מבלי לתבוע זאת, איך לרכוש כבוד מבלי לרדוף אחרי הכבוד.

יום יום השמיע רבי אלכסנדר זיסקינד שיעור קבוע בפני בחורים צעירים, שבאו ללמוד תורה אצלו. בשיעוריו עמל הרב לא לגלות גדלותו בתורה אלא למד, בהתאם ליכולת קליטתם של תלמידיו. אם היה זה מחזור תלמידים חלש בידיעות, ירד הרב לתחום בינתם, אם היה זה מחזור של תלמידים חריפים יותר, שתפיסתם עמוקה יותר העלה הרב את רמת השיעורים, כרב — חסיד לא ניסה רבי אלכסנדר זיסקינד מעולם להפגין את גדולתו בתורה ואת ידיעותיו הרבות.

בהוראתו דין ודת לא החמיר רבי אלכסנדר זיסקינד על אחרים אם כי לא גרס הקלות לעצמו. ישר ומלא הגיון היה בהוראת הלכה למעשה, כשם שהגיון מלא בינה ליווה כל מעשיו. בהתפללו ביחידות, בביתו האריך לעתים בתפלתו ולא כן בהתפללו עם הציבור, אז נזהר תמיד לא להטריד את הרבים, פעם אמר ״בעד תפילתי המקוצרת אמצא כבר דרך איך לפיס את הקב״ה אולם בעד הטרדת הציבור בתפלה ארוכה לא אוכל כבר לפייס את הציבור כולו, להקב״ה אוכל אולי להחזיר את זמן התפלה, לציבור, חשבוני ולא״...

מעולם לא עשה רבי אלכסנדר זיסקינד כל צעד שהוא, כדי להתחבב ולהתפרסם בעולם הרבני והתורני, היה ממעט לרשום מחידושיו ולשגר מהוראתו לרבני הזמן, לעתים אף עמל לא להתבלט, להשאר כרב בעיירה קטנה, אולם שמו הלך לפניו, ופרסומו כרב מופלג הגיע למרחקים. נתקיים אצל רבי אלכסנדר זיסקינד דברי חז״ל שכל הבורח מן הכבוד או מן

השררה, הכבוד רודף אחריו, רבה של פיאנטקה הפך לסמל בין רבני פולין.

מזמן לזמן עשה רבי אלכסנדר זיסקינד את דרכו לגור כחסיד בין חסידיו הרבים של האדמו״ר בעל ״שפת אמת״ מגור, שניהל את העדה החסידית הגדולה מאז הסתקותו של האדמו״ר רבי חנוך העניך הכהן מאלכסנדר, בגור התהלך רבה של פיאנטקה כחסיד בין החסידים, עמל לא להתבלט, אולם רבה היתה חשיבותו אצל האדמו״ר מגור, בחיבה ובהערצה התיחסו אליו המוני החסידים ובמיוחד מאות רבני פולין שנמנו על עדת חסידי גור.

נעימה היתה לו, ישיבתו בפיאנטקה, הוא אהב את בני העיירה ובני העיירה אהבוהו ואחרי למעלה מעשרים שנות כהונתו כרבה של פיאנ־טקה הוא נחשב כחלק בלתי נפרד של עיירה זו אולם במרוצת הזמן גדלה משפחתו, הוצאותיו רבו והלכו הכספים שהיו בידו, מהוריו אזלו מזמן, רבי אלכסנדר זיסקינד לא חשב כלל להעמיס נטל כספי נוסף על אנשי העיירה ולתבוע העלאת שכרו, הוא החליט אז לקבל עליו משרת רב בקהלה גדולה ועשירה יותר, שיוצע לו.

רבה של אוזרקוב

בימים ההם, נטש הג״ר שמחה יאיר רוזנפלד את כס הרבנות באוזרקוב ועבר לכהן כרבה של פיטרקוב קהלת אוזקרוב בחרה פה אחד ברבי אלכסנדר זיסקינד כאב״ד. הרב של פיאנטקה שוב לא סירב להצעה זו, ולמרות התנגדות בני פיאנטקה, שסירבו להפרד מרבם האהוב, קבל את כתב הרבנות שהגישו לו ראשי קהלת אוזרקוב. כשהציעו לו ראשי קהלת פיאנטקה תוספת שכר ניכרת, כדי שישאר במקום סירב להצעה זו, באמרו שאין זה מן יושר להטיל מעמסה כבדה מדי על תושבי העיירה.

קשה היתה לו הפרידה מקהלת פיאנטקה, אליה התקשר בעשרים ושנים שנות כהונתו במקום, כשנפרד מידידיו הנאמנים בקהלה זו, הפליט דרך אגב, ״אני הולך לאוזרקוב, מעתה אחלק. מחצית לפיאנטקה ומחצית לאוזרקוב״, ואכן כשנות כהונתו בפיאנטקה כן היו שנות כהונתו באוזרקוב ובדיוק כ״ב שנה אחרי עלותו על כס הרבנות באוזרקוב החזיר את נשמתו הטהורה ליוצרה בטרם מלאו לו שבעים שנה.

באוזרקוב כמו בפיאנטקה נתחבב רבי אלכ־סנדר זיסקינד עד מהרה על בני קהלתו החדשה, הוא נמנה על חסידי גור. אבל לא היה חוג או אדם בעיר שלא חיבב והעריץ את הרב החדש, לומדים מצאו בו את הלמדן, להשתעשע עמו בפלפולא דאורייתא, חסידים מצאו בו את החסיד שכדאי לבלות במחיצתו, סתם בעלי בתים מצאו בו את הרב החכם, בעל עצה נכונה, ובחורים ואברכים צעירים מצאו בו את המורה וראש הישיבה, שכדאי בהחלט ללמוד אצלו.

למרות הטרדות הרבות, נחלת קהלת אוזרקוב שעלו על אלו אשר בפיאנטקה, מצא לו הרב זמן להשמיע מדי יום ביומו שיעור קבוע לתלמידיו, שיעור שארך כמה וכמה שעות. בשנים הראשונות לבואו לאוזרקוב השמיע מדי יום שיעור בשולחן ערוך, בין מנחה למעריב לסתם יהודים שהתאספו בבית המדרש העירוני. מדי שבת בשבת למד שיעור בבית המדרש והרבה להתפלפל עם הלומ־דים המרובים אשר באוזרקוב שהתאספו ובאו לשמוע את שיעורו של הרב.

בתקופת שבתו באוזרקוב, התפרסם רבי אלכסנדר זיסקינד ביותר בפולין כאחד מגדולי הרבנים, מחברים פנו אליו בבקשות כי יתן הסכמתו לספריהם, רבנים פנו אליו בשאלות חמורות, סוחרים ואנשי עסקים הרבו לפנות אליו בבירורים והביאו לפניו סכסוכים שונים בבקשם כי יפסוק להם דין תורה. ביתו המה תמיד אנשים אולם הרב לא שינה את אורחו ודרכו, נשאר ענוותן ושפל ברך שעמל לברוח מכל ההמולה הזאת.

ככל שהזקין הרב, נעשתה דמותו אצילה יותר, מעוררת כבוד בעיני כל, אלה אשר זכרו את רבי אלכסנדר זיסקינד בשנות חייו האחרונות שוב לא שכחו את צורתו הנדירה כדמות אגדית מימי קדם. עיניו גדולות ולוהטות, מליאות אהבה ורחמים לכל. זקנו הלבן, קומתו הטמירה.

הגאון רבי שמשון אורנשטיין
אב"ד אוזרקוב וקאליש

מצחו הגדול, עורו העדין כמשי ולבושו הרבני ללא פגם וכתם. הופעתו בלבד עוררה התרגשות.

כרועה נאמן ניהל רבי אלכסנדר זיסקינד את עדתו, התענין בכל דבר ולבו פתוח לכל משאלה ודרישה. תמיד היה לרב זמן להקשיב לכל מר נפש. במיוחד התקרבו לרב גדולי הלומדים בעיר.

זכה רבי אלכסנדר זיסקינד לשני חתנים, לוקחי בנותיו נמנו על חשובי הרבנים בפולין, חתנו הראשון הגאון רבי יהודא לייב גרוברד, שכיהן כאב"ד סטאשוב ואחרי כן עבר לכהן כאב"ד טורונטו, בקנדה. חתנו השני של רבי אלכסנדר זיסקינד היה הגאון רבי יצחק יהודא בהגאון רבי משה יואל, אב"ד זשרנובצה.

בשנת תרע"ג, ערב מלחמת עולם הראשונה הסתלק רבי אלכסנדר זיסקינד בהיותו בן ס"ח. פטירתו עוררה אבל כבד וקהלת אוזרקוב הספידה אותו רבות. כשתמו ימי האבל, בחרה אוזרקוב כרבה האחרון שכיהן כרב העיר עד לשואה, עד ליום חורבנה הסופי, את הגאון רבי דוד בער הי"ד, ועליו־להלן.

פרק ששי

הגאון רבי דוד בר הי"ד

העלוי מטרנוב

הרב ר' דוד בר, מגדולי הרבנים בפולין ואחד האישים התורניים הדגולים בדורו, נולד בטארנוב שבגליציה המערבית בשנת תר"ל, לאביו ר' ישכר דוב, בעל בית עשיר ונשוא פנים, סוחר ובר אוריון שתפס עמדה מכובדת בעיר ואם בישראל זו, ולמרות כל טרדותיו בהוויות העולם היה קובע עתים לתורה.

ביתו של ר' ישכר דוב היה בית יהודי חרדי טיפוסי בתקופה זו. מוצאו מבית תורני. אביו הרב ר' יוסף, שימש כדיין ומורה הוראה בטארנוב והיה מגדולי התורה הבולטים בגליציה, יהודי פיקח ובעל הבנה עמוקה, שבני העיר התגאו בו והעריצוהו הרבה, בעל עין חדה וחודרת היה הרב יוסף בר. הוא הבחין בתכונותיו היפות ובכשרונותיו של נכדו הצעיר דוד, וגמר אומר לחנכו לתורה משוכנע היה שדוד הקטן מיועד לגדלות ועתיד הנער הכשרוני להיות גדול בישראל ומורה לדורו, אביו הסכים ברצון למסור את בנו הכשרוני לידי סבו, כדי שיפקח על חינוכו. מאז בילה דוד את מרבית יומו וזמנו הפנוי בבית סבו, שלא הסיר עין ממנו, חזר יחד עם הילד על לימודו ולאט לאט הכניסו לאוירה תורנית, הגביר את תשוקתו ללמוד ואת רצונו לדעת את לימודיו. יותר משלמד הנער בחדרים, אצל מלמדי העיר, למד מפי סבו, שדחה רבים מעסקיו כדי לחנך את נכדו הכשרוני. כך התעלה דוד בר על פני הנערים בני גילו, וכשנכנס כבחור צעיר לבית המדרש העירוני, להמשיך בלימודו עם בחורי העיר, חובשי בית המדרש, עלה דוד הצעיר על האחרים בחריפותו, בקיאותו ושקידתו ונתפרסם "כבחור הטוב ביותר" בעיר, כבר אז נחשב כלמדן מובהק, הבקי בש"ס ופוסקים.

רב מפורסם או אדמו"ר כי בא לטארנוב מיד דאגו למדני העיר שדוד בר ישוחח עמו בדברי תורה, והדבר עזר הרבה לפרסם את בחורי טארנוב כמופלגים בתורה. אם כי יחיד היה דוד בר, ואף אחד לא הגיע למעלת ידיעותיו.

ישיבה לא היתה אז בטארנוב העיר, ובני המקום, כבני גליציה המערבית בתקופה זו, לא רצו לשלוח את בניהם לישיבות בנכר. כך, כמעט בכוחות עצמו, ובעזרתו המסורה של סבו ר' יוסף בר הגיע דוד לדרגה של למדן מובהק ובעל שיעור קומה. סדרים שלמים בש"ס היו שגורים בפיו, וספרי ראשונים עמדו תמיד לנגד עיניו.

מימיו לא אהב את הפלפול המופשט, שאינו ממצה את ההלכה, וסירב להסתבך בחידושים הנראים כמתרחקים מההגיון הפשוט והבריא. כבר אז, כמו בכל שנות חייו, אהב את הפשטות וההסבר הישר והפשוט. הוא לא הוציא הגה מפיו בטרם בדק ובחן באורח יסודי את ההלכה או הסוגיה. אציל רוח היה גם בגישתו להלכה, ולכן לא אמר מעולם: קבלו את דעתי. הוא לא התעקש לעמוד על דעתו, אלא ביכר את השתיקה, בלי להלבין פני איש.

כזה היה דוד בר בצעירותו, נבון ושקול מאד, זהיר עד מאד, כאילו לא היה זה צעיר אלא למדן זקן ומתון. הפיקחות שירש מסבו, התמזגה אצלו עם רוחב לב. והוא נזהר מלפגוע באיש ולהבליט את עליונותו על פני חבריו. מעולם לא התגאה אף על נערים צעירים ממנו הרבה, ולכן הרבו הבריות לאהבו.

לדוד בברחי...

גאליציה השתייכה אז לקיסרות האוסטרית — הונגארית. היהודים, שנהנו מזמן מכל הזכויות האזרחיות, חוייבו לשאת בעול חובות המדינה.

שוב לא שוחררו יהודים מחובת השירות הצבאי, אלא אולצו להופיע לפני ועדות רפואיות צבאיות, שקבעו את סוג בריאותם של בעלי חובת הגיוס. אם הועדה לא מצאה סיבה רפואית מספקת לשחררו מסרה מיד לנבחן צו גיוס למשך שנים אחדות.

האוירה בצבא היתה זרה לחלוטין לרוח היהדות. המאכלים לא היו כשרים, הסביבה מטמטמת ומסוגלת להעביר אדם צעיר על דעתו ועל דעת קונו. לכן עשו היהודים החרדים בזמן הזה הכל כדי להשתחרר מחובת השרות הצבאי. היהודים שהתרחקו משירות צבאי, לא ראו מעודם את אוסטריה — הונגריה כמולדתם, ולכן לא ראו כל חובה לשרת בצבא זה, ובפרט החוגים התורניים, אשר ראו את כל יעודם בחיים בלימוד התורה ובהתמסרות שלמה ומוחלטת לחיי התורה.

נסתרות דרכי ההשגחה העליונה. עמד ר' דוד בר בפני ועדת רפואית צבאית, ולמרות מאמציו קבעה הועדה שעליו לשרת בצבא שנתיים ימים. מאמצי בני משפחתו ומכיריו המרובים לא הועילו השלטונות דרשו שישרת בצבא.

הטוב בין בחורי טארנוב היה גדול גם בקומה וגם במראה פניו יפים ובריאים, והוא בחור כארז, כגיבור שמום אין בו. כל ערעור נגד החלטת הועדה נראה כפעולה מחוסרת תועלת. תמורת בצע כסף נדחה מועד התיצבותו לקסרקטין של הצבא, אבל בני משפחתו ידעו שיש קץ לדחיות, ואי אפשר לדחות את המועד ללא גבול.

ואולם, ר' דוד בר — נחושה היתה החלטתו שלא לנטוש את לימודיו ולהפוך לחייל. בחשאי ובסוד בשלה החלטתו לברוח מאוסטריה ולנוד לרוסיה הפולנית, היתה זאת מהלומה קשה לדור בר הצעיר, הלמדן ואציל הרוח, שלא הסתבך מעודו אף בעניינים פעוטים ביותר. עניה היתה משפחתו וכך לא יכלה להבטיח לו קיום בנכר, ברוסיה, במקום שלא היה לו קרוב או גואל. מושרש היה בחיי טארנוב, בין למדני המקום, והגלות מרצון נראתה לו כעינוי הקשה ביותר.

תוך בכיות וכאב רב נפרד ר' דוד בר מסבו ומורו, מאביו ואמו ובני משפחתו, תוך אנחות מרות עזב את עיר מולדתו ושם פעמיו לעיר הגבול האוסטרי—רוסי.

עב מקל נדודים

בחשכת ליל חורף חצה את הגבול תוך סכנות, בשמרו על שלווה חיצונית ועל עצביו המתוחים, והוא הגיע לרוסיה במקלו ובתרמילו. קשים מאד היו הימים הראשונים במדינה הזרה. במהירות התרחק מאזורי הגבול, בל יעורר נגדו כל חשש, ועד לגבולות ליטא נדד. לשם בטחון השתקע בעיירה לא גדולה, והתחיל ללמוד שם בהתמדה רבה.

לא עברו ימים רבים, ומכתבי המלצה מרבני גאליציה, שהמליצו על טיבו של הבחור הצעיר, המצויין בתורה, הגיעו לרבנים בפולין הרוסית. רבות עמלו אלה עד אשר השיגו עבורו רשות מגורים מהשלטונות הרוסיים. הצעיר הגלמוד שוב לא היה בודד. רבו מעריציו ושוחרי טובתו, שדאגו להשיאו ולהושיבו על כסא הרבנות בגרבובה, העיירה הקטנה ושוחרת התורה.

במהירות התאקלם ר' דוד בסביבה החדשה. פיקחותו הרבה והליכותיו הנעימות עמדו לו להיקלט במדינה הזרה. חיש מהר עמד על טיבם ודרכי מחשבתם של יהודי פולין הקונגרסאית, ועל צדדי השלילה והחיוב שביחודם הגלותי. הוא הכיר לדעת את חולשותיהם ותכונותיהם הנאות, אף ידע להתהלך בין בני קהלתו בימים טובים כבימים רעים, ומצא נתיב ללבו של כל אחד ואחד.

ר' דוד היה בקי לא רק בארבעה חלקי שולחן ערוך, אלא הוא ידע מאין כמוהו גם את החלק החמישי של השולחן ערוך, אשר רב מצליח מוכרח להכירו, את החלק הלא כתוב. על יחסים עם אנשים. ר' דוד, אף שמעודו לא שימש ברבנות, שלא הכיר מימיו את ההוי היומיומי הקשה של יהודי פולין הקונגרסאית, נתגלה כמנהיג רוחני מעולה של קהלה יהודית, כאילו לא נוצר אלא כדי לשמש רב בישראל.

הפועלים העניים בני הקהלה, בעלי המלאכה

הגאון רבי דוד בר הי"ד
אב"ד אוזרקוב

הדויים שבזיעת אפם הוציאו לחם צר, מצאו אצל הרב הצעיר משענת נאמנה ולב פתוח, שהרבה לעודדם. למדני העיר הרבו להלל את הרב הצעיר, שברח מפירסומת וכבוד, מוכן להסתפק במועט ולהקדיש כל רגע של פנאי ללימוד התורה.

שנות מנוחה ושלוה ידע ר׳דוד בגרבובה. בני הקהלה כיבדוהו הרבה. קטנה היתה העיירה ובעיותיה מצומצמות. אנשי המקום אהבו את רבם, ור׳ דוד היה מסור להם בלב ונפש. מעולם לא הכביד את עולו על הקהלה, אלא הסתפק במשכורתו הצנועה והקטנה וחי חיי צנע.

קרוב לעשרים שנה ישב ר׳ דוד בגרבובה הקטנה, ורק מפעם לפעם נסע לגור, להסתופף בצל קדשו של האדמו״ר מגור, אחרי הצטרפו לעדת חסידיו הגדולה לאחר שהגיע לפולין הרוסית. מזמן לזמן נקרא לצאת לבוררות או לאסיפות רבנים, וזאת — למרות רצונו לברוח מכל פירסומת. איש לא היה מוכן לוותר על הרב החכם והאציל מגרבובה.

רבה של אוזרקוב

משפחת ר׳ דוד גדלה, ועמה יחד — צרכי הרב. בניו בגרו והיה צורך להשיאם, ואם בעבר סירב הרב ר׳ דוד להחליף את משרתו ולקבל עול רבנות בקהלה יותר גדולה, הרי סוף־סוף נאלץ להסכים לדרישות מקורביו. בלב כבד ולמגינת בני המקום הסכים להיבחר כרבה של אוזרקוב.

בשנת תרע״ב עבר ר׳ דוד מגרבובה לאוזרקוב, העיר החרושתית הסמוכה ללודז. עשרים ושמונה שנים ישב ר׳ דוד על כס הרבנות באוזרקוב. כאן שוב לא היתה לו כל אפשרות לברוח מפרסומת ולהסתגר בארבע אמות של הלכה. בעל כרחו הוכנס למרכז החיים הדתיים והכלליים בפולין. העיירה אוזרקוב שכנה בלב לבה של פולין היהודית.

הרב ר׳ דוד תפס מאז עמדה מרכזית בחיי הרבנות בפולין. אישיותו רבת — הקסם פקחותו הבלתי מצויה, גאונותו שהדהימה רבים, רחבות לבו, יושרו והגיונו הקנו לו שם ומקום בשורה הראשונה של אישי פולין הדגולים. ״הרב מאוזרקוב״ שוב לא היה רבה של קהלה מסויימת בין מאות קהלות אחרות, אלא מושג של שלמות, והוא נחשב בצדק כ״רב השלם״, על משקל ״אדם השלם״.

בלודז׳ וסביבתה התרכז המסחר והתעשיה של פולין. דיני תורה בעניני מסחר היה לדבר נפרץ מאוד, וביניהם סכסוכים שהגיעו לסכומים די רציניים. שלא לרצונו נסחף הרב ר׳ דוד לבוררויות כאלה וישב כס למשפט גם בסכסוכים שלא היו מעורבים בהם בני קהלתו כלל. לעדינות רוחו ולטוב ליבו יצאו מוניטין. קשה היה לו לדחות פני איש, ומה עוד כשבעלי דין לא הרפו ממנו והפצירו בו הרבה, בהיותו מפורסם כאיש אמת. נאמן מאין כמוהו, שוחר צדק אמיתי, בלי לסטות מדרכו ובלי להיות מושפע מאיש, פעל בחן בתבונה והבנה.

מעולם לא הלבין פני אדם, מעולם לא הטיח דברים בפני איש, אלא הבליג וחזר והבליג. מאידך, ידע לבטא את אשר עם לבו בצורה עדינה מאוד, בכסיות של משי. תוכחתו היתה תוכחה שנתקבלה על לב ולא עוררה כל תגובה נגד.

בחוש מיוחד במינו ניחן רבה של אוזרקוב. במבט אחד סקר פני איש, וכבר הכיר טבעו. אחרי שיחה קלה, וכבר ידע טיבו של בן שיחו, חולשותיו ומעלותיו. כך ידע להתהלך עם כל סוגי אנשים, תקיפים וחלשים, מוזרים ויוצאי דופן. כך הצליח במקום שלא הצליחו אחרים לפשר, לישר הדורים, להשכין שלום ולמנוע ריב. ולכן פנו אליו כה רבים. ביקשו עצתו ועזרתו ותבעו התערבותו.

בני קהלת אוזרקוב, כמו בני קהלת גרובובה העריצו את רבם הדגול, ונשאו אותו על כפיהם. חיי הקהילה התנהלו כסדרם ללא פרץ וצווחה. אנשים מנעו עצמם מלהטריד את הרב, מלהפריע את מנוחתו. קהלת אוזרקוב לא היתה גדולה מדי, לכן לא היו בעיותיה מרובות וקשות. הרב ר׳ דוד בר ידע בה שנים של שלוה ומנוחת הנפש שנים של תורה ועבודה תוך הרחבת הדעת, אלמלא חרגה אישיותו מתחום

קהלתו, אלמלא נסחף בכוח לפעולות שמעבר לתחום עיירתו.

אולם, המנוחה היתה ממנו והלאה. לא עבר שבוע בו לא פעל כבורר יחיד, כשופט או כשליש בסכסוכים קשים. מקרוב ומרחוק לא הרפו ממנו, מי בהמלצת גדולים, ומי עקב לחץ אישי או מוסרי. נקיון כפיו וטוהר לבו באו לא פעם לידי גילוי מלא, ולכן לא הטיל איש דופי בפסקי דיניו.

אולם לא רק לסכסוכים ולדיני תורה רבים נאלץ הגאון ר' דוד בר להקדיש מזמנו. גם עניני הציבור לא פסחו עליו. עסקני פולין ומנהיגיה לא חשבו לוותר על עצתו ועזרתו של הרב המפורסם והנערץ. מאז נוסדה אגודת ישראל נמנה ר' דוד על אישיה הדגולים, וחבר "מועצת גדולי התורה" קולו השקול והנבון נשמע תמיד בקשב. למען תנועת "אגודת ישראל" פעל רבות. היתה זאת אולי הפעולה היחידה של ר' דוד, בה חרג ממסגרתו כרבה של בני הקהלה, חברי כל המפלגות והזרמים, והתייצב בגלוי לימין התנועה החרדית.

למרות התנגדותו, נבחר כסגן נשיא של אגודת הרבנים בפולין וכך הוכנס למרכז הפעולות למען רבני המדינה. שוב לא היתה בעיה ציבורית שנגעה לעניני הדת או הרבנות של פולין שר' דוד לא טיפל בה. הוא הרבה לנדוד להתיעצויות ולאספות, הוא השמיע את דברו וביטא את עמדתו, שתמיד היתה רבת משקל, מחושבת והגיונית. תמיד מצא את המלה הקולעת והנכונה.

וגם בפעולתו הציבורית ידע ר' דוד להתהלך עם רבנים וגדולים, השכיל לפשר ולגשר. מעולם לא אמר "קבלו דעתי" ומעולם לא יצא מגדרו. קל היה להבחין איך שולט הוא על עצמו, על עצביו ומעשיו וכל מוצא פיו. איש הרגש העדין הזה ידע לשמור על רגשותיו בלבו פנימה, לבלי לתת להם להתפרץ, לבלי לתת להם להאפיל על בהירות. מחשבתו.

סדר יומו של הרב

איש הסדר היה הגאון רבי דוד בר, ומסדרו הקבוע לא סטה מעולם. אם בשנות ישיבתו כרבה של גרבובה הקטנה, משוחרר כל דאגות וטירדות יתירות, ואם בעשרים ושמונה שנות כהונתו כרבה של אוזרקוב וכאחד מרבניה הבולטים והפעילים של גולת פולין.

כשעה קלה אחרי חצות הלילה, בטרם כובו האורות בבתים רבים, קם ר' דוד משנתו — בין בקיץ ובין בחורף, בימי עמל ותלאות, או בימים נוחים, — נכנס לחדר עבודתו ולמד את שיעוריו הקבועים ביחידות, בשקט, בלי להפריע לאיש. שעות הלילה עברו עליו בשיעור אחרי שיעור, לימודים בעיון רב ולימודים אחרים, עד אשר עלה השחר, ואז פנה לתפילה.

שעה ארוכה התפלל הרב, בדביקות וגם במתינות. בהערצה הביטו אנשים לעברו בשעות אלו, עומד היה בפינתו, תמים, מלא קסם והוד, ושופך את שיחו בפני בוראו. תפילתו נמשכה זמן הרבה, עד כי נדמה שר' דוד לא יפסיק דביקתו זו לעולם.

סיים את תפילתו, סעד סעודה קלה, ומיד התחיל להשמיע את שיעורו היומי הקבוע לתלמידיו הרבים, צעירים מבני קהילתו ובחורים מן הסביבה, שבאו ללמוד תורה מפיו. הרב מאוזרוקוב, הגאון המובהק, שכל שבילי הש"ס וכן ראשונים ואחרונים שגורים על פיו, התאמץ להסביר כל סוגיה בכשרון אפילו לקטן שבתלמידיו: באהבה וברוך אבהי, ובסבלנות שאין לתארה, היה מסביר וחוזר ומסביר עד שהסוגיא כולה היתה מתלבנת ומתבררת לכל דורש.

שבעים פנים לתורה, וכולם אהובים ורצויים להרב ר' דוד. אין הוא שולל לא את הפלפול החד, הקושר קצוות ובונה עולמות על החידוד, ואין הוא שולל, מאידך גיסא, את השיטה ההגיונית בלימוד, המתרכזת סביב לסוגיה אחת, הדשה וחוזרת ודשה בה, ואינה גורסת את החידוד והפלפול המשתרעים על פני סוגיות רבות.

עם למדן או תלמיד השקוע בפלפוליו מתפלפל ר' דוד ברצון, ועם איש העיון הוא משתתף ברצון בהבהרה לעומקה של סוגיה. בשיעוריו הוא מתבל בקיאות וחריפות, מרחף בעולמות

עליונים, ויורד לעמקה של שיטה. וכשהוא לבדו, בלילה, ולומד את שיעורים, הריהו לומד כרצונו ושומר סודו בלבו.

הלימוד — אומר ר' דוד — קשור בתכונותיו הנפשיות של האדם. יש הנולד לבקיאות ויש הנולד לחריפות. יש בה מקום, בתורה, לשניהם יחד, מבלי שאחד ייצר לשני.

בשעות הצהרים גמר הרב את שיעורו. עיניו יוקדות בשלהבת מיוחדת, כולו מלא הוד עילאי והתעלות נפשית, ומדביק את תלמידיו באור רוממתו. סיומו של השיעור, כמו השיעור עצמו, הופכים לחוויה בלתי נשכחת. הרב נינוח קמעא, אוכל את ארוחת הצהרים, עובר על המכתבים המרובים המגיעים אליו, בהם שאלות בהלכה ובהם בקשות והצעות. אין הוא משאיר אדם בלי תשובה, גדול כבוד האדם בעיניו, ומיד הוא מתפנה לצרכי הציבור, לענייני הרבנות ולעניינים אחרים המחכים לו.

כשם שנפשו זכה וטהורה, כך גם מלבושיו נקיים. תלמיד חכם אסור שיהיה רבב על בגדו. קומתו הזקופה, קלסתר פניו הנעים, והדרת פניו המעוררים יראת כבוד מעידים שהאיש — משכמו ולמעלה גבוה מכל עם. גישתו המלבבת יוצרת סביבו אוירה מושכת, והבריות חיפשו דרכים להתקרב אליו, לשהות במחיצתו, לבלות בחברתו. לכן מתמלא ביתו אחרי הצהרים אנשים רבים ומגוונים. רבות הבעיות והטרדות, אולם הרב מקבל כל אחד בסבר פנים יפות, ברצון ואהבה.

רק בשעות הערב המאוחרות עוזבים האנשים את ביתו, ומשאירים אותו לשעה קלה עם עצמו. אז פונה הרב ר' דוד מיד לשיעור הקבוע בכל לילה. לאחר שהוא גומר את שיעורו, הריהו רושם את חידושי התורה שלו, וכך חיבר ספר גדול על התורה וחידושים רבים על הש"ס (אשר חלק קטן מהם נמצא במקרה אחרי המלחמה והובא לישראל).

לעתים קבועות השמיע הרב את דרשותיו בבית הכנסת בעיר, דרשות אשר חרגו ממסגרת השיגרה. רב היה כוחו בדרוש של הרב ר' דוד שמנע לרוב מלהשתמש בו. איש לו נשאר בביתו בשעה שהרב דרש בבית הכנסת. תמיד ידע לערוך את דרשתו כך, שהלמדן כמו הפועל הפשוט, מצאו בו ענין רב. חדשים רבים שימשה דרשתו של הרב נושא לשיחה בפי תושבי אוזרקוב.

בימי עברה וזעם

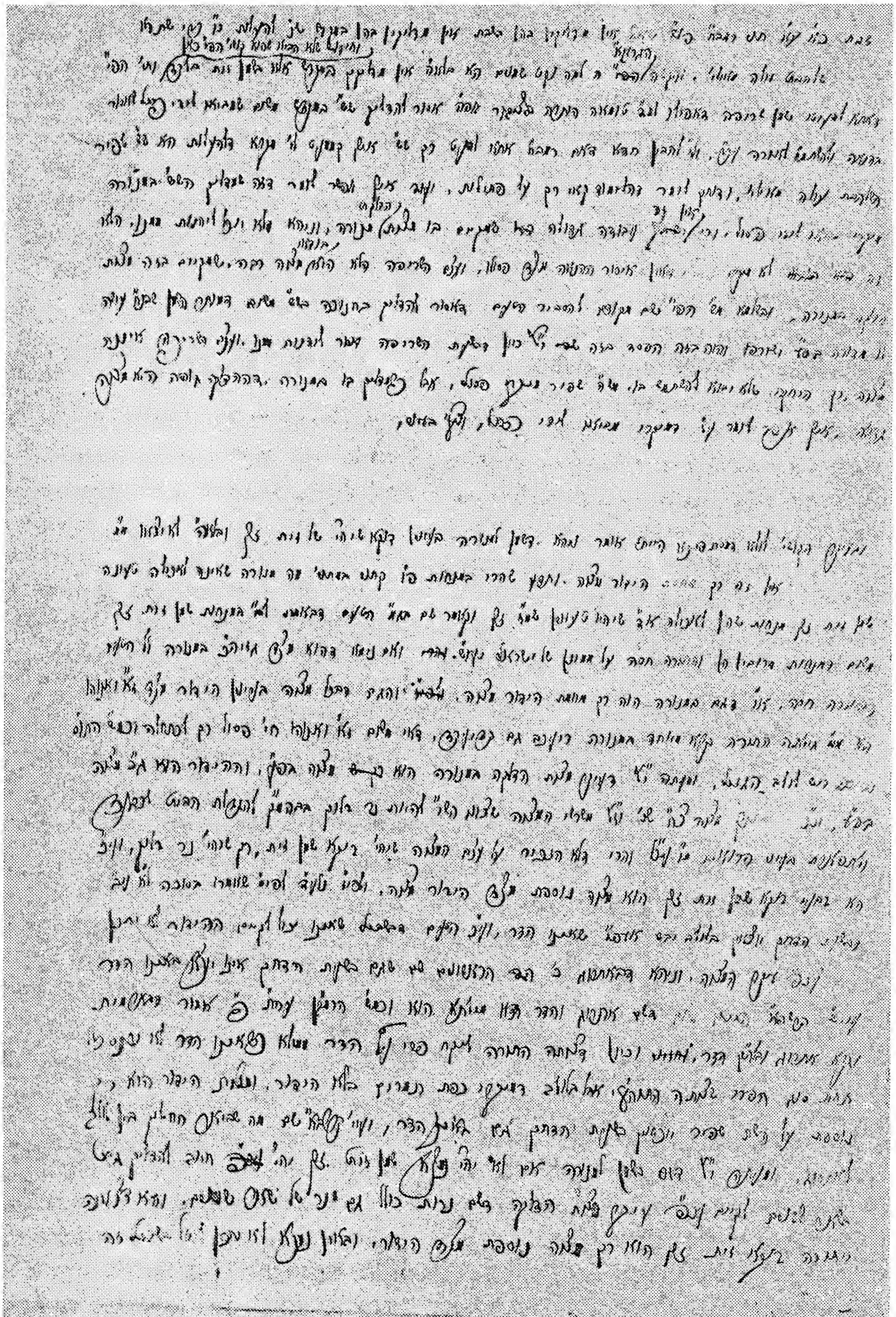
עשרים ושמונה שנים ישב הגאון ר' דוד על כס הרבנות באוזרקוב, מוקף הערצה וכבוד, מלא פעילות ומעש. דור של מופלגים בתורה ובחסידות הקים. בניו שהתחנכו על ברכיו, התפרסמו כגדולי התורה, ובראשם בנו בכורו, הרב ר' משה בר, רבה של זדונסקה — וולה הגדולה.

עמלו הרב, לילות ללא שינה וימים ללא מנוחה, נתנו את אותותיהם במצב בריאותו של הרב ר' דוד, שהלך והתקרב לשנת השבעים לחייו. חלש וידוע חולי היה בשעה שפרצה מלחמת העולם וקלגסי הגרמנים כבשו את פולין בסערה.

בני קהילת אוזרקוב, שגרמנים רבים מצוררי היהודים גרו תמיד בשכונתם, ברחו מביתם בעירום ובחוסר כל, והמעטים שנשארו גורשו בכוח. ר' דוד לקח את מקל נדודיו לידו. זקן וחלש עשה את דרכו לוארשה, לבית מחותנו הגאון רבי מנחם זמבה.

שנים מספר ישב הגאון רבי דוד בר בגיטו וארשה, סבל עם אחיו והתנסה בכל יסורי הזמן. גופו הלך ונחלש ולא כן רוחו, העשויה ללא חת. גם בימים הקשים והמרים שמר על סדר יומו הקבוע, על שלוות רוחו ועל צלילות דעתו. רבני הגיטו היו מרבים להתחשב בדעתו. הוא מעודד רבים ונסך רוח חדשה בלב נדכאים. כמגדל אור חי היה בין חומות הגיטו האכזריות.

ובימי ההשמדה הגדולים, בעת ה"אקציות" האחרונה, הוציא נשמתו על קידוש השם, בראש בניו ונכדיו ובני משפחתו. ונדמה היה כי גם לעקידה הגדולה מוביל הרב מאוזרקוב את מקורביו בני ביתו בחכמה ובתבונה, באצילות וברוח של קדושה וטהרה.

עמוד מכתב יד, חידושים בש"ס מהג"ר דוד בר הי"ד שלא נדפס עדיין החיבור ניצל והובא לישראל ע"י הר"ר יעקב צבי יוסקוביץ

הג״ר דוד בר הי״ד היה חתנו של רבי זאב וואלף רייגנגווירץ מנשלסק, עשיר היהודים בעיר זו, חסיד ואיש המעשה, המפורסם בדורו. רבי וואלף לקח לו חתנים מופלגים, גדולים בתורה, יתר חתניו היו הג״ר בצלאל תאומים, בנו של הרב מנובידוואהר. הג״ר בצלאל שימש ברבות הימים כדיין ומו״צ בנשלסק. חתנו השלישי היה הג״ר יעקב מאיר קנטר, תלמיד חכם מובהק וחס ד מפורסם, בנו של הרב מהרייזן.

אחרי פטירת אשתו הראשונה נשא הג״ר דוד בר הי״ד בזווג שני את בתו של רבה של נובידוואהר.

ששה בנים מופלגים היה להג״ר דוד בר, הבכור, הגאון רבי משה בר הי״ד, חתנו של הגאון רבי אלעזר ליפשיץ רבה של זדונסקה וואלה, אחרי פטירת הגר״א ליפשיץ נבחר הג״ר משה בר כאב״ד זדונסקה וואלה.

יתר ייי הג״ר דוד בר הי״ד היו הרב ר׳ לוי יצחק בר, מופלג בתורה ובחסידות, הרב ר׳ שמואל לייב, חתנו של הגאון רבי מנחם זמבא הי״ד הרב ר׳ פינטשא, וכן אליעזר וצבי מאיר, שני בחורים מופלגים בתורה. כל האחים ובני משפחותיהם ניספו בשואה האיומה.

פרק שביעי

הגאון רבי חיים אורבך ורבני לינטשיץ

קהלת לינטשיץ העתיקה

אם מעברה האחת של אוזרקוב שכנה לודז, בירת התעשיה הפולנית, הרי מצד השני של העירה שכנה לינטשיץ, עיר המחוזית העתיקה לימים, אשר בניגוד ללודז שעלתה במהירות לגדולה וימיה מעטים וספורים מנתה לינטשיץ קרוב לאלף שנות קיום. נחשבה לאחת הערים העתיקות ביותר בפולין, הפכה תקופה מסו־ימת לבירת פולין גדול, כבר בראשית שנות היוסדה של מלכות פולין נמנתה לינטשיץ כאחת הערים הראשיות של ממלוכה זו. במנזרים העתיקים לימים שבעיר זו קבלו הפולנים, עובד האללים לראשונה את הנצרות.

האסיפה הלאומית הפולנית התכנסה לא פעם בלינטשיץ, העיר ששוכנה בין קראקה לבין גנייזנאו, הבירות העתיקות של פולין שימשה כנקודה מרכזית לכינוסי השליאכטה הפולנית. בלינטשיץ ארמון עתיק יומין, ששימש בימים עברו כמקום מושב למלכי פולין הקדומים. אגדות וסיפורים לרוב נרקמו סביב למבצר־ארמון זה, היו בין מלכי פולין אשר הרבו לפעול בתוך לינטשיץ, אם זה בולסלב כרוברי או סטא־ניסלב הראשון או המלך יאן לשטשינסקי, שלפי האגדה הפולנית הקים את המבצר בלינטשיץ.

אין לדעת כיום מתי קם הישוב היהודי הותיק בלינטשיץ, אם כי אין ספק שיהודים גרו בעיר זו כבר בתקופה הקדומה ביותר לקיומו של הישוב היהודי בפולין. לינטשיץ שימשה בתקופה הקדו־מה כקהלה ראשית בפולין הגדולה, כל מחוז לודז נקרא "המחוז הלינטשיצאי", אולם מעטות ביותר הידיעות על פעילותיה של קהלת מפוארת זו. אחת ברור, יהודי לינטשיץ סבלו רבות מהפולנים תושבי העיר והסביבה, לא פעם הרוו בדמם את האדמה הזאת.

הגאון רבי שלמה אפרים אב"ד פראג (אשר הגאון רבי ישעי' הלוי הורוויץ בעל השל"ה שימש בבית דינו), מחברו של הספרים הנודעים "כלי יקר" ו"עוללות אפרים" מיוצאי לינטשיץ היה, כל ימיו חתם "איש לינטשיץ". כמוהו, אביו רבי אהרן. בתקופתו שימש כאב"ד בלינטשיץ הגאון רבי לייב פרגר, שארו של המהר"ל מפראג, שכינה אז "אב"ד לינטשיץ והמדינה". סיפורים לרוב התהלכו בין יהודי פולין על סבלו של הג"ר שלמה אפרים בילדותו ובנעוריו בעירו לינטשיץ ועל בריחתו מהמקום.

שרידי מצבות עתיקות נמצאו בלינטשיץ שנשאו את התאריך רס"ג, אולם כבר חמשים שנה לפני כן קבלו יהודי לינטשיץ זכויות מיוחדות מאת המלך הפולני קאזימיעזש היאגעלוני. בראשית שנת ש' לאלף הנוכחי קבע מיפקד רשמי כי 17 בתים בעיר שייכים ליהודים. בעד הזכות לרכוש בית קבלה ממשלת פולין אז פונט אחד פלפל מכל בעל בית. מלבד זאת גרו היהודים בשלושה בתים שהיו שייכים לנוצרים. ברור כי בימים ההם נחשבת קהלת לינטשיץ לקהלה גדולה ומבוססת.

שנות סבל ותלאות

סבל ללא גבול היה מנת חלקם של יהודי לינטשיץ במשך דורות הרבת. משפט של עלילת דם נערך בלינטשיץ בקיץ שנת שצ"ט, בפני בית דין מלכותי. שני יהודים, ר' אליעזר ור' מאיר נאשמו בהריגת ילד נוצרי מכפר קאמרזשיצה, הילד נעלם כמה ימים לפני חג הפסח, הוריו השאירו אותו ליד ביתם וכשחזרו מצואו מוטל מת. גופו היה מכוסה פצועים רבים, סימני

דקירות. נאסר קבצן נוצרי נודד, שהודה כי חטף את הילד אבל טען כי מכרו ליהודים בלינטשיץ.

אותו קבצן טען אחרי חקירות מרובות כי מכר את הילד ליהודים מאיר ואליעזר, והם החזירו את גופת הילד למחרת והוא החביא את הגופה בין שיחים. הכמורה המקומית ליבתה את השנאה ליהודים ושני הנאשמים הוצאו להורג בצורה אכזרית ביותר, אחרי שגופם נקרע לארבע גזרים. בפנקס לזכר הקדושים שהיה שמור בבית כנסת עתיק בפינטשוב היתה רשומה תפלה מיוחדת "על העינויים עלי אדמות בעיר לינטשיץ בשנת שצ"ט של מורינו רבי מאיר בן רבי מרדכי הכהן והרב רבי אליעזר בן רבי אביגדור".

הסתות וטבח

הכמורה הנוצרית במקום נצלה את העלילה עד תום. עצמות הילד הנוצרי לא הובאו לקבורה, אלא הוכנסו בארון של זכוכית בתוך הכנסיה הקאתולית המקומית. ליד הארון נקבע לוח ובו תיאור מלא של העלילה כולה, ועד לזמן האחרון הדפיסו גלויות בהן ציורי יהודים המוצצים את דמו של ילד נוצרי, הסתה מתמדת זו נתנה את תוצאותיה בעיר ובסביבה כולה. רק בזמן האחרון, מספר שנים לפני השואה פקד האפיפיור לסלק את הארון עם עצמות הילד מתוך הכנסיה.

כעבור שנים מספר, אחרי שהקהלה היהודית במקום התאוששה, חזרה לחיים רגילים שוב פקד אסון איום את יהודי לינטשיץ. השוודים פלשו לפולין וכבשו את כל מחוזות פולין המער־בית. בהתקפת נגד פולנית בראשותו של סטעפאן טשארניצקי ההולל צמא דם, ביצעו חיילות פולין אשר תחת פיקודו מעשה רצח אכזריים ביותר שעלו במקומות מספר על מעשי הזוועה של האוקריינים בפיקודו של בוגדן המלניצקי. כל קהלות ישראל אשר באיזורים הללו, ביניהם פוזנה וקאליש, ליסה ופלוצק ועוד נהרסו ונחרבו.

השוודים, שהיו לבושים מעילי פרווה וכובעי עור שדימו לכובעי היהודים בימים ההם, טיפסו על חומת העיר ויצגו שמן ומים רותחים על החיילים הפולניים אשר הסתערו על העיר. הפולנים מצאו תאונה לטעון כי יהודי העיר לחמו בהם, ובכבשם את לינטשיץ הוצאו להורג באכזריות ללא דוגמא את כל יהודי העיר, כחמש מאות משפחות שמנו יחד שלושת אלפים נפשות. לפי גירסה אחת הובלו מאות יתומים קטנים, שהוריהם נרצחו בכוח ובאכזריות לשמד.

בלינטשיץ כיהנו פאר רבנים מפורסמים, גאונים וגדולים. אם זה הג"ר חיים קרא, מגדולי מרביצי תורה בדורו או הגאון רבי זאב וואלף אויערבאך "הגאון הארוך בדורו", זמן מה פעלה בלינטשיץ ישיבה גדולה אליה נהרו תלמידים מכל רחבי פולין. קהלת לינטשיץ, שלא התבלטה במספר תושביה ובעושרה, התבלטה במעמדה המיוחד, באישים שפעלו בתחומיה במשך מאות שנות פעולותיה, בתקנותיה ובמנהגיה המיוחדים אשר לרוב נקבעו על ידי גדולי הרבנים שכיהנו בה פאר.

יש ותקנה או מנהג אשר הונהג בלינטשיץ נתקבל אחרי כן בכל קהלות ישראל בפולין הגדולה. התקין למשל הגאון רבי חיים אויערבאך בלינטשיץ בל יאמרו וידוי ו"אשמנו" אלא בעשרת ימי תשובה, וזאת, בל יתרגל אדם בתפי־לות הללו יותר מדי ובל יהפכו אצלו לדברים שבשיגרה. מנהג זה הועתק אחרי כן לכל קהלות ישראל בפולין הגדולה. מנהג אחר של הגאון רבי חיים אורבך, שהתפטר מהרבנות בכל ליל יום כפורים ורק אחרי שנתקבל על ידי הקהל בחזרה פתח בדברי התעוררות לא נתקבל על ידי רבנים אחרים.

הג"ר חיים אורבך

אחד הרבנים הבולטים ביותר שכיהנו פאר בלינטשיץ והטביעו את חותמם על קהלה עתיקה זו היה הגאון רבי חיים אורבך, בעל "דברי משפט", אחד מגדולי גאוני הדור, שנערץ ללא גבול כאיש קדוש ויחד עם זה גאון במעשים וגאון במעשי צדקה וחסד, אישיות נדירה גם בדורות הללו שהיה קשור מאד בקהלת אוזרקוב שהוקמה בשכנות ללינטשיץ עיר כהונתו ושנים מחתניו ורבים מנכדיו נמנו על תושבי אוזרקוב. רבות ביקר הג"ר חיים באוזרקוב והשפיע בצורה

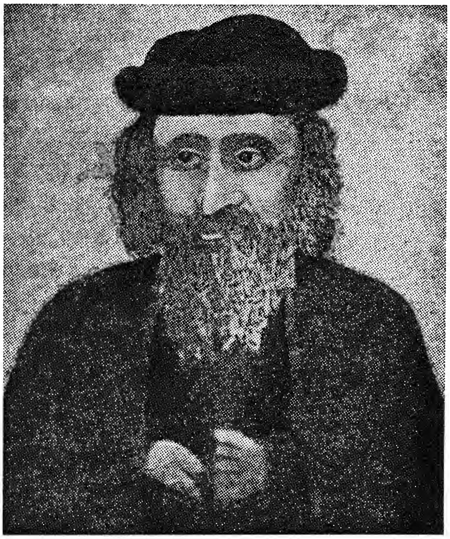
מכרעת על סדרי הקהלה החדשה שהוקמה במחוז כהונתו.

בן למשפחה מפורסמת ורבת היוחסין בישראל היה הג"ר חיים, אבי סבו, הג"ר שלמה זלמן נמנה על ראשי קהלת פוזנה בתקופת כהונתו של הגאון רבי נפתלי כ"ץ כרבה של העיר. לקדוש עליון נחשב רבי שלמה זלמן על ידי בני דורו, לאיש מופת ולצדיק נסתר, שנים רבות אחרי פטירתו הודפס פירושו על ספר קהלת. בנו של רבי שלמה זלמן, הגאון רבי מנחם מענדיל אורבך שימש כעבור זמן מה כאב"ד ור"מ בפוזנה, בנו של רבי מנחם מענדיל הג"ר יצחק איציק, חתנו של הג"ר חיים קרא אב"ד לינטשיץ וליסה שימש כדיין בליסה.

בליסה נולד להג"ר יצחק איציק בנו הגאון רבי חיים, שגדל וחנך בעיר ואם בישראל זו המלאה תורה וחכמה, מנעוריו התבלט בגאוניותו וצדקתו הרבה, חבר ועמית להגאון רבי עקיבא איגר, בגיל צעיר נתמנה לדיין בליסה וכעבור זמן מה נבחר כאב"ד לינטשיץ לפי המלצתו של הגאון רבי אברהם טיקטין שעבר לכהן כאב"ד ברסלאו. את התפקיד הזה מילא עד ליומו האחרון ברוממו ובפארו את המשרה הרמה אותה נשא, הפך לאגדה חיה בעודו בחייו ושמו וזכרו נערץ ונקדש על ידי בני דורו ובני הדורות אשר באו אחריו.

צדיק יסוד עולם

בהערצה ללא דוגמא ומשל התיחסו להגאון רבי חיים גדולי הרבנים בדורו, כה הכתירו במכתביו אליו הגאון רבי שלמה זלמן ליפשיץ בעל "חמדת שלמה" ורבה של ווארשה "הגאון הגדול, צדיק יסוד עולם", ברטט וביראת הקודש התיחסו אליו גאוני דורו והמוני החסידים ואדמורי"ם. הראשונים ראו בו את הגאון בתורה את עמוד ההלכה וההוראה ואילו האחרונים ראו בו קדוש עליון המלא צדקות ופרישות יתירה. איש המעלה הנמנה על צדיקי הדור, למרות היותו מתנגד לחסידים ולחסידות. סיפורי מופתים לרוב ידעו בני לינטשיץ לספר מהג"ר חיים ופעליו.

הג"ר חיים אורבך

לטוב לבו של הג"ר חיים לא היה משל ודוגמא בדורו. לא פעם חיכו עליו בבית הכנסת, ואפליו בליל יום כפורים, ואלה אשר יצאו לחפש את הרב מצאו אותו מרגיע ילד בוכה, שנשאר לבד אחרי שהוריו הלכו לבית הכנסת או עוזר לחולים אשר נשארו בבתיהם. שום מכשולים לא עמדו לו בדרכו למעשי צדקה וחסד. מאות סיפורים נפלאים ידעו בני לינטשיץ לספר על מעשיו ופעולותיו של הגאון רבי חיים, אם בנעוריו ואם בערוב ימיו, עת ידע כבר חולשה בשנות שיבה וזקנה.

עשה רבי חיים לצדקה והפעיל אחרים והרגילם לעשות לצדקה. מעשה בהגאון רבי גדליהו טיקטין אב"ד ברסלאו, בנו של הגאון רבי אברהם טיקטין בעל "פתח הבית" שעשה בלינטשיץ, למד בישיבתו של הגאון רבי חיים אורבך. לימים נשא לאשה את בתו של עשיר יהודי העיר, ר' פייביל אופוטשינסקי, מכובד ונערץ היה הג"ר גדליה בעיר, גאון בן גאון, מבני עליה הצעירים, בנו של רבה של ברסלאו המפורסם

וחתנו של עשיר מופלג. פעם, לפני יום כפורים הזמינו רבו, הגאון רבי חיים לביתו וביקשו כי יבטיח שימלא אחרי בקשתו, הבטיח לו הג"ר גדליה בחשבו, מה יכול מורו לבקש ממנו, הרי זה משהו שבידו לעשות. כשהבטיח למלאות את הבקשה אמר לו הגאון רבי חיים: הלא ידוע לך כי שבכל עת בו נערך יריד בלינטשיץ הנני יוצא לשוק, מסתובב בין הרוכלים והסוחרים ועושה לצדקה, השנה יתקיים היריד בערב יום כפורים, על כך אבקשך שהשנה תמלא את מקומי במצוה זו, ובשכר זה אתן לך ביום כפור "מפטיר דיונה" בקריאת התורה לעת מנחה, עליה שהיא בחזקתי...

סיפר הג"ר גדליהו: נדהמתי לשמע בקשה זו: איך אני, בנו של הרב מברסלאו המפורסם וחתנו של עשיר היהודים אלך לשוק ואסתובב בין התגרניות שם כדי לאסוף פרוטות לצדקה?, אמורתי למורי ורבי, אתן את כל הסכום שאפשר לאסוף בשוק מכיסי לצדקה זו, אבל הגאון רבי חיים סירב לשמוע, אמר: הרי הבטחת לי, אמרת שלא תסרב, ולפני יום כפורים בודאי שלא תוציא דבר שקר מפיך, אני רוצה דוקא כי תלך לשוק בערב יום כפורים ותקבץ נדבות בין הרוכלות היושבות שם, בין הרוכלים והסוחרים ותביא לי את הכסף. בלית ברירה נאלצתי לצאת בערב יום הקדוש לשוק של לינטשיץ להסתובב בין התגרים והתגרניות לאסוף את הכסף, הג"ר חיים היה מרוצה מאד בשובי וכיבד אותי במפטיר דיונה...

צדקה וחסד

כך חינך הגאון רבי חיים את תלמידיו ללכת בדרכיו, לעשות הכל למען צדקה וחסד מבלי לחסוך עמל או לשמור על הכבוד המדומה. פעם, מספרים שמע הג"ר חיים דפיקות בחלון חדרו באמצע ליל חורף קשה, כשהקור חדר לכל עצמות. מיהר הגאון החוצה ופגש בסנדלר עני מרוד, שסיפר בכאב כי אשתו ילדה זה עתה ילד ובביתו אין עצים להסקה והכפור מסכן את האשה וילדה. מיהר רבי חיים עם הסנדלר לביתו של עשיר שגר בשכנותו של הרב והחל לדפוק בדלת הבית ברעש, התעורר העשיר, בבהלה שאל מיהו המעירו משנת, כששמע כי הרב בחוץ לבש בגד קל ופתח במהירות את דלתו וביקש מהג"ר חיים להכנס פנימה ולשטוח את אשר בפיו. אולם הגאון סירב, ולכבודו נאלץ ה־עשיר אף הוא להשאר בחוץ, כשהוא רועד כולו מקור שמע את משאלתו של הרב, לספק מיד עצים לרוב לסנדלר העני, כדי להציל את אשתו וילדו. ולא זז רבי חיים עד אשר רץ העני לביתו עמוס חבילת עצי הסקה.

אמרו, לא היה דומה להגאון רבי חיים בדורו במעשי הצדקה והחסד שלו. כמעט בכל ערב שבת חזר לביתו מהמקוה בלי כתונת לעורו, אותה כיבד אחד העניים שלא חסרו במקום. לכבוד שבת. התבלט במצות הכנסת אורחים עד כי העיד עליו הגאון רבי עקיבא איגר שיש בו, ברבי חיים משהו ממידת הכנסת אורחים של אברהם אבינו עליו השלום. אורחים מלאו תמיד את ביתו והוא עמל למענם, סידר את מטותיהם למען ישנו בנוחיות, לסירבם של האורחים לשימושו אמר "אני מציע לי ולא לכם". פעם נתן לאורח את פרוותו להתכסות בה בלילה, לקח האורח את הפרווה והלך לו. שמעה הרבנית והתמרמרה מאד, התריסה לעברו של הגאון רבי חיים: ראה מה שאורחים שלך עושים... התחיל הרב לפייסה והבטיח למהר אחרי האורח שסחב את הפרווה שלא ברשות בעליו יצא הג"ר חיים את הבית, מיהר ופגש את האורח ואמר לו פעמים מספר: אני מוחל על הפרווה במחילה גמורה, הרי היא שלך במתנה גמורה..., חזר לביתו ופנה לרבנית ואמר: מה טוב עשה האורח שלקח את הפרווה עמו, הרי הקור בחוץ נורא, ומה עוד בדרכים בהם נודד האורח... ממש בחזקת סכנה. באמת עשה האיש דבר טוב... כך מסר נפשו למען כל אורח ונווד, שהרבו לנהור ללינטשיץ, בקבלם מהרב נדבות הגונות, אוכל לרוב ומחסה לימים מספר. נהנו האורחים משירותיו של הגאון רבי

חיים ונהנה הגאון רבי חיים כשעלה בידו לעשות מה למען אורחים.

פעם, מספרים, בערב שבת הגיעו אורחים רבים ללינטשיץ, התקשו הגבאים המקומיים אשר ט פלו בחלוקת האורחים לבתי התושבים לדאג לנודדים כה מרובים ואמרו להתעלם מהם, לינטשיץ לא היתה כה גדולה עד כי היה בידה לדאוג למחנות של אורחים נוודים. נודע הדבר להגאון רבי חיים ומיד אסף את האורחים העניים סביבו, לבש את מעילו ואמר לצאת בראש ת המחנה הגדול לעברה של אוזרקוב הסמוכה, אמר "אם אין כאן שבת עבור אורחים אין כאן שבת גם עבורי". מיהרו גבאי צדקה לחלק את כל האורחים בין התושבים ורבי חיים פשט את מעילו וחזר לביתו.

בני הגאון ותלמידיו

ביש בת הגאון רבי חיים למדו תלמידים רבים, ביניהם גאוני תורה מופלגים ביותר. על גדולי תלמידיו נמנו שלושת בניו, מגדולי הדור, הגאון רבי יצחק איציק חריף, בעל "דברי חיים" ששימש כאב"ד בדוברי, פלוצק ואחרי פטירת אביו אב"ד לינטשיץ (אף הוא ניהל ישיבה גדולה ועל תלמידיו נמנה האדמו"ר רבי חנוך הענוך הכהן מאלכסנדר), הגאון רבי מנחם אורבך אב"ד אוסטרובו, אחד הפוסקים הגדולים בדורו, חתנו של הג"ר יואל בהגאון רבי צבי הירש הלברשטט, הוא אשר הדפיס את ספרי אביו הגדול.

בנו השלישי, הגאון רבי אליעזר אורבך אב"ד קאליש, דומה לאביו בצדקתו ובפרישתו הרבה סיפורים לרוב ידעו בני דורו לספר על ענק מופלא זה, שמעטים כמוהו בדורות האחרונים. מתורתו נדפסו הספרים "חדושי מהר"א", "מים רבים", "דברי אליעזר", ו"מגדנות אליעזר". על תלמידי הגאון רבי חיים נמנו גם נכדיו, הגאון רבי מאיר אורבך, אב"ד קאליש וירושלם, בעל "אמרי בינה" (בן בנו הג"ר יצחק איציק), נכדו הגאון רבי צבי הירש אב"ד קונין (בן בנו הג"ר מנחם) בעל "דברי תורה" על שולחן ערוך חושן משפט.

בין הבולטים בתלמידי ישיבת הג"ר חיים נמנו האדמו"ר רבי אברהם מצכנוב, מגדולי גאוני וצדיקי דורו, הגאון רבי ישכר אב"ד צנסטכ ב, בעל "פתחי תשובה", הגאון רבי אהרן יחיאל אב"ד איזביצה קויבסקי, הגאון רבי מאיר שודנר מפארנ-טשוב, הגאון רבי גדליהו בהג"ר אברהם טיקטין, חתנו הגאון רבי משה אוקונוב-סקי מאוזרקוב וחתנו רבי יהודא פוקס מאוזרקוב, הגאון רבי אשר אוקונובסקי נכדו אב"ד דומביה ואחיו רבי יואל ורבי זלמן ועוד.

קשור היה הגאון רבי חיים בלינטשיץ עירו אבל השפעתו חרגה מתחום ם מקומיים והתפשטה על פני הגליל הקרוב והרחוק גם יחד, יש והגאון קבע תקנות לקהלות קרובות ורחוקות, כה מספר הגאון רבי אהרן אב"ד קויל בספרו "בית אהרן" בהספדו על הגאון רבי חיים: ... עליו אמר איוב עינים הייתי לעור, ורגלים לפסח אני, אב אנכי לאביונים, וריב לא ידעתי אחקהו, אם אמנע מחפץ דלים, ועיני אלמנה אכלה, יאוכל פתי לבדו ולא אכל יתום ממנו. אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון..., כי כן היה דרכו לכסות העניים במלבושיו ולהאכיל עניים מפתו, מי ישתדל עתה בחורף לדירות לעניים?, מי יתן צרכיהם ליום טוב?, כאשר עשה הוא, ולא רק במקומו עסק וגם כאן בק"ק קויל דרש ליתן משחיטת כל עוף אחד "גדול" לתלמידי חכמים ולביקור חולים...

מעצב דמות קהלת אוזרקוב

אולם עיקר השפעתו היתה ניכרת באוזרקוב, הקהלה החדשה אשר קמה בימי כהונתו של הגאון רבי חיים בלינטשיץ הקרובה, שנחשבה לעיר המחוז הראשית, בטרם גדלה לודז הסמוכה לממדיה הגדולים.

באוזרקוב התישבו שני חתניו של הגאון רבי חיים, הגאון והצדיק רבי משה אוקונובסקי, בעל בתו רחל ורבי יהודא פוקס המופלג והמפורסם, בעל בתו יאכד. לעת ם תכופות בא הגאון רבי חיים לאוזרקוב לחתניו ולבנותיו, אם בימי שמחה של המשפחה ואם לביקורים שנתיים קבועים, ביקוריו של הגאון רבי חיים במקום הפכו למאורע רב רושם ורב חשיבות, בימים אלה

שימש רבי חיים למעשה כרבה ומנהיגה של הקהלה, כל דבר קטן וגדול הביאו תושבי המקום לגאון הגדול, קבלו ברצון את הכרעתו.

מאידך ראה הגאון רבי חיים את קהלת אוזרקוב כסמוכה ונראית למקום מושבו, כאיזור השפעתו, כתחום הנתון לאחריותו, בתקופה הראשונה להקמת קהלת אוזרקוב לא כיהן בה רב ואב״ד רשמי. הקהלה הקטנה הסתפקה במורה הוראה שלא על מנת לקבל פרס, החסיד רבי בערל, שהורה לכל שואל הלכה למעשה. בעיות קשות יותר, שאלות מסובכות הובאו להכרעתו של הגאון רבי חיים, שקבע את סדרי הקהלה החדשה, את תקנותיה ואת סדריה, ודאג לכל עניני דת וציבור במקום.

כשהחליטו בני קהלת אוזרקוב לבחור ברב ואב״ד רשמי לקהלה שגדלה והתפתחה בינתיים, באו ראשי הקהלה והציעו את משרת הרבנות להגאון רבי מנחם אורבך אב״ד אוסטרובה, בנו של הגאון רבי חיים, אבל רבה של לינטשיץ סירב להצעה זו בכל תוקף, נפרדה אז קהלת אוזרקוב בענייני שחיטה ואמרה להפרד בענייני קבורה מקהלת פארניטשוב הקטנה והסמוכה לה, על רקע זה פרצה סכסוכים בין שתי הקהלות והגאון רבי חיים שימש תמיד כמפשר ופוסק ביניהם, הוא ראה לכן בהצעה למנות את בנו כאב״ד אוזרקוב משום שוחד שאסור לקבלו.

ואכן לא פעם אולץ הגאון רבי חיים להתערב בסכסוכים שבין קהלת אוזרקוב החדשה והמת־פתחת לבין קהלת פארניטשוב הסמוכה, הותיקה והקטנה. לראשונה פרץ סכסוך ביחס לענייני שחיטה ובשר. מאז הוקם הישוב היהודי באוזר־קוב סיפקו שוחטי פארניטשוב את הבשר ליהודי העיר, פרנסתם היתה מצומצמת ולכן מצאו להם מקור הכנסה ברכישת בשר אשר נשחט על ידם בעיירתם מקצבי העיירה במחיר הקרן ומכרו את הבשר ליהודי אוזרקוב. במרוצת הזמן, כשגדל הישוב היהודי באוזרקוב הם סיפקו בשר שחוט לאיטלזים במקום.

בשעה שנבחר רבה הראשון של קהלת אוזרקוב הגאון רבי צבי הירש זיידל ניגש מיד לארגן שחיטה מקומית ואף הזמין שני שוחטים לעיר. שוחטי פארניטשוב הותיקים הרימו מחאה גדולה, פנו להגאון רבי חיים אורבך, תבעו לדין תורה את קהלת אוזרקוב על קיפוח פרנסתם בפקודת הג״ר חיים נאלץ רבה של הקהלה החדשה לפטר את השוחטים שהוזמנו ולקבל במקומם שני משוחטי פארניטשוב, שלפי החלטת הגאון עברו לגור לאוזרקוב וחדלו לשמש כשוחטים בקהלת מוצאם הקטנה.

בנינה של אוזרקוב

כשהחליטו ראשי הקהלה ורבם בראשם להקים בית כנסת מרכזי, סירבו רבים מתושבי המקום, בעיקר חסידים אשר התפללו בבתי החסידים השונים לשאת בנטל זה. טענו כי הם לא יתפללו לעולם בבית הכנסת ולמה להם הוצאה זו שאינה חיונית עבורם. כשביקר הגאון רבי חיים במקום ושמע על הויכוחים הזמין את כל תושבי המקום לבית המדרש הארעי, ואחרי ששלח להזמין את כל התושבים האמידים במקום קם והכריז כי יש את דעתו לאסור על היהודים לגור באוזרקוב, וזאת בחרם ובכל אלות האמורות בתורה משום שאוזרקוב אינה עיר שמותר לגור בה. אמרו — קבע הגאון רבי חיים — הני יורדי ים אינם ציבור משום שכל אחד דואג לעצמו — אם אמידי התושבים באוזרקוב דואגים כל אחד רק לעצמו ולבית החסידים שלו, הרי שאין הם נחשבים לציבור, ובמקום שאין ציבור יהודי אסור לו ליהודי לגור. מי ידאג לכן לעני ז, לחולה ז, לכל צרכי הציבור החיוניים ז.

— דעו לכם — הכריז הגאון — שאחרי שאוציא את פסק דיני כי אסור לגור כאן, אכריז חרם על כל יהודי אשר יעיז להשאר במקום. אקלל אותו בקללות נמרצות ביותר, אטיל עליו חרם בל יבוא בגבול יהודי, אושיב בתי דין בכל הערים הסמוכות אשר ידונו את אלה כעבריינים ממש. את דעתי תשנו רק אם אווכח לדעת כי תושבי המקום הנם כתושבי כל קהלות ישראל, דואגים לעניני הציבור בטרם הם דואגים לענייניהם הם. אם יקימי בני העיר בית כנסת פתוח לכל תושב

ואיש לא יסרב לתת למקדש מעט אז יבואו ברכותי במקום קללותי.

העריצו בני אוזרקוב את הגאון רבי חיים, פחדו לשמעו ולשמו, ידעו כי הגאון והצדיק המובהק שולל התחכמויות, את אשר החליט לבצע, יבצע בעד כל מחיר. לא התפזרו התושבים עד כי חתמו על התחייבויות נאותות, קבלו עליהם את הכרעתו של הגאון מלינטשיץ, בית הכנסת הראשון ליהודי אוזרקוב הוקם עד מהרה. מאז, למעשה נודע להגאון רבי חיים חיבה מיוחדת לבני העיר, ראה אותם כיראים וחרדים החפצים לציית לדין תורה ולדבר ההלכה, לא פעם תבע מבני עירו לקחת את אנשי אוזרקוב לדוגמא ולמשל.

אמרו, ראה הגאון רבי חיים את בני אוזרקוב כבעלי צדקה של ממש, וזאת בגלל עין טובה שלו, בגלל הצלחתם ומזלם, כי רגילים היו בני לינטשיץ לרבם הגדול, אשר לעתים די תכופות היה מסובב על פני בתי התושבים ועושה לצדקה, הוא לא פסח על בתי התושבים שידם לא השיגה לתת הרבה, קבל כל נדבה ברצון כשדן את הנותן לכף זכות, כי בטח אין בידו לתת יותר. כך התרגלו בני העיר לתת לרבם הגדול נתינות לא גדולות, ולעתים מעטות, אם לא היה זה לצורך גדול, לדבר מיוחד אז דרש הגאון וקבל סכומים גדולים.

הג"ר חיים לא נלאה למעשי צדקה. תמיד היה מוכן ומזומן לצאת לרחובה של העיר ולעשות לצדקה. והיה בעת בו שהה באוזרקוב ונצרכים פנו אליו בבקשה כי יעזור להם להשיא בן או בת, לתמוך במשפחה כושלת ומיד לבש הגאון רבי חיים את מעילו ויצא לרחובה של אוזרקוב, סבב על פני בתי התושבים מבלי להתחשב בעובדא שאין הוא אלא אורח במקום. התושבים, שחיבבו והעריצו בלי גבול את הגאון והצדיק וידעו כי אחד מגדולי הדור הנהו, איש קדוש שמעטים כמוהו העניקו לו נדבות הגונות ביותר. שמח הגאון על כי הצליח לתת לנצרך סכום גדול יותר, חיבב על כן את תושבי המקום ולא פסק מלהללם.

פעם קרה מקרה מעציב. יהודי יוצא לאסק, מטופל במשפחה גדולה של 6 בנות ו־4 בנים קטנים מצא לו פרנסה כלבלר ביער בסביבה זו. כדי שלא יצטרך להרחיק לכת מביתו קבע את מושבו זמנית בכפר, בין אוזרקוב ולודז. פעם, בלילה, אור ליום ששי עשה את דרכו לביתו התנפלו עליו רוצחים, שדדו את כספו ורצחו אותו נפש. נשארה אלמנה גלמודה, עניה ובודדה, חולה וחלשה עם עשרה יתומים קטנים ללא משען לחם.

אנשי לודז שהתפתחה אז, ותושביה מקרוב באו, טרודים ועסוקים במסחרם ששיגשג במהירות כמוהם כאנשי אוזרקוב לא שמו לב למשפחה האומללה אשר בתחום מושבם. עסקנים בודדים אספו סכום קטן, שהספיק לזמן מה לחם לפי הטף אבל לא היה משום פתרון למשפחה האומ־ללה, ללא בית וללא מפרנס. פנו העסקנים להגאון רבי חיים ושטחו לפניו את הפרשה כולה. מיד שיגר הגאון רבי חיים שליח מיוחד לרבה של אוזרקוב הג"ר צבי הירש זיידל ולרבה של לודז בימים ההם הג"ר הלל, הודיע להם כי החליט לצאת לשני הערים הללו ולאסור את אכילת בשר בלודז וגם באוזרקוב. לא תהיה זאת בישראל — קבע — לא תאכלו על הדם כתוב בתורה. יהודי אוזרקוב ולודז לא יאכלו בשר כשמשפחה גדולה מתבוססת בדמה, ברעב ובמחסור. ידעו ראשי קהלות לודז ואוזרקוב שהגאון רבי חיים הנקדש והנערץ לא ישקוט ולא ינוח עד שהם יאלצו לסדר את היתומים ואמם בצורה מתקבלת על הדעת, ואכן סודרו היתומים והאלמנה לשביעת רצונו של הרב הצדיק.

עושה ומעשה

ועם כל דאגתו למעשה צדקה, עם כל עמלו לתרום ולהתרים אחרים הרי מאידך היה בז לעשירים ולא נשא פני איש יהיה זה העשיר שבעשירים או התקיף שבתקיפים. חרדו אנשים מהרב, חרדו למוצא פיו, יראו את הקפדתו, והג"ר חיים אינו מטיל מוראו על אדם. היחסנים הגדולים ביותר אצלו היו העניים המרודים,

החולים והחלשים, מחוסרי ישע ועלובי החיים. הוא לא ראה בעשירים את נכבדי הקהל ובעניים את התושבים נמוכי דרגה. את הנדיבים ראה כממלאי חובה שאין להפטר ממנה ועל כן אין מקום להודות להם על מעשיהם. בדיוק כשאין צו־רך להודות ליהודי הבא להתפלל לבית הכנסת או האומר קדיש אחרי אביו ואמו. הדאגה לעני היא חובתו של העשיר ובעל פרנסה, אדם המשלם את חובו אינו ראוי לציון של שבח, לעומת זאת יש לגנות את זה המתחמק מלמלאות את חובתו.

רובם של תושבי אוזרקוב נמנו כבר אז על כתות החסידים השונות, נתונים למרות אדמורי"ם שונים וסרים ופקודתם, בכל זאת גדולה היתה השפעתו של הגאון רבי חיים על בני העדה הזאת. איש לא העיז לצאת נגדו ולהפיר את מוצא פיו. הג"ר חיים מתנגד היה, דרכו ומנהגיו כמנהגי המתנגדים, כמעט ולא בא במגע עם גדולי החסידים ואדמורי"ם שבדור, הוא לא לחם בחסידים ובחסידות דוגמת גדולי התורה בליטה ובמקומות אחרים אבל יחד עם זה לא גרס שיטות החסידים, שהשתדלו מצדם למנוע כל התנקשות עם הגאון והצדיק.

איש מופת

לאיש מופת נחשב הגאון רבי חיים, סיפורים נפלאים לרוב התהלכו אודותיו, רבים פנו אליו בבקשה לברכה, האמינו כי רוח הקודש מופיע תמיד בבית מדרשו, מקורביו ידעו לספר דברים מדהימים מאורחו ושיגו שהיו דומים בכל לסיפורי נפלאות שסיפרו החסידים על האדמורי"ם בדור הזה. פעם, סיפרו אנשי לינטשיץ השיא הג"ר חיים יתומה, בתו של סבל עני שמת באבו. במשתה נשואין שמח הגאון הרבה ויצא בריקוד ופתאום אמר "ברוך הבא מחותן", פתח ידיו לרווחה ועשה תנועות כאילו חובק הוא אדם, לתדהמת כל באי החתונה, שידעו והכירו את הרב הקדוש, שנזהר מעודו מכל תנועה מיותרת.

כשהקימו בני אוזרקוב בית קברות משלהם, חדלו להוביל את מתיהם לבית הקברות של העיירה פארניטשוב הקרובה נתגלתה עד מהרה שערוריה חדשה כנופיה של חוליגאנים חדלי אדם, גנבים מקצועיים מצאה לה פרנסה בהוציאם את המתים בלילה אחרי הקבורה מקבריהם והפשיטו אותם מהתכריכים, שמכרו כנראה אחרי כן כסחורה. כשנודע הדבר בציבור נעשה רעש מהומה ומבוכה, בצער לבני אוזרקוב מיהרו והזמינו את הגאון רבי חיים כי יבוא לעירם, ויעשה נגד השערוריה הגדולה והמבישה שעוררה חדרה בקהל.

מיהר הגאון רבי חיים לבוא לאוזרקוב. גזר תענית ציבור ופקד על כל בני העיר להתאסף לעת מנחה לבית הכנסת. עלה אז הגאון על הבמה, השמיע דברי התעוררות ומוסר, כשסיים את דבריו פנה לקהל ואמר: "צמתם היום, ובודאי רצונכם ללכת לביתכם לאכול, דעו שאיש לא יצא מכאן. סגרתי את דלתות בית הכנסת והמפתחות נמצאות בידי. איש לא יעזוב את המקום כאן עד אשר לא תאספו עתה את כל הסכום הדרוש לבנות גדר סביב לבית הקברות". לא התפזרו תושבי אוזרקוב לבתיהם עד אשר נאסף כל הסכום הדרוש מיד להקמת הגדר.

למחרת, כרגיל, התאספו ובאו מרבית התוש־בים, נשיהם וילדיהם כדי להקבל את ברכתו של הגאון והצדיק הישיש בטרם עזב את העיר. שינה הפעם הג"ר חיים ממנהגו, הכריז כי הוא מוכן ומזומן לכתת רגלו לביתו של כל אחד מתושבי העיר בתנאי ויתנו לו ח"י גדולים (מטבע לא גדול) תמורת כל ברכה. נתנו לו אנשים ברצון את הכסף ורבי חיים פיזר ברכות לרוב כשסיים את מתן הברכות, אסף את הכסף ומסר לגבאי חברה קדישא כדי לשכור שומר, שישמור זמן מה על בית הקברות בל יחללו חדלי אדם את הקברים.

עד ליומו האחרון

עד ליומו האחרון עמל הגאון רבי חיים במעשי הצדקה והחסד שלו, עד כי לא היה דומה לו בימיו בצדקתו ובעמלו הרב לעניים ולסובלים, ליתומים ולחולים. כל ימי חייו היו למעשה שרשרת ארוכה של חסד ורחמים, צדקה ומסירות נפש והקרבה למען הזולת. וזאת, בימי הקיץ ובימי החורף, בימי נעוריו ולעת זקנתו, שום

מכשול לא עמד בדרכו זו, גם בימי חולשה ומחלה לא נשאר הגאון והצדיק רבי חיים בביתו, לא חסך מאמצים למעלה מטבע אדם כדי להביא עזרה וסעד לאלה אשר נזקקו לעזרה זו.

בעמלו לא נרתע הגאון רבי חיים משום פעולה. מוכן ומזומן למסור את נפשו וללכת במים ובאש כדי עזור ליהודי, ידעו עניים מקרוב ומרחוק, ידעו חולים, אלמנות ויתומים כי אצל הגאון רבי חיים, רבה של לינטשיץ ימצאו תמיד דלת פתוחה ואוזן קשבת. סיפרו, התלהבותו למעשי הצדקה והחסד גדלה והלכה מיום ליום ובערוב ימיו לא ידע מנוחה בשמעו על מקרה של סבל וצרה בסביבתו הקרובה או הרחוקה. בצדק ראו בו בני דורו אבי יתומים העומד לימין אלמנות המשמש כמשענת לכל עני ולכל סובל.

תורתו היתה יקרה לו מכל, אבל מיהר לפסוק מלמודו כדי לעזור לעני, לאלמנה, כדי לפדות שבויים, לשחרר אסירים ובתחום זה לא ידע הגאון ליאות. לא ידע פחד. כל יהודי שנאסר נחשב אצלו כקרובו, וכאילו עליו מוטלת החובה לפדותו. לא נח ולא שקט עד אשר הביא לשחרורו של האיש. בית סוהר מרכזי היה בלינטשיץ, ששימש את הסביבה כולה, הדבר איפשר להגאון רבי חיים לפעול ללא הפוגות למען אסירים. כל הדרכים לשרור אסירים היו נהירות לו, תמיד ניצל את כל האמצעים למטרה קדושה זו.

ועד ליומו האחרון עסק בעבודת קודש זו. ביום האחרון לימי חייו, כבר בשנות הזקנה המופלגות עת ידע חולשה וחולי, והרגיש עצמו לרוב ברע, יצא את ביתו בניגוד לרצון בני משפחתו, הלך בדבר מצוה לגמול חסד עם עניים ולקיים מצוות פדיון שבויים. כשהגיע הגאון רבי חיים לקיים מצוה זו לא ידע שום מעצורים. שום הפצרות מבני ביתו להמנע מעמל יתר לא עזרו, חיוור, חלש יצא בהתלהבות מביתו, ותוך כדי פעולתו לשחרר שבויי, נפל לפתע ומת מיתה נשיקה. במסירות נפש הלך לדבר מצוה ותוך מסירות נפש החזיר את נשמתו הקדושה ליוצרה.

הג"ר יצחק איציק

הסתלקותו של הגאון רבי חיים עוררה אבל כבד ביותר בכל תפוצות ישראל בימים ההם, התאבלו אחריו רבני הדור, אשר ראו בו עמוד הלכה ושר התורה, בכו אחריו בני הקהלה אשר אהבו והעריצו את הרב הקדוש, בכו אחריו אלפי עניים, יתומים ואלמנות, אלפי יהודים ששעתם היתה דחוקה להם, והגאון סיפק להם בחשאי, בסתר את צרכיהם בל יאלצו לסבול את הבזיונות שבקבלת עזרה וסעד. בכו אחריו המוני אורחים, נוודים עניים אשר מצאו מחסה בביתו אשר לכל אחד מהם דאג כאילו היה בנו חביבו.

על מצבת קברו אשר בתוך אהלו בלינטשיץ חרתו בני העיר את המלים: "...חסדים אספר־צדקות חדלו/ישועו רשים־דלים יילילו/ יפרשו כפים־מטיבי טעם/מי יורנו־ישמיענו נועם/ במות אדוננו־אב בתורה/במות רבינו־נפלה העטרה/מי ישפוט־בהלכה ברורה/ממי נשאל־בין טמאה לטהורה/אבינו היית־לנו לעניים/ועתה כעוור־נגשש בצהרים/ה"ה אדמו"ר הגאון הגדול הצדיק האמיתי, מרא דעובדין טבין המפורסם מרנא חיים זצ"ל.

ביום י"ב אלול תקצ"ט נפטר הגאון רבי חיים זקן ושבע ימים. בנו, הגאון רבי יצחק איציק נטש מיד את כסא הרבנות בפלוצק, העיר הגדולה ועבר לכהן כאב"ד לינטשיץ, הקטנה בהרבה כדי לקיים את צוואת אביו הגדול, שביקש בצוואתו שבניו ובני בניו ימלאו את מקומו ברבנות בעיר. כאביו ניהל הג"ר יצחק איציק ישיבה גדולה ורבה השפעתו על בני העיר והסביבה. רק שבע שנים ישב הג"ר יצחק איציק על כסא הרבנות בעיר, בדמי ימיו הלך לעולמו, ביום ו' אדר שנת תר"ו.

בנו הגדול של הג"ר יצחק איציק, הגאון רבי מאיר אורבך, אב"ד קוואהל, קויל, קאליש וירושלם בעל "אמרי בינה" נחשב כבר אז לאחד מגדולי גאוני הדור. משכמו ומעלה גבוה מכל העם. עשיר מופלג היה ואיש המעשה. מיד אחרי פטירת אביו הגאון הגישו לו בני הקהלה כתב רבנות ומנוהו כאב"ד לינטשיץ, אמרו, חשב

הגאון לעבור ללינטשיץ ולרשת את מקומם של אביו וסבו אבל בעודו בימי אבל ניגש אליו אחד מתושבי העיר, שלא היה תמים דעה עם בחירתו ושאלו אם אמנם מסוגל הוא להורות הלכה. בו ברגע החליט הג״ר מאיר לנטוש את המקום ולא לכהן ברבנות בעיר המאכלסת גם תושבים כאלה. איתן היה הג״ר מאיר בדעתו ובהחלטותיו, אחרי שנקט איזו עמדה שוב לא זז ממנה. החליט לנטוש את העיר ושום הפצרות לא הואילו לשנות את דעתו. מכס הרבנות בקאליש, העיר הגדולה והעתיקה עלה ולירושלם שם שימש בשנות חייו האחרונות כרבה של עיר הקודש וכמעצב דמותה. הוא לא חזר כבר ללינטשיץ לעולם.

הג״ר אברהם בנימין קורנגולד

אמרו, אי מילוי צוואתו של הג״ר חיים עלתה לקהלת לינטשיץ בסבל ותלאות רבות, עד אשר כעבור שנים מספר עלה שוב על כס הרבנות אחד מנכדיו של הג״ר חיים, בנו של הג״ר מאיר אורבך, הגאון רבי שלמה, אשר לפי פקודת אביו עבר לכהן כאב״ד העיר, ואחריו בנו, רבה האחרון של לינטשיץ הגאון רבי אליעזר אורבך. שלושה רבנים כיהנו בקהלת לינטשיץ, שלא מזרעו של הג״ר חיים, מאז פטירתו של הג״ר יצחק איציק ועל ליום בו שוב עלה על כסא הרבנות בן בנו הג״ר שלמה, תקופת כהונתם היתה רצופה סבל רב לבני העיר והסביבה כולה ובעיקר, לרבנים עצמם, אמרו, קהלת לינטשיץ ידעה ימי שקט ושלוה רק עת בו כיהנו כרבנים נכדי הגאון רבי חיים.

שנים מספר אחרי פטירתו של הגאון רבי יצחק איציק עדיין עמדה כסא הרבנות בלינט־שיץ ריקה, איש לא נבחר למלאות את מקומו של הגאון המובהק. והנה, עבר בעיר הגאון רבי אברהם בנימין קורנגולד, איש הורודנה שבליטה, גדול בתורה ובחכמה, למדן מפורסם שעמד בקשרי הלכה עם הגאון רבי עקיבא איגר, ועם גיסו הג״ר יהושע העשל אשכנזי שימש כרבה של לובלין. מצא הג״ר אברהם בנימין חן בעיני התושבים שהגישו לו את כתב הרבנות.

הוא נאות לבקשתם וכתב לבני משפחתו כי יבואו למקום כהונתו החדש. (הגרא״ב נזכר בספרי גדולי דורו, היה סבו של הג״ר חיים הלר מברלין).

במיטב שנות חייו היה הג״ר אברהם בנימין, עת בו הגיע ללינטשיץ, מלא מרץ ויזמה לא ידע מחלה וכאב, והנה בשעה שהתקרבה לעיר העגלה ובה בני ביתו של הג״ר אברהם בנימין יצאה הלויתו לעבר בית הקברות המקומי, אחרי שנפטר לפתע פתאום. רבה היתה התהדמה, רבים ראו כבר אז אות ומופת שאין לבחור כרב בלינטשיץ אדם שאינו מזרעו של הג״ר חיים אורבך, באהלו של הג״ר חיים ובנו הג״ר יצחק איציק נטמן ארונו של הג״ר אברהם בנימין.

שוב חלפו מספר שנים, אז החליטו ראשי הקהלה לבחור כאב״ד את הגאון רבי שלמה לייב מורגנשטרן יליד לובלין, בהג״ר נטע מאיר, ששימש קודם כאב״ד לוקוב. הג״ר שלמה לייב נמנה על גדולי הדור, גאון מובהק בהלכה, הוא נבחר כראש בית הדין של שלושה הרבנים שדנו בשאלה אם מתאים האדמו״ר רבי אשר מפוריסוב, בנו של היהודי הקדוש מפשיסחה לשמש ברבנות אחרי שמתנגדיו ערערו על כושרו הרבני. בשם בית הדין של שלושה הרבנים הודיע הג״ר שלמה לייב את פסק הדין לאדמו״ר רבי אשר ואמר ״אנו חברי בית הדין רואים שכבודו אינו יכול להיות רב״, השיב אז האדמו״ר רבי אשר להג״ר שלמה לייב ״אינכם רואים טוב״. מאז, אמרו נחלש והלך מאור עיניו של הגאון רבי שלמה לייב עד כי חדל לגמרי לראות. הפך לסגי נהור.

הג״ר שלמה לייב מורגנשטרן

בעלותו על כס הרבנות בלינטשיץ היה כבר הג״ר שלמה לייב כמעט סגי נהור. אולם מרוב גאוניותו המופלגת פסק הלכה למעשה בבהירות ובמהירות כאילו ראה הכל. איש לא הבחין בעוורונו. אז החליט אחד מתושבי לינטשיץ, משה לייב איז׳ביצקי לבחון את הרב לעיני

הקהלה כולה. כשעשה הג"ר שלמה לייב את דרכו למקומו הקבוע בבית הכנסת שם משה לייב כסא הפוך הג"ר שלמה לייב לא הבחין בכסא, מט ונפל.

התברר כי הרב הנהו עיוור, ואז פרצה מחלוקת חריפה בקהלת לינטשיץ, הקהלה כולה הפכה לשתי מחנות של אויבים, מהם והתיצבו לימינו של הרב, אמרו למנוע ממנו עלבון של פיטורים מרבנות ומהם ותבעו בכל תוקף לפטר את הרב שרימה כאילו את הקהל ולא גילה את עיוורונו. המחלוקת הלכה והחריפה מיום ליום, עלבונות ותגרות ידים מלוות בהלשנות הפכו לחזון נפוץ בקהלה אשר ידעה עד אז חיים שקטים ורגועים. חרב איש ברעהו.

בימים ההם התישב בלינטשיץ הגאון רבי מאיר לייבוש מלבי"ם, כחתנו של העשיר הגדול רבי פייבל אופוצינסקי, מבני המקום, התערב, הגאון בעל המלבי"ם במחלוקת שעברה כל גבו־לות ואחרי מאמצים מרובים הסכימו שני הצדדים גם יחד להתדיין בפני בית דין מיוחד של שלושה רבנים שהוזמנו למטרה זו ללינטשיץ ושמעו את טענותיהם של נציגי שני הצדדים הלוחמים, וזאת אחרי ששני הצדדים קבלו מראש לציית להכרעת בית הדין הרבני המיוחד שהורכב מהגאון רבי מאיר לייבוש מלבי"ם, הגאון רבי שמשון ארנשטיין אב"ד אוזרקוב והגאון רבי יהושע טרינק אב"ד קוטנה.

פסקו שלושת הרבנים כי קהלת לינטשיץ חייבת לשלם להג"ר שלמה לייב מורגנשטרן, ה"סגי נהור" שלושת אלפים רובל כסף, סכום רב בימים ההם והרב יעזוב את העיר ואת כס הרבנות. הקהלה שילמה את הסכום להרב שעזב את לינטשיץ ועבר לעיירה פארניטשוב הסמוכה, שם נשאר עד ליומו האחרון. בימי שבתו בפאר־ניטשוב חיבר הג"ר שלמה לייב את ספרו הגדול, רב הכמות והאיכות "מנחת בוקר" על מסכת בבא מציעה, בהקדמה לחיבורו מספר המחבר כי חיבר את ספרו כבר אחרי שנתעוור בעזרת חתנו ובן אחיו הג"ר נתן מאיר מורגנשטרן.

גם אחרי צאתו של הג"ר שלמה לייב מורגנ־שטרן את לינטשיץ לא פסקה המחלוקת בעיר. מצדדי הרב שהורד מכסאו לא יכלו לסלוח למתנגדיו המאבק גבר והלך. אף בחירתו של הגאון רבי מאיר לייבוש מלבי"ם, לא הרגיע את הרוחות וגם הגאון המובהק הזה, שמעטים כמוהו בדורו נאלץ לנטוש את כסא הרבנות בעיר זו, המחלוקת בלינטשיץ זעזעה את הסביבה כולה, ובעיקר את אוזרקוב אשר רבים מתושביה היו יוצאי לינטשיץ ואחרים היו קשורים קשרי משפחה עם תושבי העיר המסוכסכת והמפולגת. גם תושבי אוזרקוב התפלגו, מהם ותמכו בהג"ר שלמה לייב מורגנשטרן המודח ומהם שקראו תגר נגדו, מהם ותמכו אחרי כן בהגאון רבי מאיר לייביש מלבי"ם ומהם שהתנגדו לו.

הג"ר מאיר לייבוש מלבי"ם

גאון מופלא היה רבי מאיר לייבוש, שנולד בוואלציסק בשנת תקס"ט. בנעוריו התפרסם "כעלוי מוואהלין" ובן עשרים היה עת חיבר את ספרו "ארצות החיים" שזכה כבר אז להסכמת מרבית גדולי ישראל בימים ההם, שהפליאו את המחבר הצעיר לימים, ביניהם הגאון רבי משה סופר מפרסבורג, בעל "חתם סופר" או הגאון הישיש רבי שאול אב"ד אמסטרדם ועוד. בשנת תקצ"ח נתקבל לרב בקהלת וורשנה ובשנת תר"ה עבר לכהן כרבה של קמפנה, משם נתקבל כרבה של בוקרשט, בקהלה גדולה זו ידע סבל ותלאות ללא גבול. הריפורמיים המקומיים, מחוסרי מצפון וכל רגש אנושי גרמו למאסרו ואף נידון למיתה, הוא שוחרר בהשתדלות סיר משה מוטניפיורי, עזב את רומניה הישנה ועבר לפולין. אז הגיע ללינטשיץ.

כליל השלמות היה הגאון רבי מאיר לייביש, גאון אדיר ששט בכל מקצועות התורה ושלט בכל מכמוני הלכה, אגדה וגם קבלה. (תורת הנסתר למד הגאון המתנגד אצל האדמו"ר רבי צבי הירש מזידיטשוב). הוא לא הניח אף מקצוע בתורה שלא עמל עליה ולא השתלם בה, עמקן נפלא ויחד עם זה סופר מהיר, ספריו נתקבלו עד

מהרה בכל תפוצות ישראל, הפכו לספרי יסוד במחשבת היהדות. יחד עם גדלותו בתורה היה חכם ונבון שמעטים כמוהו העשוי ללא רבב, אשר כל כולו כמיה לתורה וללמוד תורה בשקט, אולם מבוקשו זה לא ניתן לו בימי חייו הסוערים, מליאי תלאות וסבל רב.

בעודו ילד נתיתם הגאון, כצעיר לימים השיאו לו אחת מבנות עשירים שנמשכה אחרי "ההשכלה", הגאון הצעיר החרד על כל מצוה, קלה כחמורה, שישב ולמד יום ולילה בהתמדה עצומה לא היה לפי רוחה של אשה צעירה זו, והוא נאלץ להתגרש ממנה כעבור זמה מה. מאשתו זו נולדה להגאון בת יחידה, שנישאה אחרי כן להג"ר אליהו היילפרין, מעשירי ווילנה וחכמיה. שנים מספר ישב הגאון בלי אשה, לא מיהר להתחתן שנית אחרי שסבל מנשואיו הראשונים.

באותם הימים, ישבה בלינטשיץ אשה צעירה, אלמנה. היתה זאת בתו של עשיר היהודים במקום רבי פייבל אופוצינסקי, וכה סיפרו זקני לינטשיץ: רבי פייבל היה ראש הקהלה ונכבד היהודים, שימש כקבלן לצבא הרוסי ולו קשרים הדוקים עם שלטונות רוסיה הצארית. היה זה בימים בהם שלט הצאר ניקולאי הראשון האכזר, ושנות שרות צבאי נמשכו עשרים וחמשה שנה. למטרה זו נחטפו ילדים קטנים לעבודת הצבא, הועברו בכוח לרוסיה ושם אולצו לשרת בצבא בתנאים קשים את מרבית שנות חייהם.

פעם, נתפס על ידי הלשנות ילדו הקטן של הגאון רבי שלמה זלמן ליפשיץ בעל "חמדה שלמה" מי ששימש אחרי כן כרבה של ווארשה. הובל הילד בכוח יחד עם נחטפים אחרים למחנה הקנטוניסטים, וכל מאמצי אביו הגאון לשחררו עלו בתוהו ילד חמד היה הבן הצעיר, ואביו הגאון התהלך מלא עגמה וצער על הצרה האיומה שניתחה על ביתו, עבר במקום רבי פייבל אופוצינסקי, שמע על המקרה המעציב ועל צערו של הגאון, אז החליט רבי פייבל לפעול לנסות לשחרר את הילד. אחד מבעלי אחוזות שבסביבת לינטשיץ היה חייב לו עשרת אלפים

הגאון רבי מאיר לייביש, המלבי"ם,

רובל, בעל האחוזה היה קרוב משפחתו של המושל הכללי הרוסי בווארשה, שבידו לשחרר את הילד בן הגאון. סיפר רבי פייבל לאכסנאי שלו על מחשבתו לפנות לבעל האחוזה, מיהר האכסנאי להג"ר שלמה זלמן ומסר לו על תכניתו של רבי פייבל העשיר, אורו עיניו של הרב, אמר, אם ישחרר את בני אתן לו אותו כחתן לבתו. שוב לא היסס רבי פייבל הרבה, מיהר לכפרו של בעל האחוזה, החל לתבוע חזרה את חובו, התנצל הגוי הרבה, הפציר ברבי פייבל כי יאות לחכות קצת באין לו האפשרות לשלם עתה, כשהבחין רבי פייבל במבוכתו של בעל האחוזה פנה ואמר לו: שמע, יש לי הצעה עבורך ותוכל להפטר בין רגע מכל החוב הזה. ילד יהודי בין רבים נלקח לצבא, ילד חלש שאינו עשוי לעזור הרבה להגדיל את צבאו של הצאר, שאין לו מחסור בחיילים,

אם ישוחרר הילד הזה מצבא אמחוק את כל החוב שלי אשר בידך. הגוי שמח על ההצעה, מיהר לקרובו המושל הכללי ושיחרר את הילד. הגאון רבי שלמה זלמן עמד בדיבורו, ואחרי זמן מה אירס את בנו עם בתו היחידה של רבי פייבל.

אחרי נשואיו עבר האברך הצעיר ללינטשיץ, להיות סמוך על שולחן חותנו העשיר. בלינטשיץ היה בית חסידים דקוצק ועד מהרה הצטרף האברך המופלג לחבורת חסידים זו, רבי פייבל, שלא נמנה על עדת החסידים התנגד להצטרפות חתנו רבי יקיר ליפשיץ לעדת חסידי קוצק החריפה, ואחרי שרבי יקיר הצעיר קם ונסע לקוצק ושהה שם שבועות מספר שיגר מכתב למחותנו ובו התלונן על חתנו, בנו של אב"ד ווארשה.

וכה מספרים החסידים: כשקבל הג"ר שלמה זלמן המפורסם את המכתב ממחותנו, שלח מיד מכתב לבנו, לקוצק ופקד עליו למהר ולבוא לווארשה ולהתיצב לפניו תוך שבוע ימים, וזאת בגזירת כיבוד אב. כשקבל רבי יקיר את המכתב נכנס לאדמו"ר מקוצק והראה לו את פקודת אביו, השיבו האדמו"ר: אני אענה במקומך. שלח האדמו"ר מכתב לרבה של ווארשה ביד אחד החסידים אשר התעצל ולא מסר מיד את המכתב ליעדו. הגיע יום השבת, שבוע אחרי שהג"ר שלמה זלמן פקד על בנו להתיצב לפניו ורבי יקיר לא בא אמר רבה של ווארשה: אינני יכול להבין, אם גם כיבוד אב אינם מקיימים הרי לשם מה חיים בעולם? הדבר יצא כשגגה מפי השליט וכעבור זמן מה נפטר רבי יקיר לפתע פתאום. כעבור כמה ימים נזכר החסיד במכתב ומסרו לידי הגאון אבל היה זה כבר אחרי המעשה. (סיפרו החסידים, י"ב שנה נזהר אותו חסיד לנסוע לקוצק, לראות פני מורו האדמו"ר בחששו מהקפדתו של האדמו"ר הגדול. אחרי תקופה כה ארוכה נסע, נכנס לחדרו של האדמו"ר אז הפטיר האדמו"ר: "נו...., כאחד הנופל מעלית גג". למחרת התפלל אותו חסיד בעלית הגג של בית המדרש ולפתע איבד את שווי משקלו, נפל ונהרג).

מחרסון ללינטשיץ

בתו של רבי פייבל, האלמנה הצעירה התחתנה אחרי כן עם הגאון רבי מאיר לייבוש מלבי"ם, ממנה נולד בנו חיים. והנה אחרי שגורש הגאון מבוקרשט אחרי תלאות רבות חל מפנה בחייו. חותנו העשיר נפטר והשאיר אחריו ירושה גדולה. הגאון בעל המלבי"ם מיהר לעבור ללינטשיץ, עיר מגורי הורי אשתו, נטש את הרבנות והשקיע עצמו כל כולו בתורה ובעבודה. היו אלה לדבריו של הגאון, שנות חייו הטובות והמאושרות ביותר. אולם חלפו ועברו מספר שנים, רעיתו של המלבי"ם לא יכלה לנהל בעצמה את העסקים, הפקידה אותם בידי פקיד, שנתגלה כנוכל, גנב ושדד מכספי בעל המלבי"ם עד כי הרס לגמרי את יסוד קיומו החומרי. שוב נאלץ הגאון לנדוד ולקבל על עצמו את עול הרבנות, הפעם, בחרסון הרחוקה. בני לינטשיץ, שסיימו אז את תשלום דמי פצויים להג"ר שלמה לייב מורגנשטרן, רבם לשעבר הגישו לו את כתב הרבנות אולם הגאון סירב, טען שאחרי שהבטיח לאנשי קהלת חרסון לקבל את משרת הרבנות בעירם שוב אין בידו לשנות את הבטחתו.

היה זה ביום הראשון לשבוע עת התקרבה מרכבה לביתו של הגאון, הרבנית עמדה ליד פתח ביתה ומיררה בבכי רב, היא ידעה את הסבל והתלאות הנכונים לבעלה הגדול בתפקידו כרב, כשהוא שומר על האמת בלבו ואינו נכנע לאיש, שלש פעמים נפרד ממנה הגאון בהתרגשות והיא כולה בכי, אז לפתע הקיפו המוני בני העיר שהתקהלו סביב לבית את העגלה, באורח ספונטאני החלו מאות אנשים לצעוק "רבינו לא יסע מכאן. לא יצא את העיר". המלבי"ם החוויר כסיד, נשאר עומד במקומו אולם ההמון לא זז אף הוא. הרעש גבר והלך, ואחרי זמן מה נכנע הגאון, אמר "הבטחתי לאנשי חרסון לכהן כרב בעירם שנה אחת, ובגמר השנה אחזור לכאן ואכהן כרב בעירכם".

ההמון נרגע. כעבור שנה חזר הגאון ועלה על כס הרבנות בלינטשיץ אבל לא עברו ימים רבים וסערת מחלוקת פרצה בלינטשיץ וסחבה עמה

את הסביבה כולה. חסידים מצאו בו פגם על כי עיין בספרי השכלה היות ולא השאיר אף ספר שלא עבר עליו, אחרים טענו שאין הוא לבוש כרבני פולין, הגאון, שלא נשא פני איש, שנחשב כבר אז כאחד מגדולי גאוני הדור, כענק שאין דומה לו המשיך לו בדרכו, לא התחשב ברינונים של רבים מבני העיר. אולם כשגברה ידם של בעלי מחלוקת החליט להתפטר מכס הרבנות עבר למוהילוב, משום לקניגסברג ושם קיבל את הצעת קהלת קרמנצוג שברוסיה ויצא לשם. בדרכו, בקיוב חלה את מחלתו ונפטר בעיר זו ביום ב׳ דראש השנה שנת תר״ם.

סערת הרוחות בלינטשיץ לא פסקה גם אחרי פטירתו של הגאון. מקרי אסון מזעזעים קרו בקהלה, בין בני המשפחות אשר לחמו נגד הגאון שעוררו תדהמה ממש. רגשי חרטה עמוקים אפפו את רבים מאנשי לינטשיץ וסביבתה על פגיעות בגאון הגדול, שר התורה וכליל השלימות שלא היה דומה לו בדורו. עברו כמה שנים והתברר ששום משפחה אשר בניה פגעו בגאון לא נמלטה מאסונות שהלכו וגברו, החליטה קהלת לינטשיץ להזמין בית דין של רבנים ולעשות מה כדי לפייס את הארי הגדול, שעלה לשמי רום, להפסיק את שרשרת האסונות שהגיעו לשיאם עת בו פרצה שריפה בליל יום כפורים בבית הכנסת אשר בלינטשיץ 33 נשים, קפחו אז את חייהן.

הגאון רבי יהושע טרונק אב״ד קוטנה שנחשב אז לפוסק הדור הגיע ללינטשיץ, ויחד עמו שני רבנים מופלגים, הם ישבו בלינטשיץ חודש ימים וקבעו להלכה ״כי אם יש דין למטה אין דין למעלה״ והם הוציאו פסקי דין וקנסות נגד כל אדם אשר פגע בכבודו של הגאון רבי מאיר לייבוש מלבי״ם. מהם ונקנסו בעונשים קשים ומהם בקנסות של כסף. בלינטשיץ גר באותם הימים סופר מפורסם, חסיד ואיש המעשה תלמיד חכם ושקדן גדול, רבי מאיר שנחשב לאחד הסופרים החשובים במדינה כולה, הון רב שילמו אנשים עבור פרשויות של תפילין שכתב. גם הוא נמנה על מתנגדי הגאון, אסר בית הדין להשתמש בתפילין אשר כתב עד אשר יצא לקיוב הרחוקה, יעלה על קברו של הגאון ובנוכחות מנין אנשים יפייס את הגאון. ואכן קיים רבי מאיר, סופר סת״ם את פסק הדין במלואו.

האסונות אשר פקדו את קהלת לינטשיץ לא נעלמו מעיני הגאון רבי מאיר אורבך, ששימש אז כאבי״ד ירושלם, הוא נענה להצעת בני העיר אשר היו משוכנעים כי רק נכדי הגאון רבי חיים אורבך יכולים לשבת בשקט על כס הרבנות בעיר זו, לטובתם ולטובת הקהלה. הסכים שבנו הגאון רבי שלמה יקבל עליו משרה זו, ואכן מאז שקטה העיר, פסקו בה המחלוקת ודברי הריב.

הג״ר משה אוקונובסקי

שני חתניו של הגאון רבי חיים אורבך נמנו על ראשוני תושבי אוזרקוב. הראשון, הגאון והחסיד רבי משה אוקונובסקי, הוא נולד בשנת תק״נ בעיירה קטנה ליד פוזנה, אביו נחשב לעשיר ולמדן מופלג, מידידיו ורעיו הנאמנים של הגאון רבי עקיבא איגר, שנים מספר למד רבי משה אצל הגאון רבי עקיבא איגר, שחיבבו מאד, ואומרים לפי הצעתו לקחו הגאון רבי חיים אורבך כחתן לבתו. רק שנים מעטות ישב רבי משה סמוך על שולחן חותנו הגאון בלינטשיץ ואז, נפטר אביו והורישו סכום גדול. החליט רבי משה על דעת חותנו הגאון להשקיע מכספו במסחר, ולהקדיש את מרבית שעות היום לתורה, מבלי להזדקק לרבנות או למשרה ציבורית כל שהיא.

בימים ההם, צעדה אוזרקוב את צעדיה הראשונים כישוב יהודי. תעשיית הטקסטיל באיזור התפתחה במהירות, הקים לו רבי משה בית חרושת לבדים בשותפות עם יהודים ולא יהודים. הוא הצליח במסחרו, שניהלו שותפיו והוא הקדיש לזה רק שעות מעטות מדי שנה לערי־כת המאזן, כל זמנו היה פנוי לתורה, כשהתפתח העסק נאלץ רבי משה להמצא בקרבתו, אז העתיק את מושבו לאוזרקוב, ומאז נמנה על תושבי העיר.

מדי שנה עשה רבי משה את דרכו לעיירת

מולדתו, שליד פוזנה לפקוד את קברי אביו ואמו. העיירה הקטנה שהשתייכה לפרוסיה פשטה צורה ולבשה צורה חדשה. בני הקהלה התקרבו יותר ויותר לתנועת הריפורם, רבינר ריפורמי תפס את מקום הרב האמיתי. הדבר השפיע רבות על רבי משה והוא החליט לעשות הכל להבטיח כי בניו ובני בניו לא יפלו לעולם לזרועות הריפורם. התגבשה אצלו ההכרה כי רק החסידות יכולה לעמוד כתריס נגד הריפורם, ואז, על אף היותו מתנגד בן מתנגדים, תלמידם של גאוני הדור שהתנגדו לחסידות וחתנו של הגאון מלינטשיץ המתנגד שינה ממנהגו ונעשה לחסיד, והכניס את בניו תחת כנפי החסידות. לראשונה לא ראה חותנו הגאון בעין טובה את דרכו החדשה של חתנו המופלג, זמן מה אף חדל לקבל ממנו "דמי מעשר" מהכנסותיו של רבי משה שהגאון רבי חיים פיזרם מדי חודש בחדשו לצרכי צדקה, אבל במרוצת הימים, אומרים הכיר הג"ר חיים בכוונותיו הרצויות של חתנו, השלים עם דרכו החדשה.

רבי משה נסע לעתים תכופות לאדמו"ר רבי פישל מסטריקוב, פיזר על ידו הרבה לצדקה והאדמו"ר המופלא קירבו וכיבדו הרבה מאד, התווכח עמו בדברי תורה והתיחס אליו כמו לאחד מבני עליה המעטים. אחרי הסתלקותו של האדמו"ר רבי פישל לא המשיך רבי משה לנסוע לאדמורים, אם כי התנהג בביתו כאחד החסידים. ברבות השנים, כשקבע האדמו"ר רבי שמואל אבא מזיכלין את מושבו לשנים מספר באוזרקוב נמנה רבי משה על נכבדי המקום אשר עזרו ותמכו באדמו"ר זה שלמעשה נחשב כממלא מקומו של האדמו"ר רבי פישל. הרבה לבקרו ולסעוד על שולחנו, עמד לימינו עת בו לחמו באדמו"ר רבי שמואל אבא חוגים שונים מבני אוזרקוב.

הבורח מן הכבוד

לגאון ולצדיק נחשב רבי משה. הרבה לעמל בתורה, אמרו כי סיים ש"ס מדי שנה בשנה, זכר בעל פה את ארבעת חלקי שולחן ערוך אבל לעולם לא הסכים להורות הלכה, אם כי נסמך להוראה על ידי הגאון רבי עקיבא איגר, הגאון רבי יעקב מליסה וחותנו הגאון רבי חיים אורבך. כששאלוהו אם אין את נפשו להוראה מדוע קבל כתבי סמיכה מגדולי גאוני הדור? השיב "בכל דבר יכול אדם לקיים את אשר אמרו קדש עצמך במותר לך, גם בהוראה אחרי שמקבלים היתר הוראה".

למרות בריחתו מהוראה הלכה למעשה ניאות לעתים תכופות לשבת בדין כבורר בעניני מסחר, בסכסוכים שבין סוחרים וחרשתנים, ובעיקר, בזמן ונראה לו כי הוא יכול להשכין שלום בין שותפים או בין אנשי אוזרקוב. הוא שטם מחלוקת ודברי ריב וברח מכל שיטנה, אישית או ציבורית. לעתים תכופות עשה דרכו ללינטשיץ, שם רבה השפעתו כגדול בתורה ובמעשים וכחתנו של הגאון רבי חיים אורבך, בנסותו להשכין שלום ולמנוע ריב.

מאז קבע הגאון רבי מאיר לייבוש מלבי"ם את מושבו בלינטשיץ התקרב אליו ונמנה על ידידיו הקרובים מאד. כאחד מבני משפחת הגאונים לבית אורבך לא תמך במועמדותו של הגאון בעל המלבי"ם לתפקיד הרבנות בלינטשיץ, בהיותו נאמן לצוואת חותנו להושיב על כסא רבנות זו רק אחד מצאצאיו, אולם בשעה ורבים מאנשי לינטשיץ החלו לנהל מחלוקת והפיצו דברי ריב נגד הגאון, התיצב רבי משה אוקונובסקי לימינו, זקן ושבע ימים היה אז, התערב בסכסוך אולי לראשונה בחייו לימין תומכיו של הרב ונגד המתנגדים לו. לא נרתע מלהפוך לצד במחלוקת זו. הריב בלינטשיץ הועתק עד מהרה לאוזרקוב; היו מהתושבים אשר תמכו בהגאון המלבי"ם והיו אחרים אשר התנגדו לו ולהתנהגותו, שהיתה זרה ובלתי מוכרת לחסידים החריפים. המחלוקת בלינטשיץ גרמה למשקע עמוק בלב תושבי אוזר־קוב, וגם אחרי שהגאון נטש את לינטשיץ ואת כסא הרבנות בעיר זו, שמרו אוהדי הרב ומתנג־דיו על התחומים ביניהם, נזהרו מכל מגע שהוא. רבי משה סירב אפילו לדבר עם הלוחמים נגד הגאון המלבי"ם או עם התומכים בהם, ראה אותם כמנודים לכל דבר, שאסור לעמוד בארבע

אמות שלהם, היות ופגעו בכבודו של שר התורה.

דורות ישרים ראה הגאון רבי משה אוקו־נובסקי, שהמשיכו במסורת שלו, בעודו בחיים, בנו הבכור הגאון רבי אשר אוקונובסקי נמנה על תלמידיו המובהקים של סבו, אבי אמו הגאון רבי חיים אורבך, חביב ויקר היה אצל סבו, אחרי פטירתו שימש שנים מספר כדיין בבית דינו של הגאון רבי יצחק איציק אורבך, דודו, המזכירו בספרו "דברי חיים". כן עמד בקשרים הדוקים עם בן דודו, הגאון רבי מאיר אורבך אב"ד קאליש וירושלם, המזכירו אף הוא לעתים בספרו "אמרי בינה".

דורות ישרים

בנו השני, רבי יואל ישב שנים מספר בלוביץ, שם נשא אשה ונמנה על החסידים המופלגים בדורו, הוא הגיע לשנות זקנה מפולגים ביותר ונפטר בלודז בהיותו בן מאה. אמרו, רבי יואל האריך ימים הרבה בגלל ברכתו של סבו הגאון רבי חיים, פעם, סיפרו נעלמה אשה מבנות לינטשיץ לימים מספר, הפיצו אנשים שמועה כי היא ברחה למנזר בהשפעת פולני צעיר, שגר בשכנותה, חותנה, אף הוא מתושבי העיר הלך ובא להגאון רבי חיים וטענתו בפיו, הגאון הסכים לשידוך ואף דירבנו לדבר, ועתה הלא הוא אחראי למקרה המעציב. הדבר החריד את הג"ר חיים שהחל לעשות צעדים נמרצים למצוא את האשה אבל לשוא, באי המנזר הפולנים הכחישו שהאשה נמצאת במנזר אבל בני העיר לא האמינו להם, חשבו כי הפולנים מעמידים פנים, מתכחשים לעובדות. גם בעלה של האשה הצעירה נעלם עמה, ואמרו בעיר כי מרוב בושה חמק לאיזה מקום. והנה לפתע, נראו בני הזוג באים בעיצומו של יום ללינטשיץ, צרורותיהם בידיהם, תמהו על החיפושים אחריהם, יצאו לשמחה אצל שכן לשעבר ושכחו להפרד מהוריהם. בילו יומיים בקאליש אצל שכניהם מבלי לדעת על המהומה שקמה בלינטשיץ מיהר רבי יואל, אז נער צעיר לסבו ובישר לו על הטעות, שמח הגאון שמחה רבה והחל לברך את הנער המבשר, נכדו "שתחיה מאה שנה", "שתחיה מאה שנה", בירכו מספר פעמים, וברכתו זו של הגאון — אמרו — נתקיימה במלואה. צעיר בניו של רבי משה, רבי זלמן נמנה על תושבי אוזרקוב ונכבדיה.

בת יחידה היה לרבי משה אוקונובסקי, היא נישאה להגאון רבי יחיאל לייב ולאדיסלבסקי, רבה של בלאשקי מגדולי הרבנים המופלגים בימיו, להג"ר יחיאל לייב שלושה בנים מופלגים ביותר, הבכור הג"ר מנחם ולאדיסלבקי שימש כאב"ד קאזמינקה (הוא היה גיסו של הגאון רבי מאיר דן פלוצקי, אב"ד דווארט ואוסטקוב מאזובייצק), בנו השני, הגאון רבי יצחק איציק ולאדיסלבסקי, מגדולי אוזרקוב וראשיה (עליו — להלן), צעיר בניו היה רבי יוסף ולאדיס־לבסקי, מנכבדי לינטשיץ. חתנם היה הגאון רבי אבא נטע, ששימש זמן מה כדיין ומו"צ בבלאשקי ואח"כ עבר ללודז שם שימש כרב ודיין עד ליום פטירתו.

חתנו השני של הגאון רבי חיים אורבך היה רבי יהודא פוקס. מגדולי אוזרקוב ומנכבדיה. גדול בתורה ובמעשים. רבי יודל, הפך במרוצת הזמן לחסיד נלהב ובניו כבר היו מפורסמים כחסידים חריפים וגדולים. בנו רבי חיים פוקס ניהל מסחרים גדולים ויחד עם זה נמנה על ראשי חסידי קוצק באוזרקוב, (בני רבי חיים, רבי מנחם פוקס ורבי יוסף פוקס וכן חתנו רבי אהרן מנהייט עברו ללודז ונמנו על חשובי העיר). בנו השני של רבי יודל, רבי יצחק מנחם פוקס התישב בקונסטנטין, העיירה הקרובה ונמנה על ראשי עיר זו ועל גדולי חסידי גור. חתנו של רבי יודל, הג"ר נתן מאיר בירנבוים היה אבי הג"ר חיים בירנבוים, דיין בלינטשיץ.

פרק שמיני

האדמו"ר רבי שמואל אבא מזיכלין

שושלת זיכלין

רק כשלוש שנים ישב האדמו"ר רבי שמואל אבא מזיכלין באוזרקוב, בכל זאת ראה את עצמו תמיד כתושב העיר, כאחד מבניה, הוא אהב את אוזרקוב ואת תושביה והם החזירו לו אהבה והערצה. לעתים תכופות ביקר במקום, התענין בכל הנעשה בה. גם ימים רבים אחרי נטשו את אוזרקוב חשב על הקמת ביתו בה, אם כי ימי מגוריו שם לא היו רפודים בשלוה ובשלום והיו מבני המקום אשר התנכלו ל־אדמו"ר, הצרו את צעדיו, הרבו ללחום בו ולהכביד על ימי שבתו בעיר. הם לא ראו בעין יפה את הגברת השפעתו על אוזרקוב ובניה.

האדמו"ר רבי שמואל אבא נולד בלויביץ ביום י"ט בכסלו שנת תק"ע. אביו רבי זעליג, מחסידי העיר ונכבדיה היה, נכדו החורג של האדמו"ר רבי פישל מסטריקוב, מאבות הח־סידות בפולין שנערץ ללא גבול על ידי המונים והשפעתו עצומה על תושבי האיזורים הללו אשר בפולין המרכזית. כילד וכעלם צעיר הצטיין בשקידתו ובגדלותו בתורה וביראת שמים, ב־חסידות ובמעשים, ובעודו אברך צעיר נתחבב ביותר על האדמו"ר רבי פישל, שכיבדו וקירבו על פני החסידים הרבים אשר נהרו אליו.

אחרי הסתלקותו של האדמו"ר רבי פישל מסטריקוב סירב בנו הצדיק רבי יעקב מבז'ז'ין לנהל את עדת החסידים הגדולה למרות בקשות החסידים. שנים מספר חיפשו חלק מהחסידים אדמו"ר שיתאים לשבת על כסאו של מורם הק־דוש והנערץ, עד כי שמו עיניהם ברבי שמואל אבא הצעיר והחלו לנהר אליו. בבודזנוב, העיירה הקטנה במחוז קבע רבי שמואל אבא את מקום מגוריו, משם החל לנהל את עדת חסידיו, ש־גדלה והלכה משנה לשנה. מבודזנוב עבר ל־זיכלין וכאדמו"ר מזיכלין התפרסם בעולם ה־חסידות.

אם כי נחשב לממשיך דרכיו של האדמו"ר רבי פישל מסטריקוב, הרי בכל זאת הופיע בציבור כדמות מיוחדת במינה ובאופיה, סגור ומסוגר שעות מרובות מדי יום ביומו ויחד עם זה מעורה בחיי הציבור, שימש כמורם ורבם של המוני חסידים מפשוטי העם, בעלי מלאכה וסוחרים זעירים ויחד עם זה בעל עמדה תקיפה וחזקה בכל הבעיות שעמדו על סדר היום, קירב את היהודי הפשוט ובכל זאת נעו אחריו חסידים מופלגים, גדולי תורה ועשירים נכבדים, הוא לא נמנה על מצדדי החסידות החריפה, הקיצונית, המבטלת עולם ומלואה ויחד עם זה איתן בעמדתו בשאלות הדת והחסידות ואינו גורס שום פשרות בשאלות הדת. מתון בהלי־כותיו ובמעשיו ובכל זאת ראו בו ראשוני אנשי הריפורם במחוזות קאליש ולודז את הלוחם הגדול נגד כל שינויים בחיי הדת, נגד כל תי־קונים שהם, ונגדו הפנו חיצים מורעלים ביותר, הלשנות ופעולות מטרידות אחרות שגרמו יסורים וסבל רב לאדמו"ר רבי שמואל אבא אם כי לא הכניעו אותו ולא שברו את עוז רוחו העשוי חלמיש.

גאון, מקובל וצדיק

לגדול בתורה נחשב האדמו"ר מזיכלין, למדן מובהק, עוד בהיותו צעיר, בטרם הוכתר בכתר האדמורו"ת יצא שמעו כעלוי מובהק, אולם יותר משנתפרסם כגדול בתורה הנגלית, נתפרסם כגאון בתורת הסוד, תורת הקבלה. דברי תורה שהשמיע לעדת חסידיו בכל שבת ומועד היו שזורים לרוב בחידושים בתורת הסוד, הקבלה

שרק מעטים מאד משומעי לקחו הבינו לדבריו ועמדו על דעתו. המוני החסידים אשר במחוז פעילותו, חסידי השושלות אשר הסתעפפו מה־אדמורי״ם מקוצק ומוואורקה ומגור שללו את גלוי מעינות הקבלה הסודית לחסידים, את הלימוד הגלוי של תורת הקבלה, הם הרבו להצר את צעדיו של האדמו״ר מזיכלין, ובעיקר היו אלה חסידי קוצק ששללו בכל לשון שיטה זו, אבל האדמו״ר רבי שמואל אבא לא נרתע מאיש, לא התחשב כלל בדעת מתנגדיו, אם ממחנה החסידים ואם ממחנה המתנגדים עשה לו דרכו ולא נכנע לעולם לתקיפים וחזקים, בגלל תקיפות דעתו סבל כאמור הרבה, אבל את יסוריו קבל באהבה ובחיבה, כאילו היו אלה מתנות טובות ומועילות, המשיך לו בדרכו עד ליומו האחרון.

הוא הפליא רבים בבקיאותו הגדולה במד־רשים, זכר בעל פה את כל מדרשי התורה, תמיד שילב את המדרש עם הקבלה ועם ההלכה המפורשת, לא היה מדרש נעלם מעיניו, לא היה דומה לו בתחום זה בכל מקום שם פעל, מעטים עמדו לכן על גאוניות חידושיו הללו. אולם גם הוא לא ראה את לימוד המדרש כעיקר, מדי יום ביומו עמל להשמיע שיעור לשומעי לקחו, לתלמידים או לבעלי בתים פשוטים, שיעור ב־הלכה, אם כי עירבב בהלכה שלמד קבלה ודרש, כי על כן ראה את כל הפרד״ס כחטיבה אחת, הרי שההלכה המפורשת היתה אצלו העיקר. לאט, לאט הצטרפו לעדת חסידיו תלמידי חכמים גדולים אשר המשיכו בדרכו אבל לא כולם הצליחו בכך. רק בקיאות עצומה בהלכה, במדרש, בקבלה איפשרה לשלב את כל מקצועות התורה ולהפכם לחטיבה אחת.

מאז התפרסם האדמו״ר רבי שמואל אבא בכל מחוזות קאליש־לודז־פוזנה כאדמו״ר, הפך כאמור לכתובת לחיצי החוגים אשר אמרו לשנות את פני יהדות פולין ולהכניס את הריפורמה הגרמנית למדינה זו. אמנם לא היו חסידי זיכלין מרובים ביותר, עלו עליהם חסידים מ־שושלות אחרות, אולם רבי שמואל אבא היה בימים ההם האדמו״ר היחידי אשר פעל במחו־זות הללו. באיזורים המזרחיים של מרכז פולין ישבו האדמורי״ם רבי מנחם מענדיל מקוצק ו־רבי יחזקאל מקוזמיר, בסביבת ווארשה פעלו האדמורי״ם רבי יצחק מוואורקה, רבי אברהם מצכנוב, ממשיכי שושלת היהודי הקדוש מפ־שיסחה והמגיד מקוזניץ, רק בתקופה מאוחרת יותר נפתחו בתי מדרש של אדמורי״ם באלכ־סנדר ובסטריקוב, בסוכטשוב ועוד. בראשית המאה השביעית לאלף החמשי היה האדמו״ר רבי שמואל אבא האדמו״ר היחידי אשר פעל כאדמו״ר בכל המחוז המערבי של פולין ה־מרכזית.

לוחם בשער

ולמחוז זה נהרו יהודים רבים שהתעשרו והקימו מפעלי תעשיה לרוב, עם התפתחות תעשית הטקסטיל הפולנית הגדולה, אשר סי־פקה את תוצרתה לכל הקיסרות הרוסית ומ־חוצה לה. חלק מאלה אשר הגיעו לעושר רב שיגרו את ילדיהם ללמוד במערב, הפכו ל־מקורבים למלכות ונעשו לאוהדים מסורים של הריפורם הגרמני אשר אמר לחדור לפולין. אלה נעמדו בפני חומה בצורה של חסידי פולין להמוניהם, ולכן כילו את כל זעמם נגד ה־אדמו״ר מזיכלין, האדמו״ר היחידי בכל הסביבה כולה, ועשו הכל כדי לרדת לחייו, ואכן גרמו לו סבל רב ותלאות ללא ספור. העשירים אשר נטו להתבוללות ואחרי כן התבוללו היו מקור־בים למלכות, בעלי הון שבידיהם לשחד את פקידי הרשות המושחתים ותאבי שלמונים, והם לא נרתעו משום פעולה פסולה אם היה בה כדי להכביד על ראשי החסידים ועל האדמו״ר רבי שמואל אבא מזיכלין.

עיירה שלוה וקטנה היתה זיכלין הקטנה, שתושביה לרוב היו רוכלים וסוחרים קטנים ודבר אין להם עם הרשות. עם מלכות הרשעה. חיילים רוסיים ופקידי ממשלה הגבוהים היו ממעטים לבוא שעריה, כי על כן לא מצאו כל ענין בעיירה הקטנה והאפורה, אולם מאז החלו נאמני הריפורם, אחרי כן „המשכילים״ ללחום

באדמו"ר רבי שמואל אבא הרבו קלגסי הרוסים לפקוד את זיכלין, ידעו בני המקום כי כל אימת שנראו הקוזאקים, דוהרים בפלוגה שלימה פניהם לביתו של האדמו"ר רבי שמואל אבא. ואכן לא היה גבול להלשנות נגדו מצד החוגים הללו נעדרי כל מוסר וכל רסן.

פעם הלשינו עליו כי הוא מרכז בביתו סחורות מוברחות מגרמניה, שגבולותיה לא רחוקים ביותר מתחומי העיריה. באו שוטרים וערכו חיפושים יסודיים, לא השאירו דבר לא להפכו, לא השאירו מרתף ולא לחטט בו, בסופו של דבר לא מצאו דבר, אבל בדו"ח שהגישו לממונים עליהם לא הודיעו שלא מצאו מאומה אלא, שהרב יודע איך להסתיר את הסחורה המוברחת, ולא עלה בידם לגלותה... כאילו היתה זאת עובדה ידועה וברורה שרבי שמואל אבא עושה סחורה בבדים מוברחים... גם לעריכת דו"ח כזה קבלו האחראים לחיפושים כנראה שוחד מלא מידי אלה שלחמו באדמו"ר.

פעם הקיפו פלוגות שלימות את זיכלין, חיפשו באכזריות ובכוח כדי למצוא כסף מזויף, אשר לפי תלונה רשמית הפיץ האדמו"ר רבי שמואל אבא, ולדברי בעל התלונה אף קיים בית דפוס משלו בעיריה. המחפשים העלו חרס, אף מטבע מזויפת לא נמצאה, אולם רודפי האדמו"ר לא אמרו נואש. איכשהוא נודע להם כי האדמו"ר שונא את הרוסים ומדבר בגנותם כי על כן הם רודפים יהודים ומצירים את צעדיהם. עד מהרה חיברו תלונה כמעט פומבית לשלטונות בה הציגו את האדמו"ר כמסית נגד שלטונות רוסיה המארגן בחשאי התקוממות במטרה לספח את מחוזות פולין הרוסית המערבית לגרמניה. הפעם לא ערכו הקלגסים כל חיפושים, באו לזיכלין ודוקא בליל שבת ואסרו את האדמו"ר באשמת בגידה במלכות.

הלשנות ונגישות

האשמה המגוחכת לא מצאה חן בעיני החוגים אשר עמדו מאחורי ההלשנות. היה ברור כי שלטונות החקירה של רוסיה יאלצו לשחרר את האדמו"ר, בשים לב לעובדא שהחסידים והאדמורי"ם שטמו את גרמניה על עזרתה הפעילה לריפורמים, וכי סיפוח איזורי פולין לגרמניה תגביר לאין ערך את כוחות שנטו לריפורם במדינה זו, על כן שונתה עד מהרה ההלשנה. כמה ריקים ופוחזים, אשר חסידי האדמו"ר גילו את עלבונם נתנו את ידם להלשנה החדשה, הם ידעו לספר — אשר היה נכון — כי האדמו"ר צידד ומצדד בהקמת מדינת פולין עצמאית. אומר, כי לפני בואו של משיח תקום לזמן מה מדינת פולין עצמאית, ורק אחרי שהיא תיחרב יתחילו חבלי משיח, האשמה נגד האדמו"ר שונתה במהירות, הוא נאשם באירגון מרד להקמת מדינת פולין עצמאית.

פלוגות חיילים אשר הגיעה לזיכלין הקיפה את בית מדרשו של האדמו"ר רבי שמואל אבא עת בו החל רבי שמואל אבא בקבלת השבת. הקצין שנשלח לאסור את האדמו"ר וחסידיו, פקד על כל החסידים שהיו בפנים בית המדרש לצאת החוצה כדי להאסר. איש שוב לא הרשה להכנס לבית המדרש ואיש לא הרשה לצאת משם. שושלאות של ברזל הורדו על ידי החיילים מהעגלות של הצבא כדי לאסור את "המורדים המסוכנים" ולהובילם באזיקים כפושעים חמורים לבית הסוהר המרכזי אשר בלינטשיץ.

כשהמתפללים לא יצאו את בית המדרש, נכנס הקצין פנימה, לפי פקודתו כבלו החיילים את ידיהם ורגליהם של המתפללים המרובים, כשכל בני העיירה התאספו מבחוץ לבית המדרש, עם נשיהם וטפם, הבכיות והצעקות פלחו שמים. כשהגיע הקצין לאדמו"ר לבוש לבנים וכולו מעורר כבוד, נרתע. החליט לוותר על כבילת הצדיק, שהסביר כי בתקיפות יתירה שאכן הוא ואנשיו לא יסעו בשבת ואף לא יצאו מעבר לתחום שבת מעיים עד לצאת השבת. הקצין הרוסי נכנע. תואר פניו של האדמו"ר ערר אצלו כבוד והתפעלות והוא הסכים לחכות עד למוצאי שבת, כשחייליו שומרים על בית המדרש ומונעים מאיש

לצאת ולבוא פנימה, כשהם מרבים להתעלל בחסידים האסירים.

במוצאי שבת הובל האדמו״ר וחסידיו לבית הסוהר בלינטשיץ. האדמו״ר בעגלה מיוחדת, סביבה חיילים מזוינים, החסידים כבולים ב־שרשראות של ברזל כאילו היו פושעים מסו..ים ביותר. כך עברו דרך ערים ועיירות ועררו רעש, מהומה ומבוכה בכל המחוז. מאסרו של האד־מו״ר וחסידיו, ההלשנות השפלות לא שרתו את עניני מתנגדי האדמו״ר ומתנגדי החסידות, לא שרתו את ענייניהם של אוהדי הריפורם, הדבר רק חישל את החסידים להמוניהם להמשיך במאבקם נגד מתנגדיהם.

שלושה שבועות ישב האדמו״ר רבי שמואל אבא יחד עם עשרות חסידים בבית הסוהר בלינ־טשיץ, נחקר רבות על קשריו עם המתקוממים הפולנים אשר דוכאו על ידי שלטונות רוסיה זמן מה לפני כן. יהודי לינטשיץ ובראשם הגאון רבי יצחק איציק אורבך רבה של העיר עמלו רבות כדי לשחרר את האדמו״ר ואת החסידים אבל הדבר לא עלה בידיהם. בכסף רב הצליחו יהודי העיר להבטיח את הכנסת אוכל כשר ומיצרכים אחרים לאדמו״ר ולחסידים, הדבר הפך להכנסה יפה ורצינית לאחראים לבית ה־סוהר ועל כן לא מיהרו כלל לשחרר את ה־אדמו״ר.

חסידי האדמו״ר ומקורביו אשר פסקו מכל עבודה ומכל מסחר עלו לווארשה, בירת פולין הכבושה בידי הרוסים, השקיעו הון תועפות לשחד את ראשי השלטון הרוסי, ואכן אחרי מאמצים מרובים הצליחו להוציא פקודה מחייבת לשחרר את האדמו״ר, בשבת חנוכה שנת תר״ה שוחרר האדמו״ר עם עשרות החסידים, לצהלת המוני האוהדים. מאז, הפך רבי שמואל אבא לדמות מרכזית באיזור במאבק נגד אויבי ה־חסידים. השפעתו גברה והלכה וקהל חסידיו ואהדיו גדל בהתמדה ובעקביות.

האדמו״ר רבי שמואל אבא לא שטם את אויביו, מבקשי רעתו, מאז נאסר ושוחרר ה־חליט לעשות הכל כדי לקרב רחוקים לתשובה ולדרכי חסידים, שלל את השיטה החריפה של התרחקות מאנשים פשוטים, שאינם מסוגלים לעלות במעלות החסידות הצרופה, אבל מסוגלים הם לחיות חיי תורה ויראת שמים, להזהר ב־מצות קלות כחמורות ולנהל אורח חיים יהודי נאמן ורצוף.

בגנות המשעבדים

ואכן עלה בידי האדמו״ר רבי שמואל אבא לקרב רבים לחיי תורה, בעלי תשובה לרוב נמנו על חסידיו הנאמנים והמסורים, אנשים, אשר בטרם באו בצל קורתו התרחקו מחיי יהדות ותורה, הפכו ליראים ושלימים, מאמינים בתורה ושומרים על יסודות היהדות הצרופה, על מצוות, שבתות ומועדים. לאט לאט הפכו גם אלה לחסידים נאמנים ומסורים ביותר, רבים מחסידי זיכלין נמנו על בעלי תשובה אשר נתקרבו ליהדות ואחרי כן לחסידות על ידי האדמו״ר רבי שמואל אבא. ביניהם לא חסרו כאלה, אשר בטרם הפכו לחסידים נאמנים נמנו על רודפיו של האדמו״ר ומבין אלה אשר ירדו לחייו וגרמו לו סבל רב. ליצני הדור אמרו לכן: בזיכלין אסור לדבר על העבר, מותר שם לדבר על העתיד.

״אמונה פשוטה תוך שמחת הלב והרחבת הדעת״ תבע האדמו״ר רבי שמואל אבא מקהל החסידים שגדל והלך, בלי שום סטיה מהלכה מפו־רשת וזהירות מלאה ביחס לדין מפורש או למנהג. הוא לא גרס את החסידות החריפה שזיקיה מתעלים לשמי רום ״אדם צריך לעמוד תמיד למעלה ממחשבתו ולא שמחשבתו תעלה עליו״, פרט כמובן ללמוד, כשאדם לומד והוגה בתורה ברור והוא מתקדש ומטהר עצמו לאין שיעור. חסידי זיכלין לא גרסו לכן כל קשר בין לימוד קבלה, לימוד שהיה נפוץ מאד בין החסידים לבין המושג ״מקובל״.

מאז שוחרר האדמו״ר גברה והלכה התנגדותו למלכות רוסיה הרשעה. לעתים התבטא בצורה חריפה ביותר נגד הקלגסים הרוסיים, נגד ה־אכזריות של שליטי קיסרות זו, חסידי זיכלין ומקורבי האדמו״ר חששו תמיד לתוצאות מסו־

כנות שהיו עלולות לבוא בגלל דבריו החריפים, כי על כן לא חסרו לאדמו"ר אויבים ומתנגדים חריפים שלא נרתעו מהלשנות. אבל האדמו"ר לא שמע לאזהרות החסידים המקורבים לו, ל־בני ביתו, יש ובמעמד קהל רב השמיע בקול דברים בוטים ביותר נגד מלכות רוסיה.

הוא לא מצא אף מלה של זכות על הקלגסים הרוסים, על מעשי הרשע שלהם ועל דיכוי ה־יהודים, תושבי הקיסרות הרוסית הענקית. בחל לכן באנשים שהיו מקורבים למלכות או באו במגע עם הפקידות הרוסית. אם הזכיר את המלה רשע צירף מיד לדוגמא את מלכות רוסיה. בכל הזדמנות התפלל למפלתה של קיסרות זו, שקיימה על רשע ועל פשע. האדמו"ר רבי שמואל אבא העריץ ללא גבול את האדמו"ר רבי ישראל מריזין ואמר שאסור לו ליהודי ל־סלוח לרוסים על אשר עוללו לצדיק קדוש ישראל זה.

הבריחה לגרמניה

כיחסו לרוסים כן יחסו למלשינים או למקורבים למלכות, לאנשי הריפורם ו„השכלה". אלה נטרו שנאה רבה לאדמו"ר הנערץ על ידי המונים ולא זנחו שום הזדמנות מלפגוע בו ובבני ביתו. כשהוציאה מלכות רוסיה בימים ההם גזירה שאסרה על אנשים מחוסרי רשיון לעסוק ברבנות („דוכאווני") ללבוש בלבוש רבני ולצאת מעטורי פיאות לרחובה של העיר, דאגו אויבי האדמו"ר שהקלגסים ישגיחו בשבע עינים על בנו של האדמו"ר, מי ששימש כממלא מקומו ברבות הימים, האדמו"ר רבי משה נתנאל, ש־היה אז צעיר לימים, בל יקבל תעודת „הכשר" כרב.

ובאין לרבי משה נתנאל תעודה כזאת, פקחו עליו שוטרים רוסיים לפי פקודה משלטונות המחוז בל ישא פיאות, בל יתלבש כרב, כרצון אביו האדמו"ר רבי שמואל אבא, שלא הסכים לשנוי לבושי בנו, כשגברו הנגישות והרדיפות מצד אנשי השלטון, עבר האדמו"ר בלילה יחד עם בנו וכמה מקורביו את הגבול לגרמניה, התישב זמנית בכפר, שהה במקום שלושה חדשים עד אשר הושג תמורת שוחד תעודת „דוכאווני" לבנו.

אחרי חג הפסח יצא האדמו"ר את פולין הרוסית דאז, העביר את כל ספריו וכלי קודש לכפר הגרמני, והחליט להשאר שם עד אשר יופסקו הרדיפות נגד בנו. אף יהודי לא היה בין תושבי כפר זה, הגרמנים תושבי המקום לא הכירו כמעט יהודים ולא היו רגילים כלל להת־נהגות חסידים, ובמיוחד אנשי האדמו"ר שהיו מתפללים בקול רום, תוך צעקות ובכיות שנש־מעו למרחקים. מאידך נהנו האיכרים מדמי שכירות ולא רצו לוותר על ההכנסות המרובות.

הציעו לכן איכרי הכפר לאדמו"ר ואנשיו כמה בתים ריקים, שפונו מתושביהם הרחק מ־הכפר, במקום נבדל וסגור לעצמו. הגרמנים לא באו לשם ומעשי החסידים לא הגיעו לאזני האיכרים ולא הטרידו אותם. הבתים היפים והמטופחים, הסביבה השקטה והיפה, ואי ה־טרדה על ידי איש הנעימה מאד לאנשי האדמו"ר רבי שמואל אבא את ימי שבתם בכפר הגרמני. הם נהנו הנאה יתירה והזמינו את המוני חסידי זיכלין לבוא ולבקר במקום מגורם החדש והזמני. המעבר בגבול לא היה קשה כלל בימים ההם.

לחג השבועות התאספו ובאו לכפר הגרמני המוני חסידים, הנסיעה לאדמו"ר לכפר גרמני נידח, קסמה גם למאות אנשים אשר בימים רגילים לא היו נוהרים לבית מדרשו של האדמו"ר, אמרו חסידי זיכלין כי מעולם לא טעמו את טעם הנסיעה לאדמו"ר כמו אז, מעולם לא התעלו בהתלהבות עצומה כמו בחג הזה. האדמו"ר שוב לא הראה כל נטיה לחזור לזיכלין עיר מושבו, וגם אחרי שקבלו החסידים רשיון של „דוכאווני" עבור רבי משה נתנאל נשאר הרבי מזיכלין שבועות מספר בכפר הגרמני וחזר רק לקראת חודש אלול.

עובד ה' אמיתי

מאז עמד האדמו"ר רבי שמואל אבא על דעתו נחשב לחלש מאד, נמוך קומה היה,

רק גידים ועצמות לו. לא נהנה מעולם הזה, מתנזר ממאכל ומשתיה, משינה וממנוחה. ל־עולם לא הכיר בטיבם של מאכלים, מעדנים ומאכלים גסים ופשוטים ביותר נראו לו כסוג אחד של דברי מאכל. רבי שמואל אבא לא הרבה בצומות ולא גרס את הצום אפילו בימי צרה ומצוקה, מאידך כמעט ולא אכל, טועם טעימה קלה ביותר לעתים רחוקות מאד, ולרוב, אחרי הפצרות מרובות מצד בני ביתו ומקורביו.

מעולם לא עבר עליו חצות לילה בשינה. שמש מיוחד העמיד כי יעיר אותו בחצות ה־לילה ולא יאחר אפילו שניה אחת, מעשה ואיחר משמשו רבי יעקב להעירו והאדמו״ר הלך ובא אליו בטענה, „הלא יכלת לגרום לי עגמת נפש רבה מאד, לעבור את חצות הלילה בשינה״? וזאת גם בשעה שהאדמו״ר פרש למנוחת לילה בשעה די מאוחרת, אחרי עבודת יום קשה מאד, מבלי לנוח במשך היום אפילו לשניה אחת. בחצות הלילה נכנס השמש ומעמיד נר דולק על שולחנו של האדמו״ר ואז קם רבי שמואל אבא לעבודת הבורא.

בכל ימות החול היה ישן במלבושיו, מסיר רק את נעליו. ישן בימי חול בחדר שם למד וקבל את חסידיו המרובים. מחצות הלילה עשה את עבודתו בהתלהבות עצומה, ולעתים בקולי קולות בכל שעות הלילה, כשאיש לא הרשה להכנס לחדרו עד לשעה שניגש לתפלה של שחרית. אז פתח את דלתות חדרו לקבל את פני האנשים אשר באו אליו, אם להזכיר חולים לפני התפלה או במשאלות שונות.

עבודה מיוחדת במינה היתה עבודתו של האדמו״ר בימי השבת וחג. אם התפלות בימי חול היו בקולות חוצבים להבות, הרי שה־תפלות בשבתות ובחגים עברו כל גבול ידוע. למרחקים נשמעה תפלתו של האדמו״ר וקהל חסידיו. תפילה בהתלהבות עצומה, שנערכה ל־אטה, כאילו מנו כל תיבה ותיבה, וכל זאת בשמחה ובחדות הנפש, בהתלהבות עצומה השמיע האדמו״ר רבי שמואל אבא את דברי תורתו בעת בו ניהל את שולחנו בשבת לקהל החסידים שנתאסף בבית מדרשו. יש ודבריו נאמרו שעה ארוכה ביותר.

בשבת לא השמיע האדמו״ר שום דיבור של חול. דיבר רק לשון הקודש ואף דברי תורה לא נאמרו באידיש המדוברת אז אלא בעברית. זמי־רות מיוחדות לשבתות חיבר האדמו״ר רבי שמואל אבא שחסידי זיכלין היו רגילים לה־שמיע בשבתות בעת סעודתם. התפילות והסעו־דות נמשכו שעות מרובות בשבתות ובעיקר בחגים ובמועדים. בימי ראש השנה, למשל, לא הספיק האדמו״ר לסיים את תפילתו עד אשר העריב היום, ורק אחרי תפילת מנחה, כשהיום נטה ללכת מיהרו חסידי זיכלין לקדש על היום ולפרוש לסעודת החג.

בקדושה ובפרישות יתירה עשה לו האדמו״ר רבי שמואל אבא מזיכלין את דרכו בכל שנות חייו הארוכים ורבי המעש, לעולם לא שינה ממנהגו ומדרכו, לא סטה מסדר יומו הקבוע ומאורח חייו שקבע מראש, מדרכו הסלילה, אף פעם לא הסכים להתאים את דרכו ומעשיו ל־צרכי השעה אלא להיפך, הרבי מזיכלין לא נכנע לפגעי הזמן כשם שלא נשא פני איש, יהיה זה התקיף שבתקיפים, עשיר שבעשירים. הוא קירב וחיבב את היהודי הפשוט, התמים, שפיו ולבו שוים, הרחיק את מעמידי פנים.

יש ופקד על שמשיו לא להרשות לאנשים שלא רצה בקרבתם להכנס אליו, לבוא לחדרו. מעשה ואחד האנשים שנחשבו למעמידי פנים שתוכם אינו כברם בא לאדמו״ר ושמשי רבי שמואל אבא לפי פקודתו מנעו ממנו לבוא במחיצתו של הרבי. התריע האיש בקולי קולות, צעק „זה לי שלושים שנה ואני נוסע לכאן ועתה מסרבים להרשות לי להכנס״, סיפרו השמשים לאדמו״ר את טענות האיש נענה ואמר „ומה יש, 15 שנה הוא נוסע לכאן ו־15 שנה הוא חוזר מכאן, יוצא שאף יום לא היה כאן, ואף פעם לא בא ללמוד מה״.

תקיף היה בדעתו, תקיף בעמדתו, אם קבל החלטה מסוימת שוב לא זז ממנה. אם קבל על עצמו הנהגה מסוימת ולא היה זז ממנה ומ־

קיימה במסירות נפש ותוך הקרבה ממש. מאז עמד על דעתו התנגד לרופאים ולרפואות אשר ניתנו על ידי הרופאים. לדעתו, הרי ששלוש השיטות של הפוסקים הראשונים ביחס לרופאים ולרפואות מתיחסים לשלוש סוגי אנשים, לפי דרגותיהם. האדם הפשוט, האדם הבינוני ובעל בטחון.

נגד רופאים

לדבריו של האדמו"ר רבי שמואל אבא הרי שיש שלוש שיטות של ראשונים בשאלת הרפואה והרופאים, שיטות של הרמב"ם, של רבינו אברהם אבן עזרה ושל הרמב"ן. שיטת הרמב"ם (בפירוש למשניות פרק ד' מסכת פסחים) כשיטת בעלי תוס' (בבא קמא דף פ"ה עמוד א') אחרי שכתוב „ורפא ירפא" ופירשו מכאן שניתן רשות לרופאים לרפאות, ניתן להם הרשות לרפאות הן ביחס למחלות חיצוניות והן ביחס למחלות פנימיות. כל סוגי חולים ניתנים להתרפאות על ידי הרופאים ברשות התורה ולפי דיני התורה.

השיטה השניה היא שיטתו של רבנו אברהם אבן עזרה כפי שזו באה לידי בטוי בפירושו לתורה (פרשת משפטים כ"א י"ט) לפיה ניתן רשות לרופאים לרפאות רק מחלות חיצוניות, ואילו ביחס למחלות פנימיות אל לו לאדם ללכת אחרי הרופאים, כי על כן אין ידם משגת לעזור או להביא מזור ומרפא לחולים הללו.

השיטה השלישית היא שיטת הרמב"ן (בפירושו לתורה פרשת בחוקותי כ"ו י"א) לפיה אין להזדקק לרופאים כלל בשום מחלות שהן, פנימיות או חיצוניות ואדם העושה רצונו של השי"ת אין לו לדרוש בעצת הרופאים וכלשונו של הרמב"ן "מה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם". לדעתו של האדמו"ר רבי שמואל אבא הרי למעשה שאין מחלוקת בין הראשונים הללו, האדם הפשוט, הרשות לו לדרוש ברופאים אם ביחס למחלות פנימיות ואם ביחס למחלות חיצוניות, האדם הבינוני יכול לסמוך על הרופאים רק במחלות חיצוניות אבל לא במחלות פנימיות, ואילו אדם המעלה, העושה תמיד רק את רצון השי"ת, אל לו להזדקק לרופאים כלל ועיקר.

האדמו"ר מזיכלין, רבי שמואל אבא היה נאמן לשיטתו של הרמב"ן, ומאז עמד על דעתו קבל על עצמו לא להזדקק לרופאים ולא לתת לרופאים לדרוך על סף חדרו. ואכן עד ליומו האחרון לא בדקו רופא, וגם בעת מחלתו האחרונה, בטרם נסתלק לעולמו לא נתן לרופא לטפל בו. כשפרצו בשנת תרי"א גלי מחלות מדבקות שהגיעו לממדי מגיפה קשה שהפילה חללים רבים בזיכלין ובסביבתה הקרובה, ניאות האדמו"ר לצאת את העיר, ועבר לגור לאוזרקוב.

בין תושבי אוזרקוב

באוזרקוב גרו בימים הם רבים מחסידי ונאמני בית האדמו"ר, בתוכם מחשובי העיר ונכבדיה, עשירים וסוחרים מופלגים. על אוהדי האדמו"ר נמנה הגאון והחסיד רבי משה אוקונובסקי, חתנו של הגאון רבי חיים אורבך, רבי משה, העשיר ואיש המעשה נעשה אחרי כן לאחד מאהדיו הנאמנים של האדמו"ר רבי שמואל אבא. על חסידי זיכלין נמנה גם רבי יואל אוקונובסקי, בנו של רבי משה. הג"ר אליעזר ליפמן, שכיהן כדיין ומורה הוראה באוזרקוב דאז ראה את עצמו כתלמיד מובהק של האדמו"ר מזיכלין, וכמוהו רבי יצחק אייזנברג, מעשירי העיר ורבי זלמן לאנדא, חתנו, תלמיד מובהק להגאון רבי חיים אורבך, ובנו של רבי זלמן, רבי יצחק לאנדא (אחרי כן, מחשובי ווארשה). בין קהל חסידי ואוהדי האדמו"ר מזיכלין נמנו גם גדולי החרשתנים היהודים בימים ההם באוזרקוב, רבי שלמה קרול ורבי יהושע וואלדמן, רבי יצחק רזשפקוביץ העשיר המופלג והנדבן הגדול ורבי אברהם, הלמדן והמקובל, מגיד שיעורים קבועים בבית המדרש בעיר, על בני העדה הזאת נמנו גם החרשתן רבי משה לייב ליבראך ורבי זלמן פישר והחסיד רבי נפתלי רבי וואלפס.

בקיץ תרי"א קבע האדמו"ר את מושבו בעיר. ראה את עצמו מאז כאחד מתושבי אוזרקוב.

החסידים רכשו לו בית במרכז העיר, שם קבע את בית מדרשו. לאוזרקוב החלו לבוא המוני חסידי זיכלין, והפכו את העיר למרכז לחסידות זו, בניגוד לרצונם של חסידי זרמים אחרים, מתנגדים ומשכילים גלויים וסמויים שלא היה כל מחסור בהם באוזרקוב, כבר בימים ההם. מספר חסידי האדמו״ר ואוהדיו בעיר גדל ב־התמדה ויחד עם זה, מספר מתנגדי האדמו״ר ואויביו, שזממו בלי הרף מזימות איך לפגוע בו ולאלצו לצאת את שערי העיר. אם בזיכלין כבר ידע האדמו״ר רבי שמואל אבא ימי שלוה יחסיים הרי באוזרקוב שוב ידע ימי תלאות וסבל.

רבה של אוזרקוב בימים ההם, הגאון רבי זאב וואלף ליפשיץ לא נמנה על עדת החסידים בכלל, אף על היותו גיסו של רבי אברהם מצכנוב, הגאון הקדוש שהתנהג כאדמו״ר. משום מה לא ראה הג״ר זאב וואלף בעין יפה את קביעת מושבו של האדמו״ר בעיר, הוא גם לא היה תמים דעה עם הנהגתו של האדמו״ר, יחסים מתוחים שררו בין בית הרב לבין אנשי האדמו״ר, אם כי שני הצדדים גם יחד שמרו מכל צעדים פזוזים ועמלו למנוע מחלוקת גלויה, למרות העובדא שלא חסרו עקיצות הדדיות.

לעומת זאת, נתחדדו היחסים בין חסידי זיכלין לבין חסידי הזרמים אחרים באוזרקוב, אלה לא גרסו את התפילות בקולי קולות ש־הרעישו את כל העיר, היו בין חריפי חסידים הצעירים אשר ניסו לפגוע לא פעם באדמו״ר ובאנשיו. הדבר גרם גם לחיכוכים לא מעטים בין חסידי העיר. אוזרקוב שלא היתה רגילה למחלוקת ומעשי ריב התרגלה לחיים שקטים של שלוה עד לתקופה זו, ואז כאילו הוכנסה למערבולת דבר שלא היה לרצונם של רבים מהתושבים, מאידך גרמה הופעתו של האדמו״ר רבי שמואל אבא תסיסה רצינית והקהלה נעשתה ערה יותר לנעשה בתחומיה.

המאבק על דמותה של אוזרקוב

בימים ההם התגבשה קבוצה לא גדולה של תושבי העיר, שהחלו לראשונה בסתר ואחרי כן בגלוי לפעול למען השכלה מסוימת של יהודי המקום. הם אירגנו שיעור קבוע בתנ״ך ובספרי חקירות, נפתח „חדר מתוקן" אשר בפי החסידים תושבי העיר כינה „חדר מסוכן". הראש והראשון ללוחמים נגד הקבוצה הזאת ונגד החדר החדש היה האדמו״ר רבי שמואל אבא. כדרכו, השמיע מדי יום ביומו שיעור בבית המדרש בפני קהל בעלי בתים פשוטים. מאז החל לנצל את שיעוריו להשמעת דברים חריפים נגד מגמת אנשי הקבוצה הזאת.

עד מהרה הפך האדמו״ר ללוחם העיקרי נגד שאיפות לתיקונים בחיי התורה והדת באוזרקוב. הוא לא נח ולא שקט עד אשר נסגר החדר „המתוקן", והמורה אשר בא במיוחד למטרה זו העירה עזב את אוזרקוב. הוא לא נרתע מלהפוך לאויבם העיקרי של כל מבקשי תיקונים ואלה האחרונים עשו הכל כדי לפגוע בו, להכביד על ישיבתו בעיר. הם לא הסתפקו בזריקת אבנים ומים לעבר בית מדרשו בשעות הלילה; אלא הגישו לשלטונות כתבי הלשנה ופעולות פסולות אחרות.

הדבר לא פגע בעוז רוחו של האדמו״ר רבי שמואל אבא ובהחלטתו הנחושה ללחום נגד כל תיקונים שהם בציבור היהודי. ואם התקשו הללו לפגוע באדמו״ר עצמו, הם ירדו לחייו של הגאון רבי אליעזר ליפמן כהן, ששימש כדיין ומורה הוראה באוזרקוב ונמנה על חסידיו ה־נאמנים של האדמו״ר מזיכלין. למדן מובהק ומופלג היה רבי אליעזר ליפמן, מתלמידי הגאון רבי יעקב מליסה, בעל „חוות דעת", בקי שאין כמוהו בהלכה ובעיקר בחלקי אורח חיים.

עם כל גדלותו בתורה היה רבי אליעזר ליפמן עני מרוד, מחוסר פרנסה, משכורתו כמורה הוראה היתה מצומצמת ביותר, שלא הספיקה כדי מחיה אפילו בתנאים צנועים. איזן רבי אליעזר ליפמן את פרנסתו גם כסופר סת״ם, ובעיקר כמגיה ובודק פרשות תפילין. הזמינו אויבי האדמו״ר סופר שבא לעתים תכופות ל־אוזרקוב, וכך פגעו קשה בפרנסתו המצומצמת

של רבי אליעזר ליפמן, אשר גם גדולי רבני הדור הרבו לשבח את הוראתו, הלכה למעשה.

בתקופת שבתו של האדמו״ר רבי שמואל אבא באוזרקוב נתקרבו אליו רבים מתושבי העיר, מהם ונהפכו לחסידים נלהבים ומאמינים ומהם ושינו את כל אורח חייהם ודרכם. השפעתו של האדמו״ר היתה ניכרת ביותר גם שנים הרבה אחרי שעזב את אוזרקוב וחזר לזיכלין, עיר מגוריו. עד ליומו האחרון ראה את עצמו רבי שמואל אבא כתושב אוזרקוב, התענין בכל הנעשה בעיר, הרבה לבקר בה ובכל עת בו הגיע לביקור לאוזרקוב ישב בה שבועות הרבה, עוסק בעניני הציבור ומטפל בבעיות שונות, כאחד התושבים.

למען כבוד התורה

מאז התישב בלינטשיץ הקרובה הגאון רבי מאיר לייביש מלבי״ם, נתקשרו רגשי ידידות כנים בין הגאון אשר מרחוק בא לבין האדמו״ר. מנהגיו ואורח חייו של הגאון היו מוזרים ל־חסידי הסביבה, ועל כן לא חסרו כאלה אשר ריננו אחרי מעשיו של שר התורה. לעומתם טען האדמו״ר רבי שמואל אבא כי „אנשים אינם מכירים את הגאון ואת שיחו ועל כן חולקים עליו, אינם יורדים לסוף דעתו, לעומק מחשבתו ועל כן מתפלאים על מעשיו".

תודות לקשרי הידידות הכנים ביקר הגאון רבי מאיר לייביש פעמים מספר בזיכלין, שהה שבתות במחיצתו של האדמו״ר, שכיבדו מאד. שלא כרגיל השמיע רבי שמואל אבא מתורתו ואחרי כן השמיע הגאון בעל המלבי״ם מדבריו, ופעם אף עמד והסביר את תורתו של האדמו״ר. הגאון רבי מאיר לייביש לא נמנה על עדת החסידים, אבל ברבי מזיכלין ראה עובד השם אמיתי ו־נאמן, מלא קדושה שיש לתמוך בו ולעזור לו.

אחרי שעלה הגאון בעל המלבי״ם על כסא הרבנות בלינטשיץ ומאנשי העיר החלו לנהל מחלוקת נגדו, נסע האדמו״ר רבי שמואל אבא לאוזרקוב הסמוכה ומשם הפעיל את כל ה־שפעתו למען הגאון ונגד יריביו. הוא ראה במאבקו זה פעולה למען כבוד התורה, שכל יהודי מצווה עליה. אחרי שמאמציו לא הועילו, והגאון נטש את כסא הרבנות בעיר שבע כאב, ניבא האדמו״ר כי כל מתנגדיו לא ינוקו ואכן, רבות סבלו במרוצת הימים כל אלה אשר פגעו בכבודו של הגאון רבי מאיר לייבוש.

שנים רבות ניהל האדמו״ר רבי שמואל אבא את עדת חסידיו אחרי נטשו את אוזרקוב, הגיע לשנות זקנה ושיבה, נקדש ונערץ על ידי המונים. בשלהי שנת תרל״ט חלה את מחלתו ובמוצאי שבת, כ״ו אלול תרל״ט החזיר את נשמתו הקדושה ליוצרה. במקומו החל לנהל את עדת חסידי זיכלין בנו יחידו האדמו״ר רבי משה נתנאל.

שושלת צדיקי בית זיכלין, שפעלה עד לפרוץ השואה האיומה אשר החריבה את יהדות פולין כולה לא מנתה המונים דוגמת שושלות אחרות בתנועת החסידים, אשר פעלו באיזורים הללו, אבל רב היה חלקה בהחדרת התנועה הזאת וביסוסה באיזורי לודז־קוטנה, במאות קהלות וישובים אשר במחוזות המערביים של מרכז פולין. האדמו״ר רבי שמואל אבא מזיכלין תרם רבות מאד להפיכת אוזרקוב למבצר של חסידים וחסידות, לעיר בעלת אופי מיוחד במינה, ש־הצטיינה עד לחורבנה בלהטה ונאמנותה ללא גבול למסורת ישראל, למנהגי ישראל ולתורת ישראל. עשרות שנה אחרי יציאת האדמו״ר רבי שמואל אבא משערי אוזרקוב עוד סיפרו רבים מתושבי אוזרקוב ברטט על פעילותו הברוכה של האדמו״ר בעיר, על מעשיו וצדקתו ועל השפעתו הרבה לעיצוב דמותו של היהודי ה־אוזרקבי, אשר הצטיין בנאמנות לאמת, בהגיון ישר, במסורת מכובדת של תורה וחסידות, מעשי חסד ואהבת ישראל. במדות אצילות ויפות.

פרק תשיעי

קהלת אוזרקוב ומוסדותיה

מאז הוקמה קהלת אוזרקוב ועד לחורבנה לא ידעה קהלה זו זעזועים ומאורעות יוצאי דופן. החיים במקום זרמו באפיק קבוע וכאילו ערוך מראש. פרעות נגד היהודים לא נערכו בתחומיה. עלילות דמים ופורעניות לא היו מנת חלקה. יש ואוזרקוב כאילו נשארה בודדה בשלוותה לעומת הסערות שפקדו את קהלות ישראל אשר בסביבתה הקרובה והרחוקה.

המאבקים הפנימיים בתוככי הקהלה, על רקע אישי או בריב שבין החסידים ומתנגדים או בין חרדים ללא חרדים לא חרגו מעולם מתחומים סבירים ומקובלים, שקטים וגם מאופקים. אמנם לא חסרו מקרים יוצאי דופן, אנשים אותם ראו בני העיר מלשינים ופורקי עול, לא נעדרו בעלי מחלוקת וריב. אבל כל אלה לא חרגו ממסגרת מצומצמת ולרוב חסרת ערך וחשיבות ציבורית.

כשקהלת לינטשיץ הסמוכה נכנסה לתקופה של מאבקים פנימיים חריפים ביותר ובעיקר בענייני רבנות, מאבקים שחרגו מכל מסגרת נאותה והפכו למחלוקת סוערת וקשה עם כל תופעות ליווי מעציבות, היא סחפה עמה למערבולת זו את בני קהלות הסביבה, וביניהם את אנשי אוזרקוב שהיו קשורים בקשרים הדוקים עם בני קהלת לינטשיץ.

אולם בעוד ובלינטשיץ לבש ריב זה ממדים מסוכנים וקשים, לא חרגה המחלוקת באוזרקוב מתחומים נאותים ומקובלים בין אנשים היודעים מעצור נפשי. כבר בתקופה הראשונה לקיומה של קהלת אוזרקוב ידעו בני קהלה זו לכבד את דעתו של היריב ולשים מחסום למאבקים בל יחרגו מגבולות הסבירים ובל יגלשו ויהפכו למאבקים שאין לסבלם.

רובם הגדול של תושבי קהלת אוזרקוב הראשונים בני תורה, לומדים ותלמידי חכמים היו, בחלקם הגדול חסידים ואנשי מעשה. הם אשר קבעו לשעה ולדורות, למעשה את הליכות בני העיר בענייני ציבור וביחסם בין אדם לחבירו. קבעו גבולות בין מאבק ציבורי לבין מאבק אישי והכניסו לתודעת בני המקום את הבדלים העקרוניים ואת המעבר שבין המאבק הרעיוני־צבורי לבין המאבק האישי.

כבר בתקופה הראשונה לקיומה של קהלת אוזרקוב עמד הישוב היהודי הצעיר ועדיין קטן בפני מאבקים שבין חסידים ומתנגדים, שלא פסחו על מרבית קהלות ישראל בפולין בימים ההם. חלק גדול מיהודי העיר נמנו על עדת החסידים אולם בלטו התושבים שהתנגדו לחסידים ולחסידות וביניהם „מתנגדים" מושבעים ונאמנים שהיו מוכנים לכל פעולה נגד החסידות.

ברור ומאבק זה נתן את אותותיו בחיי הקהלה. החסידים כמו המתנגדים לא ראו בעין יפה כיבוש כל עמדה שהיא על ידי המחנה היריב. החסידים כרגיל צידדו ברבנים ובדיינים, שוחטים וראשי קהל הנמנים על עדת החסידים ואילו המתנגדים ביכרו לראות רבנים ושוחטים וכלי קודש ממחנה המתנגדים, המנהלים את ענייני העיר בהתאם למסורת העתיקה.

אולם גם המאבקים הללו לא חרגו לעולם ממסגרת מאופקת ביותר. החסידים לא העלו על דעתם לרדת לחייו של שוחט או רב ממחנה המתנגדים. לאלצו להתפטר או לגרשו מהעיר, מקרים שהיו רגילים ושכיחים ביותר בימים ההם בפולין. כמוהם פעלו המתנגדים לחסידות בעיר בצורה די מאופקת. שום מחנה לא העלה על דעתו למצות את הדין עד תומו.

שני הרבנים הראשונים שכהנו פאר באוזרקוב, הגאון רבי זאב וואלף ליפשיץ וקודמו הגאון רבי צבי הירש זיידל נמנו על מחנה המתנגדים. מתיחות מסויימת שררה בינם לבין חסידי העיר ובעיקר, חוגי החסידים החריפים והקי־צוניים. הג״ר צבי הירש זיידל לא הסתיר את מורת רוחו מהתנהגותם של חסידי קוצק וחסידי ווארקה ולעתים השמיע בדרשותיו רמזים שקו־פים למדי נגד החסידים.

רבה השני של אוזרקוב, הג״ר זאב וואלף ליפשיץ היה אמנם גיסו של הגאון האדמו״ר רבי אברהם מצכנוב. אבל ראה את עצמו כמתנגד לחסידים ולחסידות שלל ולעתים בחריפות את דרכם. יש והשמיע דברי חדוד נגד החסידים החריפים ובמיוחד נגד חסידי קוצק שלא נמנעו מלהחזיר לרב כגמולו ולהשמיע לעברו רמזים ולעתים די חריפים כדרכם, וכמוהם חסידי ווארקה.

ביכר הג״ר זאב וואלף לראות בראש קהלתו תושבים שאינם נמנים על עדת החסידים בכלל ועל חריפי החסידים בפרט. ואלה האחרונים לא חשבו כלל לוותר על עמדות מפתח של הציבור בעיר. התנהלו תכופות מאבקים מאחורי הקלעים אולם כמעט ולא הגיעו לידי מחלוקת גלויה וחריפה. כל צד ידע לשמור על גבול מסוים ולא לחרוג ממנו גם תמורת ויתור על שאיפתו.

כשקבע האדמו״ר רבי שמואל אבא מזיכלין את מושבו לשנים מספר באוזרקוב, הוא הכניס גוון חדש במאבק נגד מתנגדיו ואויביו. נוסח שלא היה מקובל על בני העיר ועל רבה בימים ההם, הג״ר זאב וואלף ליפשיץ. ואכן לא נמנעו מתנגדי האדמו״ר ושיטתו לפעול נגדו בצורה שלא היתה מוכרת באוזרקוב. חריפות האדמו״ר מזיכלין ו־חריפות מתנגדיו לא היו לרצון התושבים ברובם הגדול.

אולם אחרי שהאדמו״ר רבי שמואל אבא עזב את העיר. חזר לזיכלין שוב חזרה אוזרקוב לאורח החיים שלה ולצורת המאבקים בה. וזאת אפילו במאבקים שלא פסקו מאז ועד לחורבנה של העיר. בין החרדים והחסידים לבין החילוניים או החילוניים למחצה ובתקופה האחרונה ל־קיומה של אוזרקוב למאבק המוכר והידוע שבין המפלגה החרדית ״אגודת ישראל״ לבין המפלגות האחרות.

החסידים באוזרקוב כמו בכל מקום שהוא שטמו בכל לבם ונפשם את אלה שאמרו לשנות מאורח החיים המקורי והתורני המלא. גם בעיר זו לא חסרו אנשים אשר ניסו בכל כוחם לשנות את פני הקהלה. לקדם את אורח חייהם של התו־שבים היהודים, להכניס שינויים בחנוך היהודי המקורי, המקובל מדורות הרבה. כמאה שנה נמשך המאבק המהותי באוזרקוב.

אולם גם מאבק זה, שלבש בקהלות אחרות אופי סוער ומסעיר, שהתנהל תוך גידופים הדדיים וויכוחים סוערים ביותר, שמר באוזרקוב על הצורה החיצונית השקטה והמאופקת ולעולם לא היתה מלווה הלשנות, תיגרות ידיים ותופעות אחרות, שליליות מיסודן. אם על קהלות רבות רבצה כאילו קללת המחלוקת, הרי שעל קהלת אוזרקוב שלטה ברכת השלום גם בתוך הריב.

אין זאת אומרת שחרדי אוזרקוב כמו יריביהם לא ידעו לעמוד על דעתם וללחום למען עמדתם. להיפך, המאבקים השקטים יותר שמרו על מט־רת ותוכן המאבק ולא סטו לעבר מחלוקת אישית כתופעת ליווי רגילה למאבקים סוערים ובלתי מרוסנים. בהתמדה ובעקביות חתרו חרדי אוזרקוב למטרתם וכמוהם יריביהם מהמחנה החילוני או החילוני למחצה. העיר לא שינתה כמעט, למעשה מדרכה עד לחיסולה הסופי.

שותפים ניהלו עסקיהם תוך הבנה וידידות בתחום העסקים, אם כי במישור המהותי וה־רעיוני השתייכו לשתי מחנות יריבים. דבר שנראה כתופעה יוצאת דופן ולמעשה לא רגילה כמעט בתקופה הראשונה ואולי גם האחרונה למאבק בין הזרמים ביהדות פולין בדורות האחרונים לקיומה של גולה זו. הדבר בא לידי בטוי גם בתקופת קיומה הקצרה יחסית של הקהלות ה־נבחרות בבחירות דימוקרטיות בפולין העצמאית.

בבחירות לקהלת אוזרקוב בפולין העצמאית לא השיגה שום רשימה רוב מוחלט, אם כי

הגוש שהתנגד לאגודת ישראל, שכלל את הציו־נים, המזרחי, בעלי מלאכה וחסידי אלכסנדר וחסידים אחרים בחלקם השיג ביחד רוב לא מכריע. אולם בבחירת מוסדות הקהלה באו תמיד הצדדים העיקריים לידי הבנה טכנית הדדית, נציג הגוש הציוני כיהן כיו״ר מועצת הקהלה ונציג אגודת ישראל כיו״ר ההנהלה.

למרות המאבקים החריפים בין הזרמים ה־שונים בקהלה, יצג את יהודי העיר כלפי השל־טונות והמועצת העיריה המקומית רבי אביגדור שמואל גלבלום, איש ״אגודת ישראל״ וחסיד מובהק ומופלג שהתנגד בכל לבו ונפשו לכל הז־רמים והמפלגות הלא חרדיות. שנים רבות שימש רבי אביגדור שמואל כנציג יהודי יחידי בהנהלת העיריה, כפי שנקרא בפולין ״לאווניק״.

הקהלה היהודית באוזרקוב נוסדה רשמית כגוף עצמאי רק בשנת תקצ״ג, אם כי לפניה כבר פעלו מוסדות ציבוריים בעיר זו. מאז ועד לבחי־רות הראשונות, הדימוקרטיות שנערכו בפולין העצמאית, שימשו 4 אנשים כפרנסי הקהלה ואחד מהם, כראש הקהל. זכות בחירה היה כרגיל רק למשלמי מס הגדולים ואילו הפועלים העניים ובעלי פרנסה מצומצמים לא השתתפו בבחירות.

הבחירות נערכו לרוב בחול המועד של חג הסוכות, בבית המדרש העירוני, בהשתתפות פקיד שלטונות רוסיה, שכאילו פקח על סדרי הבחירות. עשרות שנה כיהן בתפקיד זה רבי משה אוקונובסקי, חתנו של הגאון רבי חיים אורבך אב״ד לינטשיץ, גאון וחסיד ואיש המעשה שלא התענין הרבה בתפקידו הרשמי הזה וחיפש מדי שנה איש שיחליפו.

מאז סירב רבי משה להבחר כראש הקהל, בהגיעו לשנות זקנה ושיבה, נאבקו ביניהם חסי־דים ולא חסידים על המשרה הזאת. זמן מה כיהן כראש הקהל רבי שלמה לייב ליבראך אבל מיהר להתפטר. היה זה בימי הפאר והזוהר של קהלת אוזרקוב העסקים התפתחו במהירות, רבים התעשרו, תעשיית הטקסטיל שיגשגה ואנ־שים ביכרו את העסקים על פני משרות בקהל. שנים מספר לפני פרוץ מלחמת העולם הרא־שונה נבחר כראש הקהל רבי צבי הירש מנדלסון שכיהן במשך שנים הרבה בתפקידו עד לבחירות הדימוקרטיות הראשונות שנערכו בשנת תרפ״ד. יחד עמו נבחרו לועד הקהל רבי זעליג קרישעק מחסידי גור. רבי שלמה ווינטר, ציוני דתי ורבי יצחק מאיר אדאמוביץ, מחסידי אלכסנדר ו־מראשיה. איש ציבור שעסק בעניני הכלל.

הבחירות הדימוקראטיות והכלליות הראשונות לקהלה המקומית נערכו בשנת תרפ״ד. לראשונה נערכו בחירות בהן השתתפו כל התושבים היהו־דים במקום על בסיס מפלגתי־פוליטי. מאז לא נבחרו אנשים באורח אישי, אלא נציגי רשימות שהוטל עליהם ליצג את המפלגות והזרמים אשר פעלו בצבור היהודי. המאבק נסב על התודעה המפלגתית של הנבחרים.

הופיעו ברשימות משלהן אירגוני הציונים ב־עיר. אנשי המזרחי, מפלגת העם ובעלי מלאכה. אנשי הבונד והאיגודים המקצועיים של היהודים, חסידי אלכסנדר והחוגים המקורבים להם ואנשי ״אגודת ישראל״. המאבק העיקרי היה בין אנשי כל המפלגות החדשות וזרמים שונים לבין אנשי ״אגודת ישראל״ שיצגו את מסורת הדורות והתנגדו לכל שינויים שהם באורח חיים היהודי, בחנוך היהודי וכדומה.

מול אנשי אגודת ישראל התיצבו זרמים אחרים שכולם תבעו ודרשו את השנוי היסודי באורח חייו של היהודי, החנוך היהודי, בשורות הנוער היהודי, אם זרם ״הבונד״ תבע השלטת הסוציא־ליזום בחיי העם, אם אנשי המזרחי וחברי האיר־גונים הציוניים תבעו להשליט את הציונות על העם וחיי העם. ואם אנשי מפלגת העם, ששגשגה בימים ההם בטרם נעלמה כמעט ולה אופי חילוני מובהק, שתבעו הנהגת משטר חילוני.

המאבק, גם בנוסח אוזרקוב המאופק היה די חריף לא הביא לידי הכרעה של ממש ״אגודת ישראל״ התבלטה כגורם פוליטי החזק ביותר בעיר, המגובש ביותר לעומת זאת, הרי שנציגי כל הזרמים שהתנגדו לאגודת ישראל היוו רוב זעום במועצת הקהלה, שאליהם הצטרף גם נציג חסידי אלכסנדר בגלל היחסים המתוחים עם

חסידי גור שהיו רוב מנין ובנין באגודת ישראל.

מחוסר אפשרות אחרת הגיעו נציגי הרשימות לידי הבנה הדדית. כיו״ר המועצה נבחר ר׳ שלמה ווינטר. ראש הרשימה הציונית, כשלעצמו יהודי דתי, שומר מצוות ונאמן למסורת. עסקן בצרכי ציבור המכובד בחוגים רחבים באוזרקוב. פעיל למען הקרנות הציוניים וער לכל בעיה ציבורית. איש עסקים עשיר שלא קמץ ידיו מלתת לצדקה.

כו״ר הנהלת הקהלה נבחר רבי אליקים שמואל רייכרט, איש ״אגודת ישראל״ ששימש שנים הרבה כיו״ר התנועה באוזרקוב. למועצת הקהלה נבחר גם רבי הירש יעקב רוזנבלום, גבאי בית המדרש העירוני ויהודי דתי, שומר תורה ומצוות שהצטרף בבחירות לרשימת הציונים ושימש כ־נציג ציבור מתפללי בית המדרש.

בבחירות שנערכו אחרי כן לקהלת אוזרקוב לא השתנו למעשי יחסי הכוחות במועצת הקהלה. במקומו של ר׳ שלמה ווינטר נבחר כיו״ר המועצה נציג המזרחי רבי שמואל יוסף אש וכיו״ר ה־הנהלת הקהלה שוב נבחר רבי אליקים שמואל רייכרט, יו״ר אגודת ישראל ששימש בתפקיד זה עד שנים מספר לפני פרוץ השואה, עת הוקמה על ידי הנאצים ״יודנראט״.

הקהלה המקומית שפעלה על בסיס של הסכם הדדי בין הסיעות העיקריות לא שימשה לכן כמוקד למאבק בין מפלגתי בעיר. המפלגות העי־קריות ברחוב היהודי פעלו במישורים אחרים. למעשה הרי שגם הבחירות לעיריה לא שיקפו את המאבק היסודי הבלתי פוסק שניהלו המפ־לגות בציבור היהודי. נבחרי היהודים בעיריה יצגו את הישוב היהודי ולא את המפלגות.

כאמור, שימש רבי אביגדור שמואל גלבלום שנים רבות כנציג היהודי היחידי בהנהלת ה־עיריה. למרות היותו איש מפלגה מובהק, נאמן ביתה של ״אגודת ישראל״ וסגן יו״ר הסניף שלה באוזרקוב, יצג רבי אביגדור שמואל בעיריה את כל יהודי העיר, ללא הבדל של מפלגה או זרם וזאת לשביעת רצון כל חוגי היהודים בעיר.

בשנים האחרונות לפני פרוץ השואה נבחר יהודי נוסף כחבר הנהלת העיריה. מר הירש פלדמן עסקן ונציג ההסתדרות הציונית. אולם כנציג עיקרי וראשי וכתובת לכל עניני יהודים במוסד העירוני הכללי שימש גם אז רבי אביגדור שמואל הנציג הותיק והמחונן, המועטר זקן ופיאות, בלבוש חסידי מסורתי שערר כבוד ו־חיבה.

״אגודת ישראל״ פעלה בעיקר בתחום החנוך אם כי לא הזניחה שום תחום ציבורי. נוסף לבית תלמוד תורה הותיק בעיר הקימה בשכנות למוסד זה בית חנוך בשם ״יסודי התורה״, כשחברי אגודת ישראל עמלו קשה להבטיח את קיומו של מוסד זה, בו חונכו מאות ילדים ברוח היהדות הצרופה, לפי שיטת לימוד והוראה חדישים.

בנין ״יסודי התורה״ הוקם כמו בנין ״תלמוד תורה״ על מגרש חברת ״ביקור חולים״. עסקני ״אגודת ישראל״ ובעיקר חסידי גור ראו כמצוות עשה שהשעה גרמה, את הפעילות למען ״יסודי התורה״, אולם גם לא חסכו מאמץ כדי לחזק את בית ״תלמוד תורה״ הותיק, שהוקם מיד אחרי יסוד הקהלה, שם קבלו דורות של בני אוזרקוב חנוך תורני כללי.

בעוד ובית ״תלמוד תורה״ שימש את ילדי בעלי מלאכה ופשוטי עם, כשהחינוך שניתן ב־מוסד זה היה עממי ומותאם לבתי החניכים. הורי התלמידים לא שלמו כל שכר לימוד וה־קהלה היהודית דאגה לתקציב המוסד בחלקו הגדול, ועסקנים מתנדבים מחוגי החרדים עמלו למנוע גרעונות, לשפץ מזמן לזמן את בנין המוסד ואת ריהוטו.

לעומתו, היה מוסד ״יסודי התורה״ מיועד לילדי החרדים והחוגים הדתיים. עמלו אנשי ״אגודת ישראל״ להעסיק במוסד מחנכים מוכשרים שפעלו לפי שיטות חדישות ביותר. האוירה במוסד זה היתה חרדית — תורנית קיצונית. הורי התלמידים שילמו שכר לימוד ועסקני ״אגודת ישראל״ דאגו לכיסוי גרעונות. מתרומות וכדומה.

יחד עם זה הקימו אנשי ״אגודת ישראל״ בית ספר ״בית יעקב״ לבנות. בעוד ואת בית החנוך

"יסודי התורה" ניהל בקביעות רבי ישראל וואלף פוקס, אחד מחשובי המחנכים בעיר, ניהלו את ביה"ס "בית יעקב" מורות ומדרכות שהובאו מחוץ לאוזרקוב, חניכות סמינר "בית יעקב" למורות אשר בקראקה, שהתחלפו לעתים קרובות מדי.

גם הזרמים הציונים בעיר הקימו מפעלי חנוך משלהם, ציונים לאומיים ואחרים, ויחד עם זה לא הוזנחו כאמור שטחי פעולה אחרים. 2 בנקים יהודיים פעלו באוזרקוב, אחד בשם בנק לודאווי" (פאלקס באנק־בפי יהודי המקום). בנק יהודי כללי והשני "בנק קופייצקי זשמשניצי" (הבנק לסוחר ולבעל המלאכה) שהוקמה וזוהתה כבנק אגודת ישראל, ונוהלה ע"י אנשי "אגודת ישראל".

כיו"ר הנהלת הבנק שימש רבי מאיר פוגל, החרשתן הגדול וחסיד גור, כמנהל הבנק שימש רבי ראובן אהרונוביץ מראשי אגו"י במקום (מי ששימש אחרי כן כראש עירית בני־ברק בישראל), כגזבר, רבי משה וואלף טרויבה, וכמנהל חשבונות רבי אביגדור שמואל גלבלום, בימי המשבר הכלכלי שפקד את פולין בשנת תרפ"ט נסגר בנק זה ועד לפרוץ השואה נשאר בנק לודאווי, כבנק יהודי מקומי.

בתקופה זו, של פולין העצמאית ידעה קהלת אוזרקוב ימי שפל ולבטים כלכליים. תעשיית הטקסטיל הפולנית סיפקה בעבר את מוצריה לקיסרות הרוסית הגדולה, יסוד שגשוגה והתפתחותה. אחרי נפילת הקיסרות של הצאר הרוסי והמהפכה הבולשביסטית נחסמו שווקי רוסיה הגדולים בפני תעשית הטקסטיל הפולנית הגדולה. 85 אחוז מהצרכנים ויותר נאבדו לתעשיה הפולנית.

כבר בתקופת מלחמת עולם הראשונה נהרסה חלקית התעשיה הפולנית באיזור לודז. הגרמנים שכבשו את האיזור החרימו מכונות וסחורות מוגמרות, בתמורה אפסית נטולת כל ערך מעשי. חרשתנים וסוחרים יהודים רבים התרוששו במהירות ואיבדו את הונם, אחרי עשרות שנות עמל ושגשוג, אחרי שהגיעו לביסוס כלכלי איתן ונחשבו בצדק לאנשים אמידים וגם עשירים.

בשנות המלחמה הארוכות פסקה למעשה הפעילות הכלכלית הענפה של אנשי ענפי הטקסטיל. גם למוצרים המעטים שלא הוחרמו על ידי שלטונות הכיבוש של גרמניה הקיסרית לא היו שווקים . חסרו חמרי גלם והפחד מההחרמות כלליות וגזילה בגושפנקה חוקית של הסחורות, שיתק את היצור. המוני היהודים שפרנסתם על ענפי הטקסטיל התפרנסו מההון החוזר שבידם ולרוב נאכל ההון במהירות.

בתקופה האחרונה למלחמת עולם הראשונה, החחלו הגרמנים בהחרמה שיטתית של מכונות תעשיה וכל סוגי מתכת וכלי ברזל, שהועברו לגרמניה וסיפקו חומר גלם לתעשיה הצבאית הגרמנית, שהיתה מנותקת ממקורות הפלדה והמתכת בעקבות הבלוקדה הכלכלית שהטילו עליה בנות הברית שלחמו בה וחסמו את מקורות הגישה לחמרי גלם בפני גרמניה הקיסרית.

הגרמנים בפולין פרקו בתקופה זו מפעלים שלמים והוציאו חלקים עדינים שהיו ללא תחליף ממפעלי תעשיה רבים. תעשית הטקסטיל הפולנית, ששותקה למעשה בשנות המלחמה, שוב לא הצליחה להתאושש, גם אחרי סיומה של המלחמה והקמת הרפובליקה הפולנית העצמאית.

ואם מפעלי התעשיה הגדולים, אשר להם משאבים כספיים רציניים הצליחו לשקם חזרה את מפעליהם, והחלו בפעילות מצומצמת יותר, הרי שרבים ממפעלי התעשיה הקטנים וגם הבינוניים, שהיו מרוכזים בידי היהודים חוסלו. בעלי המפעלים שוב לא הצליחו להשתלב במערך התעשיה והיצור בפולין העצמאית שהיה שונה לחלוטין מהפעולות הכלכליות בתקופת השלטון הרוסי.

המחסור במזומנים בין היצרנים, הסוחרים והצרכנים גם יחד השתית את ענף השקסטיל כולו על בסיס של אשראי בריבית די גבוה, במקום הסחר שהתבסס מקודם על מזומנים ואימון כללי. חסימת שווקי רוסיה הגדולים והטובים יצרה מחנק כללי והתחרות מסוכנת וחריפה שנתנו את אותותיהם בירידה תלולה

של רמת הרווחים עד למינימום ולמטה מזה. רבים פעלו תוך הפסדים.

פשיטות רגל שוב לא היו מקרים נדירים או מקרים יוצאים מגדר הרגיל. נוצרו בדיחות שהיו מתאימות למציאות הריאלית, כל חרשתן או סוחר יהודי עומד כמו בתפלת "שמונה עשרה", על רגליו — אמרו, יש המקצר בעמידתו ופושט רגליו במהירות ויש המארך בעמידתו זו ופושט את רגליו כעבור זמן מה, אולם אלה ואלה סופם לפשוט את הרגל, באין כל מוצא אחר...

כל המסחר ותעשית הטקסטיל הושתת כאמור על האשראי הלא זול, על השטרות לזמנים ארוכים. "אנשי הטקסטיל, הסוחרים, החרשתנים וכדומה מעדיפים לנסוע במונית או במרכבה פרטית במקום להשתמש בשרותי התחבורה הציבוריים הזולים, וזאת משום שבאוטובוס או בחשמלית ציבורית משלמים בעד הנסיעה מראש, רוכשים את כרטיס הנסיעה עם הכניסה לקרון ואילו במונית נוסעים באשראי, משלמים רק אחרי הנסיעה" — אמרו...

המוני פועלי טקסטיל, יהודים ולא יהודים התהלכו מחוסרי עבודה. אורגים ובעלי מלאכה שעבדו בקבלנות ולרוב בבתיהם, ידעו עוני ומחסור. חלפו ועברו הימים הטובים בהם לא היו כמעט מחוסרי עבודה באזורי התעשיה שבמחוז לודז, חלפו ללא שוב הימים בהם פעלה תעשית הטקסטיל הפולנית במלוא כוח היצור.

רבים מתושבי אוזרקוב, שניהלו אורח חיים אמיד במשך שנים הרבה, שנחשבו ולא בלי צדק לאנשים עשירים ואמידים, הפכו לעניים שפרנסתם דחוקה. מהם ומכרו את אשר נשאר להם מאותם הימים הטובים ומהם ועמלו קשה כדי להמשיך ולהתקיים. אחרים עזבו את העיר האהובה עליהם, היגרו מפולין או עברו לערים אחרות, חיפשו את מזלם במקום חדש.

מספר היהודים באוזרקוב ירד יחסית. הקהלה המקומית שוב לא התפתחה, שוב לא נחשבה לקהלה עשירה ומשגשגת, כמו בימים עברו, בימים שקדמו למלחמת עולם הראשונה. שוב לא היתה שעתם של אנשים פנויה לעסקי ציבור ולענייני הכלל. הדאגה קיום, לפרנסה אפילו מצומצמת, העמל הקשה נתנו את אותותיהם ביהודי פולין בכלל ויהודי אוזרקוב בתוכם.

ואם בתקופת השגשוג העדיפו היהודים את פעילות המכניסה יותר בענפי הטקסטיל, את המסחר והתיווך, ניהול מפעלים וכדומה והשאירו את עבודת היצור בחלקה בידי פועלים פולניים, שהתבססו במפעלי התעשיה הגדולים הרי שבתקופת השפל עשו המוני פועלים יהודים הכל כדי לחדור למפעלי התעשיה הגדולים אפילו כפועלים פשוטים, מבלי לבחול בסוגי העבודה.

אולם מרבית מפעלי התעשיה בענפי הטקסטיל, שהיו שייכים ליהודים בחלקם, היו חסומים בפני הפועל היהודי האיגודים המקצועיים של הפועלים הפולנים מנעו בכוח את חדירת פועלים יהודים. שוב לא חסרו עניים מרודים משפחות רעבות ללחם גם במחוז לודז, וגם בקהלת אוזרקוב אשר בימים כתיקונם פיזרה צדקה לרוב לעניים זרים שמרחוק באו בחפשם אחרי סעד ועזרה.

שלטונות פולין העצמאית לא הקלו על חייהם של יהודי פולין בכלל ויהודים תושבי איזורים המסחריים והמתיעושים בפרט. בכוח נסחטו מיסים כבדים ולעתים קשים מנשוא מסוחרים ואנשי תעשיה שהתרוששו. השליטים האנטישמיים ופקידי הרשות צוררי היהודים ידעו אל נכון את מצבם הכלכלי הקשה של היהודים והדבר לא מנע מלהתגרות ולהציק ליהודים שנאבקו לקיום בשארית כוחותיהם.

המדיניות האנטישמית של ממשלת פולין, שגברה והלכה לפני פרוץ השואה, המדיניות הרשמית למחצה של חרם כלכלי נגד היהודים, תנועת הקואופרטיבים הפולנית, המסועפת ברחבי המדינה ומשוחררת מכל מסים פגעה בעקיפין ובמישרין בתושבים היהודים שהתפרנסו בקושי מענפי הטקסטיל. הגרמנים הרבים שגרו באיזור לודז ובידיהם מפעלי התעשיה הגדולים והמבוססים הצטרפו בהתלהבות לתנועת האנטישמית עם עלית התנועה הנאצית בגרמניה.

חיי השלוה והמנוחה, מהימים בהם שגשגה

והתפתחה קהלת אוזרקוב היו מזמן נחלת העבר שהשאירו זכרונות שהעיקו על המציאות הקשה שהחמירה והלכה בהתמדה ובעקביות. עמוסי סבל ותלאות, עמל ויזע נכנסו יהודי פולין לתקופת השואה האיומה והמחרידה. בחלקם הגדול שבורים ורצוצים.

כבר בשנים הראשונות אחרי מלחמת עולם הראשונה חלמו יהודי אוזרקוב על הגירה ומהם על עליה לארץ ישראל. הדבר לא היה נחלת חברי התנועה הציונית בלבד. אנשי "אגודת ישראל" באוזרקוב הקימו בימים ההם חברה מיוחדת בשם "נחלת רעים" כדי ליסד מושבה בארץ ישראל. החברה רכשה קרקעות בארץ אולם מסיבות בלתי תלויות בחברי "אגודת ישראל" בעיר לא הצליחו במשימה זו. אם כי רבים מחברי התנועה השקיעו מכספם ומחס־כונותיהם לרכישת אדמה להתישבות בארץ.

תנועת "אגודת ישראל" שהתבטלה בפעולותיה באוזרקוב במישור האירגוני החנוכי והכללי עמלה רבות למען עליה לארץ ישראל, אולם מספר רשיונות עליה ("סרטיפיקאטים בלעז") שעמדו לרשות המוני החרדים בפולין היה זעום ביותר, מנע כל עליה רצינית לישראל. רק בודדים מבני אוזרקוב הצליחו לעלות לא"י.

אולם גם במצבם הקשה, בתנאים מכבידים ביותר ידעו יהודי אוזרקוב להושיט יד לעזרת אחיהם העניים. מוסד "ביקור חולים" שפעל בעיר במשך דורות, ומתפקידו היה להשאיל כלי רפואה לחולים, לדאג לאישפוזם בבתי חולים של עניים ומחוסרי פרנסה, להציב משמר לילה ליד מטתו של כל חולה מחוסר אמצעים. מוסד זה הפך למפעל ציבורי־כללי ופעולותיו התפתחו מאד בשנות המצוקה.

עסקנים שונים פיתחו מפעל לסיפוק פחם לעניים לחדשי החורף, המעטים שנשארו בעלי הון ואלה שפרנסתם היתה מצויה הותרמו בלי הרף לצדקה ובעיקר למתן בסתר למשפחות ולבודדים שירדו מנכסיהם ועדיין שמרו על כבודם וסירבו לפנות בפומבי למוסדות סעד ולבקש עזרה.

התקופה האחרונה לקיומה של קהלת אוזר־קוב, לפני פרוץ השואה האיומה היתה תקופה קשה ומליאת סבל ותלאות. למעלה ממאה ועשרים שנה פעלה קהלה יפה, מסודרת ומעטירה זו. מרבית שנותיה עברו עליה תוך רווחה ושגשוג. שלוה יחסית, שהגיעו לסיומם בפרוץ מלחמת עולם הראשונה. מאז שנת תרע"ד ועד לשנת תרצ"ט, בפרוץ מלחמת העולם האחרונה ידעה קהלה אוזרקות ימי סבל ועוני, לבטים וקשיים.

ביום בו פרצה מלחמה עולם האחרונה חדלה קהלת אוזרקוב לפעול כקהלה עצמאית, העומדת ברשות עצמה. פרפורי הגסיסה של קהלה זו נמשכו ימים רבים, מלוים דם ויזע, יסורים וכאב, חורבן והרס. היו אלה ימי שואה מחרידים שזורים בעינויי תופת ועל זה בפרק האחרון שבספר שלנו.

פרק עשירי

חסידים וחסידות באוזרקוב

על חריפי חסידי קוצק אשר באוזרקוב נמנו רבי שמעון פייביש, רבי גדליהו, רבי אהרן וואלף ורבי מאיר כהן, ועוד. חלקם הגדול של בני החבורה לא עסקו במסחר והתרחקו מכל ענייני עולם הזה. נסעו לעתים תכופות לנסיעות ארוכות מאד לקוצק ובשהותם בביתם, באוזרקוב בילו את רוב ימיהם בבית החסידים בעמלם על התורה ועל העבודה. מהם ונשותיהם ניהלו עסקים ופירנסו את המשפחה, מהם וידעו עוני ומחסור אולם לא הקדישו לזה כל תשומת לב, הסתפקו במיעוט שבמיעוט וזלזלו בכלל בכל ענינים גשמיים. כולם שייכים למשהו עילאי יותר, מתרוממים ממעל לעניני החולין שסבבו אותם.

רבים החסידים החריפים מאד שנמנו על החבורה הזאת, שהתבלטו בין העדה הגדולה של חסידי קוצק בפולין. אמרו עליו, על רבי אהרן וואלף שהיה נועד לגדלות, עלוי משחר נעוריו בעל רצון ברזל, שלא נרתע משום מכשול ומשום קשיים, להיפך, קשיים כאילו דירבנו אותו, שימשו כאתגר להתמודדות מחודשת. רבי אהרן וואלף נפטר בעודו צעיר לימים בווארשה בדרכו חזרה מקוצק לאוזרקוב, חשוך בנים.

רבי מאיר כהן נפטר אף הוא בגיל צעיר בקוצק ושם נקבר. היה זה בעת בו ניהל עדיין האדמו״ר רבי מנחם מענדיל מקוצק שולחנות לחסידים, בטרם סגר עצמו בחדרו, רבי מאיר הצעיר התקרר מאד אולם לא התחשב בחומו הגבוה ובא לבית מדרשו של האדמו״ר, לעת ניהול ״שולחנו״, קדח כולו מחום, הבחין בו האדמו״ר הזקן, נענה ואמר ״חבל שמאיר שורף את גופו״. כעבור כמה ימים החזיר את נשמתו לבוראה כשהאדמו״ר וכל קהל החסידים ליווהו באבל לבית עולמו, ספדוהו כאחד מגורי האריות שעלו באביב ימיהם בסערה השמימה. רבי מאיר כרבי אהרן וואלף, שנפטרו תוך תקופה קצרה נחשבו לעמודי תווך בחבורת האברכים החריפים שבין חסידי קוצק בעיר. הם היו ממניחי היסוד לחסידות הצרופה, הלוהטת באוזרקוב ובסביבה כולה. כשסיפרו חסידים מאוזרקוב לאדמו״ר רבי מנחם מענדיל מקוצק על הדכאון השורר בבית החסידים באוזרקוב בגלל הסתלקות שני כוכבים ללא עת, נענה ואמר: ״אהרן וואלף היה אברך מרומם, מאיר רצה דבר מה, אלה הם ענינים גבוהים״ (אהרן וואלף איז געווען א העכערער יונגערמאן, מאיר האט עפיס געוואלט, עס איז העכערע זאכען).

חבורת חסידי קוצק באוזרקוב התאוששה במהירות, המשיכה בדרכה. קבוצה מלוכדת ומאוחדת אשר דבקה בנאמנות ללא גבול באדמו״ר השרף מקוצק, כשחל הפירוד בעדת חסידי קוצק והאדמו״ר רבי מרדכי יוסף מאיזביצה עזב את רבו האדמו״ר רבי מנחם מענדיל והקים את בית מדרשו הנפרד באיזביצה התפלגו חסידי קוצק בכל עיר. במאות ערים ועירות נפרדו חסידי איזביצה מחסידי קוצק, באוזרקוב ובסביבתה לא פרש איש מחבורת חסידי קוצק שנשארה נאמנה לאדמו״ר השרף. כשסיפרו זאת לאדמו״ר רבי יצחק מאיר מגור נענה ואמר: ״מה הפלא החברה של אהרן וואלף, הוא היה כולו נאמנות״ (וואס איז א וואונדער, אהרן וואלף׳ס חברה, ער איז דאך געווען אין גאנצען געטריי).

חסידי קוצק באוזרקוב המשיכו בדרכם, הפכו את הקהלה המקומית למרכז לחסידות צרופה, את האיזור כולו, לאיזור הנאמן בחלקו הגדול לחסידות אמת. אם מחוז לודז, שהתעשר והגיע למעמד כלכלי איתן ומבוסס לא לבש צורה

חדשה ולא הסיר את הצורה המסורתית שנתקדשה במשך דורות הרבה. אם המוני יהודים שהיגרו ללודז ולסביבתה מערים ועיירות קטנות ונידחות המשיכו לנהל אורח חיים דתי וחסידי מסור, אם דור ההמשך בחלקו הגדול לא נטש את מסורת הדורות, וקדרים של אברכים ובחורים צעירים מלאו את בתי החסידים ובתי המדרש הרי שזה בא תודות להתבצרותם של חסידי קוצק וחסידים אחרים באיזור זה, תודות לעמלם ולמסירות נפשם של החסידים הראשונים במחוז וביניהם חבורת החסידים הגדולה ורבת התהלה באוזרקוב.

חבורות של חסידים מובהקים פעלו בכל הקהלות בפולין המרכזית בימים ההם, אולם חסידי אוזרקוב היו שונים במובנים מסוימים מחסידים במקומות אחרים, שמרו על יחסי ידידות וכבוד עם חוגים אחרים, נמנעו מפעולות קיצוניות אשר עוררו לרוב תגובות. בני אוזרקוב לא ידעו ממחלוקת חריפה בין חסידים ולא חסידים ובין זרמי החסידות בינם לבין עצמם כפי שידעו זאת בני קהלות אחרות.

את היסוד לאוזרקוב של חסידים הניחו חבורת חסידי קוצק וחבורת חסידי ווארקה. במסורת של חסידי קוצק המשיכו חסידי גור המרובים בעיר. הזרם החזק ביותר באוזרקוב עד לחורבנה (לפני פרוץ השואה פעלו באוזרקוב 3 בתי חסידי גור, ברחוב הולקה, שם התפללו בקביעות למעלה ממאתיים ראשי בתי אב, השני בשוק שם התפללו כמאה יהודים והשלישי ברחוב מאשקביץ, בו התפללו מאה ראשי בתי אב, שם שימש כגבאי רבי יוסף מורדוביץ, בית חסידים של אברכים שהתפתח במהירות). כן המשיכו במסורת זו חסידי סוכטשוב ולהם בית חסידים יפה, שם התפללו כששה מנינים ראשי בתי אב וכן חסידי סטריקוב (האדמו״ר רבי זאב) וחסידי פילץ.

במסורתם של חסידי ווארקה הראשונים המשיכו חסידי אלכסנדר וחסידי סטריקוב (האדמו״ר רבי מנחם מענדיל זצ״ל ובנו האדמו״ר רבי יעקב יצחק דן הי״ד). לחסידי אלכסנדר בית חסידים מפותח. עדת חסידי אלכסנדר היתה עדה רבת חשיבות והתבלטה בכל מישורי החיים בעיר. בבית החסידים דאלכסנדר התפללו קרוב למאה ראשי בתי אב וביניהם חסידים מופלגים, סוחרים והרשתנים.

בית חסידים מיוחד היה לחסידי סטריקוב באוזרקוב שם התפללו כחמשים ראשי בתי אב. חסידים רבים מזרמים שונים התפללו במקומות תפלה שונים ומרובים שבעיר. כעשרים בתי תפלה פעלו באוזרקוב וברובם התפללו בנוסח החסידים, פרט לבית הכנסת הגדול, בבית המדרש הגדול כמו במנין החייטים, בביהמ״ד של הקצבים ובבית התפלה של הסנדלרים, בחברה קדישא או בבתי מדרש המיוחדים של חברת משניות וכן חברת תהלים התפללו חסידים רבים.

בתקופה הראשונה לקיומה של הקהלה לא היו בתי חסידים מיוחדים לנאמני שושלות שונות בתנועת החסידים. חסידי האדמו״ר רבי מאיר מאפטה וחסידי בית המגיד מקוזניץ, חסידי האדמו״ר רבי ישעיהו מפשדבוזיש כחסידי האדמו״ר רבי שמחה בונם מפשיסחה. אחרי הסתלקותו של האדמו״ר מפשיסחה הקימו חסידי טומשוב (אחרי כן חסידי קוצק) בית חסידים משלהם. בעקבותיהם הלכו חסידי ווארקה, עם התישבותו של האדמו״ר רבי שמואל אבא מזיכלין במקום הוקם בית מדרש לחסידי זיכלין שפעל עשרות שנה.

רבה היתה השפעתו של האדמו״ר רבי פישל מסטריקוב על תושבי אוזרקוב, נסעו אליו, לסטריקוב להתברך מברכותיו ולדרוש בעצתו לא רק חסידי סטריקוב אלא גם בני זרמים אחרים, וכן רבים מפשוטי העם שלא השתייכו לשום זרם חסידי. חלק מחסידי האדמו״ר מסטריקוב נמנו אחרי כן על עדת חסידי זיכלין הם כונו כחסידי סטריקוב בעיר עד אשר פתח את בית מדרשו בסטריקוב האדמו״ר רבי זאב וואלף לנדאו, בנו של האדמו״ר רבי אברהם מצכנוב ותלמידם של האדמורי״ם רבי מנחם מענדיל מקוצק ורבי יצחק מאיר מגור ואחרי פטירת הרבי הראשון מגור הוכתר כאדמו״ר ורבים חסידיו במחוז זה.

הם ראו עצמם כחסידי סטריקוב וחסידי סטרי־קוב הקודמים הסבו שמם לחסידי זיכלין.

קשור היה האדמו״ר רבי זאב וואלף לאוזרקוב, דודו, הגאון רבי זאב וואלף ליפשיץ שימש שנים רבות כרבה של הקהלה. מזמן לזמן ביקר ב־מקום וערך בבית המדרש המרכזי ״שולחנות״, שם התפלו במרוצת הזמן רבים מבין חסידיו.

בביקורו באוזרקוב קדמו פניו ובאו למקום תפילתו ועבודתו רבים מתושבי העיר. חסידי ה־אדמו״ר רבי חנוך העניך מאלכסנדר ואח״כ ה־אדמו״ר רבי אריה לייב מגור. חסידי סוכטשוב ותושבים שלא נמנו על עדת החסידים, מאז ומ־תמיד העריצו רבים מבני העיר את האדמו״ר מסטריקוב, החכם, המושלם בכל המעלות. חסידי האדמו״ר רבי זאב וואלף מסטריקוב באוזרקוב לא הקימו בית חסידים משלהם ואחרי פטירת רבם זה הצטרפו רובם ככולם לעדת חסידי גור.

אחרי פטירתו של האדמו״ר רבי יצחק מאיר מגור פתח בית מדרשו האדמו״ר רבי יחיאל מאיר מגוסטינין. בעוד ורובם המכריע של חסידי גור בעיר הצטרפו לעדת חסידי האדמו״ר רבי חנוך העניך מאלכסנדר, החלו מספר חסידים לנסוע לגוסטינין ובגלל חילוקי דעות עם הרוב, עברו להתפלל לבית חסידים משלהם, שהיה פתוח למעשה מעשרים שנה. עד אחרי פטירתו של האדמו״ר מגוסטינין. חסידי גוסטינין באוזרקוב היו בעיקר תושבים אמידים, שלא נמנו על חריפי החסידים. בחלקם הגדול היו מקודם או שהפכו בהשפעת האדמו״ר רבי יחיאל מאיר לבעלי צדקה ואנשי חסד מובהקים. מתונים במעשיהם ובפעו־לותיהם.

חסידי ווארקה באוזרקוב התפלגו אחרי פטי־רת האדמו״ר רבי מנחם מענדיל מווארקה, הרוב הצטרף לעדת חסידי האדמו״ר רבי דובעריש מ־ביאלה ואחרי פטירתו לעדת חסידי האדמורי״ם מאלכסנדר, רבי יחיאל ובנו רבי ירחמיאל ישראל יצחק. מיעוטם הצטרפו לעדת חסידי אמשינוב שלא הקימו בית חסידים עצמאי בעיר. כמה מחסידי אמשינוב עברו לגור ללודז וכך נתמעטו מספרם במקום. אחרי פטירת האדמו״ר רבי ירחמיאל ישראל יצחק מאלכסנדר התפלגה עדת חסידי אלכסנדר כשני שלישים מבני עדה זו המשיכו לנסוע לאדמו״ר רבי שמואל צבי מאל־כסנדר ובנו האדמו״ר רבי יצחק מנחם הי״ד. כשליש מבני העדה החשובה דבקו באדמו״ר רבי אהרן מביאלה ואחרי פטירתו באחיו וממלא מקומו האדמו״ר רבי מנחם מענדיל מסטריקוב. הם הקימו בית חסידים משלהם. עדת חסידי סטריקוב בעיר הפכה לעדה רבת משקל וחשיבות באוזרקוב.

אחרי פטירת האדמו״ר רבי חנוך העניך הכהן מאלכסנדר הצטרפו מרבית חסידיו לעדת חסידי גור, שקבלו את מרותו של האדמו״ר רבי אריה לייב, בעל ״שפת אמת״. מיעוט מבני העדה דבק באדמו״ר רבי אברהם מסוכטשוב בעל ״אבני נזר״ שפתח את בית מדרשו לרבים. חסידי סוכ־טשוב בעיר הצטיינו בלמדנות מובהקת וביניהם רבים מחשובי העיר ונכבדיה. הם הקימו בית חסידים משלהם שפעל עד לפרוץ השואה. אחרי פטירת האדמו״ר רבי אריה לייב מגור, הצטרפו עשרות מחסידי גור לעדת חסידי פילץ, שדבקו באדמו״ר רבי פנחס מנחם, שפתח אז את בית מדרשו בפילץ. מאז התפללו בני העדה הזאת בבית חסידים משלהם, אם כי שמרו על יחסים הדוקים וידידותיים עם חסידי גור.

לפני פרוץ השואה פעלו בצורה מאורגנת ב־אוזרקוב, חסידי חמשה זרמים שקיימו בתי חסי־דים משלהם.

היחסים בין חסידי גור המרובים לבין חסידי אלכסנדר היו מחודדים לעתים תכופות, לעומת זאת שרו יחסי ידידות בין חסידי גור לחסידי סוכטשוב ופילץ וכן עם חסידי סטריקוב, אלה האחרונים התארגנו במסגרת הסתדרות ״אגודת ישראל״ והופיעו תמיד בבחירות או בכל מבחן ציבורי ברשימה אחת, פעלו ביחד למען מוסדות חנוך החרדיים ולמען מוסדות ״בית יעקב״ ב־עיר.

עד לימים האחרונים לקיומה של קהלת אוזרקוב פעלו בתחומיה חבורות החסידים ה־שונות והמגוונות ובמיוחד עדת חסידי גור

הגדולה. עדה זו המשיכה לעמל לקנות את ערכי החסידות הצרופה במסירות ובה־קרבה וביניהם צעירים חריפים, מובהקים ב־תורה ומצטיינים במדות תרומיות, שחתרו בכל כחם להגיע לשלימות באמצעות החסידות, הם הרבו לנסוע, דוגמת החסידים הראשונים לחצר רבם האדמו״ר רבי אברהם מרדכי מגור, שהו שם שבועות הרבה, קבלו באהבה ובגעגועים את קשיי הישיבה בגור, בזו לכל הבלי העולם הזה וכל כולם מתקדשים ומטהרים לעליה קשה ב־שלבי החסידות העולים אל־על.

חילופי העתים, תמורות הזמן המכריעות לא החלישו את כוחה של תנועת חסידי גור ודוקא בימים הקשים ביותר, כששמי פולין התכסו ב־עננים קודרים, שגשגה חסידות זו והתפתחה בלי הרף. מדי שנה בשנה גדלה עדת החסידים ה־ענקית שהגיעו לממדים שלא היו דומים לה בכל תולדות החסידות מיום הווסדה. בעיקר בלטה התפתחות עדת חסידי גור בין בני הדור הצעיר, בין אברכים ובחורים. בה בשעה ורבבות צעירים וצעירות נטשו את מסורת הדורות, הצטרפו לתנועות חילוניות, ציוניות, סוציאליסטיות או קומוניסטיות, פעלו בהתלהבות במסגרתן, הצ־טרפו לעומתם רבבות צעירים נלהבים לעדת חסידי גור, מספר בחורי ואברכי חסידי גור המאורגנים בחבורות ומלוכדים כחטיבה אחת גדל בצורה מפתיעה, במאות קהלות וישובים בכל רחבי פולין המרכזית.

לא היתה אוזרקוב שונה מקהלות אחרות ב־תחום זה, אם לפני מלחמת עולם הראשונה התחנך דור ההמשך של חרדי העיר בבית המדרש העירוני, כשרובם למדו בישיבות שנוהלו על ידי רבני העיר ונמנו על יוצאי כל עדות של חסידים ושל לא חסידים, אם חבורת הבחורים הלומדים לא הזדהתה עם שום זרם שהוא, הרי שבתקופה שבין מלחמת עולם הראשונה לבין מלחמת עולם האחרונה הפכו בחורי העיר, חובשי בית המדרש, שהמשיכו בלימודיהם בחלקם המכריע לחבורת חסידי גור.

ספסלי בית המדרש כמעט ונתרוקנו בתום מלחמת עולם הראשונה, כתוצאה מהמלחמה ב־עקבות הזעזועים המדיניים, בהשפעת המהפכה הבולשביסטית ברוסיה ומתן הצהרת בלפור ע״י בריטניה הגדולה, חל שנוי מכריע בנוער היהודי, רבים נעו אחרי התנועות הפוליטיות החדשות, ניתקו כל קשר עם עברם. המעטים שנשארו נאמ־נים לחיי תורה, מיזגו דרך ארץ עם תורה, למדו שיעור בשעות הערב ובכל שעות היום עזרו ל־הורים בפרנסותיהם.

בהדרכתו של האדמו״ר רבי אברהם מרדכי מגור ובהשפעתו התארגנו חסידי גור בתנועת אגודת ישראל, שדגלה בנאמנות בלתי מסויגת לחיי תורה שלימים כמו בעבר, ללא כל שנוי שהוא, תנועה שעמלה להקים מערכת חנוך ברוח זו, שהקימה אירגוני נוער נפרדים לבנים ולבנות כדי למנוע נשירת הנוער הדתי לאירגונים לא דתיים, אולם יחד עם זה לא השלימה עדת חסידי גור הגדולה עם העלמם של בחורים חובשי בית המדרש שתורתם אומנתם. כשנעלמו הבחורים המרובים מספסלי בית המדרש המרכזי בעיר, שם למדו במשך דורות, כשנסגרה ישיבת הג״ר דוד בר הי״ד אב״ד העיר, בה למדו בתקופת הזוהר של ישיבה זו עד מאה בחורים, נראו בחורים צעירים, מודרכים על ידי האדמו״ר רבי אברהם מרדכי בבית החסידים המרכזי דגור באוזרקוב, לראשונה בחורים בודדים, מעטים שמסגרתם הת־רחבה והלכה משנה לשנה. הישיבות שניהלו ב־אוזרקוב (אחרי סגירת הישיבה של הג״ר דוד בר אב״ד העיר) הג״ר משה מאיר לנטשיצקי והג״ר מנחם מענדיל ווארשאוויאק שימשו ל־מעשה בסיס להקמת חבורת בחורי חסידי גור, שפעלה בהשפעת חבורת אברכי חסידי גור בעיר. תנועת בחורי גור חובשי בית המדרש שתורתם אמנתם התגבשה והתפתחה במהירות והפכה ל־גורם רב עוצמה ומעמד. לא היה זה חזון נדיר למצוא במשפחה אחת, בנים שפעלו בתאים קומו־ניסטיים או באירגונים ציוניים ואחיהם הצעירים שנמנו על חבורת בחורי חסידי גור.

בבית החסידים דגור התלכדה חבורת החסידים הצעירים, בחורי חמד שתורתם אומנותם, לבו־

שים בלבוש הפולני החסידי המסורתי, נתונים במשמעת פנימית חזקה, לומדים משעות הבוקר המוקדמות ועד לשעות הלילה המאוחרות, עמ־לים לרכוש ערכי החסידות הצרופה. מספרם הלך וגדל משנה לשנה, הצטרפו אליהם בחורים צעי־רים שהוריהם לא נמנו על חסידי גור או על תנועת החסידים בכלל, נוצרו קדרים חדשים של נושאי דגל החסידות הצרופה.

בשנים האחרונות לקיומה של יהדות פולין היו אלה הצעירים החרדים היחידים כמעט, שתורתם אומנותם, שנשארו במאות קהלות ב־פולין המרכזית בעוד ואלפי צעירים מזרמים אח־רים יצאו מערים ועיירות מגוריהם ללמוד בישי־בות שונות, מחוץ למקום מגוריהם. בחורי חסידי גור הפכו לגורם רב עוצמה ומעמד בפולין ה־מרכזית, מאות החבורות מנו רבבות חברים ש־התעצמו והתפתחו בהתמדה ובמהירות. אלפים רבים מהבחורים הללו מילאו את העירה גור בכל שבת ומועד, בעלותם להסתופף אצל האד־מו״ר מגור רבי אברהם מרדכי.

ובפרוץ השואה האיומה היו בקהלת אוזרקוב חבורה גדולה מאד של בחורי גור, שעלו ברובם המכריע על המוקד בשנות השואה בקדשם שם שמים ברבים מול נוער חילוני שהיה מאורגן באירגוני נוער חילוניים ולא דתיים. תנועת החסידים שהכתה שרשים עמוקים באוזרקוב מיד עם הווסדה של הקהלה המעטירה, החזיקה מעמד עד ליום האחרון לקיומה.

בחורי חסידי גור המשיכו לפעול בצורה מאור־גנת ובתנאי מחתרת קשים גם בשנות השואה, למרות הסכנות הרציניות והרדיפות האכזריות של הרוצחים הנאציים סיכנו בחורים אלו את חייהם, לא התחשבו בסכנות האורבות, התאספו בחשאי במקומות סתר ולמדו בצוותא, עודדו איש את רעהו, העובדא שהכובשים האכזריים היו רגישים מאד לקיומם של תאי סתר והוציאו להורג את כל אלה שנמצאו מתוועדים בצוותא, לא הרתיעה את הצעירים הנלהבים שגמרו אומר להמשיך בחיי טוהר, חסידות ותורה גם מאחורי החומות האפורות של הגיטאות בפולין.

בהתנהגותם עוררו התפעלות מצד חוגים קרו־בים ורחוקים, אנשים נדהמו למראה גלויי גבורה נפשית שנחשפה בכל גדלותה והוד תפארתה ב־ימים האפלים והקשים שעברו על יהדות פולין בימי הגסיסה המרים שקדמו לעקידה הגדולה.

פרק י"א

אישים בקהלת אוזרקוב

רבי בערל חסיד

אחד מראשוני תושבי אוזרקוב וממיסדי הקהלה. ממניחי יסודותיה היה רבי אברהם ישכר גלברד, שכונה בפי בני עירו רבי בערל חסיד. גאון ואיש אשכולות, מרביץ תורה ועובד ה' בקדושה וטהרה כאחד החסידים הראשונים, אוהב מצוה וגומל חסד.

תלמידו של האדמו"ר רבי מאיר הלוי מאפטה היה רבי בערל חסיד, מאז פטירתו של החוזה מלובלין, רבן של חסידים בדורו, הוא התישב באוזרקוב עם מתיישביה הראשונים, אשתו החלה לסחור בטקסטיל והגיעה לעושר רב, עסקיה הסתעפו והלכו ורבי בערל הקדיש כל זמנו לתורה ולעבודה, מזמן לזמן עושה דרכו למורו באפטה.

צעירי העיר התאספו סביב לרבי בערל. שהשמיע יום־יום שיעור בחריפות יתירה, שנמשך שעות ארוכות, יתר שעות היום למד את שיעוריו הוא ועסק בתפלתו, תפלה ארוכה. רב ודיין טרם היה באוזרקוב, קיבל בעריל את המשימה הזאת על עצמו, פסק הלכה והורה דין לכל שואל, שלא על מנת לקבל פרס וללא כל תואר רשמי.

באוזרקוב בימים ההם כבר התישבו מאות יהודים וביניהם תלמידי חכמים, לומדים וחסידים, הישוב היהודי גדל והלך, היה צורך ברב רשמי שיקדיש מזמנו לעניני הקהלה ויעמוד לרשותו, נתנו בני המקום את עיניהם ברבי בעריל חסיד, הגדול בין התושבים בתורה ובחסידות. אבל הוא סירב לכל משרה ולכל איצטלה רשמית. אז בחרה הקהלה ברבי צבי הירש זיידל, יליד לאסק כרבה הראשון של אוזרקוב.

הגאון רבי שלמה אברהם רזשכטה

אחד המיוחדים בין תושבי אוזרקוב, למדן מובהק, עשיר בן עשיר ששם לילות כימים בלימוד התורה היה רבי שלמה אברהם רזשכטה מגדולי תלמידי חכמים בפולין, סוחר שהקדיש את מרבית זמנו לתורה ועמד בקשרי הלכה עם מרבית גדולי התורה בדורו, נכבד ונערץ עליהם, איש אשכולות שכולו הלכה.

רבי שלמה אברהם נולד בשנת תר"ג לאביו רבי דניאל זאב, תלמיד חכם ועשיר מופלג שנתפרסם ביושרו ובנאמנותו. בעודו צעיר התישב רבי דניאל באוזרקוב ושם חונך וגדל בנו, רבי שלמה אברהם, שלמד תורה מפי הגאון רבי זאב ליפשיץ, רבה של הקהלה ונמנה על תלמידיו המובהקים. אחרי נשואיו פנה רבי שלמה אברהם למסחר אולם את מרבית שעתו הקדיש ללמודים בהתמדה יתירה, הוא רכש לו ספריה תורנית מקיפה וגדולה ובמרוצת הזמן נעשה לבקי בכל מקצועות ההלכה, התפרסם כחריף ועמקן ושמו נישא לתהילה בין רבני דורו.

הוא עמד בקשרי מכתבים בעניני הלכה

ובפלפולא דאורייתא עם מרבית גדולי דורו, שאל והשיב וגילה בקיאות שהדהימה רבים, עמקות והבנה מעמיקה בכל סוגיות שבתורה. חלק משאלות ותשובות פירסם בשנת תרנ״ד בספרו ״בכורי שלמה״ ובהקדמתו לספר זה הוא מספר, כי נמצאים תחת ידו שני ספרים נוספים שחיבר, ״ברית אברהם״, פלפולים בהלכות ריבית וכן ״משפט שלמה״, שאלות ותשובות וחידושים על שולחן ערוך חושן משפט, וכן כתבי יד רבים על הש״ס ומפרשים. כן חיבר קונטרס מיוחד בהלכה, בו הוא מצדד להשתמש אך ורק באתרוגי ארץ ישראל וקובע שיש מקום לחשוש אם יוצאים ידי חובת ארבע מינים בסוכות עם אתרוגים מורכבים מיוון ומאיטליה.

על ספרו ״בכורי שלמה״ (דפוס פיטרקוב תרנ״ד) חלק ראשון צרפו הסכמותיהם רבים מגדולי התורה בדורו, המרבים בדבריהם לשבח ולהלל את הרב המחבר וביניהם האדמו״ר רבי אברהם מסוכטשוב, ידידו ורעו, האדמו״ר רבי יחיאל מאלכסנדר, הגאון רבי יהושע מקוטנה, הגאון רבי חיים אלעזר וואקס, הגאון רבי אליהו חיים מייזל, רבני אוזרקוב הגאון רבי שמשון אורנשטיין, הגאון רבי שמחה יאיר רוזנפלד והגאון רבי אלכסנדר זיסקינד ליפשיץ שצירף להסכמתו הערות מספר בהלכה ורבי שלמה אברהם הדפיס הערות להערותיו.

כן אתה מוצא בספר הסכמות נלהבות מגאוני ישראל בליטה בימים ההם, הגאון רבי יצחק אלחנן מקובנה, הגאון הנצי״ב מוואלוזין והגאון רבי יוסף בר סולובייציק מבריסק וכן מגאוני גאליציה הגאון רבי יעקב מהרמילוב והגאון רבי יצחק שמעלקיס, הסכמות נלהבות בראש הספר מכל גדולי הרבנים מארץ ישראל, אשכנזים וספרדים, שמעו של רבי שלמה אברהם הגיע כנראה כבר אז למרחקים.

בחלק הראשון של הספר, מאות שאלות ותשובות לכל גדולי התורה ורבנים בדורו בכל מקצועות התורה ואכן מחולק הספר לפי ארבעה חלקי שולחן ערוך, ונתקבל בעולם התורני כספר רב ערך.

בימי מלחמת העולם הראשונה עבר רבי שלמה אברהם רזשכטה לווארשה והעתיק לבירה הפולנית את בית מסחרו. הוא הגיע לשנות זקנה מופלגים ועד ליומו האחרון לא פסק מלימודו בשקדנות יתירה, בן פ״ה היה כשהלך לעולמו ביום הראשון לחג השבועות שנת תרפ״ח. פטירתו עוררה אבל רב בעולם התורני. אחרי פטירתו הוציאו בניו לאור את החלק השני של ספרו ״בכורי שלמה״ שהוא הכין לדפוס בשנות חייו האחרונות. לספר נתנו הסכמותיהם גדולי התורה בדור האחרון לפני השואה.

אחרי עברו לווארשה נבחר רבי שלמה אברהם רזשכטה כחבר נשיאות של כולל פולין ועשה רבות למען קופת רבי מאיר בעל הנס. מאז נוסדה תנועת ״אגודת ישראל״ בפולין הצטרף רבי שלמה אברהם לשורות נאמניה ותמך בה בכל.

רבי יחזקאל פרוינדליך

על התושבים הבולטים של אוזרקוב בתקופת הפאר שלה נמנה רבי יחזקאל פרוינדליך, גיסו של רבי שלמה אברהם רזשכטה. רבי יחזקאל נחשב לתלמיד חכם מובהק, בקי בכל הלכות שולחן ערוך וזכר בעל פה חלקים שלימים של הרמב״ם ומפרשיו. למרות הצלחתו הגדולה בעסקיו, הקדיש מרבית זמנו לתורה ולדברי חסד, תמיד ער ומוכן לעזור לזולת. מרבית עניי אוזרקוב

והסביבה היו חייבים לו כסף, בנהלו למעשה קופת גמילות חסדים פרטית מכיסו, במשך שנים רבות.

ולא השאיר רבי יחזקאל מקצוע בהלכה שלא השתלם בה, ידע שחיטה, אם כי לא שימש כשוחט, מוהל מומחה לרבים ויחד עם זה זהיר במצות ומחמיר על עצמו בלי גבול. מאז ימי נעוריו לא דבר בשבת בענייני חול.

בערוב ימיו עבר רבי יחזקאל ללודז, ונפטר ביום ז׳ תשרי תרפ״ה בן ס״ז שנה היה בפטירתו.

הג״ר יצחק איציק וולאדיסלבסקי

אחד מראשי קהלת אוזרקוב וראשי דובריה בתקופת הזוהר והפאר לקיומה היה רבי איציק וולאדיסלבסקי, גאון וחסיד, עסקן ואיש המעשה מחשובי יהודי פולין בימיו.

ממרום היחס היה רבי איציק, כך כנוהו קרובים ורחוקים, אביו, הגאון רבי יחיאל יהודא לייב אב״ד קוואהל ובלאשקי, ממשפחה מפורסמת של רבנים ופוסקים, עלוי היה רבי איציק משחר נעוריו, כאביו נמנה על חריפי חסידי גור, מקורב ביותר למורו ורבו האדמו״ר בעל ״שפת אמת״ מגור.

בניגוד לאביו לא פנה לרבנות, סירב לכל איצטלה רשמית, התפרנס ממסחרו כשרעיתו עוזרת לידו, לעומת זאת נענה לבקשת רבים ושימש כמורה הוראה מתנדב באוזרקוב, שם קבע מושבו ועל הוראתו סמכו ידיהם גדולי הרבנים בימים ההם. שעות מעטות הקדיש למסחר ואילו מרבית שעות היום והלילה ישב בבית חסידי גור, למד ולימד אחרים והורה הלכה ודין לכל הפונים אליו.

חסיד מופלג היה, תפלתו ועבודת הקודש שלו, בהתלהבות ובאש דקדושה, תמיד מוכן לכל דבר שבמצוה, עוזר ותומך לכל הפונה אליו ומעולם לא סירב לאיש, בחגים ובמועדים שם פעמיו לגור, לבית מדרשו של רבו האדמו״ר, חשוב ומכובד בין המוני חסידי גור, שהתיחסו אליו בחיבה יתירה וראו בו דוגמה לאדם השלם, שמעטים כמוהו גם בימים ההם. חלש ומדוכא ביסורים היה, מחלות רבות פקדו אותו בשנות חייו אבל מעולם לא התלונן ולא הוציא אנחה מפיו, קיבל יסורים באהבה וכחסיד מובהק, בשמחה. מאור פניו לא סר ממנו גם בשעות הקשות ביותר בחייו.

רבי איציק — בכנוי של חיבה זה התפרסם — הפך למושג ולסמל בעיני רבים מאד, כתובת למבקשי עזרה ומעשים. לא היה ענין של ציבור באוזרקוב שרבי איציק לא היה פעיל בו. חשוך בנים היה ויתכן ומשום כך הקדיש את מיטב זמנו לתלמוד תורה ולחנוך ילדים בעיר, הוא בחן נערים, עודדם ללמודים, פקח על פעולות המל־מדים במקום והתענין גם במצבם הכלכלי.

גדולה היתה עדת חסידי גור באוזרקוב, החשובה ביותר בכמותה ובאיכותה בין החוגים והזרמים בעיר, רבי איציק נחשב לראשה ודוברה של העדה התוססת הזאת, למיצגה וקובע צעדיה.

למגינת לבם של מעריציו הרבים ושל בני קהלת אוזרקוב חלה רבי איציק את מחלתו האחרונה בחורף לשנת תר״ע, כשרק מלאו לו אז חמשים שנה. בחדשי החורף החריפה מחלתו והלכה וביום כ״א באייר שנה זו, הסתלק לשמי רום. רבות ספדו לו בני העיר ובבית המדרש העירוני השמיע בתום ימי האבל מספד תמרורים רבה של אוזרקוב, הגאון רבי אלכסנדר

זיסקינד ליפשיץ, מלא כאב נפרד הרב מרעו וידיד נפשו, הגאון החסיד כליל המעלות שהלך לעולמו מבלי להשאיר ילדים רק מעשיו הטובים נשארו שם ושארית לאדם הדגול.

רבי אליעזר ליפמן שרדזקי

בשנת תקצ״ח נולד רבי אליעזר ליפמן שרדקי בליפנה העיר, לאביו רבי יצחק מחשובי היהודים במקום. משחר נעוריו התפרסם רבי ליפמן כעלוי שהדהים את סביבתו הקרובה והרחוקה. אחד מתושבי אוזרקוב המפורסמים ביותר רבי זלמן לנדא לקחו כחתן לבתו ואחרי נשואיו התישב באוזרקוב ומאז ועד ליום פטירתו נמנה על ראשי הקהלה, גאון וחסיד ואיש המעשה, מראשי הלומדים אשר פארו את שם המקום.

למרות גדלותו בתורה פנה למסחר, הקים בית חרושת והתעשר הרבה אולם את תורתו לא נטש. שלא על מנת לקבל פרס שימש כדיין ומורה הוראה בעיר, משיב ברצון לכל שאלה שהופנתה אליו ועמל בתורה שעות ארוכות בכל יום. נמנה על חסידי האדמו״ר רבי שמואל אבא מזיכלין ונחשב לאחד מראשי עדה חסידית זו.

יהודי אוזרקוב ראו בו אדם השלם, מושלם בתכונות רבות ובעל כשרונות נדיר. כשהחליט לקיים מצות כתיבת ספר תורה קנה קלף, שירטטו כהלכה וכתב בעצמו את הספר.

בהיותו בן ס״ד חלה את מחלתו. יצא לווארשה לדרוש ברופאים ושם נפטר ביום ז׳ אדר תרס״ב בנו, רבי יעקב הדפיס את ספרו ״אמרי אליעזר״, פירוש על הגדה של פסח וכותב בהקדמתו שאביו השאיר חידושי תורה רבים, ספר ״תורת אליעזר״, פירוש על התורה, ספר גדול על ש״ס ופוסקים וכתבי יד אחרים אולם כתבי יד הללו לא ראו את אור הדפוס.

רבי שמואל חיים ז׳זבסקי

על אחד המיוחדים מבין תושבי אוזרקוב ומעצבי דמותה נמנה רבי שמואל חיים ז׳וזבסקי יהודי עשיר ולמדן, חסיד ועסקן ואיש המעשה. יליד העיירה פארניטשוב הסמוכה היה, אביו נחשב לגאון בהלכה וחותנו, רבי יצחק רזשפקו־ביץ,מראשוני התעשיינים היהודים באיזור לודז, בנעוריו למד תורה מפי הגאון רבי חיים אלעזר וואקס, רבה של קאליש ועוד ואחרי נשואיו התישב באוזרקוב ונמנה על ראשי הקהלה עשרות בשנים.

צעיר, בן עשרים וכמה היה רבי שמואל חיים עת הדפיס את ספרו הראשון ״חקי חיים״, בהלכות יורה דעה, קובץ דינים המחודשים וגם ישנים במטרה לעזור למורי הוראה בישראל בל יצטרכו לחפש בספרים אחרי מקור כל הלכה הסכימו לספר זה גדולי התורה בימים ההם, האדמו״ר רבי חיים מצאנז והגאון רבי יוסף שאול נטנזון, רבה של לבוב. הגאון רבי יהושע מקוטנה כותב בהסכמתו ״עיינתי בהרבה מקומות בספרו וראיתי כי יש לו לב רחב להבין דברי חכמים ולסדרם יפה, למען יובנו בנקל״. מורו ורבו הגאון רבי חיים אלעזר וואקס מעיד על רבי שמואל חיים בהסכמתו לספר זה: ״הרב היקר הנ״ל לא מש מאהל של תורה ומשים לילות כימים, כל מעשיו רצויים״. גם הגאון רבי מאיר לייביש, בעל המלבי״ם ששימש בתקופה זו כרבה

של לינטשיץ הסמוכה לאוזרקוב הצטרף לרבנים שהסכימו להדפסה בקבעו שיש בספר זה תועלת רב למורי הוראה בישראל.

רבי שמואל חיים חיבר גם ספר על תנ"ך, פירוש וביאור בשם "עיני שמואל" וספרים אחרים שלא ראו את אור הדפוס.

למרות גדולתו בתורה ושקידתו יומם ולילה לא הפך רבי שמואל חיים את תורתו לקרדום לחפור בה. התפרנס בעושר רב כתעשיין למרות העובדא שהקדיש לעסקיו רק חלק זעיר בזמנו, מנעוריו נמנה על חסידי האדמו"ר רבי אברהם מצכנוב ואחרי פטירת מורו זה, תמך בבניו ונכדיו ומזמן לזמן נסע אליהם. ביום י' תמוז שנת תרס"ב, בטרם מלאו לו נ"ז שנה נפטר לעולמו.

האחים טורנר

בין חשובי תושבי אוזרקוב בלטו שלושת האחים טורנר. רבי מתתיהו, רבי יחיאל מענדיל ורבי חנוך הענוך. שלושתם חסידים ולומדים, מבני העליה המעטים שהעטירו את הקהלה בתקופה האחרונה לקיומה, מראשי עדת חסידי סוכטשוב.

בכור האחים, רבי מתתיהו. סוחר ואיש עסקים נועם הליכות ומעשים. יהודי בעל מדות תרומיות ואצילות בעל נימוסים העשוי ללא רבב. מאותם הדמויות שקרובים ורחוקים מרבים לחבבם ולהוקירם. טיפוס של חסיד נאמן האהוב על המקום ואהוב על הבריות.

ביתו של רבי מתתיהו פתוח תמיד לרווחה ואזנו קשובה לכל משאלה. בעל עצה ובעל סוד היה, יהודי שידע הרבה מאד על הנעשה בעיר ושתק הרבה מאד. שמר על סודו של הזולת כמו על כספו. אינו מפטפט ואינו מדבר אולם קבל כל אדם בסבר פנים יפות, על יקירי העיר נמנה רבי מתתיהו.

למרות מסחריו הרבים, לא היה איש באוזר־קוב אשר ישטום את רבי מתתיהו שלא ידבר בשבחו. מדי יום ביומו. בימי הקיץ החמים ובימי החורף הקשים עשה דרכו בשעה 3 לפנות בוקר לבית הכנסת באוזרקוב, לתפלה ולתורה. רק אחרי שעות מספר של לימוד ותפילה חזר לביתו והחל להתפנות למסחרו. אחרי הצהרים שוב הקדיש שעות מספר לתורה ולתפלה.

שני חתניו של רבי מתתיהו נמנו על יקירי העיר. אחד הג"ר דוד בורנשטיין (אחיו של הגאון הפולני המפורסם רבי וועלוויש בורנשטיין מצנסטכוב) שימש כדיין ומו"צ באוזרקוב. השני, רבי חנוך הענוך קונשטם, מחשובי חסידי גור, תלמיד חכם וחסיד מופלג בעל מדות נעלות איש אשכולת יקר רוח. עסקן ב"אגודת ישראל", (בנו רבי לייבל קונשטם, מניצולי השואה גר בסינסנטי שבארה"ב וחתנו רבי משה קויפמן, מיקירי החרדים בתל אביב).

אחיו של רבי מתתיהו, רבי יחיאל מענדיל טורנר שימש כמלמד שהרבה להרביץ תורה באוזרקוב. תלמיד חכם מופלג שהשקיע את כל כוחותיו בהרבצת תורה ויראת שמים. חסיד מופלא ובעל מדות תרומיות, שמעטים דוגמתו. אחיהם השלישי, רבי חנוך העניך, סוחר ומיחידי סגולה אשר באוזרקוב, .כאחיו אף הוא נחשב לאחד התושבים המכובדים ביותר בעיר, אציל רוח ונפש שכל מעשיו רצויים, תלמיד חכם ואוהב תורה.

רבי הירש מנדלסון

שנים הרבה שימש כראש הקהל באוזרקוב רבי הירשל מיכלסון, מראשי חסידי גור בעיר ומגדולי תלמידי חכמים באוזרקוב. עשיר ויודע שפות, אישיות מעניינת ומתבלטת גם בתקופה בה היתה הקהלה מלאה חכמים ולומדים, חסידים ואישים בעלי שיעור קומה.

בגיל צעיר הגיע רבי הירשל לאוזרקוב מפיטרקוב, עת נשא לאשה את בתו של רבי יצחק רזשפקוביץ, מגדולי עשירי הקהלה ואישיה הדגולים. הקים בית חרושת והצליח הרבה בעסקיו, הפך לאחד מעשירי העיר. את זמנו הפנוי הקדיש לתורה, מתמיד היה רבי הירשל, בעל זכרון נדיר, וברבות הימים נחשב לגדול הלומדים באוזרקוב. זכר ש״ס בעל פה, כיהודי הזוכר את תפלת ״אשרי״, ידע לספור את כל השורות שבש״ס. תלמידי חכמים גדולים התענגו להשתעשע עמו בתורה, אשר בכל מקצועותיה היה בקי ולרוב שמורים הדברים בזכרונו.

בגלל עסקיו למד במהירות את השפה הרוסית ושלט בכל מכמנותיה. כמו כן ידע גרמנית ופולנית על בוריה. שנים מספר לפני מלחמת עולם הראשונה נבחר כראש הקהלה ושימש בתפקידו זה עד לשנת תרפ״ד, עת בו נערכו בחירות כלליות לקהלה.

רבי הירשל נמנה על ראשי חסידי גור באוזרקוב, למדן וחסיד, עסקן ועשיר, פיקח ומשכיל, יודע שפות והליכות השלטון, כך נתקפלו בו כל אותן הסגולות שהכשירו אותו בימים ההם לעמוד בראש הקהלה ולנהל את ענייניה במשך תקופה ארוכה למדי.

אוהב אמת היה, נאמן לעצמו ולאחרים, לא סבל כשרימוהו כשם שנזהר מלהוליך שולל את הזולת. שמר על כספי הציבור מכל משמר ואף פרוטה של הכלל לא בוזבזה בכל שנות כהונתו כראש הקהלה, במשך עשרות שנה. ראש הקהל טיפוסי לימים ההם בפולין, אישיות בזכות עצמה, ששמר אימונים בראש ובראשונה למצפונו הוא. רבי הירשל לא ניצל את מעמדו להגדיל את כבודו ואת יוקרתו, לא הפך את המשרה לקרדום לחפור בה, למדן מובהק היה ויחד עם זה חסיד מופלג, נאמן לאדמורי״ם מבית גור, האדמו״ר רבי אריה לייב, בעל ״שפת אמת״ והאדמו״ר רבי אברהם מרדכי.

הוא לא היה איש המפלגה במובן הצר של המושג הזה. כשהשתלטו המפלגות על חיי הציבור פרש לפינתו וחי את שארית שנותיו כאדם פרטי. נפטר בשיבה טובה באוזרקוב שנים מספר לפני פרוץ השואה. בנו, רבי יחיאל מאיר מנדלסון נמנה על חשובי תושבי לינטשיץ.

רבי בנימין פוליטש

מגדולי הלומדים באוזרקוב ומחשובי החסידים היה רבי בנימין פוליטש, ראש השוחטים בעיר, מחשובי החסידים הבקי באין דומה לו בהלכות טריפות ושחיטה, וכל השיטות בהלכה זו של הפוסקים הראשונים וגם האחרונים היו ערוכים בזכרונו, תלמיד חכם מובהק, שרבני דורו התחשבו בדעתו, כבדוהו ועמדו עמו במו״מ של הלכה,

ובמיוחד נמנה על ידידיו של הגאון רבי מאיר אורבך, רבה של קאליש וירושלם, בעל ׳אמרי בינה״ המזכיר את רבי בנימין בספרו.

חריף היה רבי בנימין, בקלות מקשר בין סוגיות שונות, בונה וסותר בהלכה בעמקות עד כי קשה לרדת לסוף דעתו. אוהב את הפלפול המעמיק וכל עולמו, שעשועי תורה והלכה. מרבה

לבקר בבית החסידים דגור, מקום תפלתו ומנהל שם את מלחמתה של תורה עם לומדים מופלגים שאין מחסור בהם באוזרקוב בכלל ובין חסידי גור בפרט. אוזרקוב, עיר התעשיה היתה למעשה עיר התורה, ספר חדש בהלכה או בחידושי תורה שהופיע ומיד הפך למאורע במקום, פסק דין חדש ומענין מאחד מרבני הדור עבר מפה לאוזן בין הלומדים שדשו בענין. לרוב התגבשו מחנות של מצדדים ושוללים, של תומכים ומפקפקים, אשר לחמו ביניהם את מלחמתה של תורה בעוז ובהתלהבות, מהם המקשים ומהם המפרקים. רבי בנימין נמנה על גדולי הלומדים באוזרקוב, שלא פסק אף ליום אחד ממלחמתה של תורה. לא היה ספר חדש או הלכה שנתחדשה שלא היתה ידועה לו, לא היה ויכוח בין רבני הדור והמדינה שרבי בנימין לא נקט עמדה משלו, לא היתה שיטה בסוגיה כל שהיא שרבי בנימין לא דש בה.

עשרות שנים עסק במלאכת השחיטה, שאלות חמורות וקשות הועברו להכרעתם של רבני אוזרקוב, רבי בנימין לא פסק הלכה למעשה אולם היה ברור שנקט עמדה משלו ביחס לכל בעיה, והיה אם הכריע הרב שלא לדעתו של רבי בנימין, אז חלץ השוחט הלמדן את מתניו ויצא למלחמתה של תורה. לא פעם פרץ ויכוח תורני ולא פעם הודו רבנים לדעתו, כי על כן קשה היה להכריע את רבי בנימין במערכות ההלכה.

בנעוריו נמנה רבי בנימין על חסידי קוצק הנ־להבים והחריפים, בית מדרשו של השרף כאילו נדלקה אבוקת נשמתו, שהסעירה והאירה בכל שנות חייה עלי אדמה כאחד מגדולי הלומדים ומראשי חסידי גור אשר בקהלת קודש אוזרקוב.

רבי חיים גבאי

הג״ר ברוך ברנדיט, רבה של לאסק, מחבר ה־ספר ״בריחי זהב״ נמנה על גדולי הרבניםברא־שית המאה השביעית לאלף הנוכחי. גאון בהלכה ובהוראה היה, מלא תורה ויראת שמים, מחמיר על עצמו ואינו מקיל לאחרים. הפך לשולחן ערוך חי שלא היה מסוגל לסלוח לאדם שסר מקוצו של יו״ד בהלכה או ממנהגי ישראל שנ־תקדשו במשך דורות, מנהג ישראל תורה הוא.

והיה רבי ברוך בנדיט מפורסם בכל מקום לשם שמעו הגיע כאדם נאמן שאין דומה לו. לא היה גבול לדבקותו לאמת הצרופה, שמר על האמת בלבו ובפיו ובכל מגעו עם אנשים. מטבעו בחל בחצאי דברים ובמעשים לחצאין, את אשר פעל ועשה, במסירות ובעקביות עשה, מבלי לזוז מעמדתו לעולם. מתנגד בן מתנגדים היה, תלמיד וממשיך דרך של גדולי תורה שהת־נגדו לחסידות, המשיך הגאון רבי ברוך בנדיט בהתנגדותו לחסידים ולחסידות בכל עוז לבו.

בימיו, התפשטה תנועת החסידות באיזור ובעיר כהונתו. צעירים ובני תשחורת הצטרפו בהמוניהם לעדת החסידים, בהתלהבות ובמסירות, ואם רעיו עמיתיו, רבני האיזור והמחוז ראו בעין לא טובה את התופעה הזאת וניסו מפעם לפעם לעצור בעדה, יצא הג״ר ברוך בנדיט למלחמת תנופה נגד החסידות. הוא לא נרתע להפוך ללוחם בשער למרות העובדא שמרבית בני קהלתו נעו אחרי החסידים. כשגמר אומר בנפשו שה־מאבק נגד החסידים מצות השעה, מחובת הדור, ואין זו אלא מלחמת ה׳, שוב לא התחשב בשום מכשולים ואבני נגף, שוב לא התחשב בכוחם ה־עולה של החסידים.

בודד היה הג״ר ברוך בנדיט במערכה זו, והדבר לא העיק עליו כלל, לא מנע ממנו לנקוט ב־צעדים חריפים נגד החסידים מבני קהלתו, רדפם בכל אשר השיגה ידו, גרם להם סבל רב ותלאות לא מעטות. במשך שנים היתה זאת מלחמה חד

צדדית, כי על כן נמנעו החסידים מלהשיב מל־מה שערה, קבלו את היסורים באהבה וזאת, משום שראו ברבי בנדיט גאון מובהק, שר ה־תורה והוראה, עובד השם ואיש אמת, הנעדר כל נגיעה אישית, שכל כוונתו לשם שמים, וכדאי לסבול ממנו וכבר פסק רבן של החסידים ״החו־זה״ מלובלין את פסקו באמרו ״החסיד מוכן לסבול, אם מעצמו, מגופו ומטבעו ואם מאחרים, הרודפים אותו. חסיד שאינו יודע רדיפות מה טיבן צריך לבדוק אחרי מעשיו״.

מאמציו של רבי ברוך בנדיט לא נשאו פרי, עדת החסידים גדלה והלכה, התפשטה במהירות מדהימה, כבשה קהלות שלימות. גם בלאסק, התעצמו החסידים, חדרו לכל בית ולכל משפחה ולא פסחו גם על ביתו של הגאון רבי ברוך בנדיט, בנו, רבי חיים, המופלג בתורה ובמדות, אהוב נפשו וחביבו של הרב המתנגד, הצטרף אף הוא לחסידים, לקח מקלו ותרמילו ושלא ברשות אביו יצא לבית מדרשו של האדמו״ר רבי מנחם מענדיל מקוצק.

כשחזר רבי חיים מנסיעה ארוכה בקוצק, אסר עליו הג״ר ברוך בנדיט לדרוך על סף ביתו. הסתובב רבי חיים בלאסק, התגלגל מבית לבית, שיגר מדי יום ביומו שליח ל־אביו לפייסו ולבקש רשות לבוא לפניו, כיבוד אב, אבל הג״ר ברוך בנדיט נשאר איתן בדעתו, כל עוד לא ינתק בנו את קשריו עם החסידים, יחדול לנסוע לקוצק ויתנהג שוב כמנהגי המת־נגדים אין לו רשות לבוא במחיצתו לראות פניו.

כשגברו הפצרות הבן ובני המשפחה אסר הג״ר ברוך בנדיט על בנו, בגזירת כיבוד אב, להמצא בתחומי קהלת לאסק. יצא רבי חיים את לאסק ועבר לגור לאוזרקוב, ושיגר שליחי פיוס לאביו ומרבה לנסוע לאדמו״ר מקוצק, הפך לחסיד נלהב ומסור, שעמל להכניס אחרים תחת כנפי החסידות הצרופה.

חבורת חסידי קוצק אשר באוזרקוב קבלה את רבי חיים בזרועות פתוחות, בשמחה ובהתלהבות של ממש, עד מהרה נעשה רבי חיים לגבאי ב־בית החסידים, העושה ומעשה לביסוס חסידות קוצק בעיר. להלכה, גר בבבית שכור ולמעשה מושבו בבית החסידים, מבלה שם יום ולילה, אם בתורה ואם בעבודה ואם בעמל לעשות נפ־שות לחסידות.

רבה של אוזרקוב בימים ההם, הג״ר זאב וואלף ליפשיץ לא נמנה אף הוא על עדת הח־סידים, במיוחד לא היתה דעתו נוחה מחריפי מחשבה ומעשה שבבית החסידים דקוצק. יש ויחסים מתוחים שררו בין בית הרב לבין עדת חסידי קוצק בעיר, אולם רבי חיים גבאי מצא חן בעיניו, הנאמנות לאמת, העקביות, השקידה בתורה ובמעשים טובים, הנכונות להקרבה ול־מסירות נפש קסמו להג״ר זאב וואלף. כשנפגש פעם עם רעו וידידו, הג״ר ברוך בנדיט, לא נמנע מלהלל ולשבח את הבן שגורש מבית אביו בפני האב הגדול, אמר: הוא גולה ונרדף אבל עולה יום יום במעלות התורה, מרבה להחמיר על עצמו גם בחבורת החסידים הצרופה.

נכמרו רחמי האב, עמד וביטל את גזירת ה־גירוש לבנו, בכוח כיבוד אב שרבי חיים מסר נפשו לקיים בשלימות. רבי חיים גבאי עזב את אוזרקוב, חזר לאסק עיר מוצאו. הג״ר ברוך בנדיט השלים עם בנו החסיד.

השפעתו של רבי חיים היתה ניכרת באוזרקוב זמן רב. לעתים היה סר לעיר זו ובואו הפך ליום חג לחבורת החסידים הנלהבת, שקדמה את פניו בצהלה.

לימים — מספרים — ביקר הג״ר ברוך בנדיט בווארשה. נכנס לביתו של שר התורה הפולני, האדמו״ר רבי יצחק מאיר מגור, השתעשע במילי דאורייתא. כשיצא נענה הגאון האדמו״ר ואמר: לפעמים הרהרתי, איזה עונש נכון למתנגדים כנים ונאמנים, שכוונתם ודעתם רצויה והתנגדותם מתוך נאמנות לשיטתם בא, תוך חרדה למסורת

הדורות !!, אשמתם ברורה, כי על כן רדפו את החסידים על לא עוול בכפם, ההסבר למעשיהם נכון בהחלט, היות וכוונתם נאמנה לשם שמים, ועתה —הסביר הגאון האדמו״ר — הפתרון ברור לי: בניהם נעשים לחסידים אמיתיים, נא־מנים, דבר המצערם הרבה, והרי זה עונש שאינו עונש...

רבי בייניש סופר ובנו רבי מנחם מענדיל

בחבורת חסידי קוצק החריפים, בלטה דמותו של רבי בייניש סופר או רבי בייניש ווארשוויאק, חסיד ולמדן מופלג ומפורסם, אחד מבני עליה המעטים ששימש כסופר סת״ם ונתפרסם כאחד מיחידי הסגולה במקצועו, עד כי האדמו״ר ה־גאון רבי יצחק מאיר מגור, בעל ״חידושי הרי״ם״, השתמש בתפילין שלו.

על חריפי האברכים הצעירים אשר בבית מדרשו של האדמו״ר רבי מנחם מנדיל מקוצק נמנה רבי בייניש. גדול בתורה ובחסידות, פיקח ומעמיק, בעל מדות וסגולות נדירות ביותר. כ־דרכם של החסידים החריפים סירב לרבנות ול־הוראה, למד והתפלל יום ולילה והפך לאחד מעמודי החסידות באוזרקוב עיר מושבו.

שתקן מטבעו היה, שבחל משטחיות ומשיחה בטלה, שאינו מבטל לריק אף שניה בחייו. חי בתוך החבורה ויחד עם זה נבדל ופרוש מהחבורה. עולמו בתוך עולמם של החסידים בפינה משלו, ששמר לעצמו. אוהב את החבורה ואת הבדידות גם יחד על כן מצא לו את הבדידות בתוככי החבורה, אמרו עליו כי מקובל מובהק היה, אמרו כי היה מלא פחד ואימה, מסטיה כל שהיא מהלכה מפורשת, מקיום מצוה והלכה אולם על רחשי לבו הפנימיים הוא שומר בסוד, אינו חושף ואינו מגלה דבר לאחרים.

אמרו, בפקודת רבו הגדול, האדמו״ר הזקן מקוצק נעשה לסופר סת״ם, למד מלאכת קודש זו ועד מהרה הפך לאחד מסופרי סת״ם המבו־קשים ביותר בפולין, כי על כן היה ברור שרבי בייניש עושה את עבודתו בשלימות, לפי כל תגי ודקדוקי הלכה, כתיבה לשמה ממש. למרות ה־עובדא שרבים ביקשו את הפרשיות לתפילין ש־כתב רבי בייניש מבלי לעמוד על מחירן, היתה פרנסתו של הסופר־החסיד מצומצמת ביותר, כי כתיבתו היתה איטית מאד, ובכל פעם עשה את ההכנות המרובות והממשוכות, כיוון כנראה כוונות מרובות בכל אות ותג שכתב.

בנו, רבי מנחם מענדיל ווארשאוויאק דומה היה לאביו בהרבה. למדן מובהק ומופלג שמע־טים היו כמוהו בימיו וחסיד אמת ממקורבי ה־אדמו״ר בעל ״שפת אמת״ מגור ומחסידיו המו־פלגים. רבי מנחם מענדיל לא פנה למלאכת ה־קודש של אביו, לא מש מאהלה של תורה והיה ממית עצמו עליה בהתלהבות. ביזמת חסידי גור באוזרקוב החל לנהל ישיבה קבועה ומדי יום ביומו השמיע את שיעורו לעשרות בחורים מופלגים שהתאספו ובאו ללמוד תורה מפיו.

גדול בתורה היה רבי מנחם מענדיל, ש״ס ופו־סקים היו ערוכים בזכרונו, בקי נפלא ויחד עם זה עמקן ובעל הסברה ישרה ובהירה. מתון בלי־מודו ובגיבוש מחשבתו אולם אחרי שהגיע למסקנה מסוימת שוב לא היה מסוגל אדם להזיזו מעמדתו.

הוא סירב לפלפול, אף המחודד ביותר, ראה בפלפול סכנה לעזיבת הסברה הישרה, אדם מסוגל לרדת לאמת שבתורה, רק אם עמל ב־סוגיה אותה לומד, חודר לעומקה בעזרת היריעות הרחבות שחז״ל פרשו לכל סוגיה וסוגיה,

למדן השט בין סוגיה לסוגיה, מנסה כוחו בה־שוואות באמצעות החידוד החריף, עלול בקלות לאבד את שביל הזהב. לפרחי התלמידים רגיל היה רבי מנחם מענדיל להסביר, שכל אדם נולד ומקומו בעולמו וחלקו בתורה, אולם ה־תורה אינה מתגלגלת ברחובות ובשווקים, שמורה וגנוזה בשמי מרום, שם שמור חלקו בתורה. כשאדם בא ומבקש את חלקו בתורתו, הריהו מקבלה ולזה תקנו חז"ל את הבקשה "ותן חל־קנו בתורתך". יש ושבעים שנות חייו עוברים על האדם, כשהוא תר ומחפש אחרי מקומם של אחרים אולם את חלקו בתורתו ה־שמור עבורו אינו מחפש ואינו מבקש. יחד עם חלקו בתורה מעניקים לו לאדם מנה גדושה של שכל ישר, של הבנה לאמיתה של תורה. למדן הטס מענין לענין, הקופץ מסוגיה לסוגיה עלול לאבד את חוט הזהב של לימוד אמת וחתירה להגיע לאמת שבתורה, להבנה ישרה של הסוגיה.

לכל סוגיה וסוגיה אוצרות בלתי נדלים משלה, כל סוגיה וסוגיה יכולה להעניק לאדם חריפות יתירה וחידוד מרענן, טרם קם הלמדן בימינו אשר חשף את אוצרותיה של כל סוגיה שהיא, אשר הגיע לעומקה, וגילה את מטמונותיה. ל־מעשה נוטש הלמדן את הסוגיה אותה הוא לומד, שט להביא את החידוד מסוגיה רחוקה והוא עדיין לא פתח כמלוא נימה בסוגיה שלו, הש־אירה חסומה וסגורה עם אוצרותיה, עם מכמנו־תיה. כבר אמרו "תורת ה' תמימה", וטרם נגע בה אדם. בטיסתו זו הרי שאין לו לאדם, לא הסוגיה שלו, הנלמדת ולא הסוגיה הרחוקה.

שנים רבות הרביץ רבי מנחם מענדיל תורה, הקים קדרים של תלמידים מופלגים, בני תורה מובהקים, כל עולמו בתורתו ומארבע אמות של תורה לא יצא מימיו. חסיד נאמן ומסור היה, את חסידותו מיזג עם תורתו.

רבי געציל באנדה

בין עדת חסידי גור הגדולה אשר באוזרקוב בלטה דמותו של רבי געציל בנדה, מנכבדי העיר וחשוביה, שנמנה על שבעה טובי העיר.

בית מסחר למוצרי ברזל היה לרבי געציל, שלמעשה ניהלה אשתו ועל כן כינו אותה בני העיר בשם "די אייזענע לאה" (לאה של ברזל). רבי געציל התפנה לתורה ולחסידות ולמעשים טובים שעות מרובות בכל יום. הגיע רבי געציל לשנות זקנה מופלגים, נפטר ביום כפורים שנת תר"ע אחרי שמלאו לו תשעים שנה. (בנו, החסיד רבי צבי הירש, אבי רבי משה בנדה, מנכבדי לודז וחשוביה, אבי רבי יוסף בנדה, אוד מוצל מאש משרידי קהלת לודז, אבי רבי דוד בנדה מתל אביב).

מכובד וחשוב על בני אוזרקוב היה רבי געציל, שנמנה על חסידי קוצק וגור המובהקים. נאמן ומלא אמת היה, מלה שהשמיע היתה שוה יותר משטר חוב חתום בעיני בני המקום. חייו מסוד־רים וערוכים ואינו זז מעקרונותיו וסימני דרך שקבע לעצמו. סדר יומו ערוך ומסודר מראש, הליכותיו ומעשיו מליאי אצילות והוד ועל כן רבה ההערצה אליו מצד קרובים ורחוקים, כ־אחד מראשי קהלת ישראל באוזרקוב, נכבדיה ויקיריה.

רבי ישראל גודזיק

בין חשובי חסידי גור באוזרקוב נמנה רבי ישראל גודזיק, רבי ישראלצי בפי בני העיר. תלמיד חכם ובעל הבנה, עשיר וחסיד, אוהב אמת ושוחר מדות, אחד התושבים היקרים של אוזרקוב.

בגיל צעיר הגיע רבי ישראלצי לאוזרקוב, כ־חתנו של הגאון שמשון ארנשטיין אב"ד אוזרקוב וקאליש. שנים מספר היה סמוך על שולחן חותנו הגאון, התמסר כולו לתורה. למרות רצון חותנו לא עמל במיוחד על לימוד הוראה למעשה, העדיף ללמוד סוגיות בש"ס, משום שלא חפץ ברבנות או במשרה ציבורית כל שהיא.

אחרי שירד משולחן חותנו פנה רבי ישראלצי למסחר, הצליח בעמלו והגיע לעושר ויחד עם זה שמר על זיקתו לגמרא, לא עבר עליו יום מבלי לעמול בתורה, לעולם לא פסח על שיעור קבוע מדי יום ביומו, משעות הבוקר המוקדמות ועד לשעת התפלה של שחרית.

כשפתח רבי ישראלצי את הגמרא שהיתה אהובה עליו, הרי שהעולם כולו כאילו נעלם ושוב לא היה קיים עבורו עד אשר סגר את ה־גמרא, לא מסחרו ואף לא ענייני ביתו ומשפחתו, הטרידוהו אז בשעות הללו היה שייך כולו לתורה, לסוגיה שלמד.

גם שעות הערב היו קדושות לשיעור קבוע, כהמשך לשיעור של בוקר, שוב שקע בסוגיה עמוקה ושוב נעלמו כאילו כל ענייני העולם. את שיעורו הקבוע מדי ערב שמר רבי ישראלצי מכל משמר, נטש את העסקים הדחוקים ביותר, הפסיק את המשא ומתן החשוב מאד, לא הת־חשב בהפסדים או במניעת הריווח או בענייני משפחה, הגמרא היתה קודמת לכל, כשנפתחה הגמרא התבטל עולם ומלואו.

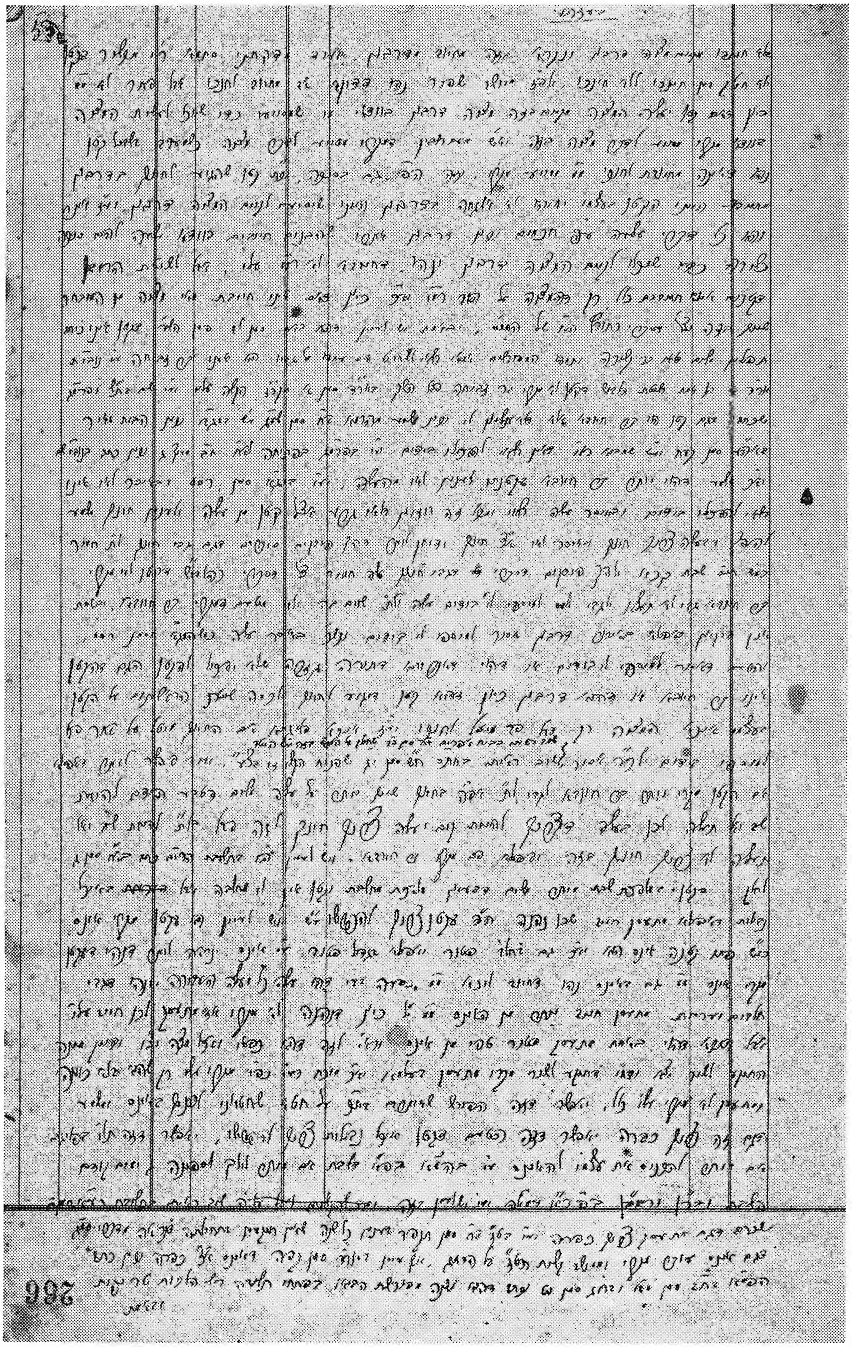
חסיד מובהק ונאמן היה רב ישראלצי, מזמן לזמן עושה דרכו לגור, לאדמו"ר אליו נכנע בכל לבו. הנסיעות לחצר האדמו"ר היו מעין השיעורים בש"ס, כשיצא את אוזרקוב כדי לנסוע לרבו, כאילו ניתק כל הקשרים עם ביתו ומסחרו, התעלה למעלה העליונה של דביקות בחסידות, של לימוד דרכי העבודה, מהרגע בו יצא את ביתו ועד לרגע בו חזר לביתו השתייך כולו לחסידות הצרופה. בנסיעותיו סירב להגות או לדבר משום ענין בעולם, פרט לענייני תורה וח־סידות.

כך חי ופעל רבי ישראלצי כתלמיד חכם וחסיד, סוחר ובעל בעמיו, שלם עם מצפונו ועם נפשו, נאמן ליעדו ולעקרונות חייו, טוה בנאמנות אמת את מסכת הנצח של חיי תורה וחסידות, כולו אמת וישרות למופת והוסיף באישיותו ובמעשיו חוליה נוספת, רבת החן וההוד לקשת הרב־גוונית של אישי אוזרקוב בתקופת הפאר שלה.

הגאון רבי משה מאיר לנטשיצקי

יליד זיכלין היה הג"ר משה מאיר לנטשיצקי, בן יחיד ומפונק היה להורים עשירים, שדאגו לחנוכו והרבו לפנקו, בהיותו חלש מעודו, ידע מחלות וכאבים. ילד מתמיד ונבון היה רבי משה מאיר, התבלט בשקידתו ובמדותיו מיום עמדו על דעתו, התפרסם בעיר ובסביבה כולה, ובעודו בחור צעיר לימים לקחו רבי חיים אוקו־נובסקי, מחשובי אוזרקוב ונכבדיה, מנכדיו של הגאון רבי חיים אורבך, כחתן לבתו.

מופלג היה רבי חיים אוקונובסקי, ביתו, בית

עמוד מכתב יד של הגרמ״מ, חידושים בש״ס שניצל ע״י חתנו הר״ר הלל בלנקובסקי

לתפארת. הוא התפרנס מבית מסחרו אולם הקדיש כל זמנו לתורה ולמצוות. אשתו "די פרימע קיילה" (קיילה יראת שמים) בפי בני העיר, נהגה לצום פעמיים בשבוע, חינכה את בניה ליהדות צרופה ולכבוד התורה. לבית זה הגיע רבי משה מאיר בעודו בחור צעיר לימים.

שנים מספר ישב על התורה ועל העבודה, בהיותו סמוך על שולחן חותנו, רבי חיים. שקד על למודו יום ולילה ולא יצא את ארבע אמות של תורה ועבודה אלא לנסיעותיו התכופות לגור, לאדמורי"ם רבי אריה לייב ובנו רבי אברהם מרדכי מגור.

שמו ושמעו התפרסם בסביבה בה חי ופעל כלמדן מובהק ואיש אשכולות, העולה במהירות במעלות התורה ונוסף לכך מלא מדות תרומיות ואצילות. בגור קרבוהו האדמורי"ם ובעודו צעיר לימים ישב ליד שולחנו של האדמו"ר בין גדולי החסידים והרבנים.

גם אחרי שירד משולחן חותנו סירב לצאת מאהלי תורה, המשיך בלימודיו, פרנסתו היתה מצומצמת ביותר אבל הוא וביתו הסתפקו ב־מיעוט וגם אז פיזרו לצדקה למעלה מכוחותיהם. יום יום השמיע הג"ר משה מאיר שיעור בש"ס לבחורים חריפים, שנהנו מלימודו המעמיק, ה־לומדים באוזרקוב הרבו לבקר בביתו ולהשתעשע עמו בדברי תורה. בקיאותו הרבה בכל מקצועות התורה הדהימה גם תלמידי חכמים מובהקים ומופלגים.

חסידי גור המרובים אשר באוזרקוב והלומדים בין התושבים הרבו לכבד ולהעריץ את הג"ר משה מאיר, ראו בו את פארה של העיר. שאלות קשות ומסובכות ביותר הובאו לפניו והוראתו הפליאה רבים, בבהירות ובסבר פנים יפות נענה לכל שואל, בעדינות טיפל בכל ענין, כאציל רוח ונפש, השפעתו גדלה והלכה מיום ליום.

הוא הורה הלכה למעשה לכל בני העיר, אולם סירב להורות בביתו הוא, וכל זאת עשה

ר' צבי מרדכי קנאבל הי"ד
חתנו של הג"ר משה מאיר לנטשיצקי

בהתנדבות מלאה, מבלי לקבל כל טובת הנאה. בכל כוחו רצה למנוע מלהזקק למשרה של רב או דיין. מיד אחרי נשואיו, בעודו צעיר לימים נתבקש הג"ר משה מאיר לשמש ברבנות, אבל הוא סירב, דחה את ההצעה, אולם אחרי שאזלו המשאבים הכספיים שלו, גבר לחצם של חסידי גור, ידידיו ומעריציו שיקבל על עצמו את משרת דיין בעיר, הג"ר משה מאיר סירב, המשיך לה־שמיע שיעורים לבחורים מופלגים מדי יום ביומו, המשיך בהתמדתו הגדולה, פסק הלכה לכל שואל אבל שלא על מנת לקבל פרס.

רק אחרי שחסידי גור באוזרקוב קבלו הסכמת האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור למנות את הג"ר משה מאיר כדיין ומו"צ, נכנע וקבל את המשרה באורח רשמי, דעתו של האדמו"ר מגור היתה חשובה אצלו מכל, נכנע ללחצם של רעיו החסידים, ביטל דעתו בפני דעת האדמו"ר.

כדיין ומורה הוראה המשיך הג״ר משה מאיר בדרכו, מלאה אצילות ורוחב נפש. הסתפק ב־משכורת שקבל מקופת הקהלה וסירב בהתמדה לכל הכנסה אחרת. כשרבה של הקהלה לא היה באוזרקוב מילא הג״ר משה מאיר כל תפקידי הרב, סידר קידושין וכל ריב או דין תורה הובא לפניו. רבי משה מאיר נענה לכל דרישה אבל סירב לכל טובת הנאה, דמי ״רח״ש״ וכדומה, בחל במתנות או במענקים.

מאז עמדו על דעתו רגיל היה הג״ר משה מאיר במעשי צדקה וחסד. מבית עשירים בא, כשנדיבות לב היתה מסממניה המובהקים. במסורת זו המשיך גם בימים בהם ידע בעצמו מחסור. ביתו המה אורחים, בית פתוח לרווחה לכל מבקש, בני ביתו בישלו תמיד גם בשביל חולים ועניים ובטרם הסבו לסעודה, רגילות היו בנותיו לצאת לבתי נזקקנים ובידן ארוחות שלימות לעניים או לחולים, את בנותיו חינך לצדקה ולחסד.

רעיתו, אשת נעוריו מתה עליו בהיותה בת 32 שנה, מאז ועד ליום פטירתו ישב הג״ר משה מאיר באלמנותו עם ששת בנותיו, היתומות אשר רק כמה מהן נישאו בעודו בחיים. בפיקוחו ניהלו הבנות משק בית למופת, כשהג״ר משה מאיר משמש להן אב ואם גם יחד.

מלא אצילות היה, מעולם לא הרים קולו על איש ומעולם לא יצא משלוותו מליאת עדינות נפש. אנשי ביתו מקורביו, רעיו ותלמידיו לא ראו אותו מימיו מגיע לכלל כעס או הקפדה, עדין הנפש באין דומה לו, בעל מדות תרומיות ונעלות.

ביתו שימש כבית ועד לחכמים, חסידים מופ־לגים ותלמידי חכמים שבעיר הרבו לבקרו ו־נהנו מחברתו. רבי משה מאיר קיבל כדרכו כל אדם בסבר פנים יפות. שוחטי אוזרקוב, רבי בערל שוחט, רבי בנימין, החסיד המופלג ורבי יוסף הלמדן, שלושתם חסידי גור חריפים, הת־כנסו מדי יום ביומו בביתו של הג״ר משה מאיר,

רבי ישראל וואלף פוקס הי״ד חתנו של הג״ר משה מאיר לנמשיצקי ומנהל ת״ת יסודי התורה באוזרקוב

דנו בעניני שחיטה ובהלכות שנתעוררו ונתחדשו. התווכחו בהלכה, הקשיבו תמיד לדבריו של הג״ר משה מאיר, ספר חדש בהלכה או ביאור לש״ס כי הופיע ומיד דנו עליו בעיון, המבקרים הקבועים בבית. אליהם הצטרפו לרוב, ראשי החסידים והלומדים בעיר, רבי יחזקאל פרוינדליך, הלמדן והעשיר, ידידו הנאמן של הג״ר משה מאיר או רבי שמואל אביגדור גלבלום, פארה של אוזרקוב בדור האחרון לקיומה או רבי משה וואלף טרובה, החסיד המופלג והעסקן המובהק.

למרות היותו מעורב בדעת עם הבריות לא פסק למעשה מלימודו יום ולילה. תמיד בכל שניה של פנאי פרש לפינתו ולמד בעיון ובהתמדה. ממעט לישון וממעט לאכול, טעם מה ולעולם לא סעד סעודה שלימה, פרט לסעודות שבת וחג,

כשביום שישי לא אכל בכלל. בשבת לא דיבר אידיש, לרוב שתק והדברים המעטים שהשמיע היו בלשון הקודש.

חסיד מובהק ומופלג היה הג״ר משה מאיר, נוסע לעתים תכופות לאדמו״ר מגור רבי אברהם מרדכי, ולמרות גילו הצעיר נמנה על יושבי שול־חנו של הרבי מגור, זכה לכיבודים שמעטים זוכים להם. חסיד אמת בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו, ונערץ הרבה על ידי חסידים.

הג״ר משה מאיר הרבה לרשום מחידושי תורה שלו, השאיר ספרים, חידושים בש״ס וב־הלכה (חיבור אחד, רב הכמות והאיכות ניצל מהשואה והובא לישראל על ידי חתנו, הר״ר הלל בלנקובסקי, וטרם נדפס), ספרים רבים לו בביתו, בכל מקצועות התורה, ולא השאיר כמעט ספר מבלי להוסיף הערות והארות משלו, שרשם אגב עיונו ולימודו.

ושיטת לימודו כשיטת הלימוד שהונהגה ע״י האדמו״ר הגאון רבי אברהם מסוכטשוב, התעמ־קות בהלכה ובירור נתיבותיה ושיטותיה. בשי־עוריו לתלמידיו למד מסכת מסוימת בש״ס עם המפורשים, ראשונים ואחרונים ותמיד ליבן ב־בהירות ובחריפות את שורש כל הלכה פסוקה לפי הבירור בגמרא, כל הסבר בגמרא, ברש״י ובתוספות ושרשיו הישירים לשיטה מסוימת ב־הלכה. רבי משה מאיר שלל את הפלפל המחודד, הקופץ בחריפות כאילו מגג לגג וזאת משום שאין בפלפל זה כדי להסיק הלכה, הוראה למעשה, אולם גם בשללו את הפלפל לא פגע לעולם בכבודם של המפלפלים, להיפך, כיבד כל בן תורה ואוהב תורה, עמל למנוע כל פגיעה אפילו ברמז קל בכל אדם שהוא מבלי לדבר כבר בתלמיד חכם שביכר שיטת לימוד אחרת.

סבלן היה רבי משה מאיר וכאילו אהב את הסבל. הקשיב לכל אדם ועשה הכל לכבדו, כשלעצמו חסיד חריף, קיצוני שבקיצוני, מחמיר על עצמו הרבה ובוחל בהיתר ובמחפשי היתרים. החריפים שבין החסידים מצאו להם מקום ב־ביתו, בית ועד לחכמים, אבל הוא לא דחה אנ־שים הקלים בדעתם ובמעשיהם, כשנשאל על הלי־כותיו הנעימות אמר: ״חז״ל קבעו שמאל דוחה וימין מקרבת ולאו כל אדם שולט בשתי ידיים, לי, כשלעצמי מספיקה יד אחת, המקרבת״...

בעל כשרונות נדירים היה, עלוי מטבעו, תפי־סתו הדהימה וזכרונו פנומנאלי ממש. רבי משה מאיר ידע פולנית על בוריה, שלט בשפה זו בקלות כשלמד את השפה בעצמו, ללא מורה ומדריך.

חלש וידע מחלות וסבל מעודו, אולם לעולם לא התלונן ולא התמרמר, קבל את יסוריו ב־אהבה והבליג על יגונו. מאז נפטרה אשת נעוריו בגיל 32 נשאר הג״ר משה מאיר אלמן צעיר מטופל בשש בנות קטנות. הוא סירב להתחתן שנית, בנותיו ניהלו את משק ביתו ורבי משה מאיר מפקח עליהן.

רק שתים מבנותיו השיא הג״ר משה מאיר בעודו בחיים, הבת הבכירה נישאה לרבי הירש מרדכי קנאבל, מחשובי אברכי חסידי־גור ב־אוזרקוב והשניה לרבי ישראל וואלף פוקס, חסיד ועסקן נלהב, בנו של החסיד רבי משה פוקס מסטרצוב. בן ארבעים וכמה היה עת חלה את מחלתו האחרונה. כאחד מאנשי מעלה הסתלק הג״ר משה מאיר לעולמו. ביום האחרון לימי חייו הכין עצמו לדרכו האחרונה, אמר תפילת וידוי, קרא לבנותיו וברכם בברכתו האחרונה ומסר את נשמתו הטהורה והקדושה לבוראה.

פטירתו של הג״ר משה מאיר עוררה אבל כבד בין המוני החסידים, אלפי מעריציו ותלמידיו. בצוואתו פקד לא להספידו, אולם בית דין של עשרה רבנים, מבין רבני הסביבה שהתאספו ובאו להלוויתו החליט על דעת המקום ועל דעת הקהל לכבודה של תורה לשנות מצוואתו, בקבעם להלכה שתלמיד חכם שמת חייבים לה־

ספידו, ואכן לא ידעה כמעט אוזרקוב הלויה ענקית כזאת, אליה באו המונים מקרוב ומרחוק, מאות חסידים ואנשי מעשה התיפחו כילדים עת נפרדו מהג״ר משה מאיר שנפטר באבו, במיטב שנותיו. עד לפרוץ השואה זכרו חסידי אוזרקוב ולומדיה את הג״ר משה מאיר. אחרי השואה נשארו בחיים שלוש מבנותיו, חתנו הר״ר הלל בלנקובסקי ורעיתו רייצה, בתו לאה ובתו קיילה.

רבי אברהם יעקב רייכמן

את רבי אברהם יעקב רייכמן כינו באוזרקוב ״הדוד אברהם יעקב״, כי על כן חביב היה, מאיר ומסביר פנים לכל אדם, שמח עם כל איש ולטוב לבו לא היה גבול. ראו בו אנשי העיר את ״הדוד״, של הכל, כאילו היה חלק בלתי נפרד מכל משפחה שגרה בעיר זו.

יליד אוזרקוב היה רבי אברהם יעקב, אביו, מחשובי התושבים, חותנו, הג״ר מאיר וויינשטיין, שימש כדיין ומו״צ בלאסק. אחרי שירד משולחן הוריו ופנה למסחר, הקים מטוויה הקיימת עד היום, שהתפתחה במהירות והעשירה את רבי אברהם יעקב הרבה.

בית לתפארת הקים רבי אברהם יעקב ואשתו מרת טובה, שניהם נדיבי לב ואוהבי חסד וצדקה. רבי אברהם יעקב נמנה על חסידי האדמו״ר רבי יחיאל מאיר מגוסטינין, דבק בדרכי האדמו״ר שהתבלט נוסף לקדושתו הרבה, במעשי החסד והצדקה שלו.

בשנת תרס״ד נפטר רבי אברהם יעקב, בן 70 שנה היה במותו, כששמו נישא לתהלה בפי תושבי העיר והסביבה כנדבן ובעל צדקה, כאחד מיקירי וחשובי היהודים באוזרקוב ובמחוז לודז. למרות פזרנותו הרבה לצדקה השאיר אחריו רבי אברהם יעקב הון רב ודורות ישרים שהמשיכו במסורת אביהם. בנו רבי שמריהו רייכמן, יליד אוזרקוב עבר לגור לזדונסקה וואלה, שם נשא לאשה את בתו של רבי יהושע טאונר, תלמיד חכם מופלג. רבי שמריהו נמנה על חשובי חסידי גור, עשיר ואיש המעשה שהתמיד בלימודו יום ולילה, חסיד אמת ואיש המעלה. מבני משפחתו הענפה נשאר בחיים רק נכדו, מר לייביש רייכמן בארה״ב.

בנו השני של רבי יעקב, רבי יואל, למד בנעוריו באוזרקוב ובזדונסקה וואלה. אחרי נשואיו עבר לגור לראדום, נעשה לסוחר יערות עשיר וניהל עסקים שונים ולא ניתק את קשריו עם אוזרקוב עיר מולדתו. גם שם ניהל עסקים שונים, ובמיוחד אחרי פטירת אביו כשקבל על עצמו לנהל את עסקיו.

רבי יואל נמנה על חסידי גור הנאמנים והמסורים ביותר. נסע לאדמורי״ם בעל ״שפת אמת״ ובנו האדמו״ר רבי אברהם מרדכי לעתים תכופות. מקורב מאד לאדמו״ר בעל ״שפת אמת״ ופעם הזמינו לגור ושיגרו בשליחות סודית ועדינה ביותר, בסמכו על נאמנותו ומסירותו.

כ״ח פעמים עשה רבי יואל את ימי ראש השנה בגור, מכובד ונערץ על המוני חסידי גור. בשנות השואה נשאר בגיטו ראדום והובל להורג טריבלינקה בהיותו בן שבעים בשנת תש״ב. חתנו היה רבי יהושע ניימן מקראקה. בנו ר׳ יונה רייכמן גר בתל אביב ונמנה על חסידי גור. בנו השני רבי יצחק רייכמן מרמת גן, מחשובי חסידי גור וטובי העסקנים החרדים, בנו השלישי, רבי מאיר שמעון רייכמן הגר לבואנוס־איירס שבארגנטינה, נמנה לפני השואה על טובי העסקנים החרדים בלודז ואחרי המלחמה מראשי היהדות החרדית ואגודת ישראל בדרום אמריקה. צעיר בניו של רבי יואל, ר׳ אברהם יעקב נספה בשואה.

חתנו של רבי אברהם יעקב רייכמן, רבי משה אהרן אנגיל נמנה על ראשי קהלת אוזרקוב, פארם של חסידי פילץ בעיר, איש אשכולות בעל מדות תרומות ונעלות. הוא ניהל בית מסחר למוצרי עץ ועסק רבות בצדקה ובמעשי חסד. דבק בכל נפשו בתורה ובחסידות. אישיות דגולה העשויה ללא רבב, נזהר מלפגוע באדם ואיש נאמן לרבים.

חתנו השני של רבי אברהם יעקב רייכמן היה רבי חיים שלמה מורגנשטרן, מראשי קהלת זוואהלין.

רבי זעליג קרישעק

אחד התושבים המכובדים ביותר באוזרקוב היה רבי זעליג קרישעק, חסיד נלהב, עשיר ובעל עסקים, איש צדקה וחסד שהקים בית ל־תפארת בעיר, מדמויות הפאר של עדת חסידי גור, ששמעו הגיע הרחק מעבר לאוזרקוב עיר מגוריו.

בנעוריו נמנה רבי זעליג על חסידי האדמו"ר רבי יחיאל מאיר מגוסטינין, כשהוא נוסע גם לאדמו"ר רבי אריה לייב מגור. אחרי פטירת האדמו"ר מגוסטינין דבק במסירות באדמו"ר מגור ונמנה מאז על הבולטים בין חסידי גור, מקומו בכותל המזרח בבית החסידים הגדול דגור.

אשתו, מרת גולדה איידל קרישעק (מבית ליפשיץ) היתה נכדת רבי לייב קושמארק, מגדולי עשירי יהודי פולין ונכבדיה בדורו. במסורת בית סבה המשיכה גולדה איידל במעשי הצדקה וה־חסד שלה, בפעולותיה הברוכות למען הכלל וה־פרט עד כי הפכה לאגדה חיה בעודה בחיים, אמרו שבפקודת אחד הצדיקים שפעלו בסביבה, לבשה טלית קטן כדין אשה חשובה ביותר. אגדות רבות ידעו בני העיר לספר על האשה הגדולה שהתפרסמה בכל רחבי פולין והפכה למושג ולסמל לשלימות וגדלות הנפש.

בניו וחתניו של רבי זעליג התפרסמו עד מהרה כאישים דגולים שפעלו בפולין החסידית. בנו רבי אליהו קרישק עבר ללודז ונמנה על גדולי חסידי גור, אישיות ללא רבב, חסיד ולמדן, איש המדות התרומיות, אציל רוח ונפש שמעטים דוגמתו. לחסיד אמת נחשב רבי אליהו, בערוב ימיו של רבי זעליג, אביו, נסע רבי אליהו מדי שנה בשנה ליום כפור לאוזרקוב, לעמוד ליד אביו הזקן ביום הצום ולשרתו.

לרבי זעליג בנים, חסידים מופלגים: רבי שמו־אל, רבי מיכאל רבי חנוך העניך, ורבי אברהם חתנים מפורסמים; רבי משה וואלף טרויבה, מראשי קהלת אוזרקוב ורבי אברהם דוד אייזנר, מהדמויות הבולטות ביותר בין חסידי גור בפולין, איש עסקים מובהק וממקורביו של האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור.

רבי זעליג הגיע לשנות זקנה ושיבה, מוקף נכדים ונינים יראים ושלימים, התפרנס בכבוד ובעושר ממטוויה שברשותו ומטחנת קמח. הוא נפטר בשנת תרצ"א ואחרי ארונו הלכו מאתיים נכדיו ונינו. מרבית בני משפחתו המפוארת ניספו בשואה, מעטים ביניהם ניצלו מהשואה, בהם; ר' יצחק אייזנר, שניספה בתאונה באי־טליה, ר' אלעזר אהרליכסטר ממילאנו ור' חיים אריה ברסלר מת"א, ובני משפחותיהם.

רבי משה וואלף טרויבה

בנו של רבא אבא טרויבה, מחשובי תושבי לודז וחתנו של רבי זעליג קרישק. חסיד ולמדן, עסקן ומשכיל, מחסידי גור הבולטים באוזרקוב, שהיה פעיל בכל מוסדות העיר, תמיד לבבי ומוכן לכל פעולה, ער לכל הנעשה סביבו, אוהב חסד ושוחר מעש, מתמצא בכל ענין ומתבלט בכל תחום פעולה. בתקופה שבין מלחמת עולם הראשונה למלחמת עולם האחרונה נמנה על ראשי הציבור החרדי באוזרקוב.

בגיל צעיר הגיע רבי משה וואלף לאוזרקוב, כחתנו של רבי זעליג קרישעק, שנים מספר היה סמוך על שולחן חותנו העשיר והקדיש עצמו לתורה ולחסידות. מקומו אז, בין האברכים החריפים בבית החסידים דגור. כשהגיע לגיל העצה נחשב רבי משה וואלף כחסיד מובהק ומסור, שהקדיש למטרה זו את שנות חייו היפות ביותר, ועד ליומו האחרון ראה את עצמו כחלק בלתי נפרד מחבורת החסידים, לה הקדיש כל מעשיו, עמלו וכשרונותיו.

איש מסירות נפש והקרבה היה רבי משה וואלף, לעולם לא התלונן ולעולם לא חשב על עצמו ועל צרכיו, כולו שייך למטרה המקודשת, כולו מסור לבעיה שעמדה על סדר היום. הוא קלט יפה את תורת היסוד של החסידות אשר חייבה ביטול ה״יש״, ביטול עצמי ועקירת כל רגש של אנוכיות ומחשבה של פיגול. אחד מאותם העסקנים הנלהבים והמסורים שידעה יהדות פולין שלא חשבו על עצמם ולא עירבבו את השאלות הפרטיות שלהם עם צרכי הכלל.

אחרי שירד משולחן חותנו נכנס רבי משה וואלף לעסקי חותנו, רבי זעליג, לניהול המטוויה וטחנת הקמח שלו, וזאת לשעות ספורות ביום. את שיעוריו הקבועים לא נטש אף ליום, המשיך בנסיעותיו התכופות לאדמו״ר מגור ויחד עם זה הרבה להקדיש מזמנו לעסקנות ציבורית ובמיוחד אחרי מלחמת עולם הראשונה, עם יסוד הסתדרות ״אגודת ישראל״ בפולין והקמת מוסדות חנוך חרדיים על ידה. כעסקן מחונן, שלא על מנת לקבל פרס, לא היה תחום פעולה בו לא היה פעיל ביותר.

כשהקימו עסקני אגודת ישראל בנק קואופרטיבי באוזרקוב, שימש רבי משה וואלף כיו״ר ההנהלה של המוסד. עם יסוד בית הספר ״בית יעקב״ התיצב בראש הפעולה לחנוך הבנות ברוח התורה. שנים הרבה שימש כאחד מנציגי ״אגודת ישראל״ בועד הקהלה ובשנים האחרונות לפני השואה נבחר כיו״ר מועצת הקהלה.

בשנות השואה סבל רבי משה וואלף הרבה וקבל את היסורים באהבה, ועם חיסול יהדות פולין נהרג בידי מרצחים.

רבי לייביש ברלינר

אחת הדמויות הבולטות ביהדות פולין החרדית שלפני מלחמת עולם הראשונה היתה דמותו מעוררת כבוד של רבי לייביש ברלינר, איש העסקים העשיר, הנדבן בעל לב רחב, החסיד המלא אצילות שחזותו והופעתו עוררו כבוד והערצה. כולו ישרות דרך ונאמנות לאמת, בעל הבנה מעמיקה בכל בעיות החיים, נחשב לחכם ופיקח ורבים פנו אליו ובקשו עצה ותושיה.

בגיל צעיר התחתן עם בתו של הגאון רבי שמשון ארנשטיין אב״ד אוזרקוב וקאליש. שנים מספר ישב סמוך על שולחן חותנו כשאביו העשיר כיסה את מרבית הוצאותיו. בימים אלו

שקד רבי לייביש על התורה ועל העבודה, נמנה על עדת חסידי גור, מעשיו וארחו שקולים ומ־דודים, לעולם לא יצא מגדרו, שמר על שלות נפשו ועל צלילות דעתו גם כשנפגע קשות.

יליד אוזרקוב היה רבי לייביש, קבל חנוך תורני מובהק, אולם יחד עם זה למד שפות שונות, שלט ברוסית, גרמנית ופולנית על בוריין. כשנעשה לסוחר קשר קשרים עם אילי הון פול־ניים ורוסיים, שראו בו אציל יהודי והעריצוהו בגלל ידיעותיו המרובות, פקחותו הרבה ואצילותו המרשימה ויושרו האישי הרב.

בעודו בגיל צעיר מתה עליו אשת נעוריו, בתו של הג״ר שמשון ארנשטיין. שנים מספר ישב רבי לייביש באלמנותו וכעבור זמן רב נשא לאשה את מרת אסתר, בתו של הגאון רבי חיים אלעזר וואקס, אב״ד קאליש ופיטרקוב, בעל ״נפש חיה״, (שהיתה אלמנה צעירה אחרי מות בעלה הראשון רבי עוזיאל הכהן בלאסס).

סירב רבי לייביש להקים שוב את ביתו בעיר מגורי אשת נעוריו ובמקום קבורתה, הוא העתיק את מושבו לווארשה ושם החל לפתח את עסקיו. בווארשה כמו באוזרקוב התבלט עד מהרה בין חשובי העיר, הקים בית לתפארת וחנך את ילדיו לתורה ולתעודה, זכה להערצה ולהוקרה בחוגים רחבים ביותר בווארשה החרדית.

בתו הבכירה, מרת טובצה נישאה להרה״צ רבי מאיר אלטר, בנו בכורו של האדמו״ר רבי אברהם מרדכי מגור. בנו השתלם במדעים ונת־פרסם ברבות הימים כמטימטיקאי מפורסם, פרופ׳ ברלינר.

גם בשנות שבתו בווארשה שמר רבי לייביש על קשריו ההדוקים עם אוזרקוב עיר מוצאו. שנים הרבה שימש כנציגם של אנשי אוזרקוב בבירת פולין, שבעת ביקורם שם סרו לביתו הפתוח לרווחה לכל, ששימש בבית ועד לחכמים.

רבי דניאל וואלף רזשכטה

יליד אוזרקוב, מטובי בניה־בוניה. שמר על מסורת אבותיו והתנהג במנהגי המתנגדים, מקומו שמור בכותל המזרח שבבית הכנסת הגדול בעיר ויחד עם זה קיים קשרי ידידות הדוקים עם החסידים בעיר ובסביבה. פיקח וישר דרך שידע תמיד את אשר לפניו, בעל החלטה ורצון עז להגיע בכל המסיבות למטרה לה חתר.

תלמיד חכם היה רבי דניאל וואלף, אוהב תורה ושוחר לומדיה, לא עבר עליו יום בכל שנות חייו הארוכים בלי לימוד תורה, הוא דחה את העסקים הגדולים ביותר ושמר על שיעורו היומי הקבוע מכל משמר. אם הצליח להשתחרר מעסקיו לשעה נוספת ו״לחטוף״ שיעור נוסף, קרן כולו מרוב אושר, כאילו השיג את המטרה הנכספת ביותר אשר בחייו הגדושים מעש.

בגיל צעיר נכנס רבי דניאל וואלף לעולם ה־מסחר, הצליח עד מהרה להגיע להון רב. עד מהרה נעשה ליהודי העשיר ביותר באוזרקוב ובסביבה וברבות הימים גדל עושרו והגיע ל־ממדים לא רגילים, הונו נאמד במיליוני רובלים ונחשב לאחד היהודים העשירים ביותר בפולין. עסקיו היו מבוססים ואיתנים ושמו התפרסם הרחק מעבר לגבולות פולן כאחד מאנשי העסקים המצליחים ביותר.

עושרו לא העביר אותו על דעתו ודעת קונו. את בנו הגאון רבי שלמה אברהם רזשכטה חינך לתורה ולחיי תורה נאמנים. ימים ולילות שקד רבי שלמה אברהם בלימוד התורה לשמחת לב אביו העשיר הגדול, שמח רבי דניאל וואלף ב־תורת בנו יותר מאשר בעושרו הרב. חתנו, רבי

יחזקאל פרוינדליך, חסיד גור היה, עשיר שהרבה לדקדק במצוות והחמיר על עצמו הרבה, להנאתו של רבי דניאל וואלף.

מדקדק במצוות היה רבי דניאל וואלף, כ־דרכי המתנגדים בני דורו, מקפיד על קלה כח־מורה ושומר על כל מנהג או תג של מנהג. לא שינה מדרכי אבותיו במאומה, למרות מעמדו כחרשתן, כמיליונר שמעטים כמותו, שבא בקשרי מסחר עם גדולי אילי ההון בדורו ועם גורמים הקובעים בענף הטקסטיל, לבש רבי דניאל וואלף בימי המצרים סמרטוטים ממש, זכר לחורבן וכך התהלך ברחובה של אוזרקוב, לעיני כל, ואינו מתחשב כלל בדעתם של הבריות, אינו שם לב לרינוני פקידי משרדו. דין או מנהג היו חשובים אצלו לאין ערך מכל הון וכל עסק. יהודי נאמן בכל לבו ונפשו שהיה מוכן למסור נפשו וכל אשר לו למען התורה וההלכה המפורשת, הוא בחל בהקלות ובהיתרים וגם בערוב ימיו, לעת זקנתו וחולשתו סירב להזדקק להיתרים כל שהם, שמר על אורח חייו הקפדני המותאם לכל החומרות שקבל על עצמו בנעוריו. רבי דניאל וואלף הגיע לשנות זקנה ושיבה מופלגים ונפטר באוזרקוב.

יהודי בעל קומה, משכמו ומעלה גבוה מכל העם, שלמד הלכות מילה והתמחה במצוה זו, כל ימי חייו שימש כמוהל מומחה בעיר וב־סביבה.

רבי אביגדור שמואל גלבלום

פארה של אוזרקוב בדור האחרון לקיומה היה לא ספק רבי אביגדור שמואל גלבלום, אי־שיות רבת קסם ורבת גוונים, בעל כשרונות נדי־רים, עלוי ואציל רוח, חריף ובקי בכל, עסקן מהסוג העילאי והנעלה של המושג הזה, גדול בתורה וגדול במעשים, אישיות נדירה שמעטים כמוהו בדור שקדם לשואה האיומה.

עלוי מנעוריו היה רבי אביגדור שמואל, בעל תפיסה מהירה ביותר, ויחד עם זה בעל זכרון יוצא מגדר הרגיל. את אשר קרא או ראה פעם, כאילו צילם במוחו החריף והדבר עמד לנגד עיניו תמיד. בעודו ילד ניבאו לו מוריו עתיד מזהיר, ויכול היה רבי אביגדור שמואל להגיע לדרגת גדול בתורה מפורסם, אולם הוא סירב להפוך את תורתו קרדום לחפור בה, תמיד ברח מכל משרה של רב או מפרסומת.

ממשפחה של חסידים מוצאו, ובגיל צעיר הצ־טרף לעדת חסידי גור וכחסיד נאמן לשיטת קוצק־גור פעל בכל שנות חייו, השליט על עצמו את הסגולות העילאיות של החסידות הצרופה. רבי אביגדור שמואל העמיק לחדור לרזי תורת החסידות, שקד לפענח את צפונותיה לעצמו, לנשמתו הרעבה לדעת ויחד עם זה נזהר מלהטיף חסידות לאחרים, חסיד אמת שהתחסד עם קונו.

כשירד משולחן חותנו העדיף את המסחר, את הפרנסה הבאה מעמל כפיו על פני המשרה ה־המכובדת של רבנות שהציעו לו. עד לימי מלחמת עולם הראשונה הצליח בעסקיו, נחשב לעשיר, אולם בימי הכיבוש הגרמני התרושש עד מהרה, רכושו הוחרם כמעט ללא תמורה, מאז התפרנס בכבוד אבל לא ברווחה יתירה, כמנהל חשבונות בבנקים היהודיים באוזרקוב, מקצוע שלא למד מ־עולם אבל תוך תקופה קצרה למדי השתלם בה והפך לגאון בהנהלת חשבונות מסובכת ביותר, גם אנשי מקצוע ותיקים לא היו מסוגלים להתחרות בו בתחום זה.

גדול בתורה היה רבי אביגדור שמואל, בת־קופה האחרונה לקיומה של קהלת אוזרקוב נחשב לגדול תלמידי החכמים בעיר. מאז נוסד ״דף היומי״ ללמוד דף גמרא ביום, השמיע שיעור

קבוע בדף היומי בבית המדרש, שלושים־ארבעים יהודים, רובם לומדים התאספו מדי ערב לקבל תורה מפיו. שיעוריו היו מלאי עמקות, חריפות ובקיאות, ואם כי רבי אביגדור שמואל השתדל לא להבליט את גדלותו בתורה, לא לחשוף את ידיעותיו הרבות, לא פסקו שומעי לקחו מלהלל ולשבח את שיעוריו שפתחו בפני תלמידיו אופקים חדשים בתורה, "כדאי לבוא ממרחקים ולהקשיב לשיעוריו" פסקו אלה, ואכן התגאו בני אוזרקוב ברבי אביגדור שמואל הלמדן המובהק והמופלג, ששימש כפנקסן בבנק.

ללא מורה ומדריך למד פולנית ורוסית, השתלם בגרמנית ובעברית, בדיבור ובכתיב. בימי השלטון הרוסי בפולין הודו פקידי הרשות "שמר גלבלום יודע רוסית יותר טוב מרוסים שבאו מרוסיה" ששימשו כמורים מומחים לרוסית. בתקופת פולין העצמאית, עת שימש רבי אביגדור שמואל כחבר הנהלת העיריה, הודו ראשי העיריה שאיש היודע פולנית יותר מכל אדם אחר בעיר, פולני או יהודי הוא רבי אביגדור שמואל.

שנים רבות, עד לפרוץ השואה שימש רבי אביגדור שמואל כנציג יהודי העיר בהנהלת העיריה, כנציג הקהלה אצל השלטונות, את תפקידו זה מילא בכבוד ובגאון לשביעת רצונם של כל חוגי היהודים באוזרקוב, בפיקחות ובטאקט רב ידע להסתדר עם אנשי השלטון ועם הפולנים, שמהם אהבו והעריצו את "היהודי המלומד והפיקח". תקופה ארוכה למדי שימש כנציג יהודי יחידי בעיריה ולא היתה בעיה

קבוצת עסקני „אגודת ישראל" באוזרקוב
יושבים מימין לשמאל: רבי שמואל לייב בר, רבי חנוך ישמח, רבי אברהם ברזיצקי, רבי ראובן אהרנוביץ, רבי אהרן פנחס בר, רבי יעקב מאיר קנטרוביץ ורבי מיכאל קאבקה.
עומדים: ר' שמואל גולאטש, ר' אברהם רייכרט ור' אליעזר בר.

יהודית, בעית הכלל או הפרט שרבי אביגדור שמואל לא הצליח להתגבר עליה.

חסיד גור נאמן היה, ומאז נוסדה ״אגודת ישראל״ שימש כאחד מעמודי התווך שלה באוז־רקוב, אבל למרות היותו איש המפלגה המובהק אהבוהו וחבבוהו כל בני העיר, אנשי כל המפ־לגות הזרמים, כי על כן הכירו תושבי אוזרקוב את טוהר לבו ואצילות נפשו, את נכונותו למסור נפשו למען כל יהודי באשר הוא יהודי, בהיותו מוכן ללכת באש ובמים כדי לעזור ליהודי. חברי ה״בונד״ הסוציאליסטי כמו נאמני האירגונים הציוניים, מבלי לדבר כבר מהחרדים, אהבו את האיש, הערצתם אליו היתה מהולה באהבה, ידעו בני אוזרקוב שרבב הקטן ביותר לא ימצאו באיש המעלה הזה, שלבו טהור כבדולח.

איש העקרונות והמצפון היה רבי אביגדור שמואל, נאמן בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו למטרה שהציב לעצמו ללא כל מחשבות אנוכיות. לעולם לא חשב על עצמו ולא דאג לענייניו, ה־דאגה לזולת קדמה את הדאגה לענייניו הוא. בני אוזרקוב, יהודים ולא יהודים הכירוהו, ידעו את תכונותיו היפות, ראו בו את פארה של העיר והדרה, איש אשכולות במלוא המובן של המונח הזה.

מוחו החריף והמהיר התסיסו תמיד, עד כי לא ידע מנוחה, בקושי ישב בשקט רגעים מספר, אכל במהירות מופרזת אולם כשהגיע לברכת ה־מזון למשל, השתלט על עצמו, בירך לאט, מלה במלה כאילו הוא סופר ומונה כסף לא לו. לרוב שקוע ברעיונות, מעמיק לחשוב, מדבר במהירות

ראשי החרדים באוזרקוב
יושבים מימין לשמאל: רבי אליקים שמואל רייכרט, רבי ראובן אהרנוביץ, רבי חנוך העניך ישמח ורבי אביגדור שמואל גלבלום
עומדים מימין לשמאל: רבי שמואל לייב בר, בהגר״ד בר וחתנו של הגאון רבי מנחם זמבא, רבי יעקב אנגיל, ורבי משה מורדוביץ, כולם נהרגו בשואה פרט לר״ר אהרנוביץ הי״ו

ולעתים תכופות בחוסר סבלנות, אולם בהגיעו לתפלה הפך לאדם אחר, נתמלא מתינות וסבלנות, לאטו התפלל תוך ריכוז יתר עד כי קשה היה להכירו.

בלבושו היהודי המסורתי, בהליכותיו העממיות, בזיקתו הישרה לכל אדם, בלבביותו ובכנותו הרבה רכש לו רבי אביגדור שמואל מעמד ראשון במעלה באוזרקוב. הוא היה חרדי־קיצוני, חסיד גור מובהק ואיש ״אגודת ישראל״ נאמן אולם אף אחד לא ראה בו את איש המפלגה, אלא את האישיות הגדולה, ענק הרוח בלבוש צנוע ופשוט.

גם בשנות הגיאות לאנטישמיות הפולנית, אחרי שהנאצים עלו לשלטון בגרמניה לא ננעלו דלתות מוסדות הרשות המקומיים בפני רבי אביגדור שמואל. גם אנטישמים מובהקים הרכינו ראשם בפני ״היהודי המלומד והפיקח״ שהפך לסמל של צדק ויושר, הקרבה ושלימות, ועד ליום פרוץ מלחמת עולם האחרונה, עת בו התמוטטו מוסדות השלטון הפולניים עמד האיש על המשמר.

בימי השואה והחורבן עלה ונתעלה רבי אביגדור שמואל, גופו המעונה שידע סבל ויסורים הסתובב עלי אדמה רווית דם ודמע וראשו ריחף בעולמות העליונים, התהלך מלא דביקות בה׳, עד ליום בו החזיר את נשמתו הקדושה והטהורה ליוצרה, עמוס פעולות ומעש, עמל ותלאות ומעשי קידוש השם.

רבי אליקים שמואל רייכרט

מגרבובה העיירה הגיע רבי אליקים שמואל רייכרט לאוזרקוב בהיותו צעיר לימים, כחתנו של רבי דניאל וואלף רזשכטה, עשיר היהודים בעיר. אברך משי היה רבי אליקים שמואל בימים ההם, מלא עדנות ורוך. תוך שנים מספר מתה עליו אשת נעוריו וכעבור זמן נשא לאשה את בתו של רבי יוסף אלטר מביאלה פודלסק, אחיו של האדמו״ר רבי אריה לייב מגור, בעל ״שפת אמת״, נשאר לגור באוזרקוב עד ליומו האחרון.

בנעוריו התבלט רבי אליקים שמואל בחסידותו המופלגת והתוססת, לעתים תכופות נסע לאדמו״ר מגור יחד עם אברכים אחרים ושהה במחיצת רבו שבועות הרבה, בית החסידים דגור הפך לביתו השני ואולי גם העיקרי, שם בילה יחד עם אברכים אחרים ימים ולילות בתורה ובחסידות, תוך גיבוש חבורת הצעירים שהפכה לקבוצה מלוכדת. האברכים הללו שכחו והשכיחו עולם ומלואו, ושקעו כולם בעולמה של החסידות הצרופה, המרוממת שמטרתה דביקות בה׳ ומגמתה זיכוך הלב והנפש, טיהור המחשבה ורכישת מדות טובות ואצילות, וכל זה תוך ביטול ה״יש״.

אמרו החסידים: אין לעוור כל ענין בצבעים, בציורים הנהדרים ביותר, אין לחרש כל מושג בצלילי שירה וזמרה, שניהם לא יבינו לעולם לפשר התלהבותם של אנשים מציור או משירה וניגון, אדם שאינו חי בעולם החסידות, בעולמה של תורה ועבודה לעולם לא יבין לערכי החסידות, לטיבה, למהותה, לנשמתה, כל תופעות ליווי של החסידות יהיו בעיניו זרים ומוזרים, אולי גם יוצאי דופן.

מרבית תושבי אוזרקוב לא הבינו להתנהגותם של אנשי חבורת חסידי קוצק החריפים, הם לא הבינו להתנהגותם של ממשיכי דרכם, חבורת אברכי חסידי גור החריפים, אולם ברבות הימים למדו להכירם ולהעריכם ואף להעריצם. תושבי אוזרקוב התפארו והתגאו ברבות הימים בזקני חסידי קוצק, בשרידי החסידים הראשונים אשר

בהגיעם לשנות הזקנה נתגלו בכל הודם ותפ־ארתם, כבני עליה שהצליחו אפילו לשנות את טבעם ולהקנות לעצמם סגולות יקרות ונדירות. תושבי אוזרקוב למדו להכיר ולהוקיר את תכו־נותיהם הנדירות של חסידי גור, אחרי שעברו את כור ההיתוך של החסידות הצרופה. אחד מאלה היה רבי אליקים שמואל רייכרט.

כשיצא רבי אליקים שמואל את כותלי בית החסידים, פנה למסחר ושקע בחלקו בעולם המעשה, הוא נתגלה כטיפוס נדיר של חסיד אמת, המלא מדות טובות כרמון, כעסקן בעל חוש של אחריות לציבור, לערכים מקודשים.

עד לפרוץ מלחמת עולם הראשונה היה רבי אליקים שמואל עשיר, נדבן שניהל בית לתפארת. בתקופת המלחמה התרושש חלקית ומאז הת־פרנס מעברו העשיר. עד לפרוץ השואה החזיק מעמד בקושי ממכירת חפצי ערך ורכוש שנשארו לו מימים עברו, פרנסתו היתה דחוקה.

אולם מעמדו הכלכלי הלא מבוסס לא השפיע על עסקנותו הציבורית ועמלו למען הכלל והפרט. הוא נמנה על מיסדי "אגודת ישראל" באוזרקוב, שימש עד לשואה כיו"ר שלה. בבחירות הדימו־קראטיות הראשונות לועד הקהלה נבחר כיו"ר הנהלת הקהלה, ושימש בתפקיד זה שנים רבות.

רבי אליקים שמואל נמנה על ראשי חסידי גור באוזרקוב, שימש עשרות שנה כגבאי בבית ה־חסידים הגדול דחסידי גור ונושאי דברה של העדה הזאת.

איש מפלגה מסור ונאמן היה אולם לעולם לא היה איש מלחמה, ריב או מדון. הליכותיו הנעימות, גישתו המלבבת ויחסו הטוב לכל אדם, ידיד או יריב, אוהב או שונא מנעו ממנו זאת.

עד לפרוץ השואה עמד רבי אליקים שמואל על משמרתו הציבורית, הוא ניספה יחד עם בית ישראל בפולין אחרי ימי יסורים וסבל, כאב ועינויים רבים, עם מרבית בני משפחתו, אחרי שמלאו לו 70 שנה.

רבי אליעזר שבשביץ

רבי אליעזר שבשביץ נמנה על יקירי אוזרקוב וחשוביה בתקופת הזוהר שלה. אחד התושבים הבולטים שביתו הפך לכתובת לכל מבקש עזרה, סעד או עצה טובה, ידו היתה פתוחה תמיד לגמילת חסדים ולא פעם שילם מכיסו סכומים גדולים בגלל ערבות שנתן לאנשים שפנו אליו, לעולם לא התלונן על כך והמשיך במעשיו היפים עד ליומו האחרון.

רבי אליעזר נמנה על חסידי גור. מראשי העדה הזאת, אולם לא היה בו מחריפות של החסידים, מחיצות, לבביות וגישה עממית היו מתכונותיו למרות היותו תלמיד חכם מובהק, עשיר מופלג וחסיד אמת. בשעות הבוקר המוקדמות ביותר כבר פגשו אותו אנשים יושב ולומד בהתמדה ובעיון וכן בשעות הערב ובכל שעה שהיה פנוי מעסקיו המרובים, בנסיעותיו הרבות לא נפרד לעולם מהגמרא.

משנתו ערוכה ומסודרת תמיד, חיבב את שיטת הלימוד הליטאית שהיתה נהוגה בישיבות שבליטה, אשר חייבה את ההתעמקות בלימוד 'על המקום', בחל בלימוד השטחי, לימוד לשם בקיאות, את עירבוב סוגיה בסוגיה בטרם ירד אדם לעומקה של סוגיה אחת. משל למה הדבר דומה, אמר, לסוחר שהרבה חשבונות לפניו ובטרם עמד על טיבו של חשבון אחד וכבר הוא מתפנה לחשבון אחר, בטרם סיכם חשבון אחד וכבר הוא מסיק מסקנות כלפי חשבון אחר. לבחורים לומדי תורה שעסקו בפלפולים, אמר

רבי אליעזר בחביבות ובמאור פנים, כדרכו "אינני יודע אם כדאי לחשוב על תפלת מנחה בשעת תפלת שחרית, אמנם זו תפלה וזו תפלה אבל עירבוב פרשיות לשם מה ולמה?, בסוגיה אחת אפשר לו לאדם לעמל כל ימי חייו".

איש עסקים מכובד היה רבי אליעזר, נחשב לאדם מהימן ונאמן ללא גבול. מספיקה היתה מלה קלה שלו וידעו אלה שבאו עמו בקשרי מסחר שאפשר לבנות עליה גשר של ברזל. לעולם לא חזר בו מדיבורו. אמרו, בגלל יושרו האישי הרב הגיע למעמד כלכלי מבוסס ביותר. מלה של רבי אליעזר היתה שוה יותר אצל אילי תעשית הטקסטיל בפולין משטרות חתומים של סוחרים דומים לו.

בית אצילי הקים רבי אליעזר, מבוסס על עדינות נפש ורחבות לב. לעולם לא נשמעה צעקה מתוך קירות ביתו, לעולם לא הרים איש את קולו. מוקף הערצה וחיבה חי לו את חיי הטוהר שלו והשפיע רבות על סביבתו. פטירתו עוררה אבל רב באוזרקוב ובסביבתה וכשהלך לעולמו כאילו נסתם הגולל על תקופה הזוהר של העיר. חתנו היה רבי שמואל יוסף אש.

רבי שמואל יוסף אש

יליד אוזרקוב היה ר' שמואל יוסף אש, בן הג"ר נחום אש אב"ד צנסטכוב ונכדו של הגאון רבי שמשון ארנשטיין אב"ד אוזרקוב וקאליש. כשנולד רבי שמואל יוסף היה אביו, רבי נחום סמוך על שולחן חותנו הרב, ובבית סבו הגדול קבל את חנוכו הראשון. כשעבר אביו לכהן כ־רבה של קהלת צנסטכוב, עבר ר' שמואל יוסף לשם, נד לישיבות שונות ואף קבל חנוך כללי. למד עברית ושפות שונות, אולם לא סר מדרכי החרדים.

בן י"ח היה עת נשא לאשה את בתו של רבי אליעזר שבשביץ, מחשובי התושבים היהודים ב־אוזרקוב. הוא פנה למסחר אולם יחד עם זה לא נטש את לימודיו. צעיר בעל כשרונות היה, בעל עט שנונה, נעים הליכות ומעשים, התחבב עד מהרה על תושבי העיר, קולו נשמע בכל ענייני אוזרקוב ובכל הבעיות שעמדו על סדר היום. דיבורו במתינות ובשיקול הדעת ועל כן התחשבו בו ראשי הקהלה.

כתבי יד שונים, ביאורים בש"ס ובהלכות השאיר אחריו הגאון רבי שמשון ארנשטיין, סבו. הכתבים לא היו ערוכים לדפוס, הקדיש רבי שמואל יוסף מזמנו, עמל לסדר את החידושים והדפיסם אחרי כן בשם "נזירות שמשון" בתוספת "תפארת שמשון", בהסכמת גדולי התורה שה־רבו לשבח את רבי שמואל יוסף על פעלו.

מאז חזר רבי שמואל יוסף לאוזרקוב הצטרף לעדת חסידי גור ומקומו קבוע בבית החסידים דגור, נסע גם לאדמו"ר מגור, אולם הדבר לא מנע ממנו מלהצטרף לתנועת הציונות ה־דתית בלהט רב. הוא נמנה על מיסדי הסתדרות "המזרחי" בעיר ומעסקניה העיקריים. הרבה עמל לביסוס מעמדה ולמען התנועה הציונית והקרנות הציוניים באוזרקוב ובסביבתה.

למרות פעילותו הפוליטית, שנגדה את עמדת חסידי גור, המשיך רבי שמואל להתפלל בקביעות בבית החסידים דגור, ראה את עצמו כנאמן לעדה הזאת אם כי חדל לנסוע לאדמו"ר. בשנת תר"צ נבחר כיו"ר מועצת הקהלה כנציג האיר־גונים הציוניים והמזרחי במקומו של מר שלמה ווינטר.

גם כאיש מפלגה מובהק, שמר רבי שמואל יוסף על קשרי ידידות הדוקים עם כל חוגי התושבים, ובמיוחד עם חרדי אוזרקוב, לדעתו הרי שחילוקי

דעות אידיאולוגיים אסור כי יחרגו ממסגרתם ויעברו לתחומים אישיים. עד ליומו האחרון שמר רבי שמואל יוסף על לבושו החסידי־המסורתי, בעל הדרת פנים היה. עסקיו הפרטיים ופעילותו הציבורית לא מנעו ממנו לשמור על שיעורים קבועים בכל ימי חייו.

הוא נחשב לאנציקלופדיה חיה. בקי בכל מקצועות התורה. למדן מופלג. יום יום השמיע את שיעורו בפני עשרות יהודים בבית הכנסת. תלמידיו הרבים התענגו על שיעוריו ועל חידושיו. בעל שיחה מלבבת היה, תמיד מלא תוכן ועמקות.

רבי אברהם חסיד

על ראשוני החסידים באוזרקוב נמנה רבי אברהם שכונה חסיד בפי כל תושבי העיר. מה־עיירה פודמביץ הסמוכה הגיע רבי אברהם לאוז־רקוב, כמלמד תינוקות. כעבור שנים מספר החל להשמיע שיעורים בפני נערים ובחורים מבוגרים יותר, כי על כן תלמיד חכם מובהק היה, בקי בש"ס ובפוסקים וראוי לרבנות.

הכינוי חסיד בא לו בגלל החסידות המופלגת שלו. הוא התפלל בבית המדרש אולם תפלתו ארכה שעות הרבה, כשחזרו המתפללים מסעודת שבת שלאחרי התפלה והספיקו כבר להקדיש שעה קלה לתנומה מצאו עדיין את רבי אברהם שקוע בתפלתו. משקימי קום שהקדימו לבוא לבית המדרש לפנות בוקר מצאו לא פעם את רבי אברהם, עוסק בתורה ובעבודה וטרם פנה לשינה.

למקובל גדול נחשב רבי אברהם, אולם ב־תורת הסוד עסק כמעט בחשאי, בשעות הלילה המאוחרות. אכילתו מועטת ומרובים היו הצו־מות שקבל על עצמו. כולו שקוע בתורה ובעבדה אלם בכל זאת שמר מכל משמר על הזמן שנועד ללמוד עם תלמידיו. פרנסתו כמלמד מצומצמת ביותר, אולם גם מההכנסות המעטות מאד ה־קדיש סכומים רציניים לצדקה ומעשי חסד, יש והתהלך מחוסר לחם ואת פרוטתו האחרונה נתן לצדקה אם כי לא נתבע מאיש לעשות זאת.

לעתים רחוקות שם פעמיו לאדמו"ר רבי משה מקוזניץ בנו של המגיד מקוזניץ ואחרי פטירתו נסע מפעם לפעם למוגלניצה לאדמו"ר השרף רבי חיים מאיר יחיאל. אחרי פטירתו של השרף ממוגלניצה שוב לא נסע לאדמו"ר, ישב באוז־רקוב ועמל בתורה ובעבודה. לעולם לא בא בריב עם אדם, פרט לחסידי קוצק וחסידי ווארקה, נאמני השושלות של תלמידי האדמו"ר רבי שמחה בונם מפשיסחה, להם התנגד בחריפות, שלל את דרכם ואת שיטתם ולא הסתיר את עמדתו זו.

חסידי ווארקה כמו חסידי קוצק ובעיקר, צעירי החסידים לא הרפו מרבי אברהם והרבו לרדפו. כשעסק רבי אברהם בהכנות לתפלה סחבו את הטלית והתפילין שלו לבית החסידים דקוצק או לבית החסידים דווארקה, שאל מפתנם לא עבר רבי אברהם, יש ומעשי קונדס נגדו הוציאו אותו משלוות נפשו, אז הגבירו פרחי החסידים את הנגישות נגדו, אולם הדבר לא עצר מבעדו מלהמשיך בהטפותיו נגד חסידי ווארקה וקוצק, המרובים והתקיפים והחזקים לאין ערך לעומת רבי אברהם הבודד, העני והחלש, אולם למרות הרדיפות נגדו, החשיבו החסידים החריפים בינם לבין עצמם את רבי אברהם, כעובד ה' וכחסיד אמיתי.

עם הופעתו של האדמו"ר רבי שמואל אבא מזיכלין באוזרקוב, הצטרף רבי אברהם לעדת חסידיו, מאז נמנה על קהל חסידי זיכלין ומ־

מקורבי האדמו"ר רבי שמואל אבא, נאמני ביתו.

כשעזב האדמו"ר רבי שמואל אבא את אוזרקוב וחזר לזיכלין, נטש גם רבי אברהם את העיר ועבר ללודז הסמוכה. מאז השמיע שיעורים קבו־עים ללומדים. רבים מבני לודז דאגו לפרנסתו ולמחסורו, שכרו לו דירה נוחה. שנות חייו בלודז, היו היפות והשקטות ביותר של רבי אברהם, בעיר הגדולה והסואנית לא הטריד איש את מנוחתו ואיש לא עקב אחרי מעשיו. השקיע רבי אברהם את מרבית זמנו בלימוד תורת הקבלה, הקדיש לילות ארוכים ללימודים הללו, כשאיש לא הטרידו ולא הפריע לו, מזמן לזמן עשה דרכו לרבו, האדמו"ר מזיכלין, דוקא בעיר הסואנת והרועשת מצא לו את פינתו השלוה והשקטה.

אמר רבי אברהם לעלות לארץ ישראל, ואף התחיל לאסוף כספים למטרה זו, אולם מחלה קשה פקדתו, שהחלישה את גופו המעונה. ל־מרות היסורים ששוב לא הרפו ממנו אמר רבי אברהם לעלות לא"י תוך מסירות נפש, לקנות את ארץ ישראל ביסורים, וכשחפציו המעטים והדלים כבר ארוזים החזיר את נשמתו הטהורה ליוצרה.

רבי זלמן לנדאו

בין תלמידי ישיבת הג"ר חיים אורבך, רבה של לינטשיץ בעל "דברי משפט" נמנה רבי זלמן לנדאו, בן רבי אפרים לנדאו מקפנה, שארו הקרוב של הג"ר ישראל יונה לאנדאו אב"ד קמפנה. רבי זלמן הצטיין בכשרונותיו, בעל זכרון מופלא ומדות תרומיות. כבר כבחור צעיר לימים חילק את זמנו בין תורה למעשים טובים, רוב שעות היום ישב ולמד בשקידה רבה ושמע שיעורים מפי הגאון רבי יעקב לאברבוים אב"ד ליסה בעל "חות דעת", ושעתיים בכל יום התפנה למעשה חסד. אורח כי בא לליסה, עני כי חלה טיפל בו רבי זלמן הצעיר ברוך ובמסירות.

כשעזב הג"ר יעקב את ליסה, יצא גם תלמידו האהוב את העיר, עבר לפוזנה ללמוד תורה מפי הגאון רבי עקיבא איגר, שחיבבו הרבה, אולם חשש כנראה לתלמיד הצעיר והמוכשר, שהיה יפה תואר ובעל הופעה מרשימה, בל ילכד ברשת אנשי הריפורם, ששמו עין ברבי זלמן, ציידו במכתב המלצה לחתנו הגאון רבי משה סופר אב"ד פרסבורג, בעל "חתם סופר", ופקד עליו להצטרף לישיבתו. כשחזר רבי זלמן לקפנה לה־פרד מבני משפחתו, התנגדו הוריו בתוקף לנדידת בנם להונגריה הרחוקה, אביו נסע לפוזנה וסיכם עם הג"ר עקיבא איגר שבנו יסע ללינטשיץ ו־ילמד בישיבת הג"ר חיים אורבך. (מכתב המלצה של הגר"ע איגר היה שמור בידי ניני רבי זלמן, נכדי בנו של רבי יצחק לנדאו מווארשה). שנים מספר ישב רבי זלמן בלינטשיץ, למד בשקידה רבה והצטיין במעשיו עד אשר נשא לאשה את בתו של רבי יצחק אייזנברג, יהודי עשיר ומפו־רסם, מראשוני תושבי אוזרקוב ומחלוצי תעשית הטקסטיל בפולין.

באוזרקוב ישב רבי זלמן שנים מספר סמוך על שולחן חותנו העשיר. מרבית שעות היום למד שיעורים קבועים וחלק משעות היום הקדיש למעשי צדקה וחסד, הקים חברת "לינת הצדק" שפעלה באוזרקוב עד לחיסול הקהלה, שימש כגבאי צדקה וטיפל באורחים שנהרו לעיר, בכל צרכי צדקה פנו לרבי זלמן ולעולם לא סירב לשום פעולה שהיה בה כדי להגיש עזרה וסעד לנצרכים.

למדן מובהק היה רבי זלמן, בעל הלכה מופלג

אולם סירב לפסוק הלכה למעשה. מימיו לא עסק במסחר, השקיע את הנדוניה בעסקי חותנו, מההכנסות שקבל התפרנס ברווחה, בני ביתו אף צברו הון ובצדק נחשב לעשיר אולם לידי רבי זלמן העבירו בני המשפחה רק את הכספים שהיו נועדים לצדקה.

מהימים הראשונים לשבתו באוזרקוב התיחס רבי זלמן באהדה לתנועת החסידים, אולם כל עוד היה מורו ורבו הגאון רבי חיים אורבך בחיים לא שינה רבי זלמן ממסורת המתנגדים, אולם אחרי פטירת רבו התחיל להתנהג בדרכי החסידים, לימים אף התחיל להתפלל בנוסח החסידים והאיץ בבניו ובבני משפחתו כי יצטרפו לעדת החסידים, אותה ראה כתנועה המבטיחה רציפות לחיי תורה וחיסון ליהדות.

רבי זלמן לא נסע לאדמורי"ם, אולם כשקבע האדמו"ר רבי שמואל אבא את מושבו באוזרקוב הרבה לבקרו ולעתים אף בא לשולחנות שערך, תמך בו ועמד לימינו. אם ביקר אדמו"ר של חסידים בעיר כיבדו רבי זלמן לעיני כול ושמח לבואו וזאת כדי לעודד את החסידים במקום ולבצר את מעמדם באוזרקוב.

ועד ליומו האחרון המשיך רבי זלמן במסורת חייו המפוארת; עמל בתורה, עמל במצוות, עזר לחולים ותמך באלמנות וטיפל ביתומים, ידע על מצבם של כל תושבי העיר והיה כי מט אחד התושבים, ירד מנכסיו, מיהר רבי זלמן לעזרתו לרוב בסוד, מבלי לגלות ברבים את זהותו של האיש. בכוחו של רבי זלמן היה לאסוף סכומים גדולים ל"מתן בסתר", כי על כן העריצוהו עשירי אוזרקוב ואיש לא העיז להשיב פניו ריקם ולא למלאות אחרי דרישתו.

רבי אברהם גר צדק

אמרו בן למשפחה פולנית ותיקה בכפר שליד גלובנה היה רבי אברהם גר צדק, מוכשר היה משחר נעוריו ועמד לצאת לקראקה להשתלם באוניברסיטה היאגלונית שם. בדרכו לא סר לאכסניה ושם עבר במקרה האדמו"ר רבי אברהם יהושע העשל, ה"אוהב ישראל" מאפטה, דמותו של רבן של החסידים עשתה עליו רושם בל ימחה והוא שוב לא ידע מנוחה לנפשו, לא ישן ולא אכל עד אשר החליט להתגייר, מאז כינו אותו בשם רבי אברהם גלובנר או "דער גלאוונר גר צדק".

לפי סיפור אחר למד רבי אברהם לפני שהתגייר במכון לכמרים, כחבריו שטם יהודים והשתתף עם עמיתיו למכון בהתנפלות נגד יהודים. פעם, כשסקלה החבורה אבנים לעבר הלויה של יהודי, צעק לעברם יהודי זקן "זהו. הצדק והחסד של הנצרות", חבריו של רבי אברהם פרצו בצחוק ואילו הוא שוב לא ידע מנוחה לנפשו, הדברים הבוטים עמדו לנגד עיניו. כשעבר פעם באכסניה, בדרכו הביתה פגש בהרב מאפטה, שמראה פניו השפיע עליו עד כי החליט לנטוש את הנצרות ולהתגייר.

כגר צדק הלך ובא ללובלין, לבית מדרשו של החוזה, שהמה תמיד המוני אנשים. החסידים טיפלו בו, למדו אותו א"ב וחומש, ואחרי כן הלכה וגמרא. מאז לבש כחסיד, עטור זקן ופיאות ורק מעטים ידעו את מוצאו ושמרו על סודו מפחד הנוצרים ובני משפחתו לשעבר שחיפשו דרכים להתנקם בו.

ברבות הימים הפך רבי אברהם לחסיד מובהק ומופלג, מקדיש כל זמנו לתורה ולעבודה, עושה שנים הרבה בבית מדרשו של הרבי מלובלין. בינתיים חלו שינויים יסודיים בפולין, המדינה העצמאית נפלה והמעצמות השכנות גרמניה,

רוסיה ואוסטריה חלקו ביניהם את פולין, ה־חוקים הקודמים בוטלו ושוב לא נשקפה כל סכנה לחייו של רבי אברהם. אחרי פטירת ה־חוזה מלובלין חזר למחוז מוצאו ובגלאוונה ה־קטנה הקים את ביתו. נשא לאשה אחת מבנות הסביבה.

חשוך בנים היה רבי אברהם, אשתו ניהלה עסקים שונים ועשתה הון מסוים. לאט לאט התפרסם עברו בסביבה, כמרים חיפשו דרכים להתנקש בו ולהצר את צעדיו. כשרבי אברהם לא היה בביתו ובעירו התנפלו איכרים על ביתו, הציתוה באש, אשתו נכוותה קשה ומאז לא שבה לאיתנה. אחרי פטירתה לא נשא רבי אברהם אשה, עזב את גלאוונה ועבר לאוזרקוב.

אמרו, את כספו השקיע בשותפות עם בעל אחוזה יהודי, שותפו ניהל את העסקים ורבי אברהם קבל את חלקו מדי חודש בחדשו. הוא לא נזקק לעזרת איש, ומכספו פיזר בקביעות לצדקה, סדר יומו שונה מסדרי יומם של אנשים אחרים.

הוא התפלל בקביעות עם הנץ החמה, לפנות בוקר, אחרי התפלה סעד את סעודתו והלך לישון, ישן כל שעות שלפני הצהרים ואז קם, הלך לתפלת מנחה ויצא לעסוק בגמילת חסדים. יש ויצא לאסוף לצדקה עבור עני, יש והלך לטפל בחולים ויש וכתב בקשות או מכתבי הגנה ב־פולנית עבור אנשים שונים ששפת המדינה לא היתה שגורה בפיהם. אחרי עבודתו זו, בגמר תפלת מנחה ומעריב סעד רבי אברהם את סעו־דתו השניה ופנה לימודים, כל הלילה עד עלות השחר, עת פנה לתפלת שחרית.

לימים אף החל לעסוק בקבלה, עקב אחרי התנהגותם של אדמורי"ם ורבנים מפורסמים, ב־ויכוחים בעניני הלכה, חסידות או קבלה נתגלה כבקי ומעמיק, כשדחה דעתו של מתווכח רגיל היה לומר "ראש הפולני שלי אינו תופס עקמימות כזאת"....

אנשים העריצוהו וכבדוהו הרבה. כשקבע ה־אדמו"ר רבי שמואל אבא מזיכלין את ביתו באוזרקוב נמנה רבי אברהם מבאי ביתו, בתקופה זו הרבה לנסוע לאדמו"ר רבי אברהם מצכנוב, שכבדו הרבה.

בערוב ימיו, עת נחלש הרבה יצא לווארשה ושם נפטר בגיל שמונים. בימיו האחרונים עת היה צמוד למטתו טיפלו בו הרבה בחורים חובשי בית המדרש בפראגה שבווארשה, הם הללו רבות את התנהגותו ומדותיו ושליטתו על עצמו בשכבו על ערש דווי. בבית הקברות היהודי ה־עתיק שבפראגה מצא את מנוחתו, מצבתו נשאה אמריה "פ"נ הישיש הנכבד המוכתר במעלות ובמדות תרומיות, החסיד רבי אברהם ג"צ נפטר ביום י"ב לחודש אלול שנת תרכ"א לפ"ק".

רבי יצחק רזפקביץ

מראשוני תושבי אוזרקוב ומנכבדיה. הגיע ל־עיר כאברך צעיר בן ט"ו שנה ועשה בה שבעים שנה. רבי יצחק נולד בשנת תקס"ה, אמרו, ב־היותו בן עשרים הסתובב ללא פרנסה קבועה, הלך ובא לרבו, האדמו"ר רבי פישל מסטריקוב ושטח לפניו את מצבו, בירכו הרבי בברכת ה־עשירות, ומאז הצליח בכל מעשי ידיו, נעשה לעשיר והאמין בכל לבו שכל עושרו בא לו תודות לברכתו של הצדיק.

נדבן היה רבי יצחק, נתן את תרומתו בעין יפה ובלב נדיבה, אהב לתת צדקה, את העני או את המתרים לצדקה קבל תמיד בשמחה ובכבוד רב, כאילו היו אלה סוחרים או אורחים מבוקשים ביותר אשר מזמן ועידן חיכה רבי יצחק לבואם.

כשהטרידו אותו בעניני מסחר בשעות הלילה ה־מאוחרות, מחה ואמר "חשבתי שזה לצרכי צדקה, בעניני מסחר ועסקים די לי טרדותי בכל שעות היום, לשם מה להטרידני בלילה"...

חביבם של אנשי אוזרקוב היה רבי יצחק רזשפקוביץ בתקופה הראשונה לקיומה של ה־קהלה. שנים הרבה לא זכה לילדים וכל בני העיר השתתפו בצערו, כשם שהשתתף רבי יצחק בצערו של כל אדם. מעולם לא כעס על איש ולא פגע באדם, ילדים ומבוגרים, צעירים וזקנים חבבוהו, אפילו הפולנים והגרמנים תושבי אוז־רקוב והסביבה ראו עצמם כידידיו הנאמנים של אדון רזשקפוביץ, שקדם את פניהם בברכה והת־ענין תמיד במצבם יש ופולנים לוו ממנו כספים או קבלו סעד ועזרה מרבי יצחק.

מאור פניו לא סר ממנו לעולם, איש לא קידם לברכו לשלום בטרם ברכו רבי יצחק. לא היתה שמחה משפחתית באוזרקוב שרבי יצחק לא ישתתף בה, אם הוזמן אליה או לא, תמיד ומתנה יפה שמורה לבעלי השמחה. מאידך לא היה אבל בעיר שרבי יצחק לא סר לשם, מנחם, מעודד, עד כי כל ילדי העיר חשבו שרבי יצחק רזשפקוביץ הוא בן משפחתם...

לא היתה עדה של חסידים או חוג של אנשים באוזרקוב שרבי יצחק לא נמנה על נאמניה. הלך ובא לכל מקום, משתתף במעשיהם ועומד לימינם. חסידי קוצק וגור, חסידי ווארקה וסטריקוב, חסידי זיכלין וגם מתנגדים ראו אותו כאחד משלהם. מדבר אחד ברח רבי יצחק, היה זה מחלוקת או ריב, מעולם לא דיבר סרה ב־איש, כשנתבע לפעול נגד חוג או אדם סירב וטען "אי אפשר להטיל הכל על אדם אחד, מלחמות ינהלו אחרים, אינני מסוגל למלחמה ולריב"...

עד לשנות זקנה ושיבה מופלגים פעל רבי יצחק באוזרקוב עירו, אהוב וחביב, נערץ ומכובד על הכל. בשנים האחרונות חלה פעמים מספר, ובני העיר הרבו להתפלל להבראתו. כשהיה קם ממטתו הרבה להודות לכל אדם שפגש בדרכו, כתב לו תודה בעד בריאותו. בן פ"ה היה רבי יצחק עת הובילו אותו באבל ובכאב בני עירו למנוחתו.

רבי זיינוויל לוין

בין חסידי קוצק באוזרקוב בלטה דמותו של רבי זיינוויל או, כפי שכינוהו בני העיר, רבי זיינוויל ברוך עוזר'ס, על שם חותנו.

רבי ברוך עוזר נמנה על ראשוני וראשי חסידי קוצק באוזרקוב. חסיד ולמדן שמעטים כמוהו, שהרבה לנסוע לקוצק, לאדמו"ר ר' מנחם מענדיל ופעמיים אף שהה במחיצת רבו בחג הפסח.

חתנו, רבי זיינוויל יליד סוכטשוב היה, בנעוריו למד מספר שנים בוארשה, בישיבת האדמו"ר רבי יצחק מאיר מגור, בעל "חידושי הרי"מ" ונמנה על תלמידיו המובהקים. אחרי נשואיו התישב באוזרקוב והצטרף לעדת חסידי קוצק. אף הוא נסע עם חותנו לחג הפסח לאדמו"ר מקוצק, פרט לנסיעות מרובות בכל ימות השנה.

למדן מופלג ומובהק היה רבי זיינוויל, אולם הוא סירב להוראה או למשרה של רב. בחורים ואברכים חובשי בית המדרש שעסקו בלימוד היו באים אליו, מציגים לו קושיות, ביקשו הסבר בסוגיה בה עסקו, רבי זיינוויל נענה להם, הסביר וחזר והסביר אבל מעולם לא השמיע שיעורים ברבים.

אחרי שנות עמל בתורה ובחסידות החליט לעשות לפרנסת ביתו, שכר לו חדר בכפר לעשמיש שבסביבת אוזרקוב ושם פתח לו חנות למניפק־

טורה ולסידקות. בכפר בית חרושת לסוכר ומ־רובים הפועלים ממוצא גרמני שהרוויחו שם את פרנסתם. היה רבי זיינוויל יוצא לכפר מדי שבוע, בעגלתו של רבי זלמן העגלון, עם מרכלתו ו־חוזר לקראת שבת עם פדיונו. יושב שם במשך שנים הרבה עם כמה יהודים נוספים שפתחו חנויות במקום. פרנסתו לא היתה מרווחת, ולה השקיע רק כמה שעות ביום, את מרבית שעות היום הקדיש לתורה ולחסידות.

בערוב ימיו פתחה אשתו חנות מכלת קטנה באוזרקוב עירו, ממנה פרנסתו ורבי זיימוויל חדל לצאת לכפר לעשמיש. בילה את שנותיו בתורה ובחסידות, כחסיד אמת.

דורות ישרים הקים רבי זיינוויל; שלושת בניו רבי יצחק, רבי משה ורבי חנוך העניך לוין נמנו על עדת חסידי גור והמשיכו במסורת אבי־הם. חתניו המופלגים היו מפורסמים בסביבה כולה, חתנו רבי חיים קינסט, מי ש־שימש ברבות הימים כמגיד בלודז (ועליו בנפרד), חתנו רבי מנחם מענדיל ראק, תושב לודז מחסידי גור המופלגים, תלמיד חכם ובקי בהלכה, רמ״מ ראק הקים בית לתפארת בלודז, חתנו השלישי רבי מרדכי מורדוביץ, מיקירי או־זרקוב ונכבדיה וחתנו הרביעי ר׳ משה ווארשווס־קי, עשיר מופלג ובעל מטוויה, שותפו של ר׳ מאיר פוגל איש אוזרקוב ומגדולי החרשתנים היהו־דיים בפולין לפני השואה.

רבי זיינוויל לוין נפטר בשיבה טובה בימי מלחמת עולם הראשונה באוזרקוב עירו. שמו נזכר לתהלה בפי בני העיר והסביבה עד לפרוץ השואה עת חוסלה סופית קהלה מעטירה זו.

הג״ר חיים קינסט

הג״ר חיים קינסט נולד בלינטשיץ, אביו, רבי שמואל יעקב, יהודי בר אוריון היה סוחר שקבע עתים לתורה, נמנה על מקורביו של הגאון בעל המלבי״ם, ושימש כבעל קורא בבית מדרשו של הגאון המלבי״ם. כשנולד רבי חיים שימש הגאון המלבי״ם כסנדיק שלו, כעלם יקר ומוכשר ביותר נתגלה רבי חיים בנעוריו, מתמיד ומלא יראת שמים צרופה.

בגיל צעיר נשא לאשה את בתו של רבי זיינוויל לוין מאוזרקוב, וקבע את מושבו בעיר זו. ימים ולילות ישב על התורה ועל העבודה, כשהיה סמוך על שולחן חותנו. שמעו כאברך מופלג ב־תורה וביראה הגיע מעבר לתחומי עירו, וכבר בגיל צעיר החל להשמיע שיעורים קבועים בבית המדרש העירוני באוזרקוב לבעלי בתים, ותל־מידים רבים הקים בתקופה זו.

רבי חיים התפלל בבית המדרש העירוני אבל נמנה אז על חסידי גור המובהקים. יש וישב בחצר האדמו״ר בעל ״שפת אמת״ מגור חודש ימים בנסיעה אחת. כולו שקוע בתורה ובחסידות, בעבודה והפצת התורה ברבים. גם אחרי שעזב את שולחן חותנו, לא פנה למסחר, לא יצא את ארבע אמות של תורה ועבודה, נתמנה כמגיד בבית המדרש העירוני באוזרקוב והמשיך את אורח חייו ללא שינוי שהוא.

תמיד מצאו אותו בבית המדרש, יושב או עומד במקומו הקבוע ולומד. לפנות ערב פסק מלימודו לעצמו והשמיע את שיעוריו לעשרות יהודים אשר באו לקבל תורה מפיו. בשבתות ובמועדים דרש ברבים בהלכה ובאגדה ודרשותיו נמשכו שעות רבות ברציפות, רבי חיים לא התעיף לעולם ו־שומעי לקחו האזינו לדבריו ברצון ובחיבה.

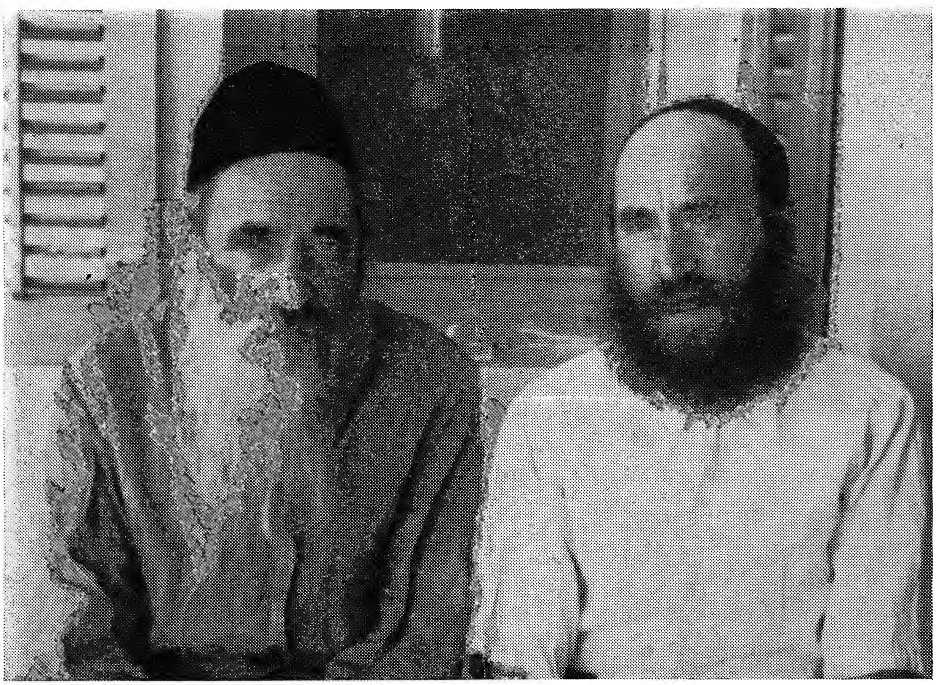
למדן מובהק היה רבי חיים, בקי בש״ס ובפו־סקים ורב כוחו באגדה ובדרש, בקבלה ובכל

מקצועות התורה. כמעין הנובע היה, משפתח ב־דברי תורה קלחו דבריו בלי הפסק והיה מסוגל לשבת ולדרוש ימים ולילות. בני אוזרקוב חבבוהו והעריצוהו אולם רבי חיים לא תבע דבר לעצמו, הסתפק במיעוט שבמיעוט, מעולם לא ביקש עזרת אנשים, יש והיה רעב ללחם אולם לא גילה סודו לאיש.

בימי מלחמת עולם הראשונה עבר רבי חיים ללודז, קבע מושבו בבית המדרש הגדול ("אלטש־טעדישער בית המדרש"), אחד ממקדשי המעט הגדולים ביותר בפולין שהכיל אלפי מקומות למתפללים. עד מהרה כבש הג"ר חיים את לבם של המתפללים המרובים ושל תושבי סביבה זו בלודז. מאות ואלפים נהרו לשמוע את דרשותיו, מדי שבת בשבתו, ניהל את שולחנו לעת הסעודה השלישית, כשנאספו ובאו אליו מאות יהודים, הקשיבו בדריכות לדבריו. יש ודרש שעות שלימות בהלכה ובאגדה.

בבואו ללודז הוציא הג"ר חיים לאור את ספרו הראשון "מקור חיים" על התורה (לודז תרע"ו), פירושים בדרך דרש ועוד. (ספרו השני "ברכת מועדים יו"ל בירושלם בשנת תש"ז). בתקופה הראשונה לשבתו בלודז סבל הג"ר חיים מחסור אולם כדרכו לא הטריד איש והמשיך בהתלהבות בתורה ובעבודה. כעבור שנים מספר הכירה בו הקהלה המקומית כמגיד מישרים ושילמו לו משכורת קבועה, אם כי די צנועה. שמעו כמגיד של בית המדרש הגדול הגיע למרחקים והמונים מבני לודז הקיפוהו בהערצה ובכבוד.

בשנת תרצ"ב החליט הג"ר חיים לעלות לארץ

הג"ר חיים קינסט ובנו רבי דוד קינסט

ישראל ולהתישב בירושלם לתדהמת המוני מערי־ציו ושומעי לקחו. הוא קבע מושבו בירושלם, המשיך בתורה ובעבודה וזמן מה השמיע מדר־שותיו ומשיעוריו במאה שערים בירושלם. אנשים הרבו להעריצו ויש וסיפרו ממנו סיפורי מופתים, עד ליומו האחרון לא פסק פומיא מגירסה, ב־שנה האחרונה לחייו, עת סבל כבר ממחלה מ־מארת וקשה, עבר לגור זמנית לבית בנו רבי דוד קינסט בכפר אתא. גם שם השמיע בקביעות דרשות בפני הקהל בדברי תורה ומוסר, והמשיך בלימודו בהתלהבות. הוא נפטר בהיותו בן ע״ב שנה בכפר אתא והובל למנוחות בהר הזיתים בירושלם בחול המועד סוכות שנת תש״ח.

להג״ר חיים שני בנים. רבי דוד קינסט, מראשוני תושבי כפר אתא, הממשיך במסורת אביו הגדול, ואחיו רבי פנחס קינסט, מחשובי תושבי לודז, תלמיד חכם וחסיד גור מובהק. רבי פנחס הי״ד תירגם לאידיש את שמונה פרקים לרמב״ם וכן חיבר ספר על ערכה של ארץ ישראל בהלכה. שאף רבי פנחס לעלות לארץ ישראל אולם מבוקשו זה לא ניתן לו. חתנו של רבי חיים, רבי יוסף ליפשיץ ובני משפחתו ניספו בשואה.

רבי מרדכי מורדוביץ

אחד מיחידי סגולה בין תשובי אוזרקוב היה רבי מרדכי מורדוביץ, חתנו של רבי זיינוויל לוין, רבי מרדכי יליד קאליש הגיע לאוזרקוב בהיותו צעיר לימם. התבלט עד מהרה בין אברכי חסידי גור במקום כחסיד נלהב ושקדן מופלא. מזמן לזמן נסע עם החסידים לגור ובעת בו שהה באוזרקוב ישב ולמד יום ולילה, היו זמנים ולא פסק פומיה מגירסה, תמיד, בימי קיץ הלוהטים ובימי חורף הקשים, בימים רגילים ובערבי שבת וחג אפשר היה למצוא את רבי מרדכי יושב ולומד בהתלהבות.

מטבעו אהב את השלימות. בשעה שלמד הש־קיע את חושיו בלימודו, בשעה שהתפלל הקדיש עצמו כולו לתפלה לא גרס חצאי דברים וחצאי מעשים. בכלל לא התענין בנעשה סביבו, לא בא בשיח ושיג עם אנשים, הקדיש עצמו כל כולו לתורה ולחסידות ועמל להגיע לשלימות במדותיו.

כשירד רבי מרדכי משולחן חותנו, פנה למסחר, הוא הצליח בעסקיו ונעשה לעשיר מאד. נחשב לאחד מעשירי העיר, אולם כספו לא העביר אותו על דעתו ועל דעת קונו. נשאר כמו שהיה, חסיד אמת הקשור לגמרא אשר ראה את עיקר חייו בתורה ובעבודה, בחסידות וביראת שמים ואת מסחרו כדבר צדדי. כענין חולף העובר במהירות.

זהיר במעשיו ובהליכותיו היה רבי מרדכי, מחמיר על עצמו הרבה מאד ויחד עם זה שמר בנאמנות על דרכי חסידות פולין בכלל וחסידות גור בפרט. למרות עסקיו המרובים לא נטש אף ליום את תורתו, את שיעוריו הרבים. יש וישב ולמד לילות שלימים עד אור הבוקר וברוח זו חינך את בני ביתו.

נדבן לצדקה היה, ידו פתוחה לכל משאלה. בביתו הגדול אשר באוזרקוב הקדיש דירה לבית חסידים דגור. בהגיעו לשנות זקנה הרבה במעשי צדקה ופרש למעשה מעניני העולם, הקדיש עצמו כולו לתורה ולעבודה והתבודד בארבע אמות של הלכה. בניו ונכדיו המשיכו במסורת אביהם הגדול, ביניהם רבי שלום, רבי יצחק, רבי יודל מורדוביץ שימש כגבאי בבית החסידים דגור ברחוב מאשקוביץ. מנכדיו ניצלו אחרי השואה ר׳ יוסף מורדוביץ בניו יורק, מר ל. טרובה ברעננה.

רבי לייב פרושנובסקי

רבי לייב פרושנובסקי כינה באוזרקוב בשם ר' לייבל וויינשנקר, על שם חנות ליינות שהיה לו במשך עשרות שנים במקום. חסיד גור נלהב ו־עובד ה' הוא נולד באוזרקוב לאביו רבי יעקב קלמן פרושנובסקי, מחשובי העיר ומה־בולטים בין חסידי גור. איש העקרונות ומסירות נפש היה רבי לייב, אמרו, שבנעוריו סיכן נפשו ובכפור טבל עצמו מדי יום ביומו. בעל צדקה ומעשים.

לתלמיד חכם נחשב רבי לייב ויחד עם זה עסקן למען עניים ולעניינים שבמצוה. הוא הגיע להון אולם בראשית כל חורף נטש את עסקיו וטיפל באוסף כספים כדי לספק פחם לעניים. הרבה עמל למצוה זו, בה השקיע ממיטב כוחו.

בית הכנסת הגדול אשר באוזרקוב לא הוסק בחדשי החורף בימות החול, אנשים התפללו ב־בית המדרש ובבתי החסידים, ראה רבי לייב חובה לעצמו לדאוג בל יתבטל מנין המתפללים הקבוע בבית הכנסת, הנועד לתפלה. מדי יום ביומו עשה דרכו לבית הכנסת, שם לא התפלל בימות שבת וחג, ודאג לסדר מנין לתפלה במקום. אנשים סירבו להכנס לביה"כ בגלל הכפור הרב אולם רבי לייב סחב מתפללים בכוח, שמח כש־עלה בידו למנוע ביטול תפלה בבית מקדש מעט זה.

אוהב תורה ושוחר לומדי תורה. בית מגורים לרבי לייב באוזרקוב, והשכיר דירות לדיירים, והיה אם דייר, תלמיד חכם וחסיד שלא שילם שכר דירה משום ששעתו היתה דחוקה לו, ויתר רבי לייב מרצון על הכנסה זו. היה ודייר כזה תפס דירה בת ששה חדרים, חסיד נכבד היה האיש שירד מנכסיו ובקושי רב התפרנס, האיצו אנשים ברבי לייב לתבוע את פינויו של הדייר הזה או להציע כי יעבור לדירה קטנה יותר, אולם רבי לייב סירב לעשות מה. לפגוע בכבודו של האיש וויתר על הכנסה חדשית קבועה ב־רצון.

תלמיד חכם ואוהב תורה היה, וברוח זו חינך את בני ביתו, נוסע לעתים תכופות לאדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור. במיטב שנותיו, בן נ"ח היה עת נפטר לעולמו, בנו רבי אברהם יצחק נמנה על חשובי חסידי גור בעיר, חתנו רבי ראובן אהרנוביץ, מעסקניה הפעילים של אגודת ישראל באוזרקוב עלה לארץ ישראל ושימש בר־בות הימים כראש עירית בני ברק.

ר' מאיר פוגל

בין תושבי אוזרקוב בדור האחרון לקיומה של הקהלה בלטה דמותו של רבי מאיר פוגל, מ־חסידי גור ואנשי "אגודת ישראל", שהצליח ב־עסקיו הרבה והגיע לעושר רב. יליד אוזרקוב היה רבי מאיר, נמנה משחר נעוריו על חסידי גור, והצליח בצורה יוצאת מהכלל בעסקיו. עד מהרה הגיע למעמד ראשון במעלה בין תעשייני טקסטיל בפולין. הוא רכש את מפעלי התעשיה של הגרמני שלסר באוזרקוב והפך את המפעל לאחד מחברות היצור הגדולות בפולין. אלפי פועלים הועסקו במפעלו, שפעל עד לפרוץ השואה בבעלותו של רבי מאיר פוגל.

למרות מעמדו ועושרו הרב המשיך רבי מאיר בשנות שבתו באוזרקוב באורח חיים חסידי מובהק. לעתים תכופות נסע לאדמו"ר רבי אב־רהם מרדכי מגור, נמנה על עסקני "אגודת ישראל" ושימש כציר של סניף "אגודת ישראל" בעיר לכנסיה הגדולה העולמית של "אגודת

ישראל״. בימים הם היה רבי מאיר פוגל מהי־חידים בין גדולי חרשתני פולין שלבש לבוש חסידי מסורתי עטור זקן שהקדיש מזמנו למען הציבור החרדי.

נדבן היה האיש, תרם בעין יפה למען צרכי הכל ולמען הציבור החרדי במקום. נענה לכל בקשה ולכל דרישה. בשנים האחרונות לפני פרוץ השואה העתיק את מגוריו ללודז, בראשית ימי מלחמת עולם האחרונה הצליח לעלות ל־ארץ ישראל וקבע דירתו בתל אביב. גם בארץ היה פעיל כמה שנים, עד לפטירתו בתעשית טקסטיל.

רבי ראובן אהרנביץ

מוצאו, ממשפחה ותיקה של תושבי אוזרקוב שמבניהם הצטיינו בפיקחות רבה, מהם ושימשו כ״פראקורטורס״, מתווכים ומיישרים בסכסוכים בין סוחרים. ר׳ ראובן נתיתם בעודו צעיר לימים וחונך למעשה בבית רבה של העיר, הג״ר דוד דב הי״ד, שראה בו תלמיד נאמן ואהוב, חיבבו וקירבהו הרבה והטיל עליו תפקידים שונים בכל עניני הציבור.

הוא נשא לאשה את בתו של רבי לייב פרוש־נובסקי, מיקירי אוזרקוב, ומאז שחר נעוריו נמנה על טובי העסקנים החרדים בעיר. מיד עם הקמת תנועת ״אגודת ישראל״ נרתם רבי ראובן לפעילות במסגרת הסתדרות זו, לראשונה כיו״ר צעירי אגודת ישראל באוזרקוב ומנושאי דגלה ואחרי כן, כעסקן רב פעלים בסניף אגודת ישראל.

נמנה על יוזמי חברת ״נחלת רעים״ שמטרתה היתם להקים מושבה חרדית מיוצאי אוזרקוב בארץ ישראל. רבות פעל ועמל להצלחתה של חברה זו וביזמתו רכשה החברה שטח קרקע בארץ, שלא באשמתו ובמסיבות הזמן לא בא רעיון זה לידי ביצוע הלכה למעשה. רבים מבני אוזרקוב החרדית חסכו מכספם ומפרוטותיהם כדי לרכוש להם אדמה בארץ ישראל, לעלות ארצה ולבנותה בעמל כפיהם.

פעיל היה ר׳ ראובן בכל עניני ציבור באוזר־קוב, יזם פעולות שונות, אירגן את הנוער הדתי, עשה רבות למען החנוך החרדי והת־

בלט בתנועת אגודת ישראל בפולין מיוזמי בנק קואופרטיבי ומנהל הבנק בכל שנות קיומו, השתתף בועידות ובכינוסים של תנועת אגודת ישראל ונמנה על פעיליה בפולין. נואם ומעודד לפעילות, מחסידי גור הבולטים אשר באוזרקוב.

שנים מספר לפני פרוץ מלחמת עולם האח־רונה עלה לישראל והתישב בבני ברק, הצטרף לתנועת פועלי אגודת ישראל ונמנה על אישיה הבולטים, מבוניה של תנועה זו.

שימש שנים רבות כנציג אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל במועצה המקומית בבני ברק, עשה רבות למען התפתחותה של עיר התורה בישוב החדש ולמען אופיה החרדי. אחרי פרישתו של מיסד העיר וראשה ר' יצחק גרשטנקורן נבחר כראש עירית בני ברק ותפקיד זה מילא בהצלחה ובכשרון עד אשר התפטר מתפקידו בגלל מצב בריאותו. פעיל למען מוסדות תורה בבני ברק ובשנים האחרונות הקדיש עצמו לפיתוחן של מוסדות התורה של חסידי גור בבני ברק ומשמש כיו"ר הנהלת בית אולפנא להוראה של חסידי גור בבני ברק ועמל רבות לטובת מוסד תורני זה.

רבי יצחק מאיר אדאמוביץ

מאישי אוזרקוב הבולטים ביותר בדור האחרון לקיומה של קהלה זו, מחשובי חסידי אלכסנדר ועסקני ציבור המוכרים בעיר. יליד אוזרקוב, בר אורין ואוהב תורה, נבון ומשכיל ששלט בכמה שפות לועזיות, פעיל ומפעיל אחרים, עושה ומעשה למען הכלל ולמען הפרט. תקיף בדעתו ששמר על החלטתו ועל הנתיב שקבע לעצמו בהתמדה. הוא לא נרתע ממאבקים למען עקרו־נותיו ודעותיו, צעד לו בדרכו הוא לא בלי תקיפות ומבלי להתחשב בדעת מבקריו ומתנגדיו השונים.

מגיל צעיר שלח ידו במסחר והצליח להגיע לעושר. חשוך בנים היה והקדיש מכספו לצדקה ולצרכי צבור. הקים חברת משניות והחזיק מגיד שיעור על חשבונו הפרטי, שני חדרים גדולים מביתו מסר כהקדש עולם למען בית חסידים דחסידי אלכסנדר באוזרקוב. לא היה מפעל של צדקה וחסד בעיר שרבי יצחק מאיר לא ישתתף בו.

אולם בעיקר היה פעיל לעזרת היחיד, הרבה לבקר אצל חולים ובעיקר, חולים עניים ולא פעם הצליח להשאיר סכומים הגונים מאחורי הכר של החולה שהיה צמוד למטתו. הוא לא התעיף מלהגיש את עזרתו לנדכאים ולסובלים וזאת ביזמתו הוא, מבלי שידורבן לדבר על ידי אחרים. טיפל ביתומים ובאלמנות ובמקרים רבים העמיס על עצמו את העול להשיא יתום או יתומה, ודאג לכל צרכיהם.

בעיקר התבלט במעשי הצדקה והחסד שלו בשנות חייו האחרונות, עת היה כבר חלש ויודע מחלות, היה והשקיע סכומים די רציניים ל־הכנסת כלה בצורה מכובדת, לרוב לא פנה לאחרים כי יעזרו לו במצוה, ברצון פיזר מכספו ולא חסך עמל ויגיעה לשמח חתן וכלה, יתומים.

בימי מלחמת עולם הראשונה שימש רבי יצחק מאיר אדאמוביץ כאחד מארבעת פרנסי הקהל, כנציגם של חסידי אלכסנדר. גם בתקופה של־אחריה שימש כפרנס הקהל וזמן רב כיהן כיו"ר הקהלה. נחשב כדוברם של חסידי אלכסנדר בעיר בענייני הכלל ובענייני הקהלה. עמד ב־קשרים עם השלטונות אם בימי השלטון הרוסי, בימי הכיבוש הגרמני הקיסרי, בשנות מלחמת עולם הראשונה, ואחרי כן, בימי הריפובליקה

הפולנית העצמאית. מהעסקנים הלא מרובים בימים ההם ששלט ברוסית, גרמנית ופולנית.

רבי יצחק מאיר נפטר בשנת תרצ״ח בהיותו בן שבעים שנה. אלמנתו סבלה רבות בתקופה השואה, נאסרה בגלל עלילת שוא של פולניה והוחזקה במאסר זמן ארוך בתנאים קשים. היא הוצאה להורג ע״י המרצחים הגרמנים.

הג״ר דוד בורנשטיין

חתנו של רבי מתתיהו טורנר, מחשובי חסידי סוכטשוב בעיר, אחיו של הגאון הפולני הנודע רבי וועלוויש בורנשטיין מצכנסטשוב. הגיע לאוזרקוב כצעיר מופלג בתורה, כתלמיד מובהק של האדמו״ר מסוכטשוב, שנים מספר ישב סמוך על שולחן חותנו ואחרי שעבר לרשות עצמו נבחר לכהן כדיין ומורה הוראה בעיר.

נועם הליכות ומעש היה הג״ר דוד, שהצטיין באצילות רוחו ובמדותיו, איש לא ראה אותו רוגז או כועס, מעולם לא הרים קולו על אדם, לא התלונן ולא החשיב את עצמו. למרות מעמדו הרשמי התהלך בענוה יתירה עם כל אדם, כיבד כל צעיר ונער ועמל לא לפגוע באיש, לא להכאיב לאדם, ברח מכל ריב או מחלוקת, סירב להטיף מוסר לשום איש, הוא כיבד אנשים ואנשים כיבדוהו, חיבב כל אדם ועל כן השיבו לו אנשים חיבה.

הג״ר דוד לא ראה את עצמו כגדול בהוראה, ענוותן מטבעו ומיראי הוראה היה, אולם יחד עם זה נמנע בכל כוחו מלהטיל חומרות ו־איסורים לאלה אשר פנו אליו ובקשו את הוראתו. לא התחמק מלרדת לעומקה של הלכה ולעמול קשות כדי להורות כדין, מבלי לסטות לצד ההיתר או לצד האיסור.

לומדים מובהקים היו באוזרקוב גם בשנים האחרונות לקיומה של הקהלה, מהם שהיו מופלגים בהלכה, שלא נמנעו מלבקר פסקי דין של רבנים וגאונים מפורסמים ביותר, הם התיחסו בחיבה ובאהדה להג״ר דוד, לא לחמו בו בחריפות כדרכם כי על כן העריכו את יושרו, את הגיונו הבריא ואת מאמציו הכנים לפסוק הלכה ברורה ולא לסטות מדרך הפשוטה ו־הישרה.

השוחטים באוזרקוב תלמידי חכמים גדולים היו, מהם ומופלגים ביותר בהלכות שחיטה ובדיקה, שלחמו את מלחמתה של תורה עם רבני אוזרקוב הגדולים והמפורסמים בתחומים בהם הצטיינו, הג״ר דוד בורנשטיין נבחר כדיין ומורה הוראה בגיל די צעיר, ובימים בהם לא היה הג״ר דוד בר, רבה האחרון של אוזרקוב בעיר, הוטל על הג״ר דוד בורנשטיין לטפל גם בעניני שחיטה ובהוראה לשוחטים, שמהם ושנות שימושם במלאכת קודש זו עלה על שנות חייו של הג״ר דוד, הדיין. היו וחששו לעלבונו מידי השוחטים המופלגים והמומחים אולם בענוותנותו ובאצילות רוחו כבש את לבם ודעתם עד כי התיחסו אליו בחיבה וגם באהבה.

בשנות השואה סבל הג״ר דוד בורנשטיין הרבה עד אשר עלה על המוקד יחד עם כל בני משפחתו הענפה והמכובדת, בטרם מלאו לו ארבעים שנות חיים.

רבי אברהם ברזשניצקי

מטובי העסקנים החרדים באוזרקוב בדור האחרון לקיומה של הקהלה, מחסידי גור הנל־הבים וראשוני תנועת ״אגודת ישראל״. איש המעשה היה, שבחל בויכוחים ובבירורים אידי־אולוגיים, בחל בישיבות ובדיבורים, אהב את המעשים. מבוני תנועת הנוער החרדית ״צעירי אגודת ישראל״ באוזרקוב וכיוון את אירגונו לאפקים של מעש ופעילות. במרוצת השנים

נמנה על ראשי "אגודת ישראל" בעיר ועסקניה הנלהבים.

הוא התפרנס כסוחר ועסק בצרכי ציבור שלא על מנת לקבל פרס. נבחר כנציג אגודת ישראל בועד הקהלה ואחרי כן, כחבר הנהלת הקהלה. גם במישור זה העמיס על עצמו תפקידים רצי־ניים, בז לדיבורים של סרק שאין עמם מעשים של ממש ועל כן זכה להערכת ידידים ויריבים גם יחד. אם קבל על עצמו משימה מסוימת, דאג לבצעה בנאמנות ובמסירות ולעולם לא הוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו. שקדן במעשיו, בוחל ברעש, בפרסומת, בראוותנות. אהב את הסדר ואת העבודה השקטה והמסודרת, נחשב ובצדק בעיני רבים כמנהיגה לעתיד של אוזרקוב החרדית־תורנית, אולם השואה הפכה את כל הניחושים על פיהם.

כשהוקם באוזרקוב מוסד חנוכי חרדי לבוות "בית יעקב" על ידי אנשי אגודת ישראל, נרתם רבי אברהם לעבודה זו ובמשך 14 שנה נשא בעול החזקתו של המוסד, שחינך מאות בנות ברוח התורה והמסורה, ואם בשנים הראשונות לקיומו של מוסד זה השתתפו עסקנים דתיים רבים בדאגה לקיומו ולהתפתחותו, הרי שבשנים שקדמו לשואה, עת החמיר מצבם הכלכלי של יהודי פולין, נשא רבי אברהם למעשה יחידי בנטל של מוסד חנוכי זה אשר גרעונות מתמידים ורציניים ליוו את דרכו ואיימו על קיומו.

רבי אברהם לא נרתע, נשא בעול הכבד ברצון, במסירות ודאג בלי הרף להתפתחות המוסד, הזמין מורות מוכשרות, שילם משכורת ביד רחבה ועמל להבטיח רמה נאותה לבית הספר ולחנוך משלים של מאות תלמידות "בית יעקב" במסגרת אירגוני "בנות אגודת ישראל" ו"בתיה". עד ליום האחרון לקיומה הסדיר של קהלת אוזרקוב פעלו המוסדות הללו בצורה מופתית.

עם הקמת יודענראט בימי שלטון הנאצים צורף רבי אברהם למוסד זה כנציג יחידי של היהדות החרדית, כשכל יתר חברי היודענראט היו חברי אירגונים ציונים. השפעתו היתה מצומצמת ורב אברהם עמל לא להתבלט ולא לשאת באחריות לפעולות היודענראט. עם חיסול יהדות פולין ע"י הקלגסים הנאציים נהרג רבי אברהם עם בני משפחתו.

רבי אברהם פישר

למעשה התפלל רבי אברהם פישר בבית ה־חסידים דגור, אולם הוא כמעט ולא נסע לאדמו"ר מגור. שונה היה בדרכו ובהליכותיו מהחסידים הרבים עמם התפלל בצוותא. בעל בית מכובד, לבוש בקפידה רבה, עושה דרכו ומעשיו במתינות, בעל נימוסים שנזהר ביותר בכל גינוני הנימוס המקובלים, תמיד מסודר ומצוחצח וכל חזותו מעוררת כבוד ודרך ארץ.

יהודי דתי, חרדי היה. הצטרף לתנועת אגודת ישראל ושימש כנציגה במועצת הקהלה וזמן מה כיו"ר הקהלה. גם במישור הציבורי שמר על כל חוקי הנימוס, הרשמיים והלא רשמיים עד כי אפשר היה לחשוב שאין הוא נציג של מפלגה חרדית, של חסידים חריפים אלא של איזה חוג אריסטוקראטי, שהציב לעצמו מטרה לשמור ולהקפיד על כל חוקי הנימוס.

למות גישתו העדינה והמנומסת ידע רבי אברהם את אשר לפניו ושירת בנאמנות מופ־תית את החוג אותו יצג. בנימוס, בטאקט רב ידע לעמוד על שלו, ללחום בשער, להתווכח אבל כל זאת בדרך ארץ ובכבוד לכל יריב, כקטן וכגדול, כחלש וכחזק. בן למשפחה של

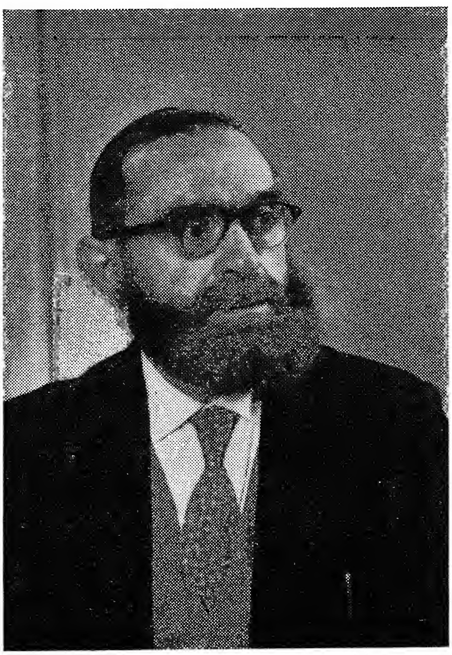
חסידים היה, נולד וחי בסביבה ובאוירה של חסידים חריפים אשר ביטלו עולם ומלואו ולעגו לנימוסים רשמיים, אולם רבי אברהם פישר החליט ללכת לו בדרכו הוא.

חרשתן עשיר היה, איש עסקים מצליח מאד, אשר לו מעמד מכובד ביותר בין עשירי אוזרקוב נחשב לאדם מהימן ביותר. לישר דרך ואוהב אמת, לאיש אשר דיבורו לא ישנה לעולם ועל הב־טחתו שמר מכל משמר, הבטחה קלה מצדו היתה שוה יותר משטרות חתומים בחוגי ה־תעשיינים ואנשי המסחר. דיבורו בלאט, שוקל ובודק כל מלה ולעולם לא נחפז להגיד כן או להבטיח דבר מה, אולם אחרי שהבטיח או הסכים לדבר מה שוב לא חזר בו לעולם.

נדבן היה רבי אברהם, נתן תמיד את תרו־מתו בעין יפה ובצורה מכובדת, קבל כל מתרים וכל עני בסבר פנים יפות, הושיבו בכורסה נוחה, שמר על כבודו של העני שבעניים כמו על כבודו של העשיר שבעשירים והנכבד שבנכבדים. לעולם לא זלזל באיש ונזהר מלהשמיע רכילות ולדבר סרה באיש. עמד על מידתו היפה הזאת בהתמדה ובעקביות כדרכו. לא הסתיר את מורת רוחו לשמע דברי גנאי על יהודי באשר הוא יהודי.

בתקופת השואה סבל רבי אברהם הרבה מאד, אציל רוח זה, המסודר להפליא, שרגיל היה לחיי רווחה, המלא עדנה לא היה מסוגל להשלים עם תנאי החיים האיומים והמחרידים תחת שלטון הקלגסים הנאציים, נעדרי כל רגש אנושי. את יגונו נשא בדומיה, בכבוד אבל צערו הרב שבר את גופו והרס את ברי־אותו. בשואה החזיר את נשמתו האצילה ליור־צרה.

רבי זאב טאנדובסקי

יליד זדונסקה וואלה. אביו, רבי יוסף, מח־סידי גור הנאמנים, השתלם בכוחות עצמו במש־פטים ושמש כעורך דין חרדי, בלבוש חסידי — מסורתי. את בנו רבי זאב וואלף חינך לחיי תורה וחסידות, למעשי חסד וצדקה ולהיות ער לעניני הכלל.

בעודו בחור צעיר התבלט רבי זאב וואלף כעסקן נלהב. נמנה על מיסדי תנועת 'צעירי אגודת ישראל" בעיר מולדתו, ושימש כיו"ר הארגון שמנה אז למעלה מחמש מאות צעי־רים מאורגנים וממושמעים. אביו, רבי יוסף נמנה על ראשי קהלת זד. וואלה, נבחר כנציגה של "אגודת ישראל" במועצת העיריה ושימש ככתובת מרכזית למאות ולאלפי יהודים אשר דבר להם עם השלטונות. האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור שיגר אנשים לרבי יוסף המשפטן

שידריכם וייצג אותם בעניני חוק ומשפט. בבית זה ספג רבי זאב וואלף את השאיפה לגמול חסד עם כל יהודי, להגיש סעד לכל דורש, תכונות נעלות ששוב לא סרו ממנו.

בגיל צעיר הגיע רבי זאב לאוזרקוב, עת התחתן עם בתו של רבי לייב זיסמן, מתושבי העיר הותיקים ומחסידי אלכסנדר הנלהבים. מאז שוב לא נטש את אוזרקוב עד ליום האחרון להימצאם של יהודים בעיר.

הצליח רבי זאב וואלף בעסקיו, ושמר מזמנו לתורה ולחסד, לפעילות ציבורית ולחסידות, עד ליום בו פרצה השואה.

דירתו המרווחת הוחרמה על ידי הגרמנים מיד עם הופעתם בעיר — מספר רבי זאב וואלף, אוד מוצל מאש — בית מסחרו הוחרם עם כל הסחורה אשר לו. כשניסה לגבות חוב מפולניה, העלילה זו האחרונה עליו שגנב את ארנקה, שוטר גרמני, מקומי שהוזעק מיהר לאסרו. אותו שוטר, תושב אוזרקוב היה מכרו של רבי זאב שגילה עמדה נוקשה ורצחנית כלפיו, בהפגינו את נאמנותו לתורת הגזע והשנאה הנאצית. כשמצאה הפולניה את ארנקה יעץ לה השוטר הגרמני לא להודות בדבר ועמוד בתוקף על העלילה שבדתה, אחרת איים עליה לעיניו של רבי זאב וואלף שהושלך לכלא, הוחזק במשך שלושת רבעי שנה בשמונה בתי כלא בתנאים קשים ואכזריים ביותר והוחזר לאוזרקוב שבור ורצוץ.

לגיטו הצר הוכנס רבי זאב וואלף עם שארית יהודי אוזרקוב כשאשתו ושתי בנותיו הקטנות נלקחו בכוח למחנה המות בכלמנו, שם הוצאו להורג בגאזים מרעילים. כשנתיים חי בעוני כעובד כפיה, גלמוד ומיותם שהתאבל על מות בני משפחתו בדמי ימיהם. חיי שכול וקדרות, סבל ויסורים, עינויי נפש ועינויי גוף.

כך נמשכו ימי הסבל והעינויים עד לאחד הימים, מימי חודש אלול לשנת תש״ב,

רבי זאב טאנדובסקי בנעוריו, בועידת צעירי אגודת ישראל בפולין

רבי הלל בלנקבסקי, חתנו של הג״ר משה מאיר לנטשיצקי

עת בו הקיפו הרוצחים הנאציים החמושים את גיטו אוזרקוב הקטן והמצומצם, ובמכות רצח, במטר של יריות הוציאו את אחרוני היהודים מבתיהם והובילו אותם לת־חנת החשמלית שדרכה ללודז. מטר של מכות רצח הממו את רבי זאב וואלף, וכשכותנתו לעורו הגיע לגיטו לודז, שבור ורצוץ בגופו ובנפשו. בודד וגלמוד בעולמו.

רבי זאב וואלף, מהשרידים המעטים שנשארו בחיים מקהלת אוזרקוב, עלה לישראל והתישב בבני ברק.

בלהבות לשמי רום

קשה לשחזר אפילו בשרטוטים קלים את אוזרקוב העיר ויהודיה, נעלמו כל אותן הדמויות הרב גווניות, מלאות הוד ואצילות שהת־הלכו בשעריה. מי יזכור את הדמויות היפות שפעלו בתחומיה והוסיפו לנופה. נחרבה וחו־סלה עד היסוד הקהלה המעטירה. במקומם של שוחטי העיר המופלגים רבי בנימין הלמדן ורבי יוסף הולנדר המומחה הגדול באו חיות טורפות צמאי דם וטבחו את בני הקהלה כולה. רבי ישראל וואלף פוקס, בנו של רבי משה סטרציבר המפורסם, המחנך בחסד שוב אינו מתהלך ברחובות העיר, מלא דאגה ופחד לחנו־כם של ילדי העיר היקרים והמופלאים, ילדי אוזרקוב המחוננים נעלמו, עלו על העקידה הגדולה.

רבי יודל מורדוביץ האברך החריף מחסידי גור שוב אינו חולם על אוזרקוב כקהלה קדושה ומקודשת, ללא פירצות וסטיות כל שהן. רבי מיכאל קאפקה הצעיר, חתנו של רבי שמעלקא באדניק מוועגגרוב שוב אינו מתכנן תוכניות שונות איך לבצר את חיי התורה והחסידות בעיר, אין בא בסוד עם רבי אביגדור לייב שטיפנבך השקול והרציני היורד לעומקם של הדברים (ממשפחתו של רבי אביגדור לייב נשארה בתו הנשואה לר׳ הירש ב״ר חנוך קונשטם, וגרה בניו יורק).

תושבי אוזרקוב שוב אינם מזכירים לא בלי גאווה את בן עירם, רבי נתן דוד ווישליצקי, חתנו של רבי שלמה לייב ליברך שעבר לגור לדז. וואלה הקרובה והגיע לעושר רב ביותר, או את רבי יהושע וואלדמן העשיר והנדבן, הנכבד והנעלה שהקים בית תפארת ולו 16 ילדים שהקימו משפחות מסועפות בישראל.

נעלמה אוזרקוב היהודית, רבת החן וההוד, נעלמו בני משפחת פראשקר המרובים (בנם ד״ר מנחם שימש כרופא מקובל בלודז, יהודי חרדי היה, שומר תורה ומצוות), או בני משפחת זוזשבסקי המוכשרים שהתבטלו בכל התחומים (נכד המשפחה מר שמואל רושבסקי, אמן השחמט המפורסם גר במונסי שבניו דזשרסי, בארצות הברית).

אוזרקוב עלתה בסערה, בלהבות לשמי רום אחרי שבניה רשמו פרקי זוהר בתולדות עמנו.

פרק י"ב

חורבן והרס

משטר אימים

טרם חלפו שבעה ימים מאז פרצה מלחמת עולם האחרונה, כשקלגסי הנאצים פלשו לפולין העצמאית וקהלת אוזרקוב נפלה שדודה בידי המרצחים הגרמנים. כחמשת אלפים נפשות מישראל היו באוזרקוב עת בו פרצה המלחמה, רבים מהיהודים ברחו כשרק כותנתם לעורם, כארבעת אלפים יהודים, זקנים וטף, אנשים ונשים, חולים ותשושים נפלו בידיהם של חיות הטרף שוחרות דם.

15.000 לא יהודים גרו באוזרקוב, רובם פולנים ומיעוטם גרמנים, במשך דורות עמדו בקשרים טובים והדוקים עם היהודים, גרמנים לא מעטים סחרו עם יהודים, קנו מהם ומכרו להם, רבים ניהלו עסקים משותפים עם גרמנים. היה ונדמה שידידות שררה בין גרמנים מקומיים לבין יהודים, אשר במשך דורות לא היה כל ריב או מאבק ביניהם, אולם מהרגע בו התמוטט השלטון הפולני וצלבי הקרס בישרו את בואם של הנאצים, הפכו הגרמנים המקומיים את עורם, כשהפולנים מוזדנבים אחריהם, מחניפים להם. איש מהם שוב לא בירך יהודי לשלום, סירב להימצא במחיצתו, לעמוד בקרבתו, העמידו פנים כאילו לא ראו פני יהודי מעולם, כאילו מאז ומעולם נאמנים הם לתורת הגזענות הנאצית, שיח ושיג לא היה להם עם יהודים.

ביום י"ז באלול שנת תרצ"ט פלשו הנאצים לפולין, ביום כ"ד באלול נכנסו הקלגסים לאוזרקוב. מאה ועשרים שנות יצירה ועמל, שגשוג ופריחה לקהלה היהודית במקום נסתיימו. תקופת השלוה באה לקיצה, במקומה באה תקופת המעבר המחרידה שקדמה לעקידה הגדולה, תקופת היסורים והסבל, הכאבים והעינויים. קהלת אוזרקוב כקהלות ישראל בפולין החלה לפרפר ביסורי גסיסה תחת שלטון הרשע של חיות טרף, צמאי דם.

היפים והמרווחים שבבתי היהודים בעיר הוחרמו עד מהרה על ידי אנשי שלטון הכיבוש הגרמני החדש, הדיירים היהודיים נצטוו לצאת ולהשאר את כל אשר להם בבתיהם, למען השליטים החדשים. למעשה הועמדו היהודים מחוץ לכל חוק מהרגע הראשון להופעתם של הגרמנים בעיר, דמם הופקר, רכושם נשדד בשיטתיות ובמהירות, ימי החורבן וההרס החלו.

נאסר על היהודים לצאת מפתח ביתם משעה 5 אחרי הצהרים עד לשעה 8 בבוקר, נאסר עליהם להחזיק כסף, לנוע ללא רשות. אולם המעמד החוקי, הרשמי היה טוב לאין שיעור וערך לעומת מעמדם המעשי, הריאלי, המציאותי. היהודים הוצאו מחוץ לחוק, הופקרו לזעמם של כל כלבי דם, שודדים ורוצחים, השלטון הגרמני עדד במישרין ובעקיפין פעולות אימים נגד היהודים האומללים, מחוסרי כל הגנה.

בצפורני רוצחים

יהודים נחטפו לעבודה, שהיתה לרוב הצגה של סאדיזום ועינויים. נרעדו ובצדק למראה כל גרמני, מקומי או זר. כל יום וקללתו מרובה מחברו. יום אחד נצטוו היהודים למסור לשלטונות רשימה מפורטת מכל אשר להם, בחנויותיהם, במפעליהם, בבתיהם, על התעלמות כל שהיא מביצוע מלא של פקודה זו איים עונש מות ללא כל אפשרות של חנינה, עונש שיבוצע במהירות וללא השהיות. זמן מה אחרי שנמסרו ההצהרות לידי הגרמנים הופיעו גרמנים מקומיים וזרים, שנתמנו ל„נאמנים" (טרויהנדלר), לקחו בכח הרשע את כל הרכוש הרשום בהצהרות, לא ויתרו על שרוך

נעל, ללא כל תמורה שהיא. לרוב זרקו את הבעלים היהודיים בגסות ובפראות מבלי לתת ליהודי הנשדד אפילו אישור רשמי על השוד. לא עברו ימים רבים מאז כבשו הגרמנים את העיר והיהודים הפכו לעניים מרודים, מחוסרי כל, כשהם מופקרים להלכה ולמעשה לרעב ולמחסור, לכפור ולסבל שלא יתואר.

היו יהודים אשר ניסו להציל מה, בפנותם לגרמנים מקומיים, עמם עמדו בקשרי מסחר הדוקים במשך שנים רבות, גרמנים שהתחזו תמיד כידידים נאמנים ומסורים, אולם לא היה גבול לאכזבתם של היהודים, כשחשפו הגרמנים בני המקום את זהותם האמיתי. כראש עירית אוזרקוב נתמנה הגרמני רנטקה, תושב המקום במשך שנים הרבה, שהיה מוכר ליהודי המקום „כגוי הגון", שותף לסוחרים יהודים, שהעמיד תמיד פני ידיד נאמן ליהודים.

כשפנו אליו יהודים ממכריו ובקשו את עזרתו בצר להם, התפרץ הגרמני וצווח מלא חימה לעברו של היהודי, שותפו: „איך אתה מעיז לפנות אלי, הלא אני גרמני ואתה יהודי"... „גרמנים הוגנים" הופיעו כ„טרוי הענדלער" (נאמנים) בבתי עסק של היהודים, גירשו את הבעלים אגב חבטות וצעקות פרא, אסרו עליהם להיראות בתחום מפעליהם.

בימי העוני והמצוקה נחשף זהותו האמיתית של הגוי הגרמני. אשר מאחורי גלימה דקה של אדיבות רשמית הסתתרו רגשות טורפות של צמאון לדם טהור, כמיהה לאכזריות מדהימה, נתגלו הללו כיצורים נעדרי כל רגש לחמלה, לרחמים, לצדק ולאמת. חיות פרא, חיות טורפות נראו לעומתם כיצורים בעלי רגש. בצהלה התערטלו הגרמנים מכל ערכי אנוש, שהיו מקובלים עד אז.

השוד הגדול רווה את ידיהם החמדניות של הגרמנים, ההשתוללות מחוסרת הרסן נגד היהודים גרמה סיפוק לגאוותנות הפרוסית הגדולה, אולם גם המוני פולנים לא פיגרו אחרי הגרמנים המשתוללים, עשו הכל למצוא חן וחסד בעיני משעבדיהם כאנטישמיים. אויביהם המסורתיים של הפולנים מזה מאות בשנים, שכבשו את פולין בכוח, ביטלו את עצמאותם והתעללו בערכיהם הלאומיים, זכו לדברי שבח מפי הפולנים על „טיפולם הנאות ביהודים".

בית הכנסת הגדול באוזרקוב הוצת באש בליל שבת. היהודים גרי הסביבה האמינו עדיין שמקרה לפניהם, מיהרו לכבות את הדליקה. למחרת שוב הוצת בית הכנסת ובית המדרש, היהודים לא הורשו לנסות ולהציל את ה„מקדש-מעט" וכעבור זמן מה עלה גם בית המדרש כמו בית הכנסת בלהבות.

מחנה עובדי כפיה

לא עברו ימים רבים מאז נכבשה פולין בידי הנאצים ויהודי אוזרקוב שנשארו בעיר הפכו לחבורה של עובדי כפיה שאולצו לעבוד תמורת מעט אוכל למען מפעלי תעשיה וייצור גרמניים. מוסדות הקהלה חוסלו, מוסדות הציבור נחרבו, הוקם יודענראט בראשותו של שמעון בארניצקי, עסקן ציוני בעבר, הוקמה משטרה יהודית וכל אלה אשר לא קבלו מקומות עבודה במפעלי ייצור של הגרמנים הפכו למועמדים לגירוש.

ההתעללויות ביהודי המקום גברו והלכו, הגיעו ימי פורים והקלגסים ועוזריהם התפשטו על פני העיר, חטפו אנשים ונשים וגם ילדים כאילו לעבודת כפיה. המון רב הובל לחצר תחנת המשטרה, אז הוציאו הגרמנים ספר תורה ששדדו מאיזה מקום, פתחו את הספר לרווחה. הכניסו את הידות של עץ חיים לתוך האדמה, כך נשאר הספר מגולל ופתוח וגם עומד, קלגס אחד הביא בנזין לרוב, שפך על היריעות ואחרי שהגוולים החלו בוערים אולצו היהודים לצאת בריקוד, תחת מטר של מכות רצח.

מצבם של היהודים במקום הלך והחמיר מיום ליום. מרובים היו חללי רעב, מחלות עשו שמות בזקנים ובחלשים. בתנאים מחרידים המשיכו היהודים להחזיק מעמד בתקוה שימי הרעה יחלפו עד מהרה. בחשאי לימדו הורים את ילדיהם אחרי שכל מוסדות החנוך של היהודים נסגרו. בחשאי התאספו יהודים לתפלה בצבור, למרות אימת עונש מות שהיתה צפויה למתקהלים בבית פרטי ללא רשות ובניגוד לחוק הרשע. רבי יוסף שו״ב, החסיד הנלהב סידר מנין קבוע בביתו ללא פחד מתוצאות. סיכן את נפשו מדי יום ביומו כדי לאפשר להתפלל בציבור ולעורר רחמים אצל רבון העולם.

בשנת תש״א החלו לגרש את היהודים שלא היו מועסקים במפעלי יצור של הגרמנים, את כל אלה שלא היה להם כרטיסי עבודה (ארבייטס קארטע). בפיקוחם של אנשי המשטרה היהודית, הובלו זקנים וילדים, נשים וחולים שלא היו מסוגלים לעבודה — למקום ריכוז ומשם הועלו על מכוניות ויצאו לכיוון לא ידוע.

לראשונה לא ידעו יהודי המקום לאן מובילים את המגורשים. הקלגסים הגרמנים סיפרו שמגרשים את כל אלה שאינם עובדים מזרחה. לא עברו ימים רבים וליהודי אוזרקוב שוב לא היו כל אשליות. סוד מחנה המות בכלמנו נתגלה לכל. עדים מהימנים גילו את קיומו של מחנה השמדה בכלמנו. שם הומתו המגורשים בגאזים מרעילים מיד עם בואם למקום.

לא עברו ימים רבים וכמעט ולא נשארה משפחה שלימה אחת באוזרקוב. מרבית הנשים, כל הילדים, הזקנים והחלשים גורשו והוצאו להורג. נשארו בעיר רק עובדי הכפיה שנדחקו לשטח צר ומוגבל ברחוב מאשקוביץ. אלפיים יהודים הוכנסו למכלאות של הגיטו, אלפיים שנשארו בחיים מקרוב מחמשת אלפים יהודי המקום בפרוץ השואה. יום יום יצאו עובדי הכפיה, נעדרי זכויות הנתונים לחסדי כלבי דם הנאציים כעבדים מימי קדם. שלושה אנשים בשורה, מובלים על ידי קלגס. עמלו האומללים בזיעת אפם וקבלו תמורת עמלם מעט אוכל שלמעשה לא היה בו כדי להחזיק את הנפש הדוויה.

ודאגו הרוצחים, השליטים להחזיק את עדת עובדי הכפיה האומללים כבולים בשרשרות של פחד ואימת מות. בחורף לשנת תש״א פקדו הנאצים למסור לידיהם עשרה יהודים כדי להוציא אותם להורג בתליה, למען ישמעו יהודים ויפחדו להרים ראשם. ולמלא בשלמות אחרי פקודות שלטונות הכיבוש. על ראשי ה„יודענראט״ באוזרקוב, שמעון ברצינסקי ועוזרו שמעון ליסקה הטילו הגרמנים את התפקיד להמציא להם את היהודים שיעלו לתליה וזאת כרגיל, תוך איומים והפחדות.

לא עזרו שום מאמצים והשתדלויות. 10 יהודים נלקחו בכוח וכל יהודי הגיטו אולצו לצאת לרחובה של העיר ולחזות איך מעלים את האומללים על הגרדום, ואחרי שהקרבנות נפחו את נשמותיהם וגופותיהם תלו ללא נוע על גבי התליות הגבוהות שהוקמו במיוחד למטרה זו, גורשו יהודי המקום חזרה לגיטו. בגיטו פודמביץ הקרוב תלו הגרמנים חמשה יהודים בצורה דומה. מר המוות לא סר אף לרגע מכלואי הגיטו המעונים.

אולם גם ימי צער וסבל הללו הגיעו לקיצם בשלהי שנת תש״ב, עת החלו הנאצים לבצע את תכניתם הערוכה מראש להשמיד את שארית יהדות פולין, השבורה והרצוצה, שהיתה כלואה אז כבר מאחרי סורג ובריח, מוקפת חומות הגיטו המאיימות, חלשה מדי היתה יהדות פולין אז כדי להתקומם נגד התכנית השטנית האיומה. המשרפות הגדולות בטריבלינקה ובבלזיץ, בסוביבור ובאושביץ עבדו במלוא הקיטור, גדעו את האילן רם הפאר של גולת פולין המעטירה אחרי אלף שנות חיים ויצירה על אדמת פולין הרוויה דם יהודי נקי. לפי תכנית ערוכה מראש, כשלוח זמנים קבוע בידיהם ניגשו הרוצחים לבצע את המזימה האיומה לעיני השמש.

התועלת שהפיקה מכונת המלחמה הגרמנית מעמלם של רבבות ומאות אלפי עובדי כפיה יהודים לא עמדה מול הצמאון לדם יהודי, מול הכמיה לרצח, מול המשטמה האיומה של הרע בהתגלמותו המלאה. מאות אלפי עובדי כפיה בגיטאות פולין קבלו תמורה אפסית ממש וסיפקו תוצרת רבת ערך לגרמניה הנאצית. התפוקה הגדולה והאיכות המעולה והביצוע המושלם של כלואי הגיטאות נסכו תקוה בלב רבים כי אכן ישאירו הקלגסים את עובדי הכפיה הללו בחיים, לא יוותרו על טובת הנאה הרצינית ורבת הערך. רבים האמינו כי יהודי אשר לו „כרטיס עבודה" מאושר בידי הנאצים מובטח מגירוש למחנות מות והשמדה.

על קידוש השם

אולם כל החישובים ההגיוניים והריאליים של כלואי הגיטאות לא עמדו במבחן. השאיפה הרשמית להרוג יהודים, לחסל את עם הנצח הנתון בפרפורי גסיסה גברה על כל חישובים אחרים. בהגיע ימי אלול תש"ב, עת התכוננו רבים מתושבי גיטו אוזרקוב לתפילות של הימים הנוראים, שקבלו בימי השואה גוון חדש, מרטט כל לב ונפש, הקיפו פלוגות מוגברות של הקלגסים את שטח הגיטו הצר, היהודים המעונים, האומללים שוב לא הוצאו לעבודה. בתי מלאכה ענקיים נשארו שוממים, פסקה המלאכה, פסק היצור. הגרמנים הטורפים שוב לא היו זקוקים לחייטים יהודים ולסנדלרים יהודים. הם היו זקוקים אז, לדם יהודי שישפך ברבים.

הקלגסים שהקיפו את הגיטו החלו ביריות לתוך הבתים של היהודים. תחת מטר של מכות רצח אכזריות אולצו היהודים הנפחדים לצאת למגרש סמוך, שם רוכזו ביחד והוחזקו באימה ובפחד, מול מכונות יריה שבידי הקלגסים הנאציים שכיוונו לעבר היהודים האומללים, שלא ידעו לאן מובילים אותם ורבים חששו ולא בלי צדק כי אכן תוך שעות ספורות יוצאו להורג, כפי שעשו הגרמנים לשרידי גיטאות אחרים אשר בסביבה הקרובה והרחוקה.

תחת מטר של מכות רצח מאלות ומקתות של רובים הוכנסו היהודים בצפיפות איומה לחשמליות שעמדו במקום. שמעון פרידמן, מתושבי העיר העיז ושאל את הקלגסים שעמדו לידו והמטירו עליו מכות איומות „האם זהו הגמול עבור עבודתנו למען הצבא הגרמני ?", הוא לא קבל כל תשובה. רק קול יריה בודדת שמה קץ לחייו. הוא כאילו שילם את מחיר שאלתו. גופתו הורדה מהחשמלית.

הקרוניות החשמליות הצפופות לאימה עשו דרכן ללודז. בימים כתיקונם השתמשו בהם סוחרים וחרשתנים יהודים, בכל שעות היום והערב היתה החשמלית מלאה נוסעים יהודים שאצו לעבודתם, למסחרם, לעסקיהם. הפעם עשו יהודים את דרכם האחרונה בחשמלית זו. תוך שעות ספורות הם הועברו ללודז. תחת מטר של מכות רצח הובלו לגיטו לודז.

וגיטו לודז, שגווע ברעב ובמחסור, קלט קרוב לאלפיים שרידי קהלת אוזרקוב הפצועים והמוכים, המחוסרי כל, הרעבים ותשושים. איש כמעט ולא דאג להם, איש לא בא לקדם פניהם. אלה שלא הצליחו להסתדר בגיטו החדש, שהיו נעדרים קשרים מתאימים נפלו כזבובים מרעב וממחסור, בטרם הצליחו למצוא קורת גג עלובה לראשם. המעטים שהסתדרו איכשהוא, נפלו אחרי כן ברובם הגדול בידי הרוצחים צמאי דם במחנות השמדה ועינויים, לשם הובלו עם חיסול גיטו לודז. רק בודדים, יחידים נשארו באורח נפלא בחיים, אחרי תלאות ללא ספור וסבל שלא יתואר.

קהלת אוזרקוב חדלה להתקיים אחרי שרשמה דפי פאר וזוהר במשך מאה ועשרים שנות קיומה. יחד עם כל בית ישראל בפולין חוסלה קהלת קודש זו שהוסיפה גוון רב חן לגולה מעטירה זו. הי"ד.

לוח השמות